115

Ahmet DAĞ • Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü

elis

TRANSHÜMANİZM

insanın ve dünyanın dönüşümü

Ahmet DAĞ

elis

Ahmet DAĞ

Kırklareli Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi. Türk-İslam Düşüncesi, Batı Felsefesi, modernite-postmodernite gibi konu ve alanlar üzerinde çalışmalar yapmaktadır. Son dönem çalışmalarını hümanizm, transhümanizm ve posthümanizm gibi felsefi akımları üzerinde yoğunlaştırmaktadır. "Ölümcül Şiddet§Baudrillard'ın Düşüncesi" ve "Çağdaş İngiliz Yahudi Medeniyetinin Oluşumunda David Hume" adlı kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca yayımlanmış kitap bölümlerinin yanı sıra çeşitli dergilerde ve yayınlarda yayımlanmış yazı ve makaleleri bulunmaktadır.

Elis Yayınları: 115

© Ankara Okulu Basım Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.

TRANSHÜMANİZM: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü/Ahmet DAĞ

Editör
Prof. Dr. Mehmet VURAL

Ofset Hazırlık
Zeynep ÖZGER

Dizgi
Ankara Dizgi Evi

Kapak
Elis

Baskı ve Cilt
Vadi Grafik Tasarım Ltd. Şti.
İvedik Org. San. Bölgesi 88 Oto 3. Bölge
2284. Sokak. No: 101 Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 395 85 71 Sertifika No: 33748

Birinci Basım
Nisan 2018

ISBN: 978-605-9513-19-7

Elis Yayınları
Şehit Mehmet Baydar Sokak 2/A Maltepe/ANKARA
Tel: (0312) 341 06 90 Faks: (0312) 341 06 95
web: www.ankaraokulu.com
e-mail: ankaraokulu@ankaraokulu.com

TRANSHÜMANİZM
İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü

Ahmet DAĞ

Elis Yayınları
Ankara 2018

Rahmetli Anneciğime...

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

GİRİŞ 9

I. BÖLÜM
DİN ÇAĞ'INDAN SEKÜLER VE BİLİMCİ RÖNESANS'A 15
1. Rönesans'ın Hristiyan Kökenleri 15
1.1. Hristiyan Teolojisi ve Hümanizm 15
1.2. Pagan Roma'dan Kutsal-Akademik
Batı Roma İmparatorluğu'na 21
1.3. Hristiyan Teolojisinin Öğretileri Bağlamında
Tanrı ve İnsan 25
1.4. Bir Kırılmanın Öyküsü: Rönesans 32
**2. Rönesans'ın ve Modern Avrupa'nın Katalizörü Olarak
Hümanizm** 47
2.1. Hümanizm ve İtalya'dan Kuzey Avrupa'ya Geçişi 47
2.2. Dinî ve Seküler Bir Hareket Olarak Hümanizm 51
2.3. Kültürel ve Bilimsel Dönüştürücü Bir Hareket Olarak
Hümanizm 62
3. Kuzey Avrupa'nın Dönüşümünde Teolog-Düşünürler 67
3.1. Din ve Eğitimde Bir Devrimci Hümanist Olarak Erasmus 67
3.2. Anti-Hümanist Bir Protestan Olarak Luther 74
3.3. Erasmusçuluk-Luthercilik-Kalvincilik Bağlamında
Sekülerleşme 82
Sonuç 85

II. BÖLÜM
MAKİNELEŞMEDEN SİBERNETİĞE
&MODERN HÜMANİZM'DEN TRANSHÜMANİZM'E 91
**1. Aydınlanmadan Postmodernliğe
&Klasik Mekanikten Sibernetiğe** 91
1.1. Modernliğe Dair 91
1.2. Tanrı'dan İnsan'a, İman'dan Akıl'a:
Bacon-Descartes-Newton 93
1.3. Modern Paganlığın Yükselişi:
18. Yüzyıl veya Aydınlanma 102
**2. Aydınlanmacı, Evrimci ve Tekno-Ütopik Bir Süreç:
Transhümanizm** 106
2.1. Transhümanizmin Baconcu Rönesans
ve Aydınlanmaya İlişkin Kökleri 106

2.2. Neo-Darwinci Bir Hareket Olarak Transhümanizm 112
2.3. Transhümanizmin Nietzscheci Kökleri 118
3. Siber-Teknolojik Devrimci ve Dönüştürücü Bir Hareket: Transhümanizm 128
3.1. Ütopik ve Teknolojik Bir Hareket Olarak Transhümanizmin Neliği 128
3.2. Transhümanizmin Temsilcileri ve Misyonerleri 138
3.3. Teknolojik ve Sibernetik Bir Hareket Olarak Transhümanizm 146
Sonuç 153

III. BÖLÜM
BACONCU TASARININ TAMAMLANMA SÜRECİ: TRANSHÜMANİZM'DEN POSTHÜMANİZM'E 161
1. Posthümanizme Geçiş ve Dönüşüm Vasıtası Olarak Transhümanizm 161
1.1. Devrimci ve Dönüştürücü Bir Güç Olarak Transhümanizm 161
1.2. NBIC Yoluyla İnsanı Aşmak veya Transhümanist Süreci Yaşamak 166
1.3. Evrimci Bir Güç Olarak Tıp Bilimin Transhümanizme Etkisi 171
1.4. Posthümanizme Geçiş Süreci Olarak Transhümanizm 177
2. Dinî-Gnostik ve Bilimsel Bir Akım Olarak Transhümanizm 188
2.1. Transhümanizmin Dinî-Gnostik-Bilimsel Temelleri 188
2.2. Benzerlik ve Farklılıklar Açısından Din-Transhümanizm İlişkisi 194
2.3. Ateizm ve Agnostisizm Sarkacında Transhümanizm 201
2.4. Sorunlar ve Sakıncalar Bakımından Trans-Posthümanizm 205
3. Transhümanizmi Posthümanizme Götüren Çekici Güç: Robotik, Sibernetik ve YZ 214
3.1. Yapay Zekâ'nın Tarihsel ve Felsefi Kökenleri 214
3.2. YZ'nın Kendini Gerçekleştirdiği Alan: Sibernetik ve Robotlar 224
3.3. Zaaf ve İmkânlarıyla YZ veya Andoroid-Robotlar 228
3.4. YZ'nın Kontrolü ve Ahlaki-Hukuki Meseleleri 235
Sonuç 238

SONSÖZ 245

KAYNAKLAR 251

DİZİN 263

Tanrı-doğa-insan üçlemesi kadim hakikatlerdir. İnsanlık bu üçlü hakikatten hiçbir zaman kopabilmiş değildir. Bu düzlemin dengesi bozulduğunda birçok sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Yaklaşık beş asırdır insanlık tarihini belirleyen Batı düşüncesinde bu üçlü düzlemde denge bozulmuştur. İnsanın geriletilmesi, Tanrı'nın daha doğrusu Kilise'nin insan ve doğa üzerinde tahakküm kurması sorununu doğurmuştur. İnsanın yaşadığı mağduriyeti giderme iddiası içinde bulunan hümanizm, Tanrı-doğa-insan dengesini insan lehinde bozmuştur. Ticari kapitalizm ve sanayileşmeyle birlikte sekülerizm hakimiyeti meydana gelmiş, Tanrı geriletilmiş ve doğa sömürülme vasıtası hâline getirilmiştir. 20. yy.da teknolojinin etkisiyle dönüşüm hızlanmış, modernlikten postmodernliğe geçiş yapılmıştır. Teknolojinin vasıtalarıyla hümanizm radikalleştirilmiş transhümanizm sürecine geçilmiştir. Hümanizmin rasyonel ve deneysel insanı, yerini bio-nano-neuro-info teknolojileriyle desteklenmiş transhümanizmin transhuman'ına bırakma eşiğindedir. Transhümanizm, posthümanizme geçişte ara dönemken transhuman da posthuman'a geçişte ara varlıktır. Bu ara varlık biyo-bionik bir varlıktır. Bu süreçte insan yalnızca bio-teknolojilerle desteklenmemektedir. Ev, ofis, hastane ve fabrikalarda kullanılan robot ve androidlerin varlığı artmaktadır.

YZ çalışmalarının hızlanması; transhümanizm sürecinin hayat kazanmasını sağlayıcı en önemli faktör olacaktır. YZ çalışmalarının alanının genişlemesi; sosyal, kültürel, hukuki, iktisadi vs. alanlarda dönüşüm ve sorunları meydana getirecektir. Transhümanizm, postmodernlik gibi ne bir söylem olarak görülecek ne de bilim kurgu film ve romanları gibi ütopik görülecek bir durum değil görünüyor. Şimdiden internet, akıllı telefon, robot ve YZ'lı uygulamalarla hayatımıza dâhil olduğu görülmektedir. Trans-posthümanizm kapımıza kadar gelen bir süreç olduğu hâlde ülkemiz-

de bu konuda yapılan makale ve kitap gibi çalışmalar yok denecek kadar az bulunmaktadır. Bu çalışma, bu eksikliği gidermeye yönelik bir çalışmadır. Hem kadim bir mesele olan hümanizmi hem de yeni ve kompleks bir süreç olan trans-posthümanizmi çalışmak oldukça yorucuydu. Bu yorucu ve uzun çalışmada fedakârlık yapan eşim ve oğullarım M. Ubeyde, Sina Umeyr, M. Rafi'ye şükranlarımı sunarım.

Gerek doktora öğrenciliği ve tez çalışma sürecimde gerekse doktora sonrası karşılıklı yaptığımız mütalaalarda okumalarımı ve dikkatimi hümanizm-trans-posthümanizme çeken bu kitabın meydana gelmesinde önemli katkısı olan Prof. Dr. Sadık TÜRKER Bey'e, çalışmaya dair değerlendirmelerinden dolayı Doç. Dr. H. Mustafa AÇIKÖZ Bey'e, kitabın yayımlanma sürecinde emekleri için Elis Yayınları'na, kitabın tashih edilmesinde yardımlarından dolayı değerli dostum A. Edip BAŞARAN'a teşekkürü borç bilirim.

Ahmet DAĞ
Kırklareli/2018

Olup-biten şeyler zaman ve mekân düzleminde gerçekleşir. Zaman ve mekânın ete kemiğe büründüğü yani cisimleşmiş hâli tarih, coğrafya ve kültürdür. Mekânda yaşayan insan yapıp ettikleriyle tecrübe ve birikimi yani tarihi ve kültürü meydana getirir. Kültür, bir toplumun veya milletin tarihsel hafızasına ve aklına karşılık gelir. İnsanın beden-ruh ikileminin (duality) tekabül ettiği iki tecrübi alan coğrafya ve tarih/kültür zeminidir. İnsan ve kültür mündemiçlik içeren bir birlikteliktir. İnsan kültürle öylesine iç içedir ki, insandan söz edilen her yerde kültürden, kültürden söz edilen yerlerde de insandan söz edilir. İnsan, büyük ölçüde kültürle tanımlandığından, birbirleriyle içten ve kopmaz bir bağla bağlanarak bir tür özdeşlik ortaya çıkar. İnsan ile kültürün özdeşliğinin farkına varılması da tarih fikrinin ortaya çıkmasıyla mümkün olmaktadır (Bıçak, 1996: 50).

Geçmişe ilişkin deyim olan tarih; gerçeklik düzleminde müşahedesi bir daha mümkün olmayan, kendine özgü şartlar içinde vücuda gelen, geçmişin izleri ve belirtileriyle bugünü anlamlandıran, insan ve insan iradesiyle ilgili olan bir tarihîliği de içeren bir süreçtir (Türker, 2004: 86). Collingwood'a göre tarih; "insanlığın yapıp etmelerinden hareketle insanın ne olduğunu öğreten bir düşünme biçimidir." Tarih-felsefe arasında ilişki kuran, düşünmenin felsefi ve tarihsel olduğunu iddia eden Collingwood, kişinin yalnızca tarihçi değil filozof yani felsefeci de olması gerektiğini, özellikle de felsefi düşüncesinin tarihsel düşüncenin sorunlarına özel bir dikkat göstermiş olması gerektiğini söyler (Collingwood, 1996: 38). Bu açıdan Gadamer için tarih; insan, halk ve devletin hangi süreçlerden geçip mevcut hâle geldiğini anlamaktır. E.H. Carr için ise tarih; insanın aklını kullanarak çevresini anlamak ve onu etkilemek için yaptığı uzun mücadeledir (Bıçak, 1996: 53).

Toynbee, zaman-boyutunda hareket hâlinde olan insan davranışlarıyla ilgili tarihi; zaman ve mekân içinde hareket eden insani olayların incelenmesi olarak tanımlar. A.L. Kroeber'e göre tarih ve tarihçinin yaklaşımının özü, insani eylemleri zaman içinde yer alan olaylar gibi görmek değildir; "Olayların bütünlüğünü korurken olayların kavramsal bütünlüğüne erişme çabasıdır." (Toynbee, 1978: 511, 516). Geçmiş tarihi bilmek; her neslin kendinden önceki nesillerin kültürel, siyasi, dinî ve ahlaki süreçleri hakkında bilgi sahibi olması demektir. Nitekim Cicero, "Doğmadan önce olanları bilmemek sürekli çocuk kalmaktır" der. Geçmiş hakkında bilgi sahibi olmak; kişiye insanlığın davranışları, eğilimleri, güzergahı, imkân ve zaafları, yaşadığı ve yaşayacağı vb. sorunlar hakkında bilgi verir.

İnsanın hem beden hem ruha sahip bir varlık olması onun doğa ve tarih varlığı olduğunu gösteren en önemli göstergelerdendir. Doğa içinde yaşayan insan, tarihini yani yazgısını da kendi eliyle değiştirme gayreti içinde olmuştur. İnsanlık tarihi; insanın kendini doğa ve tanrı karşısında konumlandırma çabasıdır. Çok önemli ve hassas bir denge olan insan-tanrı-doğa dengesinin korunması insanlığın huzurlu bir şekilde yaşamasına yol açarken bu dengenin bozulması ise huzursuzluğu, bunalımı ve felaketi getirmiştir. Batı düşünce tarihi; bu dengeyi kurmaya çalışırken de bozarken de sorunlar yaşayan ve yaşatan bir tarih olma özelliğine sahip olmuştur.

Tarihi dönemleştirmek, sosyal bilimler hatta doğal bilimler için bir zarurettir. Bu zaruretten dolayı tarih tasnifi veya periyodik takvimleştirme hep yapılagelmiştir. Tarih tasnifleri genel itibariyle kronolojiye dayanır. Kronolojik tarihsel dönemleştirme; klasik trikotomik tasnif olan ilk, orta ve yeni çağ şeklinde yapılmaktadır. Bu tasnif, tarihe veya rakamlara dayanan kronolojik bir tasniftir. Oysa çağları belirleyen rakamlar değil olaylar hatta daha ötesi olan düşüncelerdir. Düşüncelerin veya paradigmanın değişimi tarihin de seyrini değiştirmiştir. Bu gerçeklikten hareket eden Türker, Antik

Çağ'ı/*antiquity* (GEBA), akılcı-deneyci Descartesçi ve Newtoncu yaklaşım olan modernliği (MAMA) ve Einstein'la ifade edilebilecek postmodern dönemi (İZA'ya) tekabül eden üç saç ayağından müteşekkil bir tarih tasnifi ortaya koyar. Batı tarihini, düşünce sistemlerine dayalı olarak tasnif eder (Türker, 2012: 270-271).

Dönemleştirmelerin birçoğu Avrupa merkezci dönemleştirmelerdir. Bu yapılan eurosantirik dönemleştirmelerde Batı düşüncesinin Tanrı, Doğa ve İnsan'a karşı tavrı büyük önem arz etmektedir. Bu üçlü olguya yaklaşımda keskin paradigma değişikliği Rönesans, modern ve postmodern dönemlerinde olmuştur. Batı için Orta Çağ (5.-15. yy.); Rönesans'a (14.-17. yy.) kadar Hristiyanlık ekseninde insan-tanrı-doğa dengesi oluşturmaya çalışmış ama bu dengeyi tutturamamış -kendi tanımlamasıyla- karanlık çağdır/*dark age*. Rönesans ve sonrasında tanrı ve doğa dengeden çıkarılarak insanı merkeze koyan antroposantirik ve hümanist yaklaşımda bulunulmuştur. Modern dönemde deist aydınlanmacı yaklaşımlarla (Galileo, Newton ve Hume vs.) tanrıyı bir kenara koymuşlar. (Nietzsche'ye Batı tarihinde tasfiye edilmiş tanrının ölümünü ilan etmek düşmüştü). Daha sonrasında ise Feuerbach, Sartre ve Camus gibi filozoflar üzerinden tanrı, yalnızca yokluğa mahkûm edilmekle kalmamış saldırıya da uğramıştır. Bu tasfiye veya saldırının başlangıç dönemi Rönesans, felsefi cereyanı ise hümanizm olmuştur. Batı düşüncesi hümanizmle yetinmemiş, transhümanizm ve posthümanizm gibi isimlendirme ve projelerle hümanizmi çeşitlendirmiştir.

Tarih ve coğrafya olgusundan hareketle temelde hümanizmi ve trans-posthümanizmi ele alan bu çalışma; hem hümanizm gerçeğini hem de hümanizmin ne olduğundan hareketle Batı düşünce tarihinde özne merkezli yaklaşımların doğurduğu sorunları ele alma amacını taşımaktadır. Hümanizmi anlamak için hem onun karşı olduğu hem de ondan devşirilen Hristiyanlığın tarihini anlamak gerekir. İşte bu bağlamda çalışmanın ilk bölümü olan "Din Çağı'ndan Seküler ve Bilimci Rönesans'a" başlığında Hristi-

yan teoloji tarihi, tanrı-insan düzleminde anlamaya çalışılmıştır. Pagan Roma'nın Hristiyanlığı nüfuzu altına alması ve dönüştürmesi daha sonra akademik-kutsal Batı Roma İmparatorluğu'yla Hristiyanlık, teolojik dönüşüm geçirerek Rönesans hareketine uyum sağlamaya çalışmıştır. Hem Rönesans'ın hem de hümanizmin vatanı olan İtalya'dan Kuzey Avrupa'ya geçiş yapan hümanizm, Avrupa'nın sekülerleşmesini başlatmış ticari kapitalizm ise bu sekülerleşmeyi hızlandırmıştır. Avrupa'yı sekülerleştirici yeni bir inanış türü olmuş ve Batı'nın bilimsel ve kültürel dönüşümünü meydana getirmiş olan hümanizm, Batı tarihinde -adeta- dine karşı din olmuştur. Dinin seküler-hümanist bir karakter kazanmasında etkin olan kişi; gelenekçi yönüyle İsa, yenilikçi yönüyle Prometheus Erasmus'tur. Öze dönme amacında olan bir anti-hümanist olan Luther'in Reformu; hem Germenlerin ikinci kez Roma'yı mağlup etmesi hem de Roma emperyalizmine karşı Kuzey Avrupa tepkisidir. Luther'in "görev aşkı" kavramıyla ve tutkulu insan tasavvuruyla -Weberci anlamda- Protestan kapitalizmin ruhu olduğu söylenebilir. Din, siyaset, bilim ve kültürün etkileşim hâlinde olduğu Hristiyanlık ve Rönesans'ın konu edinildiği bu bölümde Erasmus ve Luther'in katkısıyla oluşan dünyevileşmeye değinilmiştir.

İkinci bölüm olan "Makineleşmeden Sibernetiğe&Modern Hümanizmden Transhümanizme" başlığında ise Rönesans'ın uzantısı olan modernlik/17. yüzyıl ve Aydınlanma döneminde hümanizmin dönüşümü ele alınacak; öncelikle modernliğin en önemli filozofları olan Bacon, Descartes ve Newton üzerinden Batı düşünce algısının teosantirik durumdan homosantirik ve güç eksenli bir duruma nasıl getirildiği konu edinilecektir. Daha sonrasında modern bir paganlık olan Aydınlanma'nın Kant, Hume ve A. Smith üzerinden getirdiği seküler dünya ve insan durumundan bahsedilecektir. Modernlik ve aydınlanmanın doğa ve insanı dönüştürmekle yetinmeyip Bacon ve Darwin felsefesiyle ilişkili olan transhümanizmin neliğine, Nietzsche'yle ilişkili olduğu söylendiği için Nietzscheci köklerine ve Nietzsche'nin transhü-

manizmden ayrılan yönlerine değinilecektir. Transhümanizmin ütopik ve teknolojik bir hareket olduğundan hareketle transhümanizmin doğa ve insanı nasıl dönüştürme çabası içine girdiği konu edinilecektir. İnsanı ve doğayı dönüştürme hareketinde ara dönem olan transhümanizm; J. Huxley, J.B.S. Haldane, J.D. Bernal, Moravec, F.M. Esfandiary, E.K. Drexler R. Kruzweil, N. Bostrom ve Minsky vb. temsilcileri üzerinden izah edilecektir. Transhümanizmin gen, robotik, sibernetik, nanoteknoloji ve yapay zekâ/YZ gibi uygulamalarla arzuladığı teknolojik ve sibernetik devrim vaadine değinilecektir.

3. bölüm olan "Baconcu Tasarının Tamamlanma Süreci: Transhümanizm'den Posthümanizme" bölümünde transhümanizmin devrimci ve dönüştürücü güce NBIC (Nano, Bio, Info, Cogno) vasıtasıyla nasıl ulaştığına özellikle tıp teknolojisinin insanı dönüştürmede ve ara varlık olarak ikame etmede etkisi ele alıp transhuman'dan/geçiş insanından posthuman'a/insan sonrasına geçiş teorisine yer verilecektir. Bazı referansları ve benzerlikleri bakımından dinî ve gnostik bir akım olmasına karşın neo-pagan bir hareket de olan transhümanizmin, din ve tanrıya yönelik yaklaşımları itibariyle ateist-agnostik bir yapısına dikkat çekilmiştir. İnsanın doğasını ve hayatını dönüştürme amacı taşıyan transhümanizmin insanlığa getireceği fayda ve zararlarına değinilecektir. Dönüştürücü bir içeriğe ve amaca sahip olan transhümanizmin en çok umut bağladığı YZ, tarihsel ve felsefi olarak ele alınacaktır. Son olarak sibernetik ve robotik çalışmaların neler olduğuna, bunların imkân-zaafına, ahlaki ve hukuki sorunlarına değinilecektir.

Bu kitap; ülkemizde şimdiye kadar var olan yanlış hümanizm algısını doğrultmaya yönelik nadir çalışmalardan biri olacağı gibi trans-posthümanizm üzerinde ve bu alana dair yapılan ilk kitap olacaktır. Transhümanizm-posthümanizm konusunda bir veya iki tercüme olmakla beraber telif eser ise hiç yoktur denilebilir. Oysa Batı'da bu konu üzerine binlerce kitap, on binlerce makale çalışması yapılmış durumdadır. Bu çalışma trans-posthümaniz-

me dair ilk kapsamlı çalışma olacağı gibi YZ'ya da değinen ender felsefi çalışmalardan biri olacaktır. İlk olması nedeniyle, geliştirilmeye ve katkıya ihtiyaç da duyacak olan bir çalışma olma özelliğini de barındırmaktadır. Batı uygarlığının köklerini anlama çabasıyla daha önce yayımlanmış olan Baudrillard ve Hume kitaplarının tamamlayıcısı olan bir üçlemenin üçüncüsü olan bu kitap, Batı'nın insanlığı getireceği kaotik duruma dikkat çeken, eleştirel ve meseleyi anlamaya yönelik teşebbüs içeren bir metindir.

I. BÖLÜM
DİN ÇAĞ'INDAN SEKÜLER VE BİLİMCİ RÖNESANS'A

1. Rönesans'ın Hristiyan Kökenleri

1.1. Hristiyan Teolojisi ve Hümanizm

Mevcut Batı uygarlığı üç saç ayağına -Judeo-Helen-Hristiyan- dayanmıştır. Bu ayaklardan biri olan Hristiyanlık, hem teorik hem de pratik olarak Batı düşüncesi ve tecrübesine sirayet etmiştir. Nazari ve amelî konum ve özelliğe sahip olan Hristiyanlık; tarihî bir din olma özelliği taşımaktadır. Tanrı'nın kendini teolojik veya teorik çalışmalarla değil eylemle ve bir öykünün gelişimindeki ilişkiler ağıyla gösterdiği için tarihî bir din (Albinet-Yalkut, 2004: 15) olan Hristiyanlık, tarihsel bir din olduğu için muhatabı olduğu toplum ve kurumların tüm alanına nüfuz etmiştir.

Hristiyan kimliği; yalnız tarihte değil doğa, felsefe veya ahlakta kökleşmiştir (Carter, 2006: 3). Hristiyanlık, Avrupa'da yaşayan insanların yalnızca inancını değil tarih algısını da belirlemiş olan bir dindir. Hristiyanlar, tarihin anlamını hem bilirler hem bilmezler. Bir taraftan öykünün sonunu bildikleri için tarihin doğasını kavrarlar -böylece olayların gerçek yoğunluklarını ölçebilirler- ancak öykünün anlamını tam olarak bilemezler (Albinet-Yalkut, 2004: 17). Hristiyanlık tarihini anlatan bir kitabın iddiası olan "Tarihin doğasını kavradıkları" iddiası tartışmaya açık olmakla beraber "öykünün anlamını tam olarak bilmedikleri veya bilemedikleri" yaşanan bir gerçekliktir. Nitekim hem Hristiyanlığın geçirdiği ve geçireceği evrelerde hem de Batı düşüncesinin insanlığı getirdiği ya da getireceği evrelerde belirsizlikler ve olumsuzluklar olmuştur. Yaşanacaklar hakkında bilinç sahibi olduğu söylenemeyen Hristiyanlık veya temsilcileri, inşa edilen Tanrı-insan/ İsa-Mesih inancı ve Kilise'nin konumu nedeniyle ön görülemeyen sonuçlara yol açmıştır.

İlk olarak sinagog modelinde küçük odalar ve şapellerde toplanan (Mcgarth, 2010: 720) Hristiyanlar ve Hristiyanlık tarihi için İsa ve Kilise; iki etkin ve belirleyici figür olmuştur. İsa; kötülüğe karşı parlak bir zafer kazanacak, adalet nizamını bu dünyaya yeniden geri getirecektir. O, Tanrı'nın krallığını kuracak olan Tanrı'nın oğlu, elçi, beklenen ve vaat edilmiş Mesih gibi telakki edilir (Houtin, 1982: 437). Dünya ile baba ve öteler arasında ilişki kuran kurumsal bir yapı olan kilisenin tarihi ise; kutsal ruh, cemaat ve tanıklığın karşılıklı etkileşimi yani Kutsal ruhtan doğan Tanrı halkıyla görünen kilise arasındaki gerilimin öyküsüdür. Görünen kilise belli kültür, tarih ve toplumun parçasıyken, görünmeyen kilise daha gerçek Tanrı'nın huzurundaki mutlak kilise gerçeğine yönlendirir (Albinet-Yalkut, 2004: 20).

Orta Çağ Avrupa tarihi, Orta Çağ Yahudi tarihinin yeniden üretimidir. Vaizler; daima tapınağın, sunağın ve kurbanın önemini ileri sürmüşlerdir. Peygamberler daima bu değerlerin yalnızca adanmış ruhun araçları olduğunu ve kurala uymanın adanmaktan daha önemli olduğunu iddia etmişlerdir. Hristiyan evrimci aynı tarzda Yahudilerin siyasal yasalarına bakar. İsa'nın gelişiyle adanma sisteminin sonu gelmiştir (Abbot, 1892: 50). Yahudi apokaliptiğinden/kapalılık gelen, krallığın ezoterik devrimlerinden türemiş olan Hristiyanlığın etkisi; İsa'nın vizyon ve kişiselliğinden türemiş ve yeniden diriliş inancından güç kazanmıştır. Öğretisel formunu, pagan inanç ve ritüeli benimseyerek büyüyen Paul'un teolojisinden alan Hristiyanlık; Roma'nın dâhilikleri ve ortaklıklarının organize mirasıyla muzaffer bir kilise oldu (Mcgarth, 2010: 696). İki asır boyunca yasak din/religio illicita olarak kabul edilen Hristiyanlık; günah çıkarıcıları ve şehitleri sayesinde baskılara karşı başarıyla direnmiş ve imparatorluğun her yerine ve toplumsal katmanlara (hatta imparatorun ailesine kadar) sızmayı başarmıştır (Eliade, 2003a: 418). Gerek nitelik-etki gerekse nicelik/nüfus olarak güçlenen yeni inanç olan Hristiyanlık, 2. yy.ın sonunda imparatorluğun içinde en etkin ve güçlü hareket hâline gelmeye başladı. 185 yılında Stoacı düşünür Pantaenus,

sonrasında Clemens ve Origenes gibi düşünürler Hristiyan düşünürlerdi (Albinet-Yalkut, 2004: 86-89).

Kökenleri ilk asırda Yahudi/Judea bölgesinde özelde Filistin'de bulunan Hristiyanlık, kendini Yahudiliğin/Judaism gelişimi ve devamı olarak görür. Böylece Tanrı'ya verilen söz olarak Ahit (eski formu Yahudilik/Eski Ahit, yeni formu/Yeni Ahit); Hristiyanlıktan başka bir şey değildir. Tarsuslu Paul gibi ilk Hristiyan evanjelistlerin çabasıyla hızlı bir şekilde komşu bölgelere yayılan Hristiyanlık, ilk asrın sonunda Doğu Akdeniz boyunca ve Roma İmparatorluğu'nun başkenti Roma şehrinde önemli varlık kazandı. Roma ve Konstantinopolis yani Doğu-Batı kiliseleri arasında rekabet meydana gelmiştir. Grekçe konuşan Mısır'daki İskenderiye şehri ve üçleme doktrinine katkıda bulunan Kapadokya, kilise babalarının Hristiyanlığın teolojik eğitiminin merkezi olarak ortaya çıkmıştır. Batı Kuzey Afrika/Cezayir ise Tertullian (160-225), Carthageli Cypriam (ö.258) ve Hippolu Augustine (354-430) gibi büyük teolog-yazarların Latince konuşan dünyası olmuştur.

Hristiyan düşünce tarihinde en coşkulu ve yaratıcı dönemlerden biri olan ve teolojik nedenin/akıl önemli olduğu Patristik dönemde Anglikan, Doğu Ortodoksluğu, Lutheryen, Reformcu ve Roma Katolik kiliselerini içeren Hristiyan ana akımlar Hristiyan doktrinin gelişmesinde tanımlayıcı bir nirengi noktası olarak görülür. Bu kiliselerin her biri kendini erken kilise yazarlarının görüşlerinin eleştirisi, uzantısı ve devamı olarak görür. Örneğin Anglikan yazar L. Andrewes (1555-1626), Ortodoks Hristiyanlığının; iki ahit, üç inanç, dört İncil ve ilk 500 yıllık Hristiyanlık tarihinin üzerine temellendiğini açıklar. Hristiyanlık tarihinin devlet tarafından zulme uğradığı ilk dönemde Batıda Lyonslu İrenaeaus (130-200), Doğuda Origenes (185-254) gibi teologlar yetişmiştir. Kilisenin zihnî kuşatması altında kalmayan İstanbul/Constantine (306-337), kiliseleri birleştirmeyi arzu etti. Geç Patristik Dönem (310-451), Hristiyan teoloji tarihinde taşma noktası olmuştur (Mcgarth, 2011: 30-33).

Dinler tarihçileri ya da Hristiyan din tarihçileri, coğrafi ve kültürel olarak iki Hristiyanlık gerçeğinden bahseder. İstanbul/Doğu merkezli Hristiyanlık daha çok mistik, Roma/Batı merkezli Hristiyanlık ise güç eksenli bir din olmuştur. Roma'ya girmiş ve orada başlamış, Hristiyanlığın dönüştürme işi kendisinin de dönüştürülmüş süreciydi. Doğu teolojisinde olduğu gibi mistik ve imajinatif oldu. Yunanistan'da spekülatif ve felsefi, Roma'da ise adli, idari ve emperyal oldu (Mcgarth, 2010: 83-84). Avrupa'da bu maddi ve manevi ağırlıklı ikili siyasi yapı, Roma'nın bölünmesinden-395 beri mevcuttu. Aralarında -kilisenin etkisi nedeniyle de-5. yy.dan beri ters orantılı bir ilişki var olmuştur. Roma dağıldıkça Hristiyanlık kilisesi; ruhani ve maddi otoritesini genişleterek güç kazanmıştır. 20. yy.dan beri bu durum yeniden yaşanmaktadır. 15. yy. kilise merkezli siyasi iradenin, dünya meselelerindeki başarısızlığı nedeniyle görevinden azledilerek, yerini maddi ağırlıklı Batı Roma ruhunun canlanacağı ve kendisini maddenin temeli sayılan kuvvetle meşrulaştırmaya başlayacağı bir dönemdir (Türker, 2012: 268). Kilise tarihi, üç dönemden oluşur. İlk dönemi, Eski Katolik İmparatorluk Kilisesi ve Roma Katolik sistemin başlangıcı olan Apostolik Kilisenin büyümesiyle ortaya çıkar. Bu kilise, Helen-Roma uygarlığının kültürel çevresiyle işlevsellemiştir (5-590). İkinci dönem, Güney Avrupa'dan Kuzey ve Batı Avrupa'ya-Atlantik kıyılarına da uzanan "teutonic[1]" kurumlarla, Helen-Roma kültürü ve Hristiyanlığın entegre olduğu Roma Katolik Kilisesi'nin kutsal hiyerarşik sistemi geliştirilmiş olan Orta Çağ dönemidir (590-1517) 3. dönem ise Protestan devlet kiliseleri ve 19. yy. misyonerlik dalgasıyla dünyaya yayılan Hristiyanlığın evrensel ve küresel bir hâle geldiği günümüze kadar ki modern kilise tarihi... (1517-?) (Cairns, 1996: 25).

4.-6. yy. arasında hem Kilise'de hem de Batı'nın politik yapısında önemli değişiklikler oldu. Batı Roma ortadan kalkmış, Hristiyanlık resmî din ilan edilmiş ve itibarı artan Roma pisko-

1 Teutonic: Alman Diline veya Kuzey Avrupa'ya yerleşen antik Alman halkına ilişkin anlamına gelen bir kelimedir.

posu, Orta İtalya'nın büyük bölümünün gerçek yöneticisi olmuştur. Constantinus, 312'de Maxentius'u yenince Hristiyan duacılar sayesinde savaşın kazanıldığı inancı meydana gelmiştir. Roma İmparatorluğu ve Kilise arasında kilise/devlet ilişki tarihi doğmuştur (Albinet-Yalkut, 2004: 86-89). 1500 yılın üzerinde Avrupa'nın kurumlarında, toplum, kültür ve siyasetin etkisi olan öncü bir oyuncu olan Roma Katolik Kilisesi, öncelikle Kilise ve Roma kültürünü Orta Çağ'a aktaran eski dönemin ayakta kalan başlıca kurumu olduğundan Orta Çağ'a geçişte merkezî bir rol oynamıştır. Roma Katolik Kilisesi, birçok açıdan içinde büyüyüp olgunlaştığı Roma dünyasının şeklini almıştır. Bunun en belirgin örneği kilise kurumunun imparatorluk yönetim şeklini izlemesidir. Hristiyan mimarisi temelde doğal olarak Romalıydı. Bunun en belirgin örneği Romalılarca toplantı salonu olarak bilinen bazilika-kilisesinin ve daha sonra da Orta Çağ katedralinin ortaya çıkmasıdır (Albinet-Yalkut, 2004: 86-89).

Pagan uygarlık, devlet üzerine Hristiyan uygarlığı ise din üzerine kurulmuştur. Bir Hristiyan'ın dini; siyasal topluma önceliklidir veya ondan bir şeydir. Onun yüksek itaati Sezar'a değil İsa'yadır. Roma için ise bir Hristiyan'ın dini; hükûmetin seremonisi, yapısının parçasıdır ve ahlakın muhafazasında etkilidir (Mcgarth, 2010: 781). Kitleye sahip Hristiyanlık, kurumsal bir güce sahip Roma İmparatorluğu ve düzeni karşında zayıf kalarak dönüştürücü değil dönüşen bir durumda kalmıştır. Hristiyan felsefesi, hiçbir şeye dayanmaya gerek duymayan bir "varoluş" felsefesidir. Bir felsefe olmayan Hristiyanlık, temelde İsa kanalıyla insanları kurtuluşa götüren dinî bir öğretiydi. Hristiyan felsefesi, Yunan felsefesi ile Yahudi-Hristiyan dini vahyinin kesişme noktasında doğmuştur (Gilson, 1999: 32-33). Tanrıların kendilerini koruduğuna inanan dindar bir topluluk olan Romalılar; inançsızlığı ve ateizmi hem yanlış hem de tehlikeli sayıyorlardı. Tanrı veya tanrıların her zaman yer bulduğu ve gizemli tarikatlarla dolu olan Roma'da imparator kültü ise hem dinî hem de siyasal işlevlerle doluydu. Bunlar genellikle antik kültlerin yenilenmesiydi. Yahu-

dilik ve tek tanrıcılık, kendilerinin tahkir edildiği ve anti-sosyal göründüğü böyle bir ortamda bulundu (Horsfield, 2015: 5-7).

Hristiyan teoloji tarihi; pagan kavramları dönüştürmüş ve saflaştırmış olan Paul'un cevaplarıyla pagan felsefenin karışımdır. Antik düşünce dünyası; oryantal veya mistik, Helen veya felsefi ve Roma veya resmi diye üç sınıfa ayrılabilir. Hristiyanlık, Helen ve Roma dünyasına girmek ve Helen ve Roma düşünce kalıplarını yeniden şekillendirmek için Helen ve Roma dilinde açıklanmalıydı. Dünya, bu yeniden biçimlendirilmeyi Havari Paul'a borçluydu. Bir mantıkçı olmaktan daha çok kahin, İbrani peygamberlerin sonuncusu olan Paul'un zihni, Calvin veya A. Thomas'tan daha çok Emerson ve Goethe'ye daha yakındı. Hayatı bir filozofun hayatı değil, bir evanjelistin hayatı olan ve Hristiyanlığın reforme edilmiş Yahudilik olması gerektiğini düşünen Paul, Hristiyanlığı İbrani-Helen-Roma düşünce formlarına çevirdi. O, İbrani ile İbrani olmayan/*gentile* dünya arasındaki zorunlu bağlantıydı. Roma'nın gücünden ve Helen kültürünün etkisinden etkilenen Hristiyanlık, birtakım pagan unsurlar edindiği gibi, bir Yahudi olan Paul tarafından yorumlanmasından veya dönüştürülmesinden dolayı Yahudi unsurlara sahip, Roma-Helen-Judeo kültürden beslenmiş olan pratik tarafından belirlenmiş bir din olmuştur (Abbot, 1892: 73- 77).

Hristiyan teolojisinde "filizlenme ve mayalama" gibi kavram/tasavvur ve benzetimler/*metaphors* çok önemlidir. Nitekim Tanrı'nın krallığı, benzetimlerde tek başına filizlenerek ve giderek büyüyen "tohuma, hardal tanesine, hamuru kabartan mayaya" benzetilir (Eliade, 2003a: 387). İsa-Mesih, çağın ürünlerini "ekinci ve tohum" benzetmesiyle anlatmıştı. İnananlar, Kilise ve Hristiyan müjdeciler tarafından ekilen tohumun değişik miktarlarla da ürün vermek üzere filizlendiğini gördüler. Fakat bu filizlenme veya güçlenme 'kemalat' sürecinden daha çok İsa ve öğretilerinin çeşitlendirilmesi veya farklılaştırılması sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Önce emperyal bir güç olan Roma'nın gücü karşısında

'merhamet ve hoşgörü' içeriğine sahip olan din; dönüştürülmüş yani Romalılaştırılmış sonrasında ise Roma-Bizans kurumsallığından etkilenerek resmileşmiştir. Roma'ya bağlılıklarını artıran fakat devletleşme isteğine yönelen din adamları, "Yeryüzü devletine" karşı "Tanrı Devleti" kurma amacı içinde olmuşlardır (Mcgarth, 2011: 21-22).

"İsa-Mesih'in yaşayan sureti", rahip ve kral karışımı olan imparator kilisenin de başıydı. Görevinin kutsal olması aslında Hristiyanlıktan kaynaklanan bir düşünce değildi. Putperest Roma İmparatorları, başrahip unvanına sahipti ve görevlerinin bir parçası olarak resmi din hizmetlerini de yerine getiriyorlardı. Önde gelen Hristiyanlar; Constantinus'u imparatorluk gücü, Tanrı'nın göksel egemenliğinin dünyadaki yansıması olan Tanrı'nın seçilmiş yardımcısı olarak görüyorlardı (Albinet-Yalkut, 2004: 252). Julius Ceasar, ölümünden sonra diğer tanrılar arasında tanrı ilan edilip adına M.Ö. 29'da bir tapınak yapılırken buna karşın Augustus, yalnızca eyaletlerde tanrısal unvanları kabul etti. 'Büyük' komutanların ölümlerinden sonra tanrı katına yükselten Romalılar'da 'iyi' imparatorların tanrılaştırılması Augustus'tan sonra genelleşti. II. asrın tüm büyük imparatorları tanrılaştırıldı ve Hristiyanlara zulmün nedeni imparatora tapınmayı reddetmeleriydi (Eliade, 2003a: 417).

1.2. Pagan Roma'dan Kutsal-Akademik Batı Roma İmparatorluğu'na

Kuzey Avrupa'nın, Hristiyanlığın doğulu/mistik yorumlarını yetersiz bulup daha rasyonel bir yorum arayışı içerisinde bulunması doğal bir süreçtir. Bu farklı dinî yorum arayışı, farklı ticari ve siyasi yapıyı doğurmuştur. Aziz Augustinus'un teorik çerçevesini oluşturduğu ve Hristiyanlığın politik ve ekonomik gelişimini olumsuz bulduğu "Tanrı Devleti"nin tecessümü olan Batı Roma İmparatorluğu, Charlemagne (Şarlman-742-814) tarafından 800 yılında kuruldu. Katolik tarihçilerinin "Tanrı Devleti/*La Chretiente*" diye adlandırdıkları bu devlet, Papa III. Leon tarafından Ro-

ma'da takdis edilmiş bir imparatorun sadık koruyuculuğu altında olmuştur. Papayla "Batı Devleti" diye ayyuka çıkardıkları bu yönetim, tutarlı beynelmilel bir yönetimin ilk denemesi sayılan rejimdir. Keşişler, hâkim olan sadık imparator vasıtasıyla İsa'nın vekilliğine layık papalardan, Avrupa'nın diğer krallarını ve halklarını ebedî kurtuluşa götürmelerini istiyorlardı. Veya şimdi olduğu gibi, başında Papa bulunan keşişler, teokrasi İmparatorluğu istiyorlardı: "Tanrı Devleti" (Houtin, 1982: 452, 454).

Zaman ve tarihin önemli olduğu düşüncesini destekleyen Kitabı Mukaddes, Tanrı'nın tarihteki işinin ve yaratılışın zaman içinde gerçekleştiğini vurgular ve umudunu İsa-Mesih'in gelişine odaklar. Tanrı, kurtuluş planını zaman ve tarih içinde dramatik yüzleşmelerle uygular (Albinet-Yalkut, 2004: 27). Tanrı şehrinin yöneticilerinin ödülü cennetken, dünyevi şehirde yöneticiler; "yönetme şerefi" için yönetirler. Kudüs; Tanrı şehrine, Babil ve Roma ise dünyevi şehre karşılık gelir. Roma Devleti ise Augustinus için bütün dünya devletlerinin sembolik kuruluşunu ifade eder (Şahin, 2012: 4).

Şarlman'ın kurduğu ve "Kutsal Batı Roma İmparatorluğu" adını alan devlet; bir anlamda dünyevi ve kutsal amaçları bulunan ideolojik bir devletti. Adından anlaşılacağı gibi amacı Sezarların yönetimini diriltmek yani Roma'yı ve Aziz Augustinus'un Tanrı kentini yeniden tesis etmekti. Papalığın merkezi olan Avignon, hem Roma'nın hem de Kudüs'ün vasıflarını taşıyan bir şehir olma amacında olmuştur. Şarlman, dünyevi ve kutsal amaca bağlı olarak, yetenekli erkek çocukların ücretsiz eğitim almaları için katedral ve manastır okullarını kurmuştur. Şarlman'ın buyruğunu 1079 yılında yineleyen Papa VII. Gregory, bütün katedral ve manastır okullarının rahip eğitmek amacıyla okullar açmasını buyurarak Avrupa üniversitelerinin doğuşuna giden yolu açtı (Nielson, 2012: 15). Katedral okulları, sonradan üniversitelerin kurulmasını sağladı. İlk üniversiteler; Bologna, Paris, Salerno, Oxford, Cambridge, Montpellier, Padua, Salamanca ve Toulou-

se'dur. Trivum (gramer, mantık ve hitabet) ile Quadrivium (matematik, geometri, astronomi ve müzik) denilen yedi özgür sanat öğretilen bu üniversitelerde felsefe, mantık, hukuk ve tanrıbilim de etkindi (Albinet-Yalkut, 2004: 288). Bu üniversitelerde verilen eğitim; yeni ve farklı teolog ve düşünürlerin yetişmesine katkıda bulunmuştur.

Hristiyan teolojisinde en yoğun yaratıcılık ve yenilikçilik, ortaçağlarda sunulmuştur. Saraylar ve manastırlar sonrasında Avrupa'nın üniversiteleri, Hristiyanlık düşüncesiyle ilişkili olan teolojik yansımanın, hayatın geliştiği mükemmel merkezler oldu. Bu dönem Rönesans'ın doğumuyla canlılık kazandı. Ortaçağlar, Batı Avrupa için kültürel gelişme olmuştur. Bizans teolojisinin gelişmesi, Batı Avrupa tarihinin kategorileriyle uyumlu değildir. Batı Avrupa'da Roma Hristiyanlığı ya da papalık etkili olmuştur. Fransa'nın Avignon şehrindeki Roma temelli papalık etkisi nedeniyle Paris üniversite ve katedrallerinde teoloji yoğundur.

"Medieval theology" terimi bu çağda genellikle Batı kilisesi teolojisine, "Byzantine theology" terimi ise Doğu kilisesi teolojisine atıfla kullanılırdı. Batı Avrupa tarihinde bu dönem Hristiyanlık teolojisinin merkezinin aşamalı olarak kuzeye yani Fransa ve Almanya'ya doğru taşımıştır. Merkezî Hristiyan gücü Roma'da kalmasına rağmen entelektüel aktivite Fransa ve Almanya gibi ülkelerde olmuştur. Batı Orta Çağ teolojisinin gelişimi birinci Kutsal Roma İmparator Şarlman altındayken başlatılır. Teolojik yenilenmenin en önemli figürü olan Alcuin (735–804), Şarlman'ın davetiyle Tourslu Aziz Martin manastırının başrahibi olmuştur (Mcgarth, 2011: 43-45). Roma Katolik Kilisesi; 11. yy. ortasında Hristiyanlığın Doğu kolundan kendini koparmış ve tüm pratik duyumlara uyumlu tekellikle dikey olarak yayılmıştır. Roma İmparatorluğu'yla Hristiyanlığın inanılmaz bir şekilde benimsenmesiyle Roma Katolik Kilisesi'nin Orta Çağ tekelliği inşa edilmiştir. Luther ve Protestanlığın pazara girişi, çağdaş rekabetçi Hristiyanlığın evrimi ve gelecekte Hristiyanlık dinlerin alabileceği olası

talimatlardır (Ekulund ve Tollison, 2011: 16, 30). Hem mistik bağlamdan hem de tekellikten kopan Hristiyanlık ve Kilise; kültürel, bilimsel ve akademik bir yapının meydana gelmesine yol açmıştır.

Batının teolojik ve kültürel dinamizmine yalnızca eğitim müesseseleri değil tarikat veya mezhepler de katkıda bulunmuştur. Manastırların ve katedrallerin yanında teolojik, entelektüel ve bilimsel çalışma yapan mezhep veya ekoller olan Fransiskenler ve Dominikenler 12. yy.da kurulmuştur. Fransiskenler, Assisili Francis (1181-1226), Dominikenler ise İspanyol rahip Dominic de Guzman (1170-1221) tarafından kurulmuştur. Orta Çağ'ın sonunda Dominikenler, en büyük Avrupa şehirlerinde evler kurmuş ve kilisenin entelektüel hayatına önemli katkıda bulunmuşlardır. Domikenler; Büyük Albert (1200-80), Thomas Aquinas ve Tarantaiseli Peter (1102–74), Fransiskenler; Bonaventure (1221–74), Duns Scotus (1266–1308) ve Ockhamlı William (1285-1347), Augustinusçular ise Romalı Giles (1275-1357) ve Strasbourglu Thomas (1275-1357) tarafından geliştirilmiştir. Augusitinusçu rahip M. Luther ve onun teolojik fikirlerinin gelişimi bu okulların bilgisi olmadan anlaşılamaz.

Seine nehrinin sol kıyısında birçok teoloji okulu kurulmuştur. Bu okullardan biri; teolojik ve felsefi çalışma merkezi olarak bilinen Paris'te kurulan Collège de la Sorbonne'dur. Rotterdamlı Erasmus (1469-1536) ve John Calvin (1509-64) bu okulun öğrencilerindendir. Başlangıçta Paris'e rakip Oxford'du. 14. ve 15. yy. larda Batı Avrupa'da ve Almanya'da büyük yeni üniversitelerin varlığıyla üniversite sektörü genişlemiştir (Mcgarth, 2011: 47-48). Zamanla R. Bacon (1214-1292) ve R. Grosseteste (1168-1253) gibi Fransiskenler bilimle-iman arasını ayıran Aquinas'ın bakışına karşı çıkarak ışık prizmaları, gök kuşakları ve aynalarla yaptıkları deneysel çalışmalarla modern bilime temel oluşturdular. Bu araştırmacılar dünyayı anlamak için deney ve gözlem yapmanın gereğini vurguladılar (Albinet-Yalkut, 2004: 295). Şarlman'ın hedeflediği kutsal devletin inşa edilip edilmediği tartışmalıdır fakat

dünyevi devletin inşa edildiğine dair kuşku yoktur. Almanya'yı, Avusturya'yı, Fransa'yı ve Balkanları fetheden Şarlman'ın, siyasi, ticari ve akademik olarak dünyevi bir devlet inşa ettiği aşikârdır.

1.3. Hristiyan Teolojisinin Öğretileri Bağlamında Tanrı ve İnsan

İlk insan yerden yani topraktandır. İkinci insan göktendir.
Korintliler 15:47

Patristik dönemde Havariler ve İznik/*Nicaea* olarak bilinen iki inanç türü kilisece saygı ve otorite kazanmıştır. Hristiyanlığın itikadi anlayışı; maddi, teolojik ve metafizik unsurları barındıran bir yapıya sahiptir. Bu üçlü yapı, üç unsur tarafından oluşturulmuştur. İznik konsülüyle Tanrı üç bölüme -Tanrı/Baba, İsa/Oğul ve Kutsal Ruh/Meryem-Cebrail- bölünmüştü. Bu üç unsur da; kilise, yargılama ve yeniden dirilişle ilişkilidir. Havari/*apostolics* inancı; yeryüzünün ve cennetin yaratıcısı olan merhametli babaya/Tanrı'ya, oğul ve efendi olan İsa'nın Meryem tarafından doğurulmuş ve Kutsal Ruh tarafından tasarlanmış olduğuna inanmaktır. Ölümü ve yaşamı yargılamaya, kutsal ruha, kutsal Katolik Kilisesi'ne ve günahın bağışlanacağına, yeniden dirilişe ve manevi hayatın beslenmesi gerektiğine inanmak Hristiyanlık inancının bazı unsurlarıdır.

Mesih, ölümsüzlük vaadiyle kutsanmış yeni bir insanlığın mükemmel örneğidir. Âdem, bakir topraktan yaratılmış, İsa ise bakireden doğmuştur. Âdem, yasak ağacın meyvesini yiyerek itaatsizlik etmişken Mesih, çarmıhın yapıldığı ağacın üzerinde görmeyi kabullenerek itaat etmiştir (Eliade, 2003a: 461). İyi hayatın modeli ve öğretmeni (Carter, 2006: 3) olan İsa'nın Tanrı'yla aynı cevherde (homousios-varlıkta birlik) olduğuna inanılır. Eğer İsa, aynı cevherin varlığı olarak tanımlanırsa tanrı doktrini, bu inancın ışığında yeniden değerlendirilir. Bundan dolayı üçleme öğretisinin tarihsel gelişimi kiliseyle uyumlu Hristiyanlığa ilişkin uzlaşının/*Christological consensus* ortaya çıkışıyla bağlantılıdır. İskender, Antiochene Okulu ve Aryusçular; İsa'nın kutsallığı, hulûl

etmesi/*encarnation*, insanlığı ve ahlakı üzerine odaklanmıştır. Arius (250- 336), İsa'nın diğer canlılar arasında seçkin fakat bir mahluk olarak görülmesi gerektiğini söyler. İsa'nın düşmüş insanı kurtaramayacağını iddia eden Aryusçuluk, sapkın olarak ilan edilmiştir.

Laodicealı Apollinarius (310-390) merkezîleştirdiği Apollinarian tartışma[2], İsa'nın kısmen mi tamamen mi insan olup olmadığı tartışması üzerinde odaklanmıştır. Ona göre İsa, tamamen insan sayılmaz ve tam insani konuma sahip değildir. İnsan ruhu, kutsal ruhla yer değiştirmiştir. Kiliseleri birleştirmek için Constantine tarafından tertip edilen İznik'teki toplantıda Tanrı'yla İsa'nın aynı cevherden olduğu kararına varılır. Kadıköy/Kalkedon Konsil'i, İznik kararlarını onaylar ve insanın insaniliği üzerinde yeni tartışmalara cevap verir. Kapadokyalı kilise babaları, "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh"un farklı yansımalar olduğunu söylerken, Tanrı'nın doğasını sevgi olarak gören ve insanın düşmüşlüğü üzerine odaklanan Augustinus için insan doğası; zayıf, düşük ve güçsüzdür. İnsan, kurtuluş için Tanrı'ya bağlı olmalıdır çünkü kurtulmanın yolu Tanrı'dır (Mcgarth, 2010: 39-43). İlk Hristiyanlığın olduğu asırda İsa'nın ana kategoride şekillendirilmesi ve bir insandan daha fazla olduğu tezi reddedildi. Fakat O, öğreticilik, mucizevilik, yeniden dirilme ve peygamberlik nitelikleriyle dolu biridir (Woodhead, 2014: 14-15).

Düşüşe kadar insanların uyumdan/harmony hoşlandıklarını dile getiren Augustinus'a göre, düşme durumunda insan ruhu şehveti tarafından belirlendiği için libido ve arzusunu kontrol edemez. İnsan iradesinde beden ve akıl birlikteliğine inanan teolağa göre Tanrı tarafından iyi olarak yaratıldığı için beden, günahkâr olmayabilir. Bedeni kötü ve günâhkar, insanın et âlemine

2 Apollinarian tartışma: Laodicealı psikopoz Apollinarius tarafından ortaya atılan ilk büyük kristolojik sapkınlık olarak görülen bu tartışma, Hz. İsâ'nın tam bir tanrılık kazandığını, ancak tam bir insanlığı oluşturmadığını, Mesîh'in vücuduyla kelâmın doğrudan birleşerek onun ruhunun yerini aldığını iddia eden bir tartışma. Bkz. (Aydın, 1998: 355).

ait olduğu için kusurlu olduğunu düşünen neo-platonik ve Yahudi filozof İskenderiyeli Philo'nun görüşlerini kabul etmez. Âdem'in günahının nedenini Havva'nın kötü doğasından dolayı olduğunu söylediği yaratılış/genesis yorumunu reddedip onların farklı olmasına rağmen eşit yaratıldığını savunur. Kadın ve erkek; düşmeden önce tanrı imgesinde yaratılmıştır ve öyle ki tanrının akılcı doğasıyla eşit paylaşımdır. Toplum tarafından belirlenmiş farklı rolleri vardır (Mcgarth, 2010: 8,11).

Genesis/*Yaratılış* 1:26'ya göre insanlar *imago dei*/Tanrı suretinde yaratılmışlardır. Tanrı'nın tüm yarattıkları kendisine benzer yaratılmıştır ancak sadece insanlara bu nitelikte, Tanrı'nın imajı verilir. Görünür dünyanın tüm maddeleri gibi insanlar da maddidir. Ruhu bitkisel, nefsî/iştaha ve entelektüel veya rasyonel düzeyde üç şekilde canlandıran Aristoteles'te tüm canlı maddenin maddeye canlılık veren ruh/*psyche* olduğu düşüncesi vardır. Aristoteles'ten mülhem *imago dei* de olduğu gibi insanın felsefi bir açıklamasını veren Aquinas'a göre insanların ilk ve son nedeni olan Tanrı, insanlara ruh üflemiştir. İnsanlar bu rasyonel ruh sayesinde Tanrı ve onun fiilini tanır. Rasyonel varlıklar; özgür iradeye sahiptir ve kendi etken nedenlerini sahici tercih yaparak ve etkileyerek maddi dünyayı biçimlendirirler. Tanrı'nın kâhyaları olan insanlar, O'nun iradesine göre yaratmak ve düzenlemek durumundadır (Mcgarth, 2010: 32). Yaratmada aşkın fakat tarih ve kurtuluşta içkin olan Tanrı'nın insan ırkı tarihinde etkisi artmaktadır (Cairns, 1996: 18). İsa'nın öldükten sonra dirilmesi, ölüm üzerine kazanılmış zafer teminatıydı. O, şimdilik Babası Tanrı'nın sağında oturmaktadır. Oradan, krallığı kurmak ve zaferini izhar etmek üzere yakında gelecektir. Onun gelişini beklerken, taraftarları da müjdeyi, İncil'i yaymak ve böylece inanmışlar grubunu oluşturmakla meşguldür. İsa; halkının ümitlerinin yakın bir gelecekte gerçekleşeceğini müjdeleyen, böylece bazı karışıklıklara sebep olan, ölüme mahkûm olmuş ve ondan sonra da bilamüddet ülküleşen bir Yahudi işçisidir (Houtin, 1982: 437).

Teslis'in ikinci şahsı Meryem, oğlu İsa'ya hulûl etmiştir. Onda iki tabiat vardır: İlahi ve insani tabiat; fakat bu iki tabiat yalnız bir tek şahıstır: Bu "asıllara/uknum ait birlik" ve 'inkarnasyon/hulûl'dur. Hulûl; ebedî cehennemlik olmuş ve ilk insan Âdem'in itaatsizliği ile kaybedilmiş olan insanlığın İsa'nın kendisini feda etmesiyle günahtan kurtulma motifi oldu. İsa'nın insanların kurtuluşu için kendisini feda etmesinin izahı, İsa'nın insanların günahlarını affettirmek için kendisini feda etmesi/*redemption* ve "asli suç" olan çok karışık teorilere yol açmıştır. "Bakire Meryem"e ait mevzu, çok önemli bir gelişmeye sebep olacaktır. İsa'nın, annesi "Tanrı'nın annesi" olarak ilan edilecektir. Onun oğlu (İsa) 'Rabb/Notre-Seigneur' diye; O da 'Anamız/Notre Dame' diye çağrılacaktır (Houtin, 1982: 437).

Krallığın yakında kurulacağını müjdeleyen Vaftizci Yahya'ya koşan binlerce kişiden biri ve Mesih saygınlığının vaftizle indiğine inanılan Nasıralı İsa; İncil'de Tanrı ruhunun bir güvercin gibi inmesinin imgesidir. "Sevgili Oğul" (Matta 3:16), 'Ruh' tarafından çöle gönderilmiştir (Markos 1:12). Çöle indirilmiş bu ruh yani dünyanın çehresini değiştirecek olan İsa, sinagoglarda ve açık havada genelde yoksullara ders veriyordu. Helenistik dünyanın daha pek çok "tanrısal insanında" görüldüğü gibi hastalıkları iyileştiren bir otacıydı. Yahudiler de kötü ruh kovucuları ve otacıları unutmamıştı (Eliade, 2003a: 381-382). Tarihsel dünyanın sonu ve Tanrı krallığının gelişinin hızlanması haberleri verilmiştir. Kendi vaazında örtük Hristiyan teolojisinde Tanrı'nın oğlunu ifade eden İsa'nın kişiliği, acı çeken hizmetkâr figürüne benzetilebilir. Yeni İsrail'in temeli olan "Yeni Ahit"in güvencesi için kendini kurban veren İsa'nın bedeni ve aklıyla sağlanan manevi birleşme, İsa'nın kendi kişiliğiyle mistik bir özdeşleşmeyi ifade eder (Eliade, 2003a: 388-390). Âdem'in günahı daha derinleşince İsa'nın zaferi daha da yükseliyor. Hristiyanlık 4. yy.dan itibaren ince, soluk, sakallı, cübbeli uzun saçlı tanrı ve efsanevi bir insan sureti geliştirmeye başladı. İlahi gücü temsil eden resimler, Rönesans döneminde tekrar canlandırıldı (Woodhead, 2014: 30-32).

Kutsal ile insan arasında çok az açıklığın olduğu Helenistik kültürde birçok tanrı vardır. Bu tanrı veya tanrıçalar kendilerini beşerî erdem ve kötülükleri olan hayat karakterlerinden daha çok sunar. Tanrılar sık sık insan formu aldığı ve ölümlüye karıştığı için cennet ve yeryüzü arasında düzenli trafik vardır. Özel hikmet/*gnosis* almış olarak insanoğluna kendi hayatının kutsal kuvvesini açmasına yardımcı olduğu için İsa, hakiki insan olmasına rağmen bir bakıma kutsaldır ve insanoğlu olmayan eşsiz tanrı-insandır. İnsanlar, kendi güçleriyle kurtulmuş değildir ve Tanrı'nın gücüyle ona itaat etmeliler. Yaşamlarını kontrol eden ruhun gücünü ve imanını kabul etmeliler.

Yahudi kültürünün teolojik itikat, semboller ve anlamlar bakımından Antik Yunan kültüründen etkilendiği bariz görülür. Tanrı-insan, mesih/kurtarıcı, ateş-bilgi ağacı unsurları ve cezalandırma örnekleri bakımından benzer anlatımları vardır. Yeni Ahit'e göre "iyi haber", eşsiz Tanrı-insan yeryüzüne gelip kendini dünyaya açtı ve hayatlarını kendisine adayanları kurtarmak istedi. Augustinus'un yorumu ve Yaratılış kısmında Âdem ile Havva Tanrı'yla uyumlu yaşıyordu. Tanrı onlara cennetin/bahçenin ortasında yer alan ağaçtan -iyi ve kötünün bilgi ağacı- yemelerini yasakladı. Ancak yılan tarafından kışkırtılan Havva ağaçtan yemiş ve Âdem'i de teşvik etmiştir. Cennetin doğusu, cennetteki hayattan farklıdır. Âdem, sıkıntı ve zahmetle toprağı ekmek zorundadır Havva ise acı içinde çocukları dünyaya getirmekle mahkûm edilmiştir (Woodhead, 2014: 17-25).

Hristiyanlık, Tanrı tarafından yaratılan Karanlık Güç'ün/*Dark Power* yaratıldığında iyi olduğunu ve zamanla yanlışa gittiğini düşünür. Hristiyanlıktaki düalizmler, çatışmadan aynı fikirde olan savaşta birliktir/*universe*. Bunun bağımsız güçler arasında bir savaş olduğunu düşünmez. Bu bir iç savaş, çatışmadır ve insan çatışma tarafından birliğin işgal edildiği bir kısımda yaşamaktadır (Lewis, 2001: 45). Tarihte trajedilerin önlenemeyeceğine dair inanç barındıran Hristiyan teolojisi, tarihte trajedilerin önleneme-

yeceğini iddia eder. Acı, reddedilme, çile gibi değerler yaşanılması gerekilen gerçek değerlerdir. Çünkü bu değerler; bizatihi tanrı-insanın yaşamış olduğu mühim değerlerdir. Bundan dolayı tarihe, kültüre ve dolayısıyla insana anlam kazandıran değerlerdir.

Hristiyanlığın beslendiği iki önemli kaynak; Yahudilik ve Helen-Roma'dır. Bundan dolayı insanın konumlandırılması da bu iki kültürden etkilenimle olmuştur. Yahudilik ve Hristiyanlığın aynı din olduğu unutulmamalıdır, biri tohum diğeri onun çiçeğidir. Niteliği, Tanrı'ya iman olduğu gibi insana iman olan dinin öğretisine göre insan ırkı bir eşten ve kandan türemiştir. Tanrı'nın insanı sığınağı olarak mesken ettiği Hristiyanlık; tikel bir sınıftan olmayan Tanrı'nın imgesinde yaratılmış insanı, hem İsa'nın tarihselleştirilmesi yani zaman ve mekân sürecine dâhil ederek hem de *imago dei* görerek Tanrı seviyesine getirirken Roma ise insanı kutsallaştırarak Tanrı kavramını seviyesizleştirdi, insanileşmiş tanrı-insan kavramını yüceleştirdi (Abbot, 1892: 177, 180). Tanrı'nın İsa-Mesih'te cisimleşmesi ve insan hayatına dâhil olması bir anlamda insanın mertebesine düşmesidir.

Önceleri Yahudiliğin dinî ve mistik etkisinde kalan Hristiyanlık, Roma'nın nüfuzu altına girişiyle pagan unsurlarla yoğrulmuştur. Nitekim Abbot'a göre Kilise, Birey ve Hristiyan toplum; paganizm ve ağırlığı Hristiyanlık olan tuhaf karışımdır. Üçüne bakıldığında İsa-Mesih'in manevi evrim süreci görülür. Kilise; kısmen Roma emperyalizmi kısmen Hristiyan kardeşliğidir. Teoloji; kısmen Hristiyan teolojisi kısmen pagan hurafesidir. Toplum; kısmen pagan bencillik kısmen Hristiyan sevgisidir. Bireysel insan, kısmen hayvan kısmen ona gelen Tanrı'dır (Abbot, 1892: 255).

İsa'nın gelişi, çarmıha gerilmesi ve dirilişi aslında hakiki "son olay"ı oluşturur ve "yeni hayat" artık Hristiyanlara açıktır. Yahudilere de göre Mesih'in gelişinin ulusal kurtuluşa ve dünyanın açık, görünür bir dönüşüm geçirmesine yol açması kaçınılmazdı. Kutsalın kutsal olmayandaki tezahürü, aynı zamanda bir gizlenme oluşturur. Kutsal -Tanrı'nın Krallığı- tarihsel açıdan sınırlı ve

yeri belirli bir insan cemaatinde tezahür etmiştir. Manevi hayat, bu dünyada ilerleyip mükemmelleşebilir ve tarih aşkın bir dönüşüme uğratılabilir. Yani tarihsel varoluş, Tanrı'nın Krallığının mükemmelliğine ve yüce mutluluğuna erişebilir (Eliade, 2003a: 405-406).

Tanrı, insanları kurtarmak için dünyaya ezelî varlık veya kendi oğlunu gönderir. Bu aşkın varlık, hulûlün tüm aşağılayıcı sonuçlarını yaşar. Göğe dönmeden önce birkaç seçilmişe gerçek kurtarıcı hikmeti/*gnosisi* aktarmayı başarır. Öncesinde aşkın bir âlemde yaşayan varlık, mahkûmiyet yaşadığı dünyadan kurtularak ruhsal nitelikte "yeniden doğuş" yaşayacaktır. Yaratılış, süfli yani şeytani güçlerin eseridir veya kozmos daha üstün bir dünyanın az çok şeytani nitelik taşıyan sahte kopyasıdır. Gnostiklere göre peşinden gitmeye değecek tek amaç, bu tanrısal parçanın kurtarılması ve yeniden göksel dünyaya çıkarılmasıdır. Gnostik mitte olduğu gibi insanın ilk önceki hâline dönmek değil geriye bakmadan ileriye yönelme söz konusudur (Eliade, 2003a: 424, 452).

Antik Yunan'ın döngüsel tarih anlayışı, yerini Hristiyanlığın ilerlemeci tarih anlayışına bırakmıştır. Hem bu tarih algısının değişmesi hem de gökten tanrı-insanın kefaret için yeryüzüne inmesi, Hristiyan toplumların dolayısıyla Batı dünyasının tasavvurunun değişmesine yol açmıştır. Simgesellik ve teleolojik unsurlar önemli olmuştur. Gökle iletişim, haç/merkez aracılığıyla sağlanır ve tüm evren bu şekilde kurtarılır. Dünya ağacı simgeselliğinde sürekli yenilenme ve kozmik yeniden yaratılış, evrensel bereket ve kutsallık, mutlak gerçek ve sonuç olarak ölümsüzlük kavramlarını niteleyip tamamlar (Eliade, 2003a: 456, 457). Hristiyanlık, haklı krallığın dünyaya nasıl indiğinin hikâyesidir. Kılık değiştirerek inen Tanrı, insanı büyük sabotaj kampanyasının parçası olmaya davet etmiştir (Lewis, 2001: 46).

T. Aquinas ve Augustinus'un, Aristoteles-Platon tercihleri felsefe-bilimin konumunu belirlemiştir. Aquinas, Aristoteles'in

felsefesini Hristiyanlığın öğretileriyle kaynaştırarak Batı felsefesi ve düşüncesinin belirlenmesinde etkin olurken ve temel rengini belirlerken, Platon felsefesinden etkilenen Augustinus'un rasyonalizm ve düalizm bağlamında geliştirdiği felsefe Orta Çağ felsefesinde etkili olmuştur. Hristiyanlığın teolojik örgüsü olan yaratım, yıkım ve restorasyon insanla başlar ve sonlanır. Tüm merkezî Hristiyan öğretiler, fikirlerin zaman ve kültüre göre açıklanma tarzıdır. Toplum her çağda ahlaki, bilimci ve felsefi görüşlerine göre değişir. Öyle ki Hristiyan doktrini merkezî açıklamalarını yeniden düşünür ve uyarlar. İnsan doğası doktrini bunlardan biridir. Augustinus'un insan doğasına ilişkin derin teolojik, psikolojik ve felsefi görüşleri 1500 kusur yıldır Batı düşüncesini etkilemiştir. Batı teolojisi üzerinde derin etkisi olan Augustinus'un Batı Hristiyanlığı üzerindeki etkisi hem Katolik hem de Protestanların üzerinde vardır (Mcgarth, 2010: 5-6). Aquinas'ın Tanrı'nın arz ve maddi dünyayla olan ilişkisi, özellikle çağdaş bilim ve felsefe ışığında pek çok soruyu gündeme getirmektedir. İsa Mesih'teki Tanrı'nın lütfuyla sağlanan sonsuz yaşamda tüm akıllı canlıların kurtuluş bulmaları için Tanrı'nın isteği vardır.

Her ne kadar farklı düşüncelere sahip olsalar da Platon-Augustinus, Aristoteles-Aquinas gibi filozof ve teologlara göre Tanrı her şeyin ilk ve son nedenidir. Oysa Darwin'in evrim ve doğal seleksiyonu son ya da ilk neden diye bir şey olmadığını gösterir. Doğa "körce" gelişir ve bir amaç temelinde değildir (Mcgarth, 2010: 22-23). Gerek Platoncu gerekse Aristocu yaklaşımlar; değişen insan, iktisat ve kültürel meselelerine yönelik çözümlerinin sınırlı olması eskinin terk edilmesine yol açmıştır. Reforma yol açan *teutonik* hayat ve düşüncenin, Latin ve Helen Hristiyanlığı istila etmesiyle eskinin dışında yeni teoloji geliştirilmiştir (Abbot, 1892: 95).

1.4. Bir Kırılmanın Öyküsü: Rönesans

Genel olarak "Karanlık çağ" olarak isimlendirilen Orta Çağ dönemi; geriliğin, cahilliğin ve kilise diktatörlüğünün dönemi olarak görülür. Rönesans'ın Orta Çağ'ın birikimlerinden uzak tamamıyla nevzuhur

bir hareket olduğu zannedilir. Oysa "hayatı yenileme", "yeniden doğma" kavramı aslında doğada ve Hristiyanlıkta vardı. Fransızlar, 14. yy.da "Renaissance par Baptisme" deyimini kullanıyorlardı. Fakat bu deyimin, kültürün yenilenmesi ve yeni bir dönemin doğması şeklinde bir içerik kazanması, Petrarca'dan sonra olmuştur. Çoğu bu yeni doğuşu Yunanca kaynak araştırmalarında başlatıyorlardı. Eski dönemde Cicero'nun da Yunan kültürünü benimsemek suretiyle yeni bir *humanitas* yarattığını düşünen Floransalı Leonardo Bruni, aynı zamanda Dante, Petrarca ve Boccaccio da bu *humanitas'ı* müşahede etmekteydi. Zamanla daha açık bir içerik kazanan *humanitas*, kavramı; insan severlik değil, insanlara ve gerçeklere yönelen en yüksek derecede felsefi bir aydınlık olarak anlaşılıyor ve Yunan araştırmaları da bunun aracı sayılıyordu (İnalcık, 2013: 55-56). Asırlar boyu Avrupa'nın Romanesk ve Gotik katedrallerini inşa eden, Aristoteles'in yazılarını düzeltip asıllarını özümsemiş olan fikirleri geliştiren ve üniversiteyi üst düzey eğitim merkezi olarak icat eden Batı, kesinlikle barbar değildi. Eğer şimdiye dek bir "Karanlık Çağ" olmuş olsaydı Orta Çağ uygarlığının büyük yüzyıllarıyla geçmiş olurdu (Woronoff, 2004: XXII).

'Mediaval' kavramının kendisi memnuniyetsizlik ve önemsizliği ifade eden bir kavram olmasına karşın Orta Çağ, Batı'da felsefi gelişmenin en uzun dönemi değil fakat bununla beraber en zengin ve en kompleks dönemidir. İki farklı dünya arasındaki bekleme odası değildir. Entelektüel düzeyin yoğun olarak genişlemesine katkıda bulunan Orta Çağ'ın kökenleri antik felsefeye kadar gider ve hâlâ bugün sonuçları yaşanmaktadır. Orta Çağ'ın Avrupa tarihinde romantikler tarafından keşfi; Helenizm'in hümanistler tarafından keşfinden daha az önemli olay değildir. Orta Çağ kültürünün antik veya modern dünyadan bulunduğundan farklı bir kültür olduğunun bilgisine sahip Romantiklerin keşfi aslında sahici bir keşifti.

Hristiyan kültürü kavramı, yalnızca potansiyel ve ideal olarak değişik, eylemsel ve tarihsel olarak da Orta Çağ kavramından

daha geniştir. Çünkü birçok Hristiyan kültürü vardır ve üç farklı evrim aşaması ve kültürel durumu içerir. İlki kadim kültürde yeni bir dinin durumudur. Hristiyan kültürünün değişmeyen formu Bizans dünyasında korunmuştur. İkinci durum yalnızca Hristiyan imanın öğretmeni olarak değil yüksek kültürün taşıyıcısı olarak Kilise'nin barbar dünyaya girişidir. Barbar dünyanın üzerindeki Hristiyan kültürünün etkisi; Batı kültürünün gelişmesinde iki toplumsal geleneği ve iki hayat ideali arasında çatışma ve gerilimi üretmiştir. Üçüncüsü Hristiyanlık, kültürel yaratıcılığın yeni hareketinden ilham alan yeni insanların yeni hayatı ve yeni açıklamasını bilinçli olarak Hristiyan biçimlerde bulur. Bu Orta Çağ sentezi Orta Çağ'ın başarısıdır (Dawson, 1954: 5-6).

Mimari ve edebiyat eksenli bir hareket olan Rönesans'ın temelleri Orta Çağ'da bulunur. 1300 yılı civarında Orta Çağ şehrinde en geniş kamu binaları Gotik tarzda yapılmış olan kilise binalarıydı ve Orta Çağ'ın en geniş mimari anıtlarıydı. Yalnızca inanç ve Hristiyanlık ritüelinin merkezi değil yerel sivil gururun unsurlarıydı. 300 yıl sonra kent mekânı ve tasarımına yönelik yeni ve çarpıcı farklı tutumları açıklayan kilisenin durumu, Avrupalıların Rönesans'ta, kamu binaları, geniş meydanlar ve kent sarayları vb. mekânların inşasında dramatik değişikliklere yol açtı. Bu projelerin mimari yaratımlarında Antik Çağ'ın mimarisinden ilham alındı. Mimaride bu devrimin doğum yeri İtalya'ydı (Blaiberg, 2005: 4).

Yüksek Rönesans'ın sorumluları olan Papa II. Julius, X. Leo ve VII. Clement gibi üç figür; şehir sanatçıları ve tasarımcılar ordusunu hakiki Rönesans'ın başşehrine çekti. 16. yy.da İtalyan Roma'sında müthiş değişiklikler görülürken, (Blaiberg, 2005: 29) Avrupa mimarisi İtalya dışında geleneksel kalmıştı. İlk mimariler, İtalya'da ortaya çıkan Rönesans mimari tasarımından ilham almıştır. Rönesans mimarisi yalnızca Batı Avrupa'da değil Doğu Avrupa'da da etkin olmaya başlamıştır. Hümanizmi teşvik eden Macar Kralı M. Corvinus, 15. yy.da birçok yeni projeyi ve sarayını yeniden tasarlamak için İtalyan sanatçı ve mimarlardan küçük bir

grubu krallığına davet etmiştir. 1600'lü yıllarda tüm Batı Avrupa ülkeleri, İngiltere haricinde Rönesans klasiğiyle yerli gelenekleri birleştirerek devasa yeni mimari örnekleri geliştirmişlerdi (Blaiberg, 2005: 5-6). İtalyan Rönesans'ı, yalnızca Avrupa mimarisini değil Amerikan mimarisini şekillendirmiştir. Rönesans mimarisi, 19. yy.da Kuzey Amerika'da yeniden canlanarak ortaya çıkmıştır. Amerikan şehirlerinde İtalyan saraylarına benzeyen sayısız mimariler göründü (Blaiberg, 2005: 22).

14. yy. İtalya'sında iki gelişme edebiyatı şekillendirmiştir. İlk olarak hümanist klasiklerin canlandırılması yazarları cesaretlendirdi, yeni edebiyat tür ve yazı stillerinin zenginleşmesini sağladı. İkincisi edebiyat dili olarak erken-modern İtalyancanın temellerini koyan Dante, Petrarca ve Boccacio'nun çalışmalarıdır. Bu üç büyük usta daha sonraki Rönesans yazarlarına model olmuşlardır (Soergel, 2005: 121). Modern Batı uygarlığının ana unsurlarının bir kısmının üretildiği dönem olan Rönesans; Yüksek Rönesans ustalarının sanatını (Leonardo da Vinci, Michelangelo ve Raphale) ve Rönesans edebiyatının devlerini (Petrarca, Mahiavelli, Rabelais, Cervantes, Shakespeare) kapsar (Woronoff, 2004: XXI).

Teolojik bir inanışın olgusu olan Tanrı'nın yeryüzünde insan bedenine bürünmesi aslı itibariyle insan vücudunun kıymetli hâle gelmesidir. Rönesans'ta resim ve heykel insan vücudunun güzelliğini ve gücünü ifade eder. Antik Yunan'da Tanrı resimleri yapılırken Rönesans'ta insan heykelleri yapılmaya başlanmıştır. Teolojik itikat olan yarı tanrı anlayışı, insanın merkeze yerleşmesini kolaylaştırmış bir inanıştır. Hristiyanlık itikadının iz düşümünün karşılığının Rönesans resim anlayışında görüldüğü söylenebilir. Anatominin abartılı görünümlerini ve yarı tanrısal figürlerini resimlerinde temsil eden Michelangelo, insan anatomisine dair öğrendiği tüm ayrıntıları tuval üzerinde heykel yaratımı yaparcasına figürlerine aktarmıştır. Onun tüm resimlerinde figürlerinin vücut görünümlerini, insana verdiği değerin dışa vurumu olarak algılayarak oluşturduğu gözlenir (Güngör, 2014)

> Resim ve heykelde çıplak vücudun betimlenmesi yine bu dönemdedir. İnsan vücudunu tam ve doğru olarak, bütün hareketlerinde betimlemek sanatçının başlıca kaygısı olmuştur. Bunun için anatomi incelemelerine kadar gidilmiş ve canlı modeller kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu sanat yalnız doğayı, maddeyi taklit etmiyor, insani duyguların doğal ve bireysel özelliklerini de ifade ediyordu. Kişiler, yüzlerindeki ifade ile karakterlerini, o sahne içindeki özel duygularını belli etmekteydiler (İnalcık, 2013: 74).

Rönesans'ın oluşumunda mimari ve edebiyat alanındaki gelişmeler kadar etkin olan diğer bir önemli unsur sapkın/*heretic* diye görülen düşünce ve hareketlerdir. Aslı itibariyle sapkın diye nitelendirilen düşünceler; kiliseye, öğretilerine ve buyruklarına karşı olan düşüncelerdi. Antik Latin ve Yunan metinlerinin meydana çıkarılması ve düzeltilmesi için uygulanan eleştiri metotları, Hristiyan dininin ve Kilise'nin esaslarını oluşturan yazılara uygulanmaya başlandı. İncil ve Hristiyan akidelerini bildiren metinler orijinal şekillerine dönüştürüldü. Filolojik metotla bu metinlerin gerçek anlamları gösterildi ve sonuçta kutsal yazılardan çoğunun, ilahi kaynaktan olmayıp sonradan uydurulmuş metinler olduğu anlaşıldı. Bu sonuç, doğal olarak kuşkuları artırdı ve imanı sarsmaya başladı. Öbür taraftan, Padua'da okutulan İbn Rüşd'ün rasyonalist felsefesi, dinî akidelere karşı *imansızlığı* artırıyordu (İnalcık, 2013: 59).

Başlangıçta Kilise'nin baskıda bulunduğu ve 11. yy.da Batı Avrupa'da hızlanan sapkın hareketlerin merkezi Kuzey Doğu Fransa ve Almanya'ydı. Daha sonra Kuzey İtalya'da ortaya çıkmış olan sapkın yaklaşımlar; haç kutsamasını, ölüler için şefaati ve endüljansı reddettiler. Yerleşik otorite olan kilise, tikel sapkınlıklarla ve tikel sapkınların büyük rol oynadığı seküler güç çatışmalarıyla karşı karşıya kaldı. Papalık ve yerel seküler otoriteler arasında yetki hakimiyeti konusunda anlaşmazlıklar olmuştur. Sapkın gelişmelere bağlı olarak seküler niteliğe sahip başka mücadeleler de vardı. Özellikle Orta Çağ kasabaların ortaya çıkışı ve toplumsal, ekonomik ve siyasal güç olan Orta Çağ burjuvasının yerleşme-

si Kilise'nin etkisine karşı ciddi tehdit oluşturmuştur (Ekulund, 1996: 73-74). Sonrasında hem Fransa'da Avignon Papalığının kurulması yani Kilise'nin bölünmesi hem de Kilise'den ayrılmış teologların Roma Katolik Kilisesi'yle mücadelesi neticesinde Roma Katolik Kilisesi gerilemiştir. Siyasiler yani kralların da dâhil olduğu mücadelenin sonucu Papaların devletlerin ve hükümdarların iç işlerine karışamayacaklarını gösterdi. Papalık, karşısında olan devletlerin hükümranlığını onadı. Papaların evrensel egemenlik savlarına ilk büyük darbe vurulmuş oldu. Bunu büyük buhranlar izledi. Fransız Kralı'nın, kendisine yandaş bir Papa seçtirmesi ve papaların Avignon'a yerleşmeleri (1309), Papalığın Hristiyan dünyasındaki erkini zayıflattı. Büyük Bölünme[3] (1378-1417) Hristiyan dünyasının birbirine rakip papalar arasında parçalanması papalığın konumu için çok ağır kriz doğurdu. Böylece Bölünme'den sonra Hristiyan dünyasında yeni rafızî-sapkın akımlar ortaya çıktı. Bunların en önemlileri olan Wycliff ile Jean Hus'un doktrinleri, papanın dinî otoritesine hücum ediyorlar ve Hristiyan'ın selameti için, papanın ve Kilise'nin aracılığının gerekli olmadığını ileri sürüyorlardı (İnalcık, 2013: 14-15).

Rönesans'ın doğuşu ve gelişmesinde diğer etken tarım ve ticaretin gelişmesidir. 11. yy.da teknolojik gelişme ve para ekonomisi tarafından teşvikiyle nüfus büyümüş, şehirlerin sayısı artmış ve toplumsal değişiklikler olmuştur. İş adamı, vatandaş ve işçi olarak yeni şahsi roller, değerler ve ilişkiler ortaya çıkmıştır (Carter, 2006: 89). Ekonomisi ziraat ve zenginliğinin temeli toprak olan Orta Çağ Avrupa'sında reformdan önce ekonomik değişiklikler başlamıştır. 1500'lerde kasabaların canlandığı, yeni pazarların açıldığı, yeni keşfedilmiş kolonilerde ve ham madde kaynaklarının keşfedildiği ticaret çağında orta sınıf tüccarı, Orta Çağ'ın toplum lideri olan feodal soylunun yerini almıştır. Orta Çağ'da toplumun yatay toplumsal örgütlenmesi dikey toplumsal yapıyla

3 Büyük Bölünme: Batı Bölünmesi veya Katolik bölünmesi adı da verilen bu bölünme büyük bölünme olarak bilinir. Katolik Roma'dan kopmanın neticesinde Fransa'nın Avignon şehrinde Avignon Papalığı kurulmuştur.

yer değiştirmiştir. Ticaret, kentler arasında olmaktan daha çok uluslararası olmuştur (Cairns, 1996: 269).

Ziraattaki gelişmeler yeni ticareti kolaylaştırmış, ticari sınıfın artışı, şehirlerin büyümesiyle artan kent nüfusu; yeni ekonomik ilkelerin rehberlik yaptığı değişen sosyal ilişkilere ve otoriter yapılara yol açmıştır. Düşünce ve dinî alandaki değişimler neticesinde Avrupa'da yaşam ve düşünüm biçimlerini değişmiştir. 14.-15. yy.da Avrupa'nın yeni merkezlerinde yeni üniversitelerin kurulması, kültürel düşünce hareketi olan Rönesans hümanizmin doğuşunu, teknolojiler ise değişimi beslemiştir. Pusula, lens yapımı ve teleskop vb. yeni teknolojiler, insanların evrene ilişkin yaklaşımlarını ve oradaki konumlarını değiştirmiştir. Daha sonra dinî ve içtimai hayattaki değişimleri meydana getiren Reform dönemi 17.-18. yy.da Batı Hristiyanlığında ortaya çıkan dinî ve siyasi değişiklikleri sağlamıştır. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun kopuşu, Avrupalı Roma Katolik Kilisesi ile Hristiyan açıklama ve örgütlenmesinin Protestan formlarını oluşturmuştur (Horsfield, 2015: 187).

Rönesans kavramı; Avrupa'da kültürün ve entelektüel hayatın yeniden doğduğu, gelişmenin ve ilerlemenin olduğu entelektüellerin ve sanatkârların döneminde ortaya çıkmıştır. Rönesans/İtalya; entelektüel, estetik, iktisadi, siyasi olarak modernliğin muhtevasına harç olmuştur. Yeni/modern Batı'nın yani Yeni Roma'nın ortaya çıkışında müessir olamamıştır. Rönesans bütün büyüleyici ihtişam ve zarafetine, yarattığı zenginlik ve cazibeye karşın düşüşü yaşamıştır (Coşkun, 2003: 67). 12.-13. yy.da Batı Avrupa, yeni ve etkili siyasal kurumlar yarattı. Kilisenin dünyevi bir kurum hâle gelmesinin emaresinin görüldüğü bu yıllarda doktrinlerine karşı eleştirel yaklaşımlara tahammülsüz olan Kilise, şatolarda yaşayan zenginlere ve onların doğurduğu sekülerleşen kültürel hayata bir anlamda müsaade etmiştir. Zenginleşen ve yayılan ekonomi, hızla artan nüfus, canlı ve yaratıcı kültürel hayatın izlekleri görülmüştür.

Rönesans'ın din, sanat, fikir ve toplum alanında meydana getirdiği farklılaşma Kuzey Avrupa'da etkisini göstermiştir. Orta Çağ'daki farklılaşma ve gelişmeler Avrupa'da, yeni bir toplum, yeni bir ruh doğurmuş, fakat bu ruh kendisini ifade etmek, kendi yapısını kurmak için Antik Çağ'ı örnek almıştır. Bu nedenle Antik Çağ'ın canlandırılması, daha doğrusu antik ideallerin rehber olması Rönesans'ın belli başlı karakterlerinden birini oluşturmuştur. Rönesans'ı modern Avrupa'yı yaratan bu fikir ve sanat atılışını antikite yaratmıştır (İnalcık, 2013: 59).

Rönesans'ı bir geçiş olmaktan daha çok her bireyin, Orta Çağ kültürüne kendisini daha yabancı hissettiği klasik geçmişi daha çekici bulduğu aşamalı bir değişim süreci olarak değerlendirmek daha doğru olur. Oluşumunu kırsal kesimden daha çok şehre borçlu olan Rönesans düşünürleri; yanlış yorumlar, eklenmiş ya da çıkarılmış pasajları hatta Orta Çağ düşünürlerini eleştirmeksizin kabul ettiği tamamen sahtekârlıkları tespit etmek için eleştirel yöntemleri geliştirmişlerdir (Burke, 2000: 35, 37). Rönesans'ı dinî ve içsel hayatın yepyeni bir görünüşü ve insanın dünya görüşündeki temel bir farklılaşma olarak gören J. Burckhardt, *The Civilization of the Renaissance in Italy*-1860 eserinde Rönesans'ın modern bireyciliğe ve insan yaratıcılığına tanıklık ettiğini ve ilk İtalya'da görüldüğünü yazmıştır. Güçlü hükümdarın yokluğu, bireysel başarı ve erdem değerlerin verimliğini doğurmuş, toplumda rütbe ve statüler insanın akıl ve yaratıcılığından daha çok mesele olmuştur. Rönesans bireyciliğinin karanlık tarzı, seküler ruhun büyümesine, yoğun bencilliğe ve ateizme kapı açmıştır. Burckhardt, bu gelişmeleri 19. yy.ın sorunlarının kökleri olarak görmüştür (Blaiberg, 2005: xiv).

14. yy.ın ikinci yarısında, Avrupa'da başladığını gördüğümüz büyük maddi ve manevi değişikliklerin en önemli sonucu; Avrupalıların dünyaya yayılmasıdır. Önce dinsel ve bilimsel düşüncelerle başlayan bu hareket, 15. yy.ın ikinci yarısında açıkça ekonomik amaca yöneldi ve 16. yy.ın başlarında, Avrupalıların dünya-

nın belli başlı büyük nüfus ve zenginlik merkezleriyle doğrudan bağlantıya girmelerini sağladı (İnalcık, 2013: 127). Rönesans; başlangıç, olgunluk ve zirve, çöküş olarak üç dönem hâlinde ele alınabilir. 14. yy.da Dante ve Giotto ile başlayan Rönesans dönemi, 15. yy.da klasik mirasla kurulan ilişki, entelektüel-estetik yaratma ve arayışlarla zenginleşerek olgunluk ve zirveye ulaşmıştır. 16. yy.da İspanya ve Fransa'nın İtalya Savaşları'yla zenginlik ve cazibe merkezi olan İtalya'ya müdahale ve istila girişimleri neticesinde İtalya zenginliğini, gücünü yitirme, bunalım ve mahkûm edilme dönemine girmiştir. İtalya çözülme/*manerizm* dönemine girerken, İtalyan mirasının yarattığı kültürel ürün ve tarzlar, taşınma ve taklit yoluyla Batı'nın diğer merkezlerine Fransa'dan başlayarak yayılmıştır. Rönesans coğrafyasının çöküşü, 15. yy.ın sonu ve 16. yy.ın ilk çeyreğinde yayılan istilalar döneminde olmuştur. Bütüncül bir siyasetin geliştirilemeyişi, iç bölünmeler, yeni ticaret yollarının bulunuşuyla Rönesans çökerken, yayılma sürecine de girmiştir. Çöküş ve yayılma iç içedir (Coşkun, 2003: 49, 65). Araştırmacılar; 17. yy.ın sonuna kadar süren Rönesans'ı entelektüel hayatın anahtar unsuru olarak görmüşlerdir. Avrupa'nın yüksek kültürünü bir daha değiştirmek için başlayan bilim ve erken Aydınlanmanın doğumu ve Rönesans'ın bitimi, son filozof Montaigne'in ölümüne-1592 kadar sürer (Bleiberg, 2005: xiv).

İtalya'da sonlanan Rönesans, Kuzey Avrupa'da etkin olmuş ve Avrupa tarihinde derin değişiklik meydana getirmiştir. Bireysellik ve insanlığın özgürlüğü, bu değişikliğin nedenidir. Her şeyden önce ruhsal bir değişiklik olan Rönesans'ta birey; Orta Çağ'daki otorite zincirini kırıp kendi yeteneklerini kullanmak ister. Tanrı'yı kendi hür vicdanı ile bulmaya çalışır, Kilise'nin aracılığını reddeder. Bu yeni birey Reform'un, yeni büyük dinî hareketlerin de etkisiyle evreni hür aklı ile açıklamak, güzellik dünyasını insani varlığının hürriyeti ile duymak istemekte, skolastiği yıkmaktadır (İnalcık, 2013: 4). Rönesans insanını bütün inceliği ile tasvir eden Burckhardt, Rönesans insanını ve dönemini şu şekilde ifade eder:

....her şeyi kendi arzusuna göre yönlendiren hırslı, gururlu, şöhret ateşi ile yanan, serbest düşünceli, becerikli, basma ve sanata yatkın bir insan, modern "Avrupa çocukları"nın ilki idi. Bu insanların dünyasında, insanüstü ile zevk ve sefaya düşkün insan tipi birleşiyordu. Devlet ve ekonomi rasyonel bir yön alıyor, Makyavelizm bu karakteri tamamlıyordu. İnsan zekâsı yeniden doğuyor, yeni bir yaşam biçimi, anlayışı ve üslûbu kazanıyordu. Bu dünyada klasik İlk Çağ en yüksek konumuna çıkarılıyordu... (İnalcık, 2013: 57).

Gelişen siyasal, ekonomik ve maarifî koşullar sıradan insanların kendi inançlarını keşfetme ve kaderini tayin etme arzusunu edinmesini sağladı. Aristotelesçi mantığın diyalektik metodolojisi, bireyleri pasif kabulden daha çok mantıksal eleştiriyle gerçeği keşfetme ve değerlendirme için bireyleri teşvik etmekteydi. Geleneksel pratik ve inançların mantıksal olarak incelenmesine başvurmak kaçınılmazdı. Endüljans ve kutsallar, şiddet ve savaşın gerekçesi gibi sorunlar tartışılmaya başlanmış, bir dizi güçlü reform hareketleri ve bireyler bu meydan okuma türünü ihtiva eder (Horsfield, 2015: 175).

16. yy. başında Avrupa'da merkezî devletler kurulmuş, burjuvazi önem kazanmış, toplum yapısı değişmiş ve ekonomik hayatta derin değişiklikler olmuştur. Yeni ekonomik örgütlenme oluşmuş ve kapitalizmin ilk belirtileri ortaya çıkmıştır. Hayatın canlandığı, zenginleştiği ve yeni sınıfların güçlendiği Avrupa toplumunda derin ruhsal etki yaratan Rönesans ve Hümanizm hareketleri bunun parlak tanıklarıdır. Maddi ve ruhsal koşullardaki derin değişiklikler, din alanındaki yeni eğilimlere de yansıdı. Fikir ve ekonomi alanında önemli bir rol oynayan bireyselcilik/ *individualism* ilkesi, hayatın her alanında etkili olmaya başlamıştı (İnalcık, 2013: 4).

Evrim içinde olan dönüşen ve tekniği kullanarak dönüştüren insan/*hamofaber* kendi çalışmasıyla dünyayı değiştirmiş ve XIII-XIV. yy. arasında kent burjuvazisi, şövalyeci feodalizme son vermiştir. Ticari sermaye girişimci tutumla Medici ailesi tarafından ilk banka kurulmuş, üretici/fabrika girişimleri kapitalizmin ilk

dönem pazar ekonomisini oluşturmuştur. Loncaların kapalı ekonomisi karşısında bireysel kapitalist ekonomi aşamasıyla başlayarak gelişen bireyin bilinci; feodal ve dinî toplumun yapay ve kapalı dünya imajının yerini alan erginlik duygusu oluşmaktadır. Yeni üretim olanaklarının ortaya çıkarıldığı ve müzik, tiyatro gibi sanat alanlarının geliştiği dönemde enginlik duygusu ve çıkarcılık keşiflere yol açmıştır. C. Colombus ve F. Magellan dünyanın çevresinde ilk deniz yolculuklarını başlatmıştır. Yer merkezli evren anlayışı yerini Kopernikçi evren anlayışı olan güneş merkezli evren anlayışına bırakmıştır. Orta Çağ'a acı veren gerçeğin gizlenmesine karşı mücadeleyi yüklenen gerçek bir Aristoteles keşfedilmiş, Platon'un metinleri çevrilmiş ve yeniden yorumlanmıştır.

Mirandole, insanı dünyada nelerin olup bittiğini görmesi için bu dünyanın ortasına yerleştirmiştir. Herkesin kendi evinde olacağı artık kimsenin yabancılık ve sıkıntı çekmeyeceği bir dünya düşünülmüştür. Orta Çağ insanının korktuğu şeytanlar, insanları korumaya yönelik olduğu sanılan haçla birlikte uçuruma yuvarlanmıştır. Dünyanın insan için yaratılmadığı güneş merkezli değil insan merkezli bir dünya tasavvurunda, insan bir anlamda bu dünyayı kendi etinden ve kanından yaratmıştır. Dünya, adeta yeniden pagan dünyasıdır. Çileci olmayan ve diz çökmeyen insan, yeniden Yunan saygınlığına bürünmüştür. Oysa insanın diz çöktüğü ve çileci bir varlık olduğu Hristiyanlıkta papanın gücü temelde inanılmayacak bir doğa ötesi güçten korkuya dayanıyordu. Bu güç XVIII. yy.a kadar insanlara acı çektiriyor ve kara gölgesini yeryüzündeki yaşamın üzerine düşürüyordu, insanlar ölümden çok cehennemden korkuyordu (Blosch, 2002: 8-20). Böyle bir dönemde İtalyan hümanistlerin, Yeni Platonculuğun dinsel değerleri ve işlevleri, yeni simya, Paracelcus'un simyevi tıbbı, Copernicus ile G. Bruno'nun güneş merkezli anlayışı önemli yeniliklerdir (Eliade, 2003b: 266).

Rönesans'ı karakterize eden diğer bir önemli nokta da akla verilen önemdir. Bu dönemde insan aklı hümanistler tarafından

sürekli övüldü, uzamın rasyonel sıralanışı, perspektifin keşfi veya Burckhardt'ın 15. yy. Venedik Cumhuriyeti tarafından toparlanan istatistiklerden yararlanarak ortaya attığı hesaplama ruhuyla olanaklı hâle geldi. Hesaplama ruhu/abaküs (11. yy.) ve mekanik saat (14. yy.) gibi iki önemli hesaplama aygıtıyla teşvik edildi (Burke, 2000: 82). Kuzey Avrupa, din ve toplumu özel çevreye konumlandırmak için bilim ve akla öncelik vermiştir. Özgürlük teologları için bilim ve din, kamu hayatının eşit parçasıdır (Mcgarth, 2010: 115). Roma'yı/Batı'yı üretemez hâle geldiğinde yeni güçler, yeni merkezler Yeni Roma'yı üretmek isteyeceklerdir. Çünkü kilise, Orta Çağ koşullarında Roma'yı üretmiştir. Rönesans'ın kent cumhuriyetlerinin hemen bütününün kendisini Yeni Roma olarak görmesi/tanımlaması bu yöndeki arayışın, istek ve özlemin ifadesidir (Coşkun, 2003: 62).

1500'lerde eski Orta Çağ toplumunun temellerinden kopan yeni toplum, daha geniş coğrafi düzlemle ve değişen siyasal, ekonomik, entelektüel ve dinî örneklerle oluşuyordu. Toplumsal düzen üzerinde hem kapsamlı hem de etkileri büyük olan bu devrimci değişiklikler 1650'de Alman idealist felsefe ve İncil eleştiriciliği tarafından etkilenmiştir. Gittikçe sekülerleşen Batı uygarlığı yani Avrupa, küresel olarak genişlediği gibi tüm dünyayı da etkiliyordu. 1492-1600 arasında Orta Çağ insanının coğrafi bilgisi kayda değer artmıştı. Antik dünya uygarlığı, *potamik* yani antik dünyanın nehir sistemleriyle, Orta Çağ uygarlığı ise *thalassic* yani denizle -Akdeniz ve Baltık- bağlantılı olarak gelişmişti. Rönesanslar hem Kuzey hem de Alplerin kuzeyinde entelektüel olarak değişmiştir ve Protestanlığın gelişmesiyle entelektüel görünüm imtiyaz edinmiştir. Yeni Ahit ve Orta Çağ Roma Katolik Kilise'si arasında farklılık açıktır ve bu farklılık Orta Çağ papalığın dezavantajıydı. Bireysel kurtuluşa inanmış Rönesans'ın eleştirel ruhu, Reformcular tarafından Orta Çağ kilisesinin kutsallarının ve hiyerarşisinin incelenmesinde kullanıldı. Milli ve bağımsız kiliseler özellikle Anglikan ve Lutheryen kiliseleri milli devletlerin idarecilerin kontrolündeydi. 1648'e kadar din özgürlüğü ve mez-

hepler ortaya çıkmış değildir. Roma Katolik Kilisesi otoritesiyle İncil'in otoritesi yer değiştirmiştir. Protestan tarihçi, reformu; dinî hayatı yeni ahit örneğine yaklaştırdığını düşünürken, seküler tarihçi daha çok devrimci bir hareket olarak düşünür (Cairns, 1996: 267-270).

15. ve 16. yy. Avrupa'sında teknik yeniliklerin doğuşu, sanat ve insanlığı yeni tarzda etkilemiş, Avrupa'da bilgi akışını artırmış ve gelişmenin anahtar unsurları olan sanatkârların ve araştırmacıların bilgilenmesinde hayati rol oynamıştır (Soergel, 2005: xviii). Yeniden doğuş veya Antik Yunan'ın yeniden dirilişi olarak görülse de farklı bir dönem olan Rönesans, Antik Çağ'ın yeniden ortaya çıkışı değildir. İnsanoğlunun hiçbir zaman tasarlamadığı bir dönemin doğuşu, yeryüzünde hiçbir zaman görülmeyen kişilerin ortaya çıkışıdır. Engels haklı olarak Rönesans'ı *"dünyanın o ana kadar bildiği en önemli ilerici değişim"* diye tanımlar (Blosch, 2002: 7). 16. yy.ın sonunda en insancı/*hümanistic* eğitim sunan yeni Cizvit düzen okulları Katolik Avrupa'sında daha aktifti. Modern Batı düşüncesinin özgün eleştiriciliği, eleştirel Rönesans hümanistlerin metotlarında türer. Antik ve Orta Çağ bilimsel inanışların ilk yıkımı Galileo, Descartes ve Newton gibi modern bilimin büyük öncüleri tarafından yapılmıştır (Woronoff, 2004: xxvı, xxıı).

Goethe'nin andığı Prometeusçu bir öğeye sahip Rönesans'ın ön kişileri ve imgesi, Faust ve Prometheus'dur. Almanya'da Paracelcus ve J. Boehme, İngiltere'de F. Bacon'un dönemidir. Galileo, Kepler ve Newton, burjuva özgürlüğünün büyük ideolojisi olan burjuva doğal hukuku ile Althusius ve Grotius'un toplum sözleşmesi Fransız Devrimini yapan insanların indinde etkin araçtır. Goethe, Rönesans insanı olan Faust'a Rönesans'ın boyutlarını kazandırmıştır (Blosch, 2002: 11-12, 16). Bir dâhi olarak içinde yaşadığı dünyada çağdaşlarının önüne geçmeyi başaran, (Bronowski, 2012: 42) hem mikrokozmosun hem de makrokozmosun dışına yepyeni bir şekilde bakan yaratıcı dâhi adam Leonardo;

(Bronowski, 2012: 46) uçmak için bir helikopter, paraşüt, torna makinesi, kanal kapakları, ekskavatörler, demir köprüler, rüzgâr ve suyun şiddetini ölçen araçlar, saat ve sarkaç icat etti. Fransa Kralı'nın karşılama töreni için yaptığı mekanik aslanın ayağa kalktığında göğsünden bir zambak yağmuru başladığı anlatılmaktaydı (Bronowski, 2012: 39).

16. ve 17. yy.; din, sanat, edebiyat, siyaset, sosyal ve doğal bilimler açısından mümbit bir dönemdir. Bu dönemde Calvin, Luther, Michalengelo, Cervantes, Montaigne, Paracelcus, Machiavelli, Rabelais, T. Brahe, Campenalla, Erasmus, Galileo, Newton, Kepler, Pascal, Descartes, Huygens, Boyle, Leibniz ve Gassendi vs. daha onlarca sayabileceğimiz düşün-sanat-bilim adamları vardır. 1500-1700 yılları arası bilimsel düşüncenin en parlak dönemidir. 1800'lü yıllarda farklı düşünce ve Sanayi Devrimi, uygarlığı pratiğe götürdü. 20. yy.da bilim, zihinsel ve fiziksel açıdan dünyayı tepeden tırnağa yeniledi. Şeylerin değişmez bir doğaya sahip oldukları düşünülen bir dünyada olayların ortaya çıkmasından önce ve sonra sürekli hareket eden bir mekanizmaya benzeyen dünyaya geçilmesiyle ilgili bir değişiklikti. 16. yy.dan önce dünyanın açıklanma biçimi günümüzden oldukça farklıydı (Bronowski, 2012: 166). 16. yy.ın sonuna doğru İtalya, kent devletleri üstünlüğünü Hollanda, Fransa ve İngiltere'ye bıraktı. Liderlik ve güç ekseni önce Kuzeybatı Avrupa'ya daha sonraları ise Akdeniz'den Atlantik'e oradan Amerika'ya kaymaya başladı. XVI. yy. sonunda İngiltere bu liderliği ele geçirdi. XVI. ve XVII. yy.da İngiltere tarihinde hem Rönesans hem reforma çok benzeyen bir dönem olan Elizabeth Çağı, Rönesans'ın karşılığı olurken, Reform da Püriten devrimi olarak nitelendirildi (Bronowski, 2012: 191).

Freud için makineler telafi aygıtlarıydı, fakat onların insan hayatındaki varlıkları, paradoksal olarak insan zafiyeti duyumunu derinleştirmek için çalışmıştır. Bu paradoks Rönesans kültüründe makinenin varlığı etrafında dönen daha genel argümanın bir aynasıdır. 15.-17. yy.ların başlarında daha kompleks ve sofistike

makinelerin ilerlemesiyle gerçek veya hayal olup olmadığını bir diğerine karşı kolayca itip kakmak için ortaya çıkan makineye karşı iki çatışmacı tutumu görmüş olmalıyız. Bu çatışma doğal dünya ve *techne*'nin yapay dünyası arasındaki temel Aristotelesçi ayrımdan doğar. *Techne;* bir anlamda daha iyi dünyayı sürdürmek veya daha konforlu veya daha güvenli ütopyacı bir ruhun açıklaması mıdır? Rönesans Avrupa'sında hem klasik mit hem de Hristiyan teolojisinde kökü olan bir taraftan iyimserlik/*optimism* bir taraftan kötümserlik/*pessimism* tarafından nitelenen iki konumun çatışması olmuştur. Bu çatışmada mekanik kültürün veya makine dünyasının ideasını üretme mirasçıları olduğumuz bilinir (Bronowski, 2012: 3).

Yeni Rönesans'ın kendi kendini yetiştirmiş insanları, ne şekilde olursa olsun insanı ve doğayı duyusal ve fiziksel açıdan tam olarak anlamak istiyorlardı (Bronowski, 2012: 3). 16. yy.ın en dinsel ve kültürel, en yaratıcı çağlar arasında olmasının nedeni yalnızca Luther ve Calvin'in getirdiği reformlar değil dinsel anlamda yüklenilen kültürel, bilimsel, teknolojik ve coğrafi keşiflerin olmasıdır (Eliade, 2003b: 266). Bilimsel, kültürel ve toplumsal dönüşümler dinin anlaşılması ve yorumlanmasında da etkili olmuştur. Nitekim yeni toplumun yönelimlerini açığa vuran göstergesi olan dinî Jan Hus hareketi; tarihî özel olaylarla birleşerek Luther ile büyük dinî devrimleri doğurmuş ve Avrupa'da Hristiyanlığın ve Kilise'nin yeni bir anlayışı mutlak üstünlük kazanmıştır. Reform adıyla tarihte ünlenen bu hareket, Avrupa'nın modern çağa geçerken uğradığı derin değişikliğin yeni bir görüntüsüdür (İnalcık, 2013: 157).

Hem toplumsalın dönüşümünde hem de dinî ve kültürel reformun başarılmasında matbaanın etkisi olmuştur. Matbaa, hem Luther'in başarısında hem de Lutherciliğin doğmasında ve yayılmasında etkili olmuştur. Rönesans çağı Luther'in 95 teziyle yani 1517'den, Augsburg Din Barışı'na-1555 kadar tarihlenmiştir. Batı Hristiyanlığı üstündeki Roma papalık hegemonyası param-

parça oldu. Roma Katolikliği olarak bilinen Katoliklik, Hristiyan mezheplerinden biri oldu. Bu dönemde Roma Katolik, Lutheryen Reformcu, Kalvinci ve Anglikan kiliseleri 4 büyük kilisedir. Reformdan kaynaklanan savaşlar olan 30 yıl savaşları, Westfelya Barışı'nda-1648'de bitmiş ve dünya, Kuzey Atlantik etkisine girmiştir (Eliade, 2003b: 266).

Hristiyan teolojisi, Helen metafiziğinin ve İtalyan tanrılarının üstesinden gelmiştir. Roma'nın halefi ve rakibi olan Konstantinopolis'in yükselmesinde Helen kültürü zafer kazandı. Konstantinopolis düştüğünde ise Rönesans döneminde Avrupalı uygarlık tarihinde ana akım olacak Helen kültürü, felsefesi ve sanatı İtalya ve Avrupa'yı yeniden fethetti. Sanat ve Roma'nın dinî hayatı, Helenistik dünyanın bir parçasıydı (Mcgarth, 2010: 115). Rönesans; din, bilim, sanat, kültür, edebiyat ve mimari alanında yapılan gelişmelerle kilise, devlet ve toplum dolayısıyla insanda değişimleri olmasına yol açmıştır. Değişimlerle birlikte bireysellik ön plana çıkmış ve ulusların kendi kimliklerini bulması, yani milli dilin, milli edebiyatın, ulusal çıkarların ön plana çıkması, Yeni Çağ'ı doğuran bireysellik ilkesinin bir göstergesi sayılmıştır (İnalcık, 2013: 5). Bireyselleşme ve ulus devlet anlayışı zamanla dünyevileşmeyi doğurmuştur. Fakat çok az bilim adamı, Rönesans entelektüellerin inançlarını seküler olarak tanımladı veya 19. yy.ın büyüyen ateizmiyle bağlantılandırdı. Rönesans'ın merak uyandıran Orta Çağ ve yenilikçi unsurları temsil edilmiştir (Soergel, 2005: xiv).

2. Rönesans'ın ve Modern Avrupa'nın Katalizörü Olarak Hümanizm

2.1. Hümanizm ve İtalya'dan Kuzey Avrupa'ya Geçişi

Humanitas kelimesi ilk defa M.Ö. 83-84 yılında Cicero tarafından kullanılmıştır. XV. yy.ın katipleri; klasik Latincedeki *humanitas* kelimesinden ruhi olgunlaşma anlamını anlamışlardır. Daha sonra XV. yy.ın sonlarında Eski Yunan ve Roma metinlerine vukufiyeti

ve vakıf olan kimseyi anlatan bir kelime olarak kullanılmıştır (Akkaya, 1947: 199). Hümanizm kelimesi; "studuai humanitatis" veya "humane studies"'i uygulayan Rönesans araştırmacılarını tanımlayan 19. yy.a ait yaratımı olan bir kelimeydi (Soergel, 2005: xiv).

Kendisi Almanca, kökeni Yunanca olan hümanizm, eğitimci F.İ. Niethammer tarafından tasarlanmıştır. 19. yy.da Antik Yunan çalışması 'humanities' olarak ortaçağlardan beri bilinen lise ve üniversite müfredatı tanımlamak için kullanmıştır (Rummel, 2008: 9). Hümanizm terimi, Cicero ve çağdaşları tarafından "studia humanitatis" olarak kullanılmıştır. 14. yy.ın ilk yarısında disiplinler için bir isim olarak kullanıldı. Hümanizm teriminin anlamını belirlemeye çalışan Kristeller, terim olarak 'humanista'nın; argo belirtisi olan -jurista, legista, artista- (hukuk ve sanata ilişkin kavramlar A.D.) studia humanitatis'ın öğrencisi ve öğretmeni olarak İtalyan üniversitelerinde ortaya çıktığını söylemiştir (Yoran, 2010: 18).

'Humanismus' sözcüğü geleneksel klasik eğitim biçimini ifade etmek için 19. yy. başlarında Almanca'ya girmiştir. Sözcüğü 'humanism' şeklinde İngilizce'de ilk kullanan kişi M. Ardold'dur. "Hümanist" sözcüğü ise 15. yy.da üniversitede "insan bilimleri/ *studia humanitatis*" dersi veren bir öğretmen için öğrencileri tarafından argo bir deyim olarak kullanılmıştır. "Studia Humanitatis" gramer, resim şiir, etik ve tarih derslerini ifade etmek için antik Roma'da kullanılan bir sözcüktür (Bronowski, 2012: 22). Hümanizm kelimesi ilk olarak eğitim, sonrasında ise daha geniş kültürel bağlamlarda kullanıldı. 'Humanist' kelimesi Rönesans'ta doğmuştur, fakat hümanizm; sosyalizm, komünizm ve kapitalizm vs. izmler gibi 19. yy.da türemiştir. Bavyeralı eğitimci Niethammer'e atfedilen kelime, seçkinci eğitim geleneğine atıfta bulunan bir kelimeydi. Modern çağda iyi hayata, insan doğasına ve evrende insanın mekânına atfen teistik olmayan bir anlam kazandı. 15. yy.da İtalyanca kelime 'umanista' veya 'humanista' kelimeleri, *studia humanitatis* veya *artes liberales* sanatların uygulayıcılı-

ğı vurgulamak için dâhil edildi. Rönesans hümanistleri "studia humanitatis" beş çalışma alanının -gramer, retorik, şiir, tarih ve ahlak felsefesi- ana konusu olarak Latince ve Grekçe klasikler üzerine temellenmiştir. Hümanistler, genellikle bu disiplinin hocalarıydı (McClinton, 2006: 11). Çoğu hümanist bu çalışmaları retorik/hitabet, ahlak felsefesi, gramer, tarih ve şiir erdemin öncül anahtarlarının dili olarak algıladılar (Soergel, 2005: xv).

Latincenin dil olarak zenginleşmesine katkıda bulunan L. Valla ve A. Poliziano gibi kişilerin etkisiyle filozofi önemli bir bilim oldu. 1450 yılından sonra teknik ve disiplin olarak hümanistler, İtalya sınırlarının ötesine yayılarak -özellikle Almanya, Hollanda, İngiltere, İspanya ve Fransa'ya doğru- gelişmeye başladı. Hümanizmin niteliği Kuzey Avrupa'da mekândan mekâna farklıdır fakat yine de benzer özellikleri paylaşır. Genellikle hümanistler, İtalya dışında mistik ve büyüsel Rönesans hümanizmin sanatsal araştırmalarını takip etmişlerdir. Aynı zamanda hem İncil hem de erken Kilise Babaları'nın çalışmaları Kuzey Rönesans araştırmacıları arasında popülerdi. D. Erasmus, J.G. Bude ve J.D. d'Etaples gibi kişiler kendilerini İncil çalışmaya ve basitleştirme hatasına adamışlardı. Yine Kuzey Rönesans hümanistleri, kilise reformuna ve toplumun ahlaki olarak yenilenmesine neden olmuşlardır. Hristiyan Hümanizmin en önemli unsuru olan Erasmus, Kuzey Avrupa'nın en büyük araştırmacılarının öğretileri ve M. Luther, U. Zwingli ve J. Calvin gibi Protestan reformcuların taleplerini etkilemiştir. Araştırma metodu olarak yeniden canlanan ve Rönesans'ın en görünen mirası olan hümanizm, 16. yy.ın sonunu dönüştürdü. Bu teknikler ve keşifler, antik yazın, bilim ve tarihin bilimsel deneyi daha disiplinli olan 17. yy. Barok dünyasına geçti (Soergel, 2005: xvi-xvii).

Düşmanları, Hristiyanları; diğer insanlardan uzak durmak ve mevcut dünyadan nefret etmekle suçlamıştır (Albinet-Yalkut, 2004: 83). Bu durum hümanizmin Katolik Kilise'sini etkilemesine, Katoliklerin de özgür düşünmesine ve bilimsel çalışmalar

yapmasına yol açmıştır. Bilimsel çalışma yapan Katolik bilim adamları, Hristiyan hümanizminin meydana gelmesine katkıda bulunmuşlardır. Kuzey Rönesans'ı ile İtalyan Rönesans'ı arasındaki en önemli farkın özellikle Erasmus'la özdeşleştirilen "Hristiyan Hümanizmi" olduğu fikri genel geçer bir görüştür. Bu görüş İtalyan Rönesans'ının 'pagan' hümanistler tarafından oluşturulduğu ve Kuzeylilerin buna karşı çıktığı varsayımına dayanmıştır ki bu varsayım yanlıştır. İtalyan hümanizmi beşerî dinî ilimlerle ilgilenirken Kuzey Avrupa hümanizmi daha çok mukaddes değerlerle ilgilenmekteydi (Burke, 2000: 58).

1450'den sonra hümanizm, İtalya dışında bölgelere yayılmaya başladı. Başlangıçta Kuzey Avrupa üniversiteleri, yeni öğretime direndi. 1500'lü yıllarda yeni hareketin ilk etkisi Klasik Latincenin canlanması ve antik dil çalışmaları olmasına rağmen Kuzey Rönesans hümanistlerinin çoğu kendi dillerini kullandı. Konum edinen ve kendi çıkarlarını benimseyen hümanistler, 16. yy. edebiyat ve tarih çalışmalarının filizlenmesinin üretimine yardım ettiler (Soergel, 2005: 121). 15. yy.da antik felsefenin araştırmacılığına bağlı Rönesans İtalya'sında meslek grubu olarak ortaya çıkan hümanistler İtalya'nın prenslik, saray ve şehirlerinde iş buldular (Soergel, 2005: xv).

15. yy.ın ilk yarısında Floransa ve İtalya'da çoğunlukla deneme ve diyaloglar yazan hümanist araştırmacılar; yalnızca edebi araştırmalara yönelmek yerine antik felsefe, tarih ve klasik diller çalışmasına döndüler. Onların yazıları edebi değeri veya önemi olan çalışmalar değilken deneme ve diyalogları da idare sanatları ve yurttaşlık sözleşme hayatının önemini tartışan yazılardı (Soergel, 2005: 129). 13. yy.ın sonu ve 14. yy. başında hümanizmin, İtalyan şehirlerinde bir eğitim hareketi olarak başladığı görülür. Avrupa üniversitelerinin skolastik müfredatında mantık ve teolojik kanıt disiplini ve felsefi prensipler baskındı. Hümanistler; dil sanatlarını, ahlak felsefesini ve tarih çalışmasını savundular (Soergel, 2005: 122).

Scholasticism terimi 16. yy.da hümanist eleştirmenler tarafından Orta Çağ'ın etkili entelektüel hareketlerini tanımlamak için icat edildi. Bu kavramı laf ebeliği tarzına ve yavan entelektüelliğe saldırmak için kullanan hümanistler, Orta Çağ entelektüellerinin belirleyici özellikleri olarak algıladılar. Skolastiklerin yasal, mantıksal ve sahici ahlaki vb. sorunların giderilmesi üzerine yoğunlaşmalarını eleştirdiler (Soergel, 2005: 216). Skolastisizm 14. ve 15. yy.da Avrupa üniversitelerinde etkin olurken, Rönesans Hümanizmi; birincil entelektüel yenilik olarak göründü. Hümanizm ilk olarak 14. yy.da İtalya şehirlerinde gelişti ve 1500 civarında Avrupa'da entelektüel hayatı etkilemeden önce olgunlaşma süreci geçirdi. Modern insancılığın/*humanity* kaynağı olan *studia humanitatis'i* uygulayan hümanistler toplumun yeniden doğuşunu sağlayan antik Yunan ve Roma'nın klasik metinlerinde eğitimin köklendiğine inandılar. Antik çağa ilgisi hem pagan hem de erken Hristiyan dünyasının yazarlarını kapsayan genişliğe sahip olan hümanistler, klasik erdemli yaşamı teşvik eden yazın tarzını, zarif hatipleri ve yazarları canlandırma arzusundaydılar (Soergel, 2005: 225).

2.2. Dinî ve Seküler Bir Hareket Olarak Hümanizm

Önceleri *studuai humanitas* (gramer, hitabet, tarih, şiir ve ahlak felsefesi) veya *umanista* (gramer ve hitabeti içeren) çalışma sahası anlamında kullanılan hümanizm, hem anlam hem de içerik değişmesine uğramıştır.

Rönesans'la birlikte hayatın farklılaşması, insanın yaşam tarzını ve tasavvurunu da değiştirmiştir. Bu değişime karşın din gerçeğinden kopulamamıştır. Tarihsel geleneklerle yaşayan insanların düşüncelerini kültürel ve dinî semboller, hikâyeler ve ritüeller şekillendirir. Temellerinde Patristik ve Orta Çağ geleneği bulunan hümanizm; kapsam ve içerik olarak tek biçimli değildir. İtalya'nın dışına çıkan, millet dillerinin kullanıldığı ve dilbilim, tarih, edebiyat ve teoloji gibi alanlarda etkisini gösteren hümanizm hem coğrafi hem de kültürel saiklerden dolayı çeşitlenme yaşamıştır.

Bu çeşitlenme, kısaca *Teolojik, Hristiyan* ve *Uygar* hümanizm şeklinde izah edilebilir. Katolik yaklaşımların sorunları çözememesi dönemin ruhuyla uygun bir hümanizm türü olan Hristiyan, teolojik ve uygar hümanizmlerinin doğmasına yol açmıştır.

Batı düşüncesinde hümanizm veya antroposantirizm, Rönesans'tan önce itikadi olarak ortaya çıkmış bir durumdur. Tanrı'nın İsa'nın bedeninde hulûlü inancı, Tanrı'nın düşürülüşü bir anlamda insanın Tanrı'yla eş değer hâle getirilmesi olarak da okunabilir. İlahi hayırseverlik olarak İsa'da cisimleşmiş ve Tanrı, İsa-Mesih'e dönüştürülerek insan kılınmıştır. Mitolojideki ve Tevrat'taki bu zıtlık ve düşmanlık İsa-Mesih aracılığıyla aşılmaya çalışılmıştır. Tanrı, İsa-Mesih'e dönüştürülerek artık tanrı-insan olmuş ve yeni bir insancılık süreci oluşmuştur. Tüm varlığın bedene yani ruhun İsa-Mesih'e dönüştürülmesi Patristik hümanizmin genel yörüngesidir. Bu dönüştürücü antropoloji, genellikle tanrılaşma veya yücelme olarak bilinir. İlahi kabul boyunca Tanrı ile birleşme tarafından nitelendirilmiş olan bu yeni insanlık, hakiki insanlığa erişebilir. Öyle ki Tanrı'nın varoluşu kendi insaniliğinin yansıması olarak artar. O, ilahi hayırseverlik olarak İsa'da cisimleşmiştir. Kilise babaları için kurtuluşun sonu hayat veya yeni yaratımdır. Kurtuluşun İsa'daki Tanrı tarafından gerçekleşmesiyle ve yeni insanlığın yaşam gerçekliğine katılımıyla Hristiyan hayatı kutsal eğitim/*paideia* olur. Bu kutsal eğitimin amacı İsa-Mesih'e hazırlanmak için İsa'nın ahlaki karakteriyle akıl, bilgi ve toplumsalın doğal yeteneklerini birleştiren Tanrı imgesini doğurmak için tamamlanmıştır.

Hristiyanlığın öğretisi çerçevesinde oluşturulan yeni sosyal düzenle ilgisiz olan zenginler, Tanrı'nın gerçek görüntüsünü taşıyan fakirliği görmezden gelirler. Tanrı'nın İsa bedeninde cisimleşmesiyle, Hristiyanlığın doğru imgesi olarak görülen fakirlik Mesih'te dolayısıyla Tanrı'da olmuştur ve her insan onun lütfunun zenginliklerinden faydalanabilir. Böylece insan-tanrı arasındaki zıtlık yalnızca ontolojik olarak aşılmamış aynı zamanda tanrının

İsa bedeninde yeryüzünün fakirliğine şahit olmasıyla iktisadi olarak da aşılmıştır.

Doğru Tanrı imgesi; İsa'nın da katılımıyla insanlığın ikmali ve kutsal hayata uyum için iyi haberdir. Hristiyan hayatı, Mesih'in insan oluş gücünde varlık anlamına gelir. Yeniden dirilme gücünde yeni bir hayatı yaşayan, haç'ın gücüyle bağışlanma ve yargılanmayı yaşayan beşerî nizamda kilise, İsa'nın şahsında yeni hayatı getiren, yargılayan ve cisimleşen yeni insandır. İsa; İncil'in, kilisenin, teolojinin gücü ve merkezidir. Fakat bununla birlikte insanlık; akıl, adalet ve kültürdür. Patristik teoloji, Hristiyanlığın hümanizm zeminine yani Tanrı'dan İsa'ya/insana kayışı doğurmuştur (Zimmerman ve Bolt, 2016: 18-20). Tanrı, insan olarak İsa gibiliğe dönüştülmüş ve böylelikle insanoğlunun kendini hümanizme hazırlamasının zemini oluşturulmuştur. Hristiyan mantığı olan cisimleşme modern ve seküler dünya teolojisinde mevcuttur. Tanrı'nın insan oluşu, modernlik ve Hristiyanlığın modern dünyanın etkileşimi üzerinde düşüncelerinin tutarlı şakulünü/özünü oluşturur. Zimmerman'a göre Hristiyan hümanist etiğinin amacı; İsa da Tanrı tarafından dönüşümsel eğitimin yeni hümanizmin kusursuzlaştırılmasıdır (Rummel, 2008: 3).

Batı düşüncesinde *'hulûl'* mevzusu çok yönlü okumaya açık bir durumu meydana getirmiştir. Tanrı düşürülürken, insan ise yükselmeye teşvik edilmiştir. Hristiyan hümanizmi; Tanrı'nın insanla eşitlenmesinin bir neticesidir. T. Merton, *"Hakiki Hristiyan hümanizmi, cisimleşme teolojisinin tam filizlenmesi/büyümesidir"* der. Cisimleşmeden sonra dinî hümanizmin ikinci formu, ruhsal veya spekülatif hümanizm olarak isimlendirebilir. Bu formda insani dürtü, dinî geleneklerin tikelleştirilmesinden soyutlanmış olan ortak ruhi nitelikler üzerinde odaklanır (Klemm ve Schweiker, 2008: 19). İnsan hayatının amacı; düşmekten daha çok yükselmek, vahşi bir düzeye düşmekten daha çok kutsal olana hareket etmektir. İnsan; ne cennet ne de yeryüzü varlığı, ne ölümlü ne ölümsüz varlıktır. İnsanoğlunun değişmeyen doğaya

sahip olduğunu inkâr eden Mirandole'ya göre değişebilen insan en yüksek iyiyi yani tanrıyı araştırma amacındadır. Bu yaklaşım radikal varoluşçuluğun insan özgürlüğü açıklaması gibi sayılabilir (Klemm ve Schweiker, 2008: 30).

Rönesans'ın etkisiyle hızlı bir şekilde dönüşen Batı düşüncesi gelenek-modernlik ikilemi yaşamıştır. Dinî, siyasi, içtimai ve ticari dönüşüm ve geleneğin tortularıyla karşılaşma birtakım ikilemler yaşanmasına yol açmıştır. Rönesans hümanizmi diye isimlendirilebilecek hümanizm, etik ve ahlaki ikilemleri çözmek ve erdemli hayatı besleyebilen bir felsefe yaratmak için ilham kaynağı olarak antikiteyi benimsemiştir (Soergel, 2005: xiv).

Modern dönemde hümanizm terimi, tanrının varlığını veya ilişkisini inkâr eden salt seküler görünüme bağlı dünya tasarlamak için vardır. Dönemin çoğu hümanist dindardı ve Hristiyanlığı yok etmek yerine onu saflaştırma ve yenilemekle ilgiliydi. Bu yenileme süreci Batı Düşüncesi kaynaklarına dönüşle gerçekleşir. Hümanist programın Latince sloganı olan *ad fontes*/kaynaklara dönüş; antik dünyada modern Batı kültürünün köken ve kaynağına dönüş vizyonu koyarak bu kültürü canlandıran fikir ve değerlerdir. Hristiyan hümanizm durumunda inananlar, ortaçağların karışık teolojik programlarının geçerek doğrudan Yeni Ahit'in basitliklerine dönmüşlerdi (Mcgarth, 2010: 50). Başlarda bilim çalışmaları anlamına gelen hümanizm kavramı, zamanla din karşıtlığı ve paganizmin yeniden canlandırılması sürecini yaşamış, sekülerlik, tanrısızlık ve dinî kayıtsızlık konumu edinmiştir. Rönesans düşüncesi tamamen olmasa da Din Çağı'na aittir. Rönesans'ı geliştiren dönemin Orta Çağ dininden ziyade gitgide laikleşen bir topluma uygun bir tür dindarca davranış olan Hristiyan hümanizmidir (Alatlı, 2010: 242).

Hristiyan Hümanizminin Kuzey Avrupa'da olgunlaşması 15. yy.da Protestan reformunun doğuşuyla devam etmiştir. Modern sadakat/*devotion* takipçileri gibi Hristiyan hümanistler zamanında dinî ritüelciliği eleştirdiler ve Hristiyanlar arasında kalbin

dâhilî değişiminin önemini tartıştılar (Soergel, 2005: 277). Hristiyan hümanizmi; kilise babalarının Kristiyoloji tarafından yorumlanmış müjdedir/evanjel. Onların teolojisi belki de en iyi olan İsa merkezli realizm olarak tanımlanmıştır. Tanrı'nın dünyaya ilişkin Kristolojik görünümü olarak Tanrı'yı, benlik ve dünyasını hulûl gizemi ile yorumlar. Tanrı, insan olduğu gibi insan da Tanrı olabilir (Rummel, 2008: 13).

Teosantirik insanın düşünce ve davranış dünyasını tanımlayan Orta Çağ hümanizmi, terim ve kavramı kökenlere odaklanan Hristiyan hümanizmin bir aşamasıdır. Modern hümanizmin hiçbir şeyini söylemeyen Orta Çağ ve Rönesans hümanizmi, Helen-Roma paganizmiyle çatışsa da pagan yazın ve öğretim sisteminde bulunur. Hristiyanlık, Greko-Romen dünyada manevi alanla sınırlı olmayan bir devrim başlatarak nihayetinde hayatın tüm kısımlarını etkiledi. Devlet ve bazı kişilerin zulmü maruz kalan bir kısım Hristiyanlar, çağdaş pagan ahlakiliğe ve hurafeye tepki duydu. Yunan/Doğu ve Latin/Batı'daki dinî yazarların ve babaların çoğunluğu, pagan kültürünü, birtakım temel özelliklerle kabul ettiler. Teorik ve pratik gereklilik gerekçesiyle konumlarını meşrulaştırdılar (McGuire, 1953: 398).

Teolojide Rönesans'ı meydan getiren bazı etkenler şunlardır; Skolastiğe ve hümanizme ilişkin Patristik mirasın sağlamlaştırılması, teolojide aklın rolünün araştırılması, teolojik sistemlerin, dinî geleneklerin ve merhamet teolojisinin geliştirilmesi, kurtuluş şemasında Meryem'in rolü, Hristiyan kaynaklarına doğrudan dönüş ve Vulgate İncili'nin[4] tercüme eleştirisidir (Mcgarth, 2010: 59). Teolojik hümanizm; sekülerleşen dünya ile inananlar arasında meydana gelen çatışmaya cevap verir. Değişen dünya

4 5. yy.da, Aziz Hieronymus'un İncil'in önceki dönemlere ait çeşitli dillerdeki çevirilerini yeniden gözden geçirerek hazırladığı Latince yeni versiyon. Sonrasında dünyanın dört bir yanına yayılması nedeniyle Vulgata İncili (Avami İncil) olarak anılan metin, 16. yy.da Katolik Kilisesi tarafından İncil'in resmi tercümesi olarak kabul edilmiştir. Bkz. http://www.alevalatli.com.tr/dosyalar/PDF/Bat%C4%B1ya%20Y%C3%B6n%20Veren%20Metinler%202.pdf.

dinamikleriyle insan hayatının arasındaki uyumu sağlamaya çalışan teolojik hümanizm için din, insan geleceğinin güvenliğinde önemli rol oynar. Batılı hümanizm ve teolojik düşünce arasındaki ortak niteliklerinden biri, şahıs ve toplulukların beslenmesi için ahlaki iyi ve doğrunun sınırı olan inançtır. Hayatta bir görüş ve uyum olan teolojik hümanizm, benzer tutku ve inancı olanlar arasında ortak nokta bulmak için belirli geleneğin manevi kaynaklarını kullanır (Klemm ve Schweiker, 2008: 22-23).

Hristiyan kaynaklardan çıkarılan teolojik hümanizm, yeni küresel gerçekleri kabul ederken Hristiyan hümanizmanın saygın mirasını devam ettirir. İnsan özgürlüğü ve sorumluluğunu dikkate alan teolojik hümanizm, özgürlüğün dinle birlikte olacağına inanır (Klemm ve Schweiker, 2008: 3). Dinî topluluğa ve onun inanç ve pratiklerine eleştirel yaklaşan teolojik hümanizm, dinî inancın doğruluğunu test eder. Bir teolojik hümanist, dinî toplulukların kaynağı ile bu gezegendeki dinî ve beşerî varlığın birçok tarzı arasında ayrım olduğuna inanır (Klemm ve Schweiker, 2008: 18). Neo-hümanist ise sadece öteki insan olarak ve yaşam bütünlüğü açısından değil hümanizmi daha ileriye götürmek için yenilenmeye/*revision* katılır (Klemm ve Schweiker, 2008: 24).

Teolojik hümanizm, dünyadaki özgürlükle ilgili birkaç eğretileme/*metaphor* dizisi kullanarak insan hayatı üzerinde çok boyutlu perspektifi ifade eder. Cennet, okul ve tiyatro eğretilemeleri kullanılarak hayatın maddi, kültürel ve manevi boyutlarına dikkat çekilir. Cennet bahçesi eğretilemesi; insan hayatının temel ve doğal ürünler bakımından hayatın alanlarına yerleştiğini gösterirken, Okul eğretilemesi; sahici özgürlüğün içten toplumsallık için insan hayatını ve mücadelesini izah eden anlatımdır. Tiyatro eğretilemesi ise insanoğlunun kendi anlayışıyla kendi varlığını şekillendirebileceğini gösterir (Klemm ve Schweiker, 2008: 37). Bahçe imgesi önemlidir. Eğitimin hayati öneminin farkında olan Montaigne ve Voltaire'in inandığı gibi birinin kendi bahçesinde gelişimindeki amaç; otonom yargı meselesi değil, öğretim ve

alışkanlık formu olan eğitim/*paideia* ruhi disiplindir. Tiyatrodan daha farklı ahlaki hayat alanında özgürlüğün yeri okul imgesidir (Klemm ve Schweiker, 2008: 33).

Teolojik hümanistler de Hristiyan hümanistler gibi belirli toplulukların tarihinde verilen kaynaklar vasıtasıyla insanın kendisini Tanrı'da tanıdığını iddia ederler. İncil'deki anlatımlar ve hikâyelerle ilişkili Tanrı doğal olarak insan kapasitesini artıracaktır (Klemm ve Schweiker, 2008: 64). Bu açıdan teolojik hümanizm, Hristiyan kaynakların devamından çıkarılmıştır fakat bununla beraber mevcut gerçekliklere cevap olmak için Hristiyan hümanizminin inanç esasını revize eder (Klemm ve Schweiker, 2008: 69). Teolojik hümanizm, Hristiyanlığa ve Batılı kaynaklara borçlu olduğu bakış açısı ve yönelimiyle aşırı insanileştirme/*overhumanization* ve aşırı tek tanrıcılık/*hyperteism* ötesinde düşünmeyi ve dinî geleneği insanileştirmeyi araştırır (Klemm ve Schweiker, 2008: 71).

Teolojik hümanistler, her şeyin araçsal hâle geldiği dönemde ve değerin araçsallaşma sürecinde din ile hayatın gerekleri arasındaki uzlaşıyı sağlama çabası içindedir. Din ve siyasal hayat tarzı bakımından kozmopolit biçim olan teolojik hümanizmin görevi, dünyadaki ahlaki ve manevi varlığın temel biçimi olan bilinçli toplulukları beslemeye yardımcı olmaktır. Onları eğitilebilir ve kozmopolit bir görünüme dönüştürmektir. Kişi veya topluluğu, siyasi ve dinî sorumluluk duygusuyla ve özgürlüğü kaynaştırma yoluyla daha geniş bakış açısına sahip kılmaktır (Klemm ve Schweiker, 2008: 128). Hem teolojik hem de hümanistik olarak nihai duyum kaynağı olan hayatın bütünlüğünü ortaya koyan (Klemm ve Schweiker, 2008: 163), teolojik hümanizm; teoloji ve hümanizmin birbirine bağlılığını teyit eder. Tanrı ve insan özlemleri arasındaki uyumsuzluğu gidermeye dair teolojik kavramsal çerçevedir (Klemm ve Schweiker, 2008: 169).

Rönesans uzmanı Alman tarihçi H. Baron (1900-1988) tarafından terim olarak kullanılan uygar hümanizm/*civic huma-*

nism; ahlaki, içtimai ve siyasi felsefe olarak 14. ve 15. yy.da İtalyan kent şehirlerinde başlamıştır. Floransa ve Venedik uygar hümanizmi, zamanla matbaanın etkisiyle Avrupa'ya yayılmıştır. Petrarcacı hümanizm ve klasik öğrenimle ilişkili hümanizm; tarihsel olarak siyasal ve ideolojik bir tartışma olarak Aristotelesçi cumhuriyetçilikle ve Fransız devrimiyle ilişkilidir. Uygar hümanizm, İtalya gibi erken modern Alman şehirlerinde filizlendi. İskoç Aydınlanması ve Shaftesbury'nin estetiği bu hümanizm türünden etkilenmişti. A. Smith, uygar hümanizmin bir damlasıyken Hegel onu kulplarıyla kavramıştır. Amerikan kapitalizmi, uygar hümanizm adına hem savunulmuş hem de kınanmıştır (Moulakis, 2011).

Baron'a göre uygar hümanizm; Orta Çağ İtalyan toplulukların uygar geleneğiyle Pertrarcacı hümanizmin kaynaşması/ *fusion* olarak 14. yy.ın sonunda ve 15. yy.ın başında Floransa'da ortaya çıkmıştır. Petrarca'nın hümanizm anlayışı, nostaljik klasik edebiyat hareketiydi ve Orta Çağ kavramlarında olgunlaşmıştır (Yoran, 2010: 21). Topluma ve devlete fayda sağlama gayesinde olan uygar hümanizmin önemli ilk temsilcisi, vaiz ve devlet adamı olduğu gibi bir entelektüel olan Cicero'dur. Hem Antik Yunan'ın hem de Din Çağ'ının neticesi olan Hristiyan hümanizminin birikimi yeni düşünce ve yeni düşünürleri ortaya çıkarmıştır. Avrupa Rönesans'ının veya son hâli olan uygar hümanizmin etkili figürlerinden biri olan Erasmus gibi figürlerden etkilenen Liberal Katolik hümanistlerin konsül çağrılarına direnen Papalık, konsülleri kendi otoritesine karşı tehdit olarak görüyordu (Soergel, 2005: 294).

Erken modern Avrupa'sında Hristiyanlık hoşgörüsü, -özellikle Protestanlık ve Katoliklik arasındaki çatışmada- düşman ve çatışmacı olmuştur. İngiliz iç savaşın kalkışmasında ve şiddet uyanışında din savaşları, 17. yy.da Kıta Avrupa'sında yayılmıştır. Fakat bundan sonraki dönemlerde Hristiyanlık için gerçekte iki modernlik vardır. İlki, kültürel dönemlerde 18 yy.da insan aklına

yeni otorite ve onu kullanma özgürlüğü veren Aydınlanma tarafından başlatılmıştır. Güçlü merkezî hükûmetler tarafından milli devletlerin idare edilmesiyle kent endüstriyel toplum yükselişi, siyasal ve sosyo-ekonomik olarak nitelendirilmiştir. İkinci modernlik 1960'larda başlar ve kültürel karakteristiği tanımlayan bir öznel hayata dönüştür. Bu değişimlerde eşsiz bireysel benlik kurma ve tercihler ağırlık ve önemdedir (Woodhead, 2014: 89-90).

Modern kültür, Hristiyanlığın kontrolüyle hayatın uyumunu gittikçe koparmıştı. 1648 Westfelya Barışı, Reform, akılcılaşma ve bilimselcilik kilise ve hayat arasında kırılma meydana getirmiştir. Geleneğin sınırlandırmalarından kurtulma; Luther reformu, 30 yıl savaşları ve daha sonra Fransız ihtilaliyle artan akılcılık Hristiyanlığın değişimine ve liberalizme yol açmıştır. Liberal düşüncenin önemli kaynağı olan Kant, hakikatin düzeyini ve sınırlanmış İncil'i, Tanrı bilincinin öznel insan kaydı olan görüngüsel/fenomenal tarihle sınırlandırdı. Liberaller bazı ortak fikirlere sahiptiler. Tarihte ve her bireyde içkin olan Tanrı, yeryüzünde ideal insan düzenine doğru ilerlemeyi garanti etmiştir. İsa'yı kendini ve sosyal düzeni geliştiren örnek olarak gören liberallere göre İncil, Tanrı bilincinin öznel insan kaydını içerir. Kilise tarafından desteklenen eğitim ve sosyal eylem, İsa'nın dönüşüyle -milenyumdan sonra- ideal sosyal düzen sağlanacaktır. 1. Dünya Savaşı'nın sorunları, 1929 bunalımı ve Kierkegaard'ın varoluşsal teolojisinin etkisiyle K. Bath ve takipçilerinin insani çabalarla beşerî ilerlemenin liberal fikrini yaydılar (Cairns, 1996: 460-462).

Başarısızlıklarına ve kusurlarına rağmen 19. yy. Hristiyanlığının ilk asır Hristiyanlığından daha entelektüel, organik, ahlaki ve manevi olması ümit edilmiştir. Kendini büyüten bir din olduğu ve gelecekte mevcuttan daha büyük olacağı için kurumlarıyla esnek olması gereken Hristiyanlık, din tarihine evrim yasası uygulandığında İsa-Mesih Tanrı açıklaması, aşamalı ve büyüyen bir açıklama olmaktadır. Bu değişimler insan için ahlaki hayatta

doğru olmaktadır. Profesör Le Conte'nin tanımlamasında evrimin üç dönemi vardır. Evrim; sürekli ilerleyen değişim, bazı yasalara uyum ve yerleşik güçler vasıtasıyla olur. Bu unsurların her biri Hristiyanlığın gelişmesini niteler. Hristiyanlık, değişmeyen bir faktör değildir ve hayat ilerleyen bir değişime mahkûmdur. Bu değişim kuralsız, düzensiz ve hesaplanamaz değildir. Hristiyanlığın kurumsal, entelektüel, toplumsal veya ahlaki hayat olup olmadığı evrimin yasasıyla örneklenmiştir. Hristiyan evrimci, ilkel/primitive Hristiyanlıktan daha çok modern Hristiyanlığı bulmayı ümit edecektir (Abbot, 1892: 3-8, 18).

20. yy.da Hristiyanlığa ne olduğunu anlamak için birçok teorik perspektif vardır. Bunlardan biri olan sekülerleşme görüşüdür. Seküler toplumsal çevrelerden (siyasal, sosyal, bilimci, ekonomik ve eğitsel) dolayı dinin farklılaşması artmıştır. Dünya ve onun süreçleri hakkında yeni bilgiyi keşfi olarak seküler çerçevede ilerlemeler olmuştur. Kültürel değişiklikler 20. yy.da meydana gelmiştir. İkinci görüş, kitle iletişim araçlarının özel olarak Hristiyanlığa genel olarak dine uygulandığı şekillendirme etkisi olan medyalaşma tezidir. 20. yy.da Hristiyanlık ile medya değişimleri ilişkisi hakkındaki düşünce için bu iki perspektif kullanışlıdır. Dini, mali ekonomiye benzer tarzda bir fonksiyon olarak gören dinî ekonomi görüşüne göre reformun derin etkilerinden biri; dinî mali getiriler sağlayarak üyelerine birtakım pragmatik unsurlar vaat etmesidir (Horsfield, 2015: 240-241).

Örgütlenmesiyle ve hızlı gelişen yapısıyla gelişmiş ülkelerde en hızlı gelişmiş din olan Hristiyanlık, Batı uygarlığının gelişmesinde ve tarihte önemli rol oynamıştır. Din ekonomisi alanında ayırıcı nitelik ve inanç olan din ve dinî davranış, rasyonel yapılardır. Ticari faaliyette olduğu gibi dinî faaliyette de, insanlar öngörülebilir tarzda maliyet ve faydalara cevap verir. Bu nedenle onların eylemleri (sosyolojik, tarihsel, psikolojik ve antropolojik analizde olduğu gibi) ekonomik analize müsaittir (Ekulund ve vd., 1996: 4). Din hakkındaki pejoratif yaklaşımları reddeden A. Smith,

dinin bilinçdışı ve hurafi bir yapı olduğunu iddia eden Hume'dan ayrılır. Smith'den sonra dinin temel öncüllerine ekonomik perspektifle yaklaşma ve pazar/ekonomi bağlamında dinin üzerinde analizler yapılması gerektiği söylemleştirilmiştir.

Hristiyanlık, ulaştığı toplumlarda ekonomik dönüşümleri de meydana getirmiştir. İlerlemeci ve evrimci bir içeriğe sahip Hristiyanlık, hümanizm yoluyla dünyevi süreçleri meşrulaştırma aracı hâline gelmiştir. 1960'dan beri yükselen ve düşen radikal, seküler ve insancı teolojilerin her biri insanların dinî ihtiyaçlarını karşılamada yetersizdi. Tarihteki içkin tanrı, aşkın tanrıyla yer değiştirdi. Harvey Cox, *Seküler Şehir-1965* eserinde kentleşme ve sekülerleşmenin tanrının yokluğuna yol açtığını ve dünyaya içkin tanrının özellikle beşerî kent toplumunda keşfedilmek için saklandığını iddia eder (Cairns, 1996: 465). Agresif, müteşebbis evanjelik güç, dinî radyo ve televizyonların kültürel etkisiyle Amerikan popüler tüketim kültürünün rekabetçi pazarına taşınmıştır. Hristiyan fikirler ve alt kültür metaları; müzik, basılı materyaller ve filmlerle daha geniş kitlelere yayılmıştır. Evanjelik Hristiyanlık, hem laik hem de dindar Amerikan kültürüne etkide bulunmuştur. Luther'in 400 yıl önceki etkisi, yerine enjekte edilen popüler kültürle yer değiştirmiştir (Horsfield, 2015: 253).

Hristiyan, tamamen ruhani olabilmek için, tensel insanı üzerinden atmaya çalışır. Kozmos, insanın gökten kovulmasından sonra kötülüğün egemenliğine girmiştir. Kurtarıcı, insanlar için gökten yeryüzüne iner ve görevini yerine getirdikten sonra tekrar gökyüzüne döner (Eliade, 2003a: 399). Batı uygarlık tarihinde bu kurtarıcılar; bazen teologlar, edebiyatçılar ve bazen filozoflar hatta krallar son iki yüz yıldır ise bilim adamları olarak görülmüştür. Hümanistler; dinî, siyasi, sosyal, kültürel ve bilimsel dönüşüm sağlayarak dönüştürücü ve kurtarıcı olma vazifesinde olmuşlardır.

2.3. Kültürel ve Bilimsel Dönüştürücü Bir Hareket Olarak Hümanizm

Rönesans'ın en önemli özelliklerinden biri eğitimin sekülerleştirilmesidir. Hümanizm ne felsefe ne de eylem olduğu için doğaldı fakat, müfredat seküler değerlerle ilgiliydi (McClinton, 2006: 12). Okul imgesi birçok temel insancıl değerlerle (karakterin biçimlenmesi, mükemmelliğin idealleri, kültürel geçiş, aklın kullanımıyla hayat disiplini) aradaki şeylerle insanoğlunun anlamı ve amacını kavramak için bağlantılıdır. Hümanistler arasında eğitimin derin önemi vardır. Klasik Rönesans denemelerinin çoğu bir centilmenin en iyi nasıl yetişeceği üzerinedir. Erasmus, Hristiyan Askerin Eğitimi/*The* Christian Soldier's Handbook-*1503* eserinde Hristiyan hayatını manevi bir rahatlama olarak gördü. Daha sonra S. Kierkegaard, Hristiyan hayatını, Hristiyan sevgisinde eğitim veya talim olarak tasarladı (Klemm ve Schweiker, 2008: 34). Çoğu hümanist gibi T. More da eğitimin erdem üretmeye yardım edeceğine inanarak tüm çocuklarına iyi eğitim verdirdi. 16. yy. İngiltere'sinde kızları Latince ve klasiklerde ünlüydü (Soergel, 2005: 164).

Din çağı ve Rönesans döneminin geldiği nokta olan özne ve düşüncesinin tezahürü N. Machiavelli'dir. Hem geçiş hem de bunalım döneminin geçiş figürlerinden olan Machiavelli, sahip olduğu Batılı hümanist düşünceye dayanarak bu sorunları hümanizmin temel ilkeleri ile çözmeye çalışmıştır. Machiavelli'nin temsil ettiği şey siyasi sorunların farkına varılmasını sağlayan, oluşum aşamasındaki hümanist kültürdür. Bunalım ortamında toplumun nasıl yönetildiği ve kişilerin nasıl davrandığı sorularıyla ilgilendi ve bu nedenle de *"Bir kişi yönetici kalmak istiyorsa nasıl davranmalıdır?"* sorusunun cevabını vermeye çalıştı. Her zaman ve her yerde değişmeden kaldığıyla ilgili genel bir kural oluşturdu. Daha önceki çağlarda insanları harekete geçiren tutkular ile bugün bizi harekete geçirenler arasında benzerlikler vardır. *"İnsanları iyi olmaya zorlamazsanız kötü olurlar"* kuramsal

varsayımını insanın kötü olduğu tezi üzerine oturttu (Bronowski, 2012: 62-65). Machievelli, Prens'i devleti şekillendiren bir sanatçı olarak ele alır ve onu ahlak kurallarının dışında kalan bir karakter olarak sunar (Bronowski, 2012: 73).

Eğitilen ve kültürel olarak beslenmiş insanın, her şeyi yapabileceği kanaati hem Rönesans düşüncesinde hem de dönemin bilimci anlayışını temsil eden F. Bacon gibi kişilerde oluşmuştur. "İnsan her şeyi yapabilir fakat o isterse" sloganını benimseyen ve jimnastikçi, binici, şair, müzisyen, besteci, teolog, matematikçi ve felsefeci olarak bir örnek teşkil eden mimar, heykeltıraş ve ressam L.B. Alberti'ye (1404-1472) (Soergel, 2005: xviii) karşılık F. Bacon, insanın iyi eğitildiğinde ve yönetildiğinde her şeyi yapabilmeye muktedir olduğunu iddia ediyordu.

Modern hümanizmin kaynağı olan hümanizmi terimi, daha önceleri bir felsefe değil bir müfredattır. Üniversite sistemi; müfredatını Aristotelesçi mantık, doğa felsefesi ve teoloji üzerine kurarken hümanistler ise tersine retorik, tarih, ahlak felsefesi ve dil eğitimini müdafaa etmiştir. Bu disiplinler; Orta Çağ skolastiklerin mantık ve tezleri gerekçelendirmeden daha çok erdemli insan yaratmanın daha iyi olacağını iddia ettiler. Önceleri "studia humanitatis" olan ve Rönesans'ı tanımlamak için kullanılan terim 19. yy.da hümanizm olarak türetilmiştir. Kompleks bir edebiyat hareketi olan hümanizmin kökleri F. Petrarca ve G. Boccaccio gibi 14. yy. entelektüellerinin çalışmalarında bulunur (Soergel, 2005: 182). Hümanizmin önemli temsilcisi olan ve Rönesans'ın ilk hümanist müjdecisi olan Petrarca, *Canzoni* adlı eserinde, Orta Çağ insanının psikolojisini yansıtmaktan ziyade modern çağın psikolojisini işlemiştir. "İlk Modern İnsan" olarak adlandırılan ve doğayı ve aşkı, gerçekçi bir şekilde anlayan Petrarca'nın anlayışında doğa; bir sembol değil, her şeyi ile bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar (İnalcık, 2013: 59).

Petrarca'dan yaklaşık 100 yıl sonra M. Ficino (1433-1499) ve G.P. Mirandole (1463-1494) ile hümanizm, Platoncu bir karakter

kazanacaktır. Hümanizmin bu yeni yüzü sanat üzerinde etkiden geri kalmayacak ve 15. yy. başında realist olan sanat, asrın sonunda idealist bir karakter kazanacaktır (İnalcık, 2013: 65). 15. yy. hümanizmin önemli yeniliklerinden birisi onun mükemmeliyetçi felsefi teknikleriydi. 15. yy. felsefi tekniklerin en önemli kanıtlarından biri İtalyan hümanist filozof, Lorenzo Valla'dır. Filoloji ve tarihî dil çalışması, kendilerini klasiklere ve antik diller çalışmasına adayan hümanistlere kelimelerin antik yazılarda kullanılan anlamlarını öğretti. 4. yy. basitleştirilmiş Grekçe ve İbranice İncil'in Latinceye tercümesi St. Jerome tarafından yapılmıştı. 1516'da hümanist D. Erasmus, Yeni Ahit'in çevirisini yayımladı. Protestan vaiz ve teologlar onun araştırmacı görüşlerini Hristiyan öğretileri yenileştirmek için kullandılar. Rönesans filoloğu Valla gibi örneklerden etkilenen hümanistler; Grekçe, Latince ve İbranice antik bilgiyi canlandırmak istediler (Soergel, 2005: 277-278). Rönesans hümanizmi zamanında ülkedeki entelektüel hayatın muhafazakâr niteliğine rağmen İngiliz entelektüellerin önemli desteğini cezbetti. 1460 ve 1470'lerde hümanistlerle birlikte çalışmak için İtalya'ya gelen Mirandole ve Ficino'nun öğrencileri olan T. Linacre, W. Sellyng ve W. Grocyn İngiltere'deki hümanist araştırmacı ekollerin inşa edilmesinde önemliydi. Bunlardan Grocyn, VII. ve VIII. Henry zamanında saray doktoru ve eğitmeni olarak hizmet vermiştir (Soergel, 2005: 240).

Hümanizmin Fransa'da edebiyat/yazın gelişmelerindeki etkisi 1530'larda açıktan kanıtlanmıştı. Rönesans kurgu yazarlarının ve şairlerinin ilk nesli bu zamanda Kilise ve Orta Çağ geleneklerinin eleştirisine bağlı olan Erasmus, Bude ve L. d'Etaples gibi hümanist felsefecilerdir. Fransız Rönesans'ının ilk periyodunda F. Rabelais, M. Navarre ve C. Marot üç figür dikkat çekmiştir. Bu üçü arasında tartışmasız bir deha olan Rabelais (1494-1553) *Pantagruel ve Gargantu* külliyatında geleneksel Orta Çağ din hayatı ve öğrenimine saldıran, manastır hayatını küçümseyen fantastik komik hikâyeler kurdu. Rönesans hümanizmin geleneğinde eğitilen ve klasik Latince konuşarak büyüyen Montaigne

denemelerinde 16. yy. Fransa'sında yazarlar arasında büyüyen etkisinin göstergesi olarak Fransızcayı tercih etti. Erasmus ve diğer Hristiyan hümanistlerinden etkilenen Fransız hümanistleri, beliğ konuşma ve yazılarında antik idealini canlandırmak için emek verdiler. Fakat 16. yy.ın sonu dinî hoşgörüsüzlük ve şiddetle noktalandı (Soergel, 2005: 143, 146).

Hümanizm; edebî değil, entelektüel bir hareket olduğundan dolayı değerler ve insan ruhunu kavraması konusunda değişikliklere yol açtı. Bilim insanı F. Schevil'in ifadesi ile *"...hümanizm; kentlerin gelişmesini takiben şehirli aydın sınıfın din tarafından dayatılan soyut değerlerden yavaşça uzaklaşıp kolay bir şekilde algılanan doğa ve insana ait somut değerlere döndüğü düşünsel bir hareketti"* (Bronowski, 2012: 106-107). Hümanizm, refleksif aklın evrenselleştirici kudretlerine tekabül edecek şekilde belli bir Avrupa fikrini şekillendiren bir medeniyet modeline doğru tarihsel olarak evrilmiştir (Braidotti, 2014: 23-24).

Hümanizmin tüm yüceltmelere karşı her dönemde eleştiriyle karşı karşıya kalmasının nedeni teolojik ve metafizik temelleri yok ettiğinin düşünülmesidir. Platon veya Aristoteles'in geleneksel felsefi anlayışlarının peşinden giden skolastikler de hümanist düşünceye şiddetle muhalefet ediyorlardı (Bronowski, 2012: 111). Spinoza ve Schopenhauer gibi filozoflar hümanizmin temel fikirlerini reddederlerken Heidegger ise hümanizmde varlığın modern teknolojik belirlenimin*/determination* köklerini gördü (Klemm ve Schweiker, 2008: 31). Hümanizmi ideolojik bir düşünce biçimi ve metafiziği bitiren bir yaklaşım olarak gören Heidegger, varlığın unutuluşunu hümanizmin hâkim olduğu modern çağa bağlar. Ona göre evsizlik; dünyanın amacı hâline gelmektedir ve insanın yabancılaşmasının kökleri modern insanın evsizliğinde yatar (Heidegger, 1946: 258). Spinoza ve Heidegger'in aksine Nietzsche, hümanizmi teizmin başka bir seküler türü ve yeni bir tahakküm vasıtası olarak yorumlar. Bazıları için hümanizm; bilimsel rasyonalizmin ve sekülerizmin ilan edilmesi bazıları içinse insanoğlu-

nun tanımlanması ve anlaşılmasını tanımlayan has insanilik ve ortak temel özellik kavramını ifade eder. Bu kavram 19. yy.ın ortasından beri K. Marx, S. Freud, F. Nietzsche'nin ve postmodern felsefeciler J.F. Lyotard, J. Derrida, M. Foucault, R. Barthes ve J. Baudrillard'ın şiddetli eleştirilerine uğramıştır.

Hümanistlere göre insanın ne olduğundan ve ona ne olacağından insanlar sorumludur. Hiçbir tanrının kurtaramayacağı insan, kendisini korumak zorundadır. Hümanistlerin insanın kendine yeteceği ve sorunları tek başına çözebileceği iddiasına karşı dinî hümanistler, insanoğlunun kendisini kurtarmaya gücünün yetmeyeceğini kabul eder. Hümanizm de insanın insana karşı şiddetini sonlandıramamıştır. Kadim uygarlıkta olduğu gibi insanoğlu, insanoğluna karşı şiddet içerisindedir. Nitekim 20. asır; savaşların, gaz odalarının, ölüm tarlalarının ve tecavüz kamplarının olduğu korkunç bir asırdır ve bu korku 21. yy.da devam etmiştir. İnsanoğlunun vahşeti, hümanizm karşıtlığına yol açmaktadır (Klemm ve Schweiker, 2008: 23-25). Filozoflar 19. yy. ortalarında Rönesans bilimine aykırı şeyler söylemeye; 20. yy.ın başındaysa çağdaş olanın (bilim, uygarlık, insan, akıl vd.) krizi, çöküşü, tıkanması, geri çekilmesi yahut tutulmasından söz etmeye başladılar (Türker, 2017: 226).

Batı kültüründeki çeşitlilik hümanizmin çeşitlenmesi doğurmuştur. Batı kültürel kodunda hümanizm; Patristik, Skolastik, Rönesans ve Alman Eğitimci hümanizmi gibi çeşitlere bölümlenmiştir. Buna ilave olarak Marksist, Katolik İntegral, Estetik Seküler ve Sartre'ın Eksistanyalist hümanizmi vardır. Bunlara ilaveten ötekinin etik hümanizmi, İslami hümanizm ve gelecekçi/*futuristic* aşkın hümanizm de vardır. Daha ilerisi olarak Husserl, fenomonolojisini insan bilimlerimin temeli olarak konumlandırmıştır. Gadamer, hümanist terbiyenin eğitim savunmasında felsefi hermeneutiği sunmuştur. Heidegger bütün olarak -modernlik olan antropomorfizm olduğu için- geleneksel hümanizmi eleştirir. Eğer bir insan kendi değerlerinin yaratıcısıysa objektif ahlaki

kurallar çıkmaz ve insan onuru hakkında konuşulamaz. Çünkü insan, hiçbir zaman ahlakı kendi icat ettiği ahlaki kurallarla sınırlandıramaz.

Rönesans her ne kadar "yeniden doğuş" olarak görülse de aslı itibariyle Batı'nın olgunlaşma dolayısıyla arkasından gelecek olan yaşlanma sürecini doğuran bir süreçtir. Bonhoeffer "yaşlanan dünya" deyimini dinsiz Hristiyanlık ve dinî olmayan İncil, tasavvur ve yorumuyla eş anlamlı olarak kullanır. Onun deyimi C. Taylor'un seküler çağına benzerdir. Taylor'in "seküler çağ" kavramı, sekülerizmin ideolojik dogmasını vurgulamaz fakat Batı kültürlerinin ortak ortam toplumsal tasavvuru olan seküler çerçeveyle aynı içeriği paylaşan bir tanımdır (Zimmermann, 2016: 21)

3. Kuzey Avrupa'nın Dönüşümünde Teolog-Düşünürler

3.1. Din ve Eğitimde Bir Devrimci Hümanist Olarak Erasmus

Kuzey hümanizminin en dikkat çekici kişisi, 1466-1536 yılları arasında yaşamış olan Erasmus; Rönesans döneminin ve Din Çağ'ının meydana getirmiş olduğu ilerleme ve gelenek arasında meydana gelen dilemmayı aşmaya çalışan hümanistlerden biridir. Manastır hayatını terk ederek zamanının büyük kısmını Hristiyanlık üzerine çalışarak geçiren ve kendini çalışmalarına adayan Erasmus, zamanının imtiyazı olan skolastik düşünceye karşı mücadele etmiştir. Zamanında Felemenkçeden daha çok Latince uygun olduğu için Latinceyi öğrenmiştir. Ana dili Felemenkçe yerine Latince yazmayı daha uygun bulmuştur. Kendini *bonae literae* (en iyi edebi eserlerin anlaşılması, orijinal dilinden çevrilmesi veya okunması A.D.) işine vermiştir (Preus, 1982: 219). Çalışmaları ve amaçları bakımından Erasmus'a bakıldığında din ve eğitim üzerinden toplumsalı dönüştürme ve uygar bir süreci inşa etme amacı içerisinde olduğu görülür. Toplumsalı dönüştürmede iki etken olabilecek din ve eğitimde sorunlar gören Erasmus, iki alanda da reformcu yazılar yazmıştır.

Eski ile yeninin arasında yer alan Erasmus, eğitime hem hümanizmin hem skolastizmin metotlarını eklemiştir. Erasmus'un yazıları üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar eleştirel araştırma (Yeni Ahit'in çevirisini içeren önemli klasik çalışmaları derleme ve çeviriler), komik ve yergi/*satiric* ve Avrupa'da erken Hristiyan öğretilerinin yeniden inşasını hedefleyen çalışmalar...(Soergel, 2005: 239). Klasiklerin, Hristiyanlıkla uzlaşmasının kendi yaşamını en önemli işi olması gerektiğini fark eden Erasmus, her zaman klasiklerin liberal ve hümanist bakış açılarına özendi. Hümanistlerin, Hristiyanlığı en iyi şekilde ifade ettiklerini düşünen Erasmus, İngiltere'deki uygulamayı gördükten sonra Hristiyanlığın tüm insanlığın genel ve hoşgörülü erdemlerini en iyi şekilde ifade edebileceğini hissetti. Çok sonraları doğal ahlakın bir modeli hâline geldi (Bronowski, 2012: 113).

Kilise istismarına ve yozlaşmasına Luther'den önce saldıran ve reformların aciliyeti üzerinde duran Erasmus, Luther'in ilk çıkışlarını sempatiyle karşılamıştır. İyi bir Hristiyan ve içten bir hümanist olan Erasmus, Hristiyan cemaatinin parçalanmasına katkıda bulunmayı reddetmiş, savaşı, sözlü şiddeti ve dinsel hoşgörüsüzlüğü lanetlemiştir. Batı Hristiyanlığına karşı köklü reform istemiş, endüljansa, rahiplere ve piskoposlara, kardinallere, keşişlere, skolastik yönteme ve teologların halk yığınlarını bilgisiz bırakma eğilimine eleştiriler getirmiştir. Ona göre İsa'nın vaat ettiği barışla Avrupa ulusları arasındaki işbirliği güvenceye alınabilirdi (Eliade, 2003b: 272). Erasmus'un reformcu eylemlerinin amacı; Kilise'deki bağnazlığı, hurafeyi, kokuşmayı ve ahlaki gevşemeyi alt etmek ve Kutsal metnin "Hristiyan Felsefesine" dönmekti. Orucu ve ücret karşılığında Azizlerin günahları bağışlamasını reddetmiş ve rahipler için iğneleyici sözler kullanmıştır. Keşişvari hayata eleştiri getirerek Hristiyan hayatının ana hatlarını anlatmaya çalışan (Reynolds, 1966: 19) ve düşüncelerinde dinin merkez olduğu Erasmus, Hristiyanlık ve klasik miras arasında benzerlik olduğunu düşünmüştür. İlk günahın öneminin

azaltılması gerektiğini düşünerek insan doğasına pozitif olarak yaklaşır. Dinin sosyal boyutu ve pratik etik üzerinde vurgusuyla çağdaş diniliğin dogmatik niteliklerine ve törenselliğine muhalif olan Erasmus için medeni bir din, reforme olmuş Hristiyanlıktı. Hristiyanlığın reformu, Avrupa için genel reform programının köşe taşıydı (Yoran, 2010: 78). Kendini Hristiyan hümanist sayan, ilk kilisenin ve havarilerin basit imanına dönmek için klasiklere ilgi duyan Erasmus'un hayatının amaç ve gayesi, teolojiyi ve kutsal metin çalışmasını ilerletmekti. Orta Çağ teolojisi, Erasmus hümanizminden daha çok kutsal metne daha yakındı (Preus, 1982: 221).

Rönesans'ın en önemli hümanist yazarı olarak görülen ve Hristiyan teolojisinde derin etkisi olan Erasmus, 16. yy. reformunun entelektüel temellerinin çoğunu kurmuştur. *Hristiyan Askerin El Kitabı/Handbook of the Militant Christian-1503* eseri, dinî yayıncılıkta dönüm noktası olmuştur. İsa'nın felsefesi, akademik felsefe olmaktan daha çok pratik ahlakiliğin gerçek biçimiydi. İyinin ve kötünün bilgisiyle ilgili olan Yeni Ahit; İsa'nın hukukudur ve Hristiyanları yasaya uymayı çağırır. Onun karakteristik olan dâhilî din üzerinde hümanist vurgusu okuyucular için İncil'in dönüşümünü içerir, komşularını ve tanrıyı sevmek için yeni güdüleme verir (Mcgarth, 2010: 56).

Erasmus'un en etkili olan bu çalışması, Avrupalı toplumların etik ve ahlakiliğini canlandırmak için Hristiyan hümanizmin taslak programını tasarladı. Sevgi, yardımlaşma ve komşuya saygı içeren İsa'nın öğretilerinin hepsini özünü ele alan bu çalışma Kuzey Avrupa, İtalya ve İspanya'da Erasmus'un reformcu fikirlerini etkin hâle getirmişti. Erasmus'un güzel yazın tarzı ve Hristiyan öğretilerinin özüyle meşguliyeti 16. yy. Avrupası'nda birçok hayranı cezbetmiştir. Çoğu eğitimli hümanist, onun çalışmalarını geleneksel Katoliklerin aşırılıkları ile Protestanlığın daha yeni ve daha radikal formları arasında orta yol olarak sunmuştur (Soergel, 2005: 240).

Hristiyan bir hümanist, liberal rasyonalist ve bireyci kozmopolitan[5] olan Erasmus, çağının olağanüstü eleştirmeni olarak çağına ayna tuttu. Hristiyan düzenin ve pagan unsurların çözümsüz karşıtlığı olarak atfedilen ve Erasmus'un çözmekte başarısız olduğu liberal hümanizm pratik sorunlarıyla hâlâ çözümsüzdür. O, tüm bireylerin -özellikle antik çağ ve Hristiyanlıkta soylu ve prenslerin-eğitimini tam amacına ulaşmak için rasyonel bir unsur hâline getirmiştir. Çoğu hümanist gibi insanın eğitilebilirliği hakkında iyimser olan Erasmus'a göre insanlar, doğuştan daha çok eğitimle şekillendirilmiştir (Caspari, 1947: 79-80).

Hümanist dolayısıyla daha pragmatik ve modern olan Erasmus'un eğitim anlayışı, insanın her şeyi yapabileceği temasını barındıran dominant bir ideolojiydi. Erasmusçu hümanizm; belli toplumsal ve dinî grupların çıkarlarına hizmet eden temalar, imgeler ve görüşleri içeriyor ve onların ideolojilerini asimile ediyordu (Yoran, 2010: 8). Erasmus'un ideali, ahlaki kültürü ve kültürlenmiş ahlakiliğin ilerlemesi için iyi mektuplarla/klasiklerle, kutsal mektupları/İncil birleştirmekti. Onun dinî düzen, skolastik felsefe ve manastır hayatına yönelik eleştirilerini reformcular da kullanmışlardır (Packer, 1966: 208).

Eğitimin gücüne ve insandaki akla atıfta bulunarak onların yüksek biçimlendirici etki üzerine temellenen ve uzun zaman okunan Erasmus'un çalışmaları, hümanist eğitimin büyük şemasının biçimiydi. Çocuklar ve gençler için klasik eğitimden farklı hümanist temelli eğitim müfredatı hazırlayan ve insan, toplum ve devleti göz önünde tutan Erasmus, "De pueris statim ac lib. Instituendis/*Çocuklar İçin Eğitim*" denemesinde *"liberal hümanist"* ve *'ilerlemeci'* eğitim metodunu savunur. Erasmus'un çalışmaları Avrupa boyunca hümanist eğitimin yayılmasında başarılı ve etkili

5 Kozmopolitanizm, bireyin insanlık adı verilen büyük kömüniteye aitliğini savunan, yerel nitelikteki bağlılığın yerini evrensel bağlılığın aldığı, evrensel düşüncelerin benimsendiği, tüm dünyanın ülke ya da vatan olarak görüldüğü; genellikle bu görüşlerle ilgili etiksel, sosyolojik ve siyasi felsefelerin tanımlanmasında kullanılan bir kavramdır. Bu fikirleri benimseyen kişi kozmopolit veya kozmopolitan diye adlandırılır.

olmuştur (Caspari, 1947: 92). Erasmus'un liderliğinde insancı düşünce Batı toplumunu baştan aşağıya yenilemek üzere tasarlanmış bir programa dönüşür (Alatlı, 2010: 424).

Erasmus, üç sınıfın -çocuk, asker ve prens- eğitimini önemli görür. Akla ve doğal iyiliğe sahip olan insanın, eğitilebilir yani şekillendirilebilir olduğunu iddia eden Erasmus için üç önemli unsur: doğa, eğitim ve tecrübedir. Doğa; insanın doğuştan eğitilmeye müsait olması, eğitim ve öğretim; kılavuzluk, tecrübe ise doğa tarafından içe yerleştirilmiş yeteneğin harekete geçmesidir. Rousseau'dan önce doğa vurgusunda bulunan Erasmus, çocukların farklı olan eğilimlerinin göz önünde tutulması gerektiğini söyler (Erasmus, 2009).

Çocuk, toplumun istikbali için önemli olduğu gibi prens de çok önemlidir. Eğer Prens, -kötü öğretmen onu tahrip ederse, iyi yetiştirilmezse- tüm ulus yozlaşır ve tüm dünyaya da zarar vermeye eğilimli olur. Genç prens; iyilik, erdem, hikmet, diğerkamcı ve adil bir tarzda yetiştirilmelidir. Prens, Hristiyan sevgisinin ruhuna sahip olan ailedeki babaya benzetilmiştir (Caspari, 1947: 99). Bu eserinde siyasal evanjelizmden klasik mirasa, ılımlı ethos'dan, mutlak ve her şeye kadir prense dair argümanlar sunar (Erasmus, 1997)

Hümanist liberal eğitim kavramı; -özgür bir adama layık bir eğitim- vahşi canavarların evcilleştirilmemesiyle mukayese edilir ve doktrinsiz süreçle yer değiştirir. Erasmusçu eğitim ve Hristiyanlık anlayışının eğitimi, iki farklı eğitim anlayışını içerir. Nihayetinde biri diğerine rakip olacak ortamda hümanist ütopya ve dış dünya arasında gerçek ve benzetim sınırların analizi gösteren iki farklı dünya olamaz (Packer, 1966, 11-12). Üçüncü ve son eğitim kitabında manevi rahatlık veren Hristiyan öğretiler çerçevesinde ve İsa'nın öğretilerinin esasları içinde arzulu ve imanlı bir hayat için askerin nasıl bir ruhi disiplin içinde eğitilmesi gerektiğine değinir. Erasmus'un eğitimli askeri Helen-Roma hayat ve yazının kuralları ile İsa örneğini takip etmelidir (Erasmus, 2011). Eras-

mus, maarifî ve edebî eserleri ve hümanist idealizmini Avrupa'nın çok çeşitli toplumsal ve politik örgütlenmesine sokma girişimine adamıştır. İnsanlığın politik olarak nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda kesin bir bilgiye sahip değildir. Onun entelektüel ve etik mükemmellikte vurgusu, imtiyazdan daha çok nitelik anlamda aristokratiktir (Caspari, 1947: 101).

Erasmus'un hümanizmi, çağdaşı Machiavelli tarafından da *Prens* eserinde dile getirilen öğretiye tamamen karşıydı. Zamanında Hristiyanlığın krizini gören filozofun hümanizminin amacı, yalnızca Hristiyan uygarlığını korumak olmuştur. Hayatı boyunca hümanist yazını ve kutsalı bir araya getirmeyi ve uzlaştırmayı tasarlamıştır. Antik felsefenin ve Hristiyanlık dininin İncil tarafından taçlandırılması gibi hümanist çalışmaların zorunlu olarak Hristiyan dindarlığına/*pieta* yol açacağı kanısındaydı (Caspari, 1947: 84). Erasmus ile özdeşleştirilen hümanizm hareketi, liberal fakat bir anlamda pagan bir hareketti. Yaşamı boyunca modern bir ahlak anlayışına sahip olan ve çevresinde her zaman çok modern insanların yer aldığı Erasmus, kilisenin şart koştuğu dünya zevklerinden uzak bir yaşam sürme fikrine tahammül edemiyordu. Doğayı güzel bir tuzak olarak hor görmeyi, insan bedenini bir günah yuvası olarak düşünmeyi ve ahlaklı olma uğruna, yaşamın nimetlerinden vazgeçerek sadece manastır yaşamını benimsemeyi kabul edemiyordu. Hümanist doktrine göre insan; doğuştan iyiydi, Yunan inanışına göre ise ruh ve beden bir bütün olup bedensel hareketler, ruhun insani niteliklerini ifade etmekteydi (Bronowski, 2012: 106).

Erasmus ve çağdaşlarının hümanist hareketi de kesinlikle bir laikleşme hareketiydi, zira onlar dinî erdemlerin aslında insani erdemler olduklarını göstermeye çalışmışlardı. Laikleşmek, Rönesans döneminde başlayan ve bir şekilde herkesin tanıklık ettiği bir hümanist özellikti (Bronowski, 2012: 685). Çağının ruhuna uygun bağımsız ve hümanist bir şekilde dönemin etkin sınıflarının kültür ve bakış açılarını eleştiren Erasmus, toplumun içinde

olduğu bilgisizliğe karşı da eleştireldir. Erasmus'un iyi yönetim hakkında fikirleri, oldukça primitif fakat temel olarak devrimcidir. Genel olarak, halkın egemenliğine karşı zayıf hatta tepkili bir görüşe sahip olma eğilimindedir. Gerçek eğitimden yoksun olduğu için mantıksız ve kötülüğe eğilimli olan kalabalık; Platon'un mağarasındaki insanlar gibi, gölgeleri gerçek şeylere karıştırır, -en kötü yanı- kolayca alkışlar ve onu izler (Caspari, 1947: 96).

İsa'yı arketip olarak gören Erasmus'un reformcu tutumu hem çağındaki hızlı değişimleri hem de uygarlaşma sürecini yaşayan toplumlar ve devletlerden etkilenmiştir. Siyaseti ahlaka indirmeye çalışan ve Prens'in eğitimi için kitap yazan düşünür-teolog Erasmus, çağının bağlamı gereği hümanist bir ütopyayı gerçekleştirmek için din, siyaset ve toplum alanlarında reformist bir tutum sergilemiş, birleşmiş ve uygarlaşmış bir Avrupa arzusunda olmuş ve bu yolda eğitimin önemine değinmiştir. Teolojiyi ritüel olarak değil İsa'nın felsefesinin reform edilmesi olarak anlamıştır. Hristiyan bir ruh, Hristiyan bir hayat ve Hristiyan bir ırk/ulus yaratmak istemiştir. Toplum ve kültürü yeniden yaratma isteğinde olan Erasmus, seküler-dinî hayat ikilemini aşmaya çalışmıştır.

İngiltere'de yaşayan, liberal ve hümanist yaklaşımları olumlayan hem gelenekçilerin hem modernlerin faydalandığı Erasmus, hümanist eğitimin yapılanmasında etkili oldu. Helen, Roma, Hristiyan ve laik değer ve içeriğe sahip kozmopolitan biri olması nedeniyle Katolik, Protestan, evanjelik olmasına bakılmaksızın tüm Hristiyanlara hususiyetle Batılılara öğretici olmuştur. Hümanist Erasmus'un katkıda bulunduğu beşerî toplum, insana güç atfederek dünyanın asimile edilmesine yol açmıştır. Erasmus'un muhafazakâr ve gelenekçi yönünü; ideallerinin vücuda büründüğü İsa, modern ve ilerlemeci yönünü ise Prometheus temsil eder.

Bir hümanist olarak klasik hayatı ve düşünceyi, skolastik seleflerinin algılamış olduğundan farklı algılayan Erasmus'un eserlerinde İncil'den daha çok Helen-Roma çalışmalarının etkisi vardır. Hem İncil hem de Platon, Aristoteles ve Cicero gibi fi-

lozofların klasik metinlerinden beslenen, Antik çağ ve Hristiyan değerlerini sentezleyen Erasmus'tan sonra hümanist eğitimciler farklı ulusallığa ve içeriğe sahip eğitim biçimleri oluşturdular. W. James ve J. Dewey gibi eğitimcilerin olduğu daha pragmatik, işlevsel ve dönüştürücü bir eğitim anlayışı ikame edildi.

3.2. Anti-Hümanist Bir Protestan Olarak Luther

Hayatının çoğunu Wittenberg ve Saksonya topraklarında geçiren Luther; Roma, Cologne, Heidebelg, Marburg, Augsburg ve Worms'a seyahat etmiştir. Luther'in yaşadığı dönemde dünya tarihi ve insanlık düzlemi, radikal olarak değişim sürecindeydi. Bu yıllar I. Maximillian, V. Charles, Papa X. Leo, VII. Clemens, III. Paul, Michelangelo, Dürer, Copernicus ve Paracelcus gibi isimlerin olduğu yıllardı. Gerek yaşadığı kırsal ortamdan gerekse mistik tecrübelerinin etkisi kaldığından dolayı Luther, Rönesans'ın/modernliğin değil Orta Çağ'ın/geleneğin çocuğu olarak görüldü. Çocukluğu ve gençliği Rönesans veya hümanizmin ruhuna dokunmadığı için Luther'in ilgilendiği değişiklikler aldatıcıydı. Yaşadığı vatan, kırsal ve sınırlı olduğu için etrafındaki binlerce çocuk gibi tipik bir Orta Çağ çocuğu olarak büyüdü.[6] Luther'in yayınladığı 95 maddelik tez döneminde papa olan Papa X. Leo zarif, dünyevi, deneyimli, zeki politik ve ailevi hırslara sahip "Tanrı hizmetkârlarının hizmetkârı" olmaktan daha çok bir yönetici ve Rönesans papasıydı. Rönesans sanatı ve ideallerinin de coşkulu bir hamisiydi (Albinet-Yalkut, 2004: 412).

Yoğun bir dinî mistisizm yaşayan Luther'in okumaları, entelektüel maksatlı olmaktan daha çok varoluş meditasyonu/içselleştirme içindi. Hem yapmış olduğu seyahatler hem de dö-

6 Ailesinden uzak yaşayan Luther, Erfurt Üniversitesinde babasının arzusu olan hukuk öğrenimine başladığı yıllarda ebeveynlerine giderken eve dönüş yolunda Stotternheim yakınında 2 Temmuz 1505 yılında fırtınalı gök gürültüsüne yakalandığında yıldırım çarptı ve ölümden korkmasına yol açtı. "Bana yardım et Saint Anna/Meryem, keşiş olacağım" diye yemin etti. Daha sonraki günlerde manastıra girerek salt duygularının etkisinde kalarak değil 15 günlük nefis muhasebesinden sonra keşiş oldu (Bkz. Beutel, 2003: 4).

nemindeki fikir ikliminden etkilenen Luther, 1502 yılında Wiittenberg'de Frederick the Wise'ın kendi teşekkülü olan bir üniversitede dersler vermiştir. Bir vaiz olarak skolastik ve geleneksel yaklaşımdan farklı olarak İncil'in bakış açısıyla yeni bir anlayış ve titizlikle heyecanlı vaazlarda bulundu. Kartopu etkisini tetikleyen Endüljansların Gücü Üzerine/*On the Power of Indulgences* 95 maddelik tezlerin yayımından iki ay önce Eylül 1517 yılında yazdığı *Skolastik Teolojiye Karşı* tezleriyle eleştirileri zirve yapmıştı (Beutel, 2003: 3-8).

Erasmusçuluğun Almanya'da ortaya çıkışı ve dinî, siyasi, ticari ve kültürel zeminin farklılaşmasıyla farklı düşünür-teolog bir figür olan Luther'in ve reformunun ortaya çıkmasına yol açmıştır (İnalcık, 2013: 162). Erasmus'un kilisedeki yozlaşma hakkındaki gayri ciddi bir şekilde söylediklerini kısa süre sonra oldukça ciddi bir biçimde dile getiren Luther'e göre yozlaşma; kazara meydana gelen şeyler olmayıp Kilise'nin temelini oluşturuyordu yani Katolik Kilisesi kendi içinden kötülüğün gelişmesini sağlayan bir yapıya sahipti. Hümanizm; Orta Çağ, gelenek ve uygulamalarına olan inancı zayıflattı ve Luther saldırılarını ister istemez yeni ilahiyat anlayışına yöneltti (Bronowski, 2012: 109).

> 1517 yılına gelindiğinde Colombus'un ve diğer kâşiflerin yaptıkları keşifler, dünya okyanuslarının dünyanın otoyolları hâline geldiği okyanus medeniyeti çağını başlatmıştır. Luther, Yeni Ahit'i Almanca 'ya tercüme ettiğinde (1522), Macellan'ın gemisi dünya etrafında yaptığı geziyi tamamlamıştı. Güneydoğu ve güneybatı suyolları Uzak Doğu'nun zenginliklerine daha ucuz rotalar çiziyordu. Roma Katolik olan Portekiz, İspanya ve Fransa keşiflerin liderleriydiler fakat İngiltere'nin ve Hollanda'nın Protestan halkları yakın bir zaman sonra coğrafi keşiflerde ve yerleşimlerde onları geçtiler. Böylece Batı Yarımküredeki iki yeni zengin kıta Eski Dünya tarafından sömürüye açılmış oldu. İspanya'nın ve Portekiz'in Güney ve Orta Amerika'da tekeli oluşmuştu fakat Kuzey Amerika'nın büyük bir bölümü İngiltere ve Fransa arasındaki büyük bir kavgadan sonra Anglo-Saksonlar'ın yeni evi hâline geldi. İspanya, Portekiz ve

daha sonra Fransa homojen bir kültür oluşturmak için istilacılar ve papazlar tarafından taşınan Karşı-Reform, Katolikliği'ni Quebec, Orta ve Güney Amerika'da yaydılar. Kuzeybatı Avrupa halkı, Birleşik Devletlerin ve Kanada'nın kültürünü şekillendirmek için Anglo-sakson ve Teutonic kültürü ve plüralist Protestanlığı ihraç ettiler. Batı Yarımkürede hâlâ bunu sürdürmektedirler. Perspektifler siyasal alanda da değişiyordu. Orta Çağ'ın evrensel devlet kavramı yerini yeni bölgesel ve ulusal devlet kavramına bırakıyordu. Orta Çağ'ın sonlarından beri devletler ulusal temelde örgütlenmektedirler... (Cairns, 1996: 268).

Colombus yenidünyayı bulurken, Luther ve takipçileri de Kilise'yi eski hâline dönüştürme niyetiyle yeni bir dünya yaratmaya yardımcı oldular. Bu dünya eskiçağlarda olduğu gibi boşlukta durmayan modern çağlara ait özlem duyulan Baconcu yeni bir dünyaydı. Papalık otoritesine karşı protestolar ve Batı'nın keşfi, açık İncil talebi ve hızlanan ticaret, matbaanın icadı, edebiyatın yeniden canlandırılması bilimsel ruhun doğuşu ve hem teorik bilime hem de pratik sanatlara uygulanması reformu oluşturan saiklerdir. Reformun oluşma nedenleri olduğu gibi Reformun da neden olduğu sonuçlar vardır. Rönesans'la birlikte etkileşim meydana gelmiştir. Lutherci Reformculuğun doğal ve zorunlu ürünü Baconcu felsefe, yeni bilim anlayışına yol açmıştır (Abbot, 1892: 96-98).

1500-1700 yılları arasında Batı düşüncesinde geniş kapsamlı iki başkaldırı yaşandı. Dinde Luther, Calvin, Zwingli ve Kox, teosantirik dünya görüşü yerine antroposantirik dünya görüşünü tercih ettiler. Bilimde Kopernik, Galileo, Brahe, Kepler ve Newton jeosantirik yerine helosantirik görüşü tercih ettiler. Dinî reformla bilimsel devrim birlikte yol almıştır. Din, bilimi destekleyecek kıvama gelmiştir. Lutherci ve Kalvinci teolog, kral, matematikçi, astronomi bilimciler, bilimin ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Nitekim Royal Society'nin % 62'si Püritenlerden oluşmaktaydı (Albinet-Yalkut, 2004: 48-49).

İncil'in kasıtlı olarak önemsizleştirildiğinden emin olan Luther, İncil'e ve İsa'ya dönme amacında olmuştur. Lutherci kilisenin etkisindeki insanlık, modern tarihte temel bir etken oldu (Beutel, 2003: 14). Latince ve Almanca yazılan tezlerin icat edilen matbaa makinesi sayesinde basılması Luther'in çok hızlı bir şekilde geniş kitleler tarafından desteklenmesini sağladı (Bronowski, 2012: 133). Luther etkisi yalnızca Alman topraklarıyla sınırlı değildi ve Lutheryen reform başlangıçta Wittenberg Üniversitesi'nin teoloji öğretiminin tecdidiyle ilgili bir hareketti. Roma'daki St. Peters'in yeniden inşa edilmiş bazilikasında para toplama işi olan endüljansa karşı tepki için kilise kapısına asılan 95 maddelik tezle başladı (Mcgarth, 2010: 62). Luther'in endüljansa eleştirisi, 95 maddelik tezi ve günahkâr insana karşı cömert tavrı onun kamusal tanınırlığını ve popülerliğini artırmıştır.

Dinsel dehası ve kişisel deneyimleri olan Luther'in yaşam öyküsü dinsel yaratıcılığının kaynaklarını anlamamıza yardım eder. 1510 yılında Roma yolculuğunda kilisenin yozlaşmasıyla karşılaşır ve "Tanrı'nın adaleti" ifadesinin gerçek manasını 1513 veya 1514'te keşfeder. Teolojisi, Pavlus'un "doğru kişi imanla yaşayacaktır" yorumuna dayanan Luther'e göre insan; yalnızca İsa-Mesih'e duyduğu imanla aklanır ve kurtulur. İman gibi selamet de Tanrı tarafından karşılıksız verilir. Siyasi olaylar nedeniyle dünyevi iktidarın korumasını kabul etmek zorunda kalan (Eliade, 2003b: 267-269) ve zihnindeki birçok belirsizlikten kurtulan Luther, ortaya yepyeni bir inanç ve özgürlük anlayışı ile çıkmıştır. Edebî çalışmalardan daha çok insanın kendini Tanrı'ya adaması hakkında dinî vaazlar vermekle ilgilenmiştir. Hem sıkıcı skolastiklerle hem de dünyevi yaşamla ilgilenen hümanistlerden sakınması gerektiğini düşünerek kendisini Tanrı'yı keşfetmeye adadı (Bronowski, 2012: 130-131)

Gerçekten ne söylediği anlaşılmaya başladığında Luther ile kilisenin arası 1519'da açılmaya başlamıştır (Albinet-Yalkut, 2004: 412). Roma Katolik tarihçiler, Reform'u -evlenme arzusu gibi te-

mel güdülere sahip olması nedeniyle- M. Luther tarafından esinlenmiş sapkın bir hareket olarak yorumlamışlardır. Protestanlık, Orta Çağ kilisesinin teolojik ve dinî birliğini yıkan sapkın bir parçalanma olarak görülmekteydi (Cairns, 1996: 271). Luther'in, Bohemya'daki çatışmanın 15. yy.daki dinî lideri olan J. Huss'e sempati duyduğunu açıklaması karşısında Papa X. Leo onun bir sapkın olduğunu ilan etti. Bu ilan, halk kahramanı türü olarak terfi ettiği Almanya boyunca yayıldı (Soergel, 2005: 307).

Protestan reformunun başladığı tarih, Luther'in 95 maddelik tezlerini 31 Ekim 1517'de yayımladığı tarihtir. Protestan kiliselerde üç temel gelenek ortaya çıktı: Lutherciler, Zwinglici[7] ve Kalvinciler ile İngiliz Kilisesi... Protestan reformu, öncelikle Tanrı'nın İsa-Mesih aracılığıyla kurtaran müjdecisinin yeniden keşfedilmesiydi. Bu gerçek, beyni ve yüreği karartan ve yozlaştıran tüm teolojiler, uygulamalar ve geleneklerden arındırıyordu (Albinet-Yalkut, 2004: 369). Tarihte İsa-Mesih'ten sonra hakkında en çok kitap yazılan Luther, ekmek-şarap ayininin gerçek varlığına inanmayan yalnızca onu hatırlama yemeği gören Zwingli'yi eleştirdi. Dünyada her şeyin arkasında Tanrı olduğuna inanan ve Avrupa'nın hastalığının kendi ruhsal hastalığıyla aynı olduğunu sanan Luther, mistisizmi cennete ulaşmak için bir çaba, teolojiyi ise tanrının öz yapısı ve karakteri hakkındaki varsayımlardan ibaret gördü. Luther ve Protestan reformcular, Tanrı'nın tarih boyunca insanlıkla iletişim içinde olduğuna ve insanlığın yararını gözettiğine inanıyordu. Tanrı'nın insanlara nasıl yaklaştığı kutsal metinlerde anlatılıyordu. Kutsal kitap menşeili olmayan yaklaşımları reddeden Luther, günahkârların ruhsal yetersizliğini vurgulamış ve Tanrı'nın mutlak lütfunu imanın yegane kaynağı yapmıştı (Albinet-Yalkut, 2004: 369-376).

7 Zwinglianism: İsviçre'de ortaya çıkmış Luther'in reform harekettir. Luther'in, başta kutsal metnin otoritesi söylemi ve papalığın dinsel istismarına yönelik eleştirisi olmak üzere Katolisizm karşıtı pek çok düşüncesini benimseyen Zwingli, hümanist düşünceden de etkilenmiş ve dinsel yaşamda da bireysel özgürlüğün peşinde olmuştur (bkz. Gündüz, 2007: 124-126).

Luther'in yalnız iman ile kurtuluşa erişme düşüncesi, bütün Protestan kilisesinin esası olmuştur. Ockham felsefesinin rasyonalizmi ile Alman mistisizmini birlikte yorumlayan Luther, yeni ilahiyat, ahlak ve mistisizm doğurmuştur. Luther'e göre insan tabiatı, tamamıyla bozuktur. Tanrı nezdinde insan tabiatının sefaletine ve dünya hayatının hiçliğine inanan Luther, hümanistler gibi bu dünyayı ve insanı, gaye olarak görmüyor, özgür bir iradeye inanmıyor ve tamamıyla takdir-i ilahîye inanıyordu. Ona göre İsa'nın insanlar için kendini feda etmesi Tanrı'nın bir inayet ve lütfudur (İnalcık, 2013: 170-171). Skolastik teoloji ve öğretiye var gücüyle saldıran Luther, insan iradesinin doğası gereği iyilik yapma konusunda özgür olmadığını iddia eder. Ahlaki erdemlerin eğitimle halledileceğini belirten Aristoteles'in *Ethica* eserini de mahkûm eden Luther'e göre iyilik; lütuf hâlinin ister içinde ister dışında yapılsın ruhun selametine asla yardım etmemiştir. Akıl ile iman arasındaki meşhur ahenk ise olanaksızdır ve bunu ileri sürenler putperesttir. Aklın iman alanıyla hiçbir ortak noktası yoktur ve iman konuları diyalektik gerçeğin dışındadır.

Luther, günahlardan kurtulma işini bireysel inanç ve tövbe ile ilişkilendirince kutsama ve buna bağlı hiyerarşik düzeni yıkmış oluyordu. Aziz Augustinus'u izleyerek bu aşamaya geldiğini iddia eden Luther, tevekkül içinde kendini Tanrı'nın ellerine teslim etti ve ona güvenip insanın sevap işlemeden yalnızca iman ederek günahlarından kurtulabileceği gibi bir inanç geliştirdi (Bronowski, 2012: 135). Kurtuluşu daima Tanrı ile insan arasında kişisel sorun, endüljansı masum insanları aldatma işi olarak gören Luther, gittikçe kilisenin öğreti sorunlarının dinî rüşvet ve endüljans satışlarından daha derin olduğuna kanaat getirmiş ve sonraki zamanlarda papalık otoritesini inkâr etmiştir (Soergel, 2005: 281).

Erasmus ve diğer hümanistler, ilk önceleri Luther'in mevcut kilisede reform yapma girişimini destekledi. Önceleri hümanistler; Luther'in kilisenin insanları istismar etmesi yani kutsal şeyleri çıkar amacıyla kullanması, zimmetine geçirmesi ve paragöz-

lülüğü konusundaki görüşlerini paylaştılar. Luther'in istismara değil de Kilise'ye saldırmasından dolayı Alman olmayan hümanistler Luther'e sırtını döndü. Fakat prensler, şövalyeler ve tüccarlar Luther'i desteklemeye devam etti. Onlar da Roma Katolik Kilisesi'nden oldukları hâlde, ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı şikâyet etmekteydiler (Bronowski, 2012: 136).

Dinî reform gerçekleştirme amacında olan Luther hareketi, siyasi ve ekonomik bir üstünlük savaşına dönüşerek toplumsal ve milliyetçi bir görünüme büründü. Reformun ilk aşaması din, ikinci aşaması papalık ihtişamına başkaldırı, üçüncü aşaması ise siyasi ve içtimai düşüncelerdeki gelişmedir. Barış ve ticari istikrar için acımasız ve sert devlet kurallarının önemine ve insan vicdanına vurguda bulunan Luther, XVI. yy.da hümanizm ve fen bilimleri alanında gerçekleştirilen entelektüel hareketle uyumlu bir birliktelik sergileyen Protestanlığın verdiği çok önemli bir mesaj gibi algılandı.

Dünyanın daha vahşi bir yer olmaması, barışın korunması, ticaret ve ortak çıkarların sürdürebilmesi için dünyanın, acımasız ve sert devlet kurallarına ihtiyaç vardır. Döneminde hem dinî hem siyasi otoritelerle ilişki içinde olan Luther'de otoritenin önemli saygınlığı vardır. Lutherciliğin bireyin gündelik yaşamının tamamıyla devlet kontrolü altına girmesine yol açmaktan başka bir şey yapmadığı söylenilebilir. Papalık düzenine karşı bir nevi laikliği inşa eden Luther, manevi dünyanın özgürlüğü ve huzurunu korumak adına "Sezar'ın hakkını Sezar'a iade etti". Manevi yaşam ile otorite denetimindeki dünyevi hayat arasında bölünme ve ikilem Luther'den bu yana özelde Almanya genelde Batılı ülkelerin düşünce yapısında bulunmuştur (Bronowski, 2012: 137-142). Luther'in öğretileri yalnızca Almanya'da ve Kıta Avrupa'sında değil dil, kültür ve ticaret yakınlığı bulunan İskandinavya boyunca Protestan Hristiyanlığın etkili formu oldu. Birçok İskandinav araştırmacı, Alman üniversitelerinde görev aldı ve Luther'in fikirlerini yaydılar. İsveç ve Danimarka hükümdarlarını/*monarcs*

evanjelik reformu benimsemeleri için cesaretlendirdiler (Soergel, 2005: 285).

Otoritenin yıkılmasına yol açmış olan Lutherciliğin anarşist bir kökene sahip olduğu yadsınamaz zira başlangıçta Luther'in arzuladığı şey Hristiyanlığın ilk hâline dönmekti. Dini, bireysel bir davaya dönüştüren mücadele yaşamın diğer alanlarıyla sürüp gitti. Şahsen yaşadığı dönemdeki ekonomik bireysel davranış biçiminden nefret eden ve hicivleriyle bu konuyu şiddetle eleştiren Luther'in kişinin manevi yaşantısı ile günlük yaşamını birbirinden ayırması ekonomiyi, ahlaki ve dinî baskılardan kurtardığı gibi ekonomiyle birlikte dinin de bireysel bir olguya dönüşmesine itti. Luther'in başlattığı protesto olayı başka protesto biçimlerinin ortaya çıkmasına yol açtı (Bronowski, 2012: 143-144).

Roma emperyalizmine karşı Kuzey-Avrupa tepkisi, dinî Sezarcılığa karşı Alman ırkının protestosu olan Lutheryen reform; doğum yeri Almanya, ilhamı Teutonic Hristiyanlığın yeni yorumu, entelektüel ve ruhi uyanıştır (Abbot, 1892: 96). Luther, yaratıcı bireyin önemini açığa çıkarmış ve bu ilkeyi kendi yaşamında örneklemişti. Hümanistlerin yücelttiği "insanın saygınlığından daha çok bireyin Tanrı dışındaki tüm diğer otoriteleri reddetme özgürlüğü Aydınlanma çağında beliren, Fransız Devrimi'nin yanı sıra bilimin ve teknolojinin zaferiyle de kesinlik kazanan biçimiyle "modern dünyayı" ağır ağır işleyen bir kutsallıktan arındırma süreci içinde mümkün kılmıştır. Luther gibi Erasmus, Kilise'nin toplumsal ve siyasal ilerlemesine katkıda bulunmuş ve siyasal etkinliğin teolojik işlev ve önemine değinmiştir. Nitekim XX. yy.ın ikinci yarısında moda olan emek, kurtuluş, antikolanyal ve siyasal teolojiler dizisinin erken örneğini oluşturmuştur. Batı Avrupa'nın XVI. yy.dan sonraki dinsel tarihi daha çok kıtanın siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel tarihiyle bütünleşmektedir (Eliade, 2003b: 276-277). Weber'in "akılcı ekonomik etik" olarak adlandırdığı şeyin kökeninde Luther'in "görev aşkı" kavramıyla Kalvinci Püriten düşüncedeki "dünyevi çilecilik" vardır (Bronowski, 2012: 152).

3.3. Erasmusçuluk-Luthercilik-Kalvincilik Bağlamında Sekülerleşme

İkisi de araştırmacı olan Erasmus ve Luther, öğretimin ilerlemesinde aynı görüşe sahiptiler. Hem bağnazlığı hem de keşişlerin genel cehaletini eleştirmişlerdir. Roma Katolik Kilisesi'nin dinsel görevleri satmasına ve ahlakiliğine karşı koydular ve kutsal yazılar çalışmasına geri dönmeyi savundular. Hem düşmanlarına hem de dostlarına karşı farklı yolları tercih etmiş olan Erasmus ve Luther'in çağdaşları onlar için *"Erasmus, dinî reformun yumurtasını kuluçkaya yatırmış, Luther ise yumurtlatmıştır"* demişlerdir (Preus, 1982: 219). Reformlar ve daha sonraki barışçıl girişimler esnasında Erasmus, önemli bir şekilde Lutheryen tarihinin gidişatından sorumludur. Erasmus'un yumurtayı koyduğu ve Luther'in yumurtlattığı esas olarak doğruydu (Reynolds, 1966: 32). Hümanizm ve Reform'un iki öncüsü olan Erasmus-Luther bazı zamanlarda tartışsalar da aynı yaradılışta olan kardeş çiftlerdi. Geleneksel skolastik eğitim sisteminin ve dinin istismar edilmesine dair eleştirileriyle değil Batı'nın temel felsefi dokümanlarında ve uygarlaşmış dünyada saygınlıkları vardı.

Başlarda Luther'e karşı nazik ve iyi niyetli olan Erasmus, 1521 yılından sonra Luther ve Roma arasında onarılmaz kopuşu düşündü ve sessiz kalmayı tercih etti. Luther'in gizli takipçisi olduğu düşünülerek bazı zararlar gördü. *Özgür İradenin Sınırları* adlı eseriyle Luther'in kiliseye karşı tavır sergileyen *Özgür İrade-1524* denemesinin temel tezini savundu. Birçok şeyin kurtuluşunu kutsal lütufa, bir kısmını ise insan iradesine atfetti. Özgür iradenin olup olmadığı sorununda Erasmus'tan farklı olarak kategorik bir ayrım çizdi. Ahlaki kabulle insana yaklaşan Erasmus'ta tanrısal şeylerde Tanrı'ya bağlı olan insan, dünyevi şeylerde ise seçme özgürlüğü insanın iradesine aittir (Beutel, 2003: 14-15). Luther ise insanın hem dünyevi hem de uhrevi olarak Tanrı'ya bağlı olduğunu düşünüyordu. Fikri ayrılıklarının yanında *Köylüler Savaşı'ndan/Peasant's War* Luther'in sorumlu tutulması

ve Roma Katolik Kilisesi'yle yaşadığı sorunlar Erasmus'un Luther'den kopmasına yol açmıştır.

Reform'un başlarında Erasmus, rahiplerin Luther'in sorumlusu ve ona yol açtığı suçlamasıyla karşılaşmıştır. Bu suçlamayı esprili bir şekilde *"Luther, farklı bir kuş yumurtladı"* diye reddeden Erasmus'un tersine reformun gelişmesinde Luther'in etkisi daha fazladır. Dinî saçmalıkları inkâr eden ve değişime çağıran Erasmus reformda kendini ön plana çıkardı. Luther'in dramatik yükselişi, Erasmus'u Lutherci olmak suçlamasıyla karşılaştırmıştı. 1520'de Papa Leo tarafından Luther'in aforoz ilan edilmesine kızgın olsa da Erasmus bir dostuna yazmış olduğu mektupta endişeyle şunları söyledi: *"Eğer Luther benim tavsiyemi almış olsaydı ...bu trajik duruma karışmak durumunda kalmayacaktım. İsa için şehit olduğunda mutlu olurdum, fakat ben Luther için şehit olamam."* Erasmus'un Luther meselesinde yalnızca tarafsız kalması söz konusu değil aynı zamanda Papa'nın tarafında yer aldığı görülmektedir. Nitekim Erasmus, 1523 Haziran ayında Papa VI. Adrian'dan *"Sayısız ruhların lanetleyeceği Martin Luther'in sapkınlıklarını çürüten biri"* ifadesini içeren kendisini öven çok önemli bir mektup aldı.

Erasmus, Luther'i "huysuz, gururlu ve duygu orantısı eksik biri" olarak tanımlarken kendisini "makul, hoşgörülü ve barış arayışı içinde" biri olarak görür. Erasmus, Luther'i irade görüşünün herhangi bir kararı verme yeteneğine sahip insanın bir canavara dönüşeceğinden dolayı yanlış görür. Özgür iradeyi; kurtuluşa yol açan, dönüş yapmak veya başvurma gücü olarak tanımlayan Erasmus insanı; günahtan zarar görmüş fakat onun tarafından tamamen yıkılmamış bir varlık olarak görür. İnsanı iyilik ve kötülüğe meyilli bir varlık olarak resmeden Erasmus, insan iradesinden daha önemli olanın lütuf olduğunu söyler. Luther, Erasmus'un Tanrı karşısında insanı çok özgür gördüğü eleştirisinde bulunurken Erasmus da Luther'in doktrinini "canavar bir doktrin" olarak görmüştür. *The Diatribe on the Freedom of the Will-*

1524 çalışmasında Erasmus'u özgür irade ile çelişen tanımlar kullandığı için eleştiren ve onu ahmak, inançsız, kâfir ve ikiyüzlü/ *hypochrist* olarak nitelendiren (Reynolds, 1966: 24-28) Luther, 1525'te Erasmus gibi hümanistlerin desteğini kaybetti. Erasmus, başlangıçta Luther'in reform talebini desteklemiş fakat Luther'in görüşleri Roma'dan kopunca geri çekilmiştir. İnsan iradesinin Tanrı'dan gelen kurtuluşta inisiyatifinin sınırlı olduğu görüşünde Luther'in görüşüyle aynı değildir. Luther, insan iradesinin özgürlüğünü konu alan Erasmus'un *İradenin Özgürlüğü-1524* kitabını *İradenin Sınırı-1524* kitabıyla reddetmiştir (Madden, 2005: 286).

Erasmus, Luther'in Alman milliyetçiliğinden, fanatikliğinden ve hoşgörüden yoksun biri olmasından en önemlisi insanın, takdir-i ilahi karşısındaki çaresiz bir varlık olduğuna inanmasından hoşlanmıyordu. Kilise tarafından Luther'in aleyhinde konuşmaya zorlanan Erasmus, Luther ve yükselen Kalvinizm'e karşı çıktı. Luther ise *The Bondage of Will* eserini yazarak hiçbir ortak nokta bırakmamıştı (Bronowski, 2012: 122-123). İnsanın seçim hürriyeti olduğuna inanan Erasmus'a göre günah irade özgürlüğü neticesinde yüklenebilir ve insan seçmekte hür olmasaydı gerek iyi gerekse kötü tüm eylemlerin sorumlusu Tanrı olurdu. Luther, Erasmus risalesine yönelik "tiksinti, öfke ve aşağılama" duygusunu *De Servo Arbitro* eserinde belirtmiştir (Eliade, 2003b: 273).

Erasmus ve Luther yalnızca adına Erasmusçuluk veya Lutherciliк denilen ekolü meydana getirmemişler. Başta hümanizm olmak üzere Protestanlığı, Püritenliği ve Kalvinciliği hatta Katolikliği etkilemişlerdir. Lutheryen, Kalvinci ve Katolik ekollerine skolastisizmin yükseltili sistematik teolojinin geniş çalışmalarının görünümüne yol açmıştır. Reformun sürekli olmasına katkıda bulunmuş olan bu ekoller ve temsilcilerin çalışmaları, Hristiyan teolojisinin sofistike ve mukayeseli açıklamalarını sunmuştur. İkinci reform dönemi Protestanlıktır ve bu dönemde Protestanlığın başlangıç aşaması, başarıları ve görüşlerini sağlamlaştırma veya tasdik dönemidir. Skolastisizmin yeni formu Protestan ve

Katolik teolojik okullarla gelişmiş ve sistemlerinin hem rasyonelliğini hem de sofistiklerini göstermek istemişlerdir. Birbirine benzer olan Luthercilik ve Kalvincilik, hem evanjelik olduğunu açıklamışlar hem de Orta Çağ Katolikliğinin bazı merkezî görünümlerini reddetmişlerdir (Mcgarth, 66-67).

Calvin, Alman reformculuğunun Lutherciliği olarak atfedilir. İsveç reformculuğu; Kalvinizm olarak atfedilen Hristiyan reformculuğun versiyonudur. Radikal reformculuk; anabaptsizm, İngiliz reformculuğu Anglikanizm olarak bilinen Hristiyanlığın ayrılan formudur ve Katolik reform karşı reform olarak bilinir (Mcgarth, 2010: 61). İncil'i dinin tek kaynağı sayan, kurtarıcı Tanrı ile kul arasında hiçbir aracı kabul etmeyen Kalvinizm, *scriptuaire'lerin*[8] aşırı Lutherciliğinden başka bir şey değildir. Dinin esaslarını öğretmek vazifesi olan rahiplere ve Kilise'ye kutsal bir sıfat atfetmeyen öğreti için manastır hayatının, Meryem ve azizlerin tasvirlerinin anlamı yoktur (İnalcık, 2013: 217).

Alman imparatorluğundaki rolü Luthercilik ve Katolik'le mukayese edildiğinde küçük kalan Kalvinizm, Hollanda Protestanlığının uygulanan belirgin biçimi olmuştur ve Kuzey Avrupa'da Luthercilikten daha büyük rol oynamıştır. Kıta Avrupa'sı dışında Kalvinizmin en etkili olduğu yer Britanya olmuştur. Püritenlerin kolonyal Yeni İngiltere'ye göç etmesi en etkili din formu olan Kalvinizmin, Kuzey Amerika'da yerleşmesine yardımcı olmuştur (Soergel, 2005: 292).

Sonuç

Batı uygarlığının (Judeo-Helen-Hristiyan) temellerinden biri olan Hristiyanlık, tarihî bir din olarak hem nazari hem de tecrübi bir etkiye sahip olmuştur. Fakat tarihin doğasını kavramalarına karşın öykünün süreci ve sonunun ne olduğunun farkında değildirler. İsa-Mesih-Kilise ilişkisi bağlamında otorite inşa edilerek

8 Kutsal kitap metinleri.

diğer bir otorite olan Roma İmparatorluğu'na meydan okuyan siyasi ve kültürel bir güç olan Hristiyanlıkta, Sezar'a karşı İsa'ya itaat esas alınmıştır. Coğrafi ve kültürel dinamiklere hem uyum sağlayan hem de bunları dönüştüren Hristiyanlık, Doğuda mistik Batı da ise güç odaklı olmuştur. Hristiyanlık; Helen ve Patristik kaynaklardan beslenmiştir. Roma dünyasıyla yoğrulan Roma Katolik Kilisesi; Roma kültürünü aktarma konumuyla Orta Çağ'a geçişte önemli bir işlevi olmuştur. Paul'un *Judeo-Greco-Christo* forma dönüştürdüğü Hristiyanlık etkisini resim, mimari ve edebiyat alanında göstermiştir. Yeryüzü Devleti'ne karşı Tanrı Devleti kurma amacında olan teolojik yaklaşımla imparatora tanrısal unvanlar verilmiştir. Din; siyasi, sosyal ve kültürel bir etki olarak Batı uygarlığında hâkim olmuştur.

Akdeniz ve Doğu Avrupa'ya nazaran güç ve rasyonel ağırlıklı olan Kuzey Avrupa'da din daha toplumsal ve siyasi hâle getirilmiş, Batı Roma İmparatorluğu olarak tecessüm etmiştir. Birey olarak İsa'nın kişiliği ön plana çıkarken Sezar ve Kudüs/Tanrı kenti yeniden diriltilmek istenmiştir. Şarlman, Avignon'u/Yeni Kudüs'ü inşa etmek amacıyla eğitim maksatlı katedral ve manastırlar inşa etmiş, sonrasında ise Avrupa üniversiteleri doğmuştur. Din Çağ'ı diyebileceğimiz bu dönemde din, yalnızca itikadi bir düzlemde değil toplumsal ve siyasal bir düzlemde ele alınmıştır. Mistik ve tekelliği terk eden Hristiyanlık ve Kilise; kültürel, bilimsel ve akademik bir yapının meydana gelmesine yol açmıştır. Çeşitli mezhep, tarikat ve düşünür-teologlar vasıtasıyla siyaseti ve toplumsalı dönüştüren bir güç hâline gelmiştir.

İznik konsülünde maddi, teolojik ve metafizik unsurları barındıran Teslis'in kabulü, hem yapılan teslis yorumu hem de insanların *imago dei* olarak yaratıldığı itikadı -Aristoteles ve Aquinas'ta da bulunan bu yaklaşım- insanın Tanrı'ya yaklaştırılmasını doğurmuştur. İnsan, tanrı seviyesine çıkarılmış tanrı ise insan seviyesine düşürülmüştür. Trajedinin unsurları olan acı, reddedilme, çile gibi değerler yaşanması gerekilen tarihe, kültü-

re ve dolayısıyla insana anlam kazandıran değerlerdir. İlk önceki hâle dönmek değil de geriye bakmadan ileriye yönelmek amacı oluşmuştur. Helen düşüncesinin döngüsel tarih anlayışı, yerini ilerlemeci tarih anlayışına bırakmıştır. Augustinus ve Aquinas'ın, Platon ve Aristoteles felsefesini yeniden yorumlamasına ilaveten Batı Roma İmparatorluğu'nun inşa ettiği *teutonik* kültür ve düşüncenin yayılması Rönesans ve Reform'un meydana gelmesine katkıda bulunmuştur.

Orta Çağ döneminde gerek yapılan işler gerekse yaşayan kişiler son derece özel ve önemli olduğu için "karanlık çağ" olarak nitelendirilmeyi hak etmez. "Hayatı yenileme", "yeniden doğma" gibi unsurlar Hristiyanlık düşüncesinde tema olarak bulunmaktaydı. Önce İtalya'da doğan sonra Kuzey Avrupa'ya yayılan Rönesans'ın temelleri Orta Çağ'da bulunur. Dinî mimari, sivil mimariye dönüştüğü gibi dinî yazın da edebî yazına dönüşmüştür. Yalnızca kralların değil papaların da etkisinde bulunan sosyal ve kültürel hayat bu dönemde zenginleşmiştir. Bu dönemde Michelangelo'dan Petrarca'ya, Machiavelli'den Cervantes'e, Medici Hanedanı'ndan Stuart Hanedanı'na kadar birçok ünlü mimar, ressam, düşünür, edebiyatçı ve yöneticiler bulunur. İnsana atfedilen güç, ona verilen önem ve değer Rönesans'ın heykel ve resim çalışmalarında görülür. İnsanın özgür düş/ünüm/leri ve hayalleri edebiyatta kendini göstermiştir. Yalnızca entelektüel dinamizm değil ziraatın ve ticari kapitalizmin yani endüstriyel ticaretin ilk unsurları bu dönemde görülmüştür. Bu dönemde dinî, sosyal ve kültürel olarak Protestan formlar görülür. Rönesans'ı çöküş ve yayılma sürecinin iç içe olmasından dolayı dönemleştirmek zordur. Rönesans'ın Montaigne'in ölümüne kadar sürdüğünü söyleyen Soelger'e karşın bu dönemi iki Bacon arası (R. Bacon-1214-1292 ve F. Bacon -1561-1626) dönem olarak konumlandırabiliriz.

Sosyo-kültürel farklılaşmanın yaşanması, Rönesans'la birlikte hümanizmin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Dünya pagan bir

dünya olarak anlaşılmış, çileci ve diz çöken bir insandan daha çok akla önem veren, bilim üreten ve dünyayı dönüştüren bir insana geçilmiştir. Kuzeyde ve Alplerde Protestanlık entelektüel bir görünümde yaygınlaşmıştır. Matbaa, keşifler, tercümeler ve ilmî seyahatler düşünce ve kültür hayatını zenginleştirmiştir. Rönesans'ın Prometheus'u, Goethe'nin Faust'u olmuştur. 16.-17. asır Luther'den Descartes'e kadar zengin düşünürleri olan bereketli bir dönemdir.

Rönesans'ın verdiği ruh, hümanizmle bedene bürünmüş teosantirik bir bakıştan, pagan içerikli bir antroposantirik bir eksene kayılmıştır. Başlangıçta "insan bilimleri çalışmaları/*humane studies*" anlamı taşıyan ve bir eğitim hareketi olan hümanizmin, kültürel bağlamı geliştirilmiş ve insanı Tanrı'dan koparan bir amaç ve ideoloji hâline getirilmiştir. Bu farklı bakış türü; Teolojik, Hristiyan ve Uygar hümanizm türleri din ile hayat arasında yaşanan gerilimi ve kopukluğu ifade eden ayrım türleridir. Hristiyan hümanizmi; İsa merkezli bir teoloji ortaya koyarken Tanrı'nın insan olduğu gibi insanın da Tanrı olabileceği yaklaşımında bulundu. Teolojik hümanizm; yeni küresel gerçekler karşısında bir arayış içerisine girer ve dinî geleneği insanileştirmeye çalışır. Benzetimlerle hayatın çok yönlülüğüne dikkat çeker. Uygar hümanizm ise topluma ve devlete fayda sağlama gayesinde olan -Erasmus örneğinde olduğu gibi- reformist bir tutum içerisindedir.

Rönesans; bilim, eğitim kültür ve siyaset alanında dönüşüm meydana getirerek dönüştürücü güç olmuştur. Bilim, kültür, eğitimin yanında dönüştürücü unsur olarak siyaset görülmüştür ki bunun en büyük örneği seküler ve amoral bir *Prens* tasvir eden Machiavelli'dir. O, sorunları hümanist bir sürecin içinde ve onun sayesinde kavramıştır. Tarih, ahlak felsefesi ve dil bilim vb. insan bilimleri dönüştürücü güç olarak görülmüştür. Bacon, Petrarca, Ficino, Mirandole ve Rabelais gibi düşünür ve yazarlar; yazılarıyla hümanist bir dünyanın inşa olmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu dönemde bir nevi seküler hayat tarzı inşa edilmiştir. Bu yıllar-

daki hümanizm, bilim ve hayat tarzına etkide bulunmuştur. Daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Marksist, Katolik İntegral, Estetik Seküler ve Sartrecı Varoluş Hümanizmi gibi hümanizm türlerin ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Bu "seküler-hümanist" çağın en önemli düşünür-teoloğu; eskiyle-yeniyi, gelenekseli-moderni sentezleme amacında olmuş Erasmus'tur. Geleneğin tortularına, modern olanın ayartıcı unsurlarına tepkisel olmuştur. Üç önemli ayak olarak gördüğü çocuk/müstakbel toplum, asker/koruyucu ve prens/yönetici yetiştirmedeki başarının toplumsal barışı sağlayacağına ve böylelikle Avrupa'nın da başarılı olacağına inanır. Liberal ve pagan bir hümanist anlayış ortaya koyan Erasmus; gelenekçi yönüyle İsa, yenilikçi yönüyle Prometheus'tur.

Erasmus'un aksine Luther, anti-hümanist bir konuma sahiptir. Dini yeniden diriltme veya öze dönme amacında olan teolog, güçlü bir kanun ve devlete de vurguda bulunur. Papalığa ve katı kilise otoritesine karşı laik ve özgür düzen inşa etme amacında olmuştur. Bir anlamda Sezar'ın hakkını Sezar'a veren düşünür-teolog, manevi hayat ve dünyevi hayat arasında ikilem meydana getirmiştir. Luther, yalnızca kendi bölgesinde ve döneminde etkin olmayıp Avrupa ve İskandinavlardan Balkanlara, Akdeniz'den Afrika'ya kadar birçok ülkede etkin olmuştur. Ayrıca kendinden sonraki Calvin ve Zwingli gibi düşünürler ve onların mezhepleri üzerinde etkili olmuştur. Luther Reformu, hem Germenlerin ikinci kez Roma'yı mağlup etmesi hem de Roma emperyalizmine karşı Kuzey Avrupa tepkisidir. Luther'in kapitalist Protestanlığın kurucusu olduğu söylenemez fakat "görev aşkı" kavramıyla ve tutkulu insan tasavvuruyla -Weberci anlamda- Protestan kapitalizminin ruhu olduğu söylenebilir.

Özetle Din Çağ'ından seküler ve hümanist Rönesans dönemine geçiş; din, siyaset, bilim ve kültürün iç içe olduğu bir sürecin sonucunda olmuştur. Bu sürecin içinde mimarlar, edebiyatçılar, siyaset bilimciler, bilim adamları ve teolog-düşünürler olmuştur.

Dinî bakış açısının etkin olduğu bu dönem sonrasında meydana gelecek 300 yıllık akılcı-bilimci bir dönemin meydana gelmesine katkı sağlamıştır. Bu zemin üzerine Aydınlanma, Fransız Devrimi, Sanayileşme ve nihayetinde teknolojikleşme inşa edilmiştir.

II. BÖLÜM
MAKİNELEŞMEDEN SİBERNETİĞE&MODERN HÜMANİZM'DEN TRANSHÜMANİZM'E

1. Aydınlanmadan Postmodernliğe&Klasik Mekanikten Sibernetiğe

1.1. Modernliğe Dair

Kökü Latince *modernus* olan *modern* kelimesi İngilizceye, Fransızca *moderne'den* gelmiştir. Geçmiş dönemleri içeren aynı dönem anlamında kullanılan kelime mevcut ve yakın zamana özgü olanı nitelendirir (Williams, 1983: 208). Pagan ve Hristiyan Roma, geçmişiyle arasına set çekmek için dönemine *modernlik* adını vermiştir. Karşılaştırmalı ve tarihsel anlamıyla 16. yy.dan itibaren yaygınlaşan bu kavram, 17. ve 18. yy.dan itibaren *modernism, modernist, modernity* kavramları olarak ortaya çıkmıştır. 19. yy.ın ortalarından itibaren "modernleşme/*modernization*" yani modern yapmak anlamında kullanılmıştır. Ancak bugün *modernlik* denildiğinde daha çok kastedilen, Aydınlanma Dönemi'nden sonra ortaya çıkan kapitalist ekonominin geçerli olduğu tarihsel bir dönemdir. Yine *modernlik;* tarihsel bir süreç içindeki bir dönemi ifade ederken *modern;* eski olmayan yeni olanı, eskiden yeniye geçişi ifade eden bir çağı ifade eden adlandırmadır.

1300-1700 yılları arası insan aklının ve yaratıcı gücünün, dünyayı daha iyi bir yer yapacağını ileri süren birçok akım doğmuştur. Rönesans dönemi hümanistleri odak noktasını Tanrı'dan insanlığa değiştirmiş ve tarihin yerine Orta Çağ skolastiklerinin tarih dışı tanrı-bilimini ortaya koymuşlardır. Galileo ve Newton'un çalışmaları, Orta Çağ ve Protestan reformundaki ilahi takdir vurgusunu zayıflatmış ve modern gelişme teorisinin doğmasına neden olmuştur. Calvin, Pascal ve Bossuet ilahi takdiri savunsa da *ilerleme* teorisi önem kazanmıştır.

1436'da Gutenberg tarafından matbaanın icat edilmesi ardından gelen Rönesans, modern çağın habercisi olarak görülür. Modernliğin başlangıcı olarak Luther'in kilise otoritesine isyanını, Otuz Yıl Savaşları'nın sona ermesi sonucunda yapılan siyasi ve diplomatik ilişkileri düzenleyen 1648'te yapılan Westfelya Barışı'nı, 1789 Fransız devrimini, 19. yy.ın sonlarında edebiyat ve güzel sanatlarda verilen ürünleri milat olarak kabul edenler vardır. Habermas, modernliğin başlangıç tarihini 1789 yılı olarak görürken S. Toulmin ise modernliği üç döneme ayırır. Birinci dönem; modernliğin tohumlarının filizlendiği Orta Çağ'dan kopuşu başlatan geçiş dönemi olan Rönesans modernliğidir. Bu dönemin düşünür ve edebiyatçıları D. Erasmus (d. 1467), M. Montaigne (d. 1533) ve W. Shakespeare'dir (d. 1564). İkinci dönem; modern felsefenin ve bilimin ortaya çıktığı bilimsel devrim yılları 17. yy.ın ortalarında başlar. Toulmin, yeni ve rasyonel yöntemlere bağlı kalan, modern dünyanın bilimsel ve rasyonel olarak ele alınmasını sağlayan bilimsel devrimin iki önemli temsilcisi Descartes ve Galileo'nun yaşadığı yıllar olan 1630'lu yılların modernliğin habercisi olduğunu söyler. Yine Toulmin'e göre *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri (DFMİ)* eserini yazan Newton, modernliği pekiştiren ana kirişlerden biridir. Üçüncü dönem ise iki dünya savaşından sonra pratiğe ilişkin felsefi problemlerin ilgi odağı, insanileşen modernliktir. Ona göre ikinci aşamadan üçüncü aşamaya geçiş -adına modernlikten postmodernliğe denilebilecek- noktasındayız (Dağ, 2014: 39-40).

Modern felsefenin kurucusu anlamında 17. yy. biliminin kurucularından biri olarak sayılan Descartes, yeni bir bilim tarzı üretmiştir. Bu yeni bilimin üretilmesinde dört büyük bilim adamı olan Copernicus, Kepler, Galileo ve Newton'un da katkıları vardır (Russel, 1961: 525). Nitekim Fazlıoğlu felsefe-bilimin üç önemli konusu olan Tanrı, evren ve insana bakan sistem olan Kilise'nin çöküşü neticesinde bu üçlüye karşı özellikle evren/doğa hakkında doğru kişinin bilgi üretilebileceği inancı ile tetiklenen yeni bilim hareketini Kopernik'in Gök Kürelerinin Devinimi Üze-

rine-1543 eseri ile başladığını ve Galileo ile yeni bilimin kendini fizikte konumlandırdığını ifade eder. Ona göre Kopernik'ten kendisine kadar gelişmeleri terkib hâline getiren Newton'un sistemi ve yöntemi tüm insani bilme alanlarına uygulanmıştır (Fazlıoğlu, 2015a: 17-18).

Günümüz Batı uygarlığının kökleri bilgi ve deney karakterli olan 17. yy. felsefesinde bulunur. Rönesans ve Reform hareketleriyle Orta Çağ'ın dinî veya ruhani atmosferi dağıtılmış, bu asırda Descartes, Bacon, Malebrance, Leibniz, Pascal, Bayle, Newton, Hobbes ve Spinoza gibi akılcı *(rationalist)* ve kısmen deneyselci *(empirisist)* diyebileceğimiz filozofların katkısıyla din dışı ve akılcı bir epistemoloji inşa edilmiştir (Dağ, 2016: 20). Eskiden kopuş olarak modernlik; aniden meydana gelen bir kopma değil zamanla meydana gelen bir kopuş sürecidir. Bundan dolayı tarihçilerin veya düşünce tarihçilerinin bu döneme ve bu döneme bağlı olan bundan sonraki dönemlere dair dönemleştirmeleri fark etmektedir. Habermas, modernliğin başlangıcı olarak Fransız İhtilali'ni görse de bu tarihe ikinci modernlik denilebilir. Batı uygarlığı, mistik yorumlamalara karşı akılcı yorumlamalarını 13. yy.ın başlarında başlatmıştı. Rönesans ile modernlik arasında bir bağ vardır. Modernlik genel olarak Rönesans'ın bittiği yıllarda başlatılsa da Rönesans'ın içinde oluşan bir süreç olarak da yorumlanabilir. Modernliği bazıları 1500'lü yıllarla başlatırken bazıları ise Descartes'le (1596-1650) başlatır. İki Bacon arasına yerleştirdiğimiz modernlik; 13. yy.ın ortası ve 17. yy.ın başına kadar olan dönemi kapsar.

1.2. Tanrı'dan İnsan'a, İman'dan Akıl'a: Bacon-Descartes-Newton

Bir geçiş dönemi olarak nitelendirilen Rönesans'a karşın *Descartes asrı* olan 17. yy., akılcı ve matematiksel bir karaktere sahiptir. Matematik/sayı ile doğa arasında uyum olduğu kabulünden hareketle matematiğin doğayı anlamada en önemli kılavuz olduğu düşünülmüştür. Doğaya, tanrıya ve insana karşı tasavvurun değişti-

ği bu asırda özne merkezli, dünyevi ve akılcı yaklaşımla farklı tarih yaklaşımı sergilenmiştir. Bu asrın felsefesi ve bilimi dinden uzaklaşan laik bir niteliktedir. Hem özerk bireyin hem de ulus-devletin inşa süreci başlamıştır. Bu dönemde teosantirik düşünceden homosantirik düşünceye, imandan akla dolayısıyla mistisizmden rasyonalizme geçiş yaşanmıştır. Yalnızca akıl değil duyum yani deneyin de önemli kaynak olduğu bu asırda aklın/matematiğin adamları olan Galileo, Descartes, Newton, R. Boyle, P. Bayle, P. Fermat, Leibniz ve Spinoza gibi filozof-matematikçiler yanında öncü deneyciler olan Bacon ve Hobbes sonrasında ise (18. yy.) Locke, Berkeley ve Hume gibi deneyci filozoflar vardır. Bu dönemin dinamikleri dönemin en önemli düşünür veya ideologları olarak görülen Bacon, Descartes ve Newton üzerinden anlaşılabilir.

Bu filozoflardan olan F. Bacon (1561-1626) deney temelli, yöntemli, sistematik ve pratik bir bilim anlayışı ortaya koymuştur. Bilimsel bir yaklaşım için *Novum Organon-1620* eserini yazan filozof, ortaçağlarda Skolastikler tarafından yaygın olarak kullanılan Aristoteles'in tümdengelim yöntemine karşı doğayı yorumlayıcı tümevarım metodunu geliştirdi. Daha sonrasında J. Locke'un deneysel felsefesi, Bacon'un içeriğini güçlendirmiştir. Bacon'a göre Tanrı'nın ahlaki yasaları, ahlak kılavuzu olan İncil ve insan doğasındadır ve insan aklı tarafından keşfedilebilir (Cairns, 1996: 378).

Şüpheci ve deneysel felsefenin öncüsü olan Bacon için şüphecilik, sakınımlı olmayan bir çağrı ve denetlemeden hiçbir şeyi kabule etmemektir. Felsefi bir üst yapıyla İngiliz ampirik burjuva düşüncesini hazırlayan filozof, *"Bilgi güçtür"* söylemiyle, bilginin zenginlik getirdiği gibi zenginliğin de gücü getireceğini ifade eder. Ona göre toplumsal yönetimin kaynağı; ekonomik ve politik güce aç olan yükselen burjuvazidedir ve bu güç bir ayrıcalıktan ya da doğumla gelmez. Güç; çalışmakla, iş yapmakla sağlanır ve bireyin bilgisinden kaynaklanır. Bacon'un felsefesi, endüstri devrimini destekleyen ve hazırlayan bir ideoloji olarak ortaya çıkar (Blosch, 2002: 88-89).

Bacon için makineler, araçlar ve aletler; insanın asıl mekânından sürgünü karşılığında Tanrı'nın lütfudur. "Techne"yi ikinci yaratımın ifadesi olarak gören Bacon'a göre makine ve mekanizm; uygar sanatların gelişmesinde ilk lanetin sonuçlarının ılımlaştırmasının insanlık vasıtalarından biridir (Woronoff, 2004: 96). Doğayı alt edilmesi gerekilen bir rakip olarak gören Bacon'a göre dünyanın efendisi olmak, şeylere boyun eğdirmek ve teknik üstünlüğü elde tutmak için duyum ve aklı kullanarak nesneleri dönüştürmek gerekir. Tek yanlı ampirizm kadar akılcılığı da reddeden şeylerin doğasına işaret eden filozof, Demokritos ile Aristoteles'i uzlaştırmaya çalışmıştır. Her şeyin ölçüsünü veren şeyin dış dünya olduğuna ve nedensellik yasalarının açık bilgisine sahip olmak gerektiğine inanmıştır.

Rönesans kültürü içinde yaşayan İngiliz filozofunu teşvik eden şey, Rönesans insanlarının nitelikten zevk almalarıdır. Fantastik düşünümle birçok buluş sunan *Yeni Atlantis* eseri; uzun süre umursanmayan çok sayıda buluşun fantastik bir ön düşünmeyle sunulduğu bilim kurgunun tek yapıtı ve ilk teknik ütopyadır. Bu ütopyada adeta düşsel bir helikopter olan uçan atlar, teleskop ve havayı yapay olarak değiştiren ipler vardır. Teknik üniversite konumunda olan Süleyman'ın Evi'nde bitki genetiği enstitüsü, bilimsel hayvan yetiştirme merkezi, biyokimya bölümü vardır ve ömür uzunluğu için bilimsel araştırmalar yapılmaktadır. Patlar motor, buhar makinesi, hayvan enerjisinin yerini alan büyük tribünler, mikroskop, teleskop, mikrofon, telefon, uçaklar ve dörtte bir tonda sesler üreten müzik aletleri vardır (Blosch, 2002: 96, 107-110). Koku ve tat evlerinden her türlü devinime elverişli makineler, araçlar, ağır silahlar ve havada uçan makinelere, gökbilim araçlarından yapay bitki ve hayvanlara dair çalışmaların olduğu bu evde mucitler ödüllendirilerek teşvik edilir (Bacon, 1999: 40). Bacon'un tekniği yerleştirmek için benzetim olarak kullandığı Prometheus, insan gücünü sonsuza kadar çoğaltan ve tanrılara karşı çıkan insan egemenliğinin kurucusu olan yaratıcı bir zekâya sahiptir. Yaptığı buluşlarla dünyayı bizim gereksinimlerimize uy-

durmaya çalışan tasarımcı filozof, becerikli bir insandı (Blosch, 2002: 112).

Bacon, doğayı iyice anlayıp, onu insanların hizmetinde kullanmayı sağlayacak güvenilir bir dizge kurmak istiyordu. *"Yaratanın ün ve görkemini artırmak, insanın durumunu düzeltmek"* için aranacak olan (Bacon, 1999: 8) bilimsel bilginin teolojinin hizmetinde olma nedeni, İsa'nın ikinci kez gelmesine hazırlanmasına yardım etmekti. Teknolojik gelişmeler doğayı kontrol ederek ve ruhu mükemmelleştirerek İsa'nın ikinci gelişine hazırlanmaya yardım edebilirdi. Bilimsel bilginin mutlaklığından emin olan Bacon'un tasarımladığı günlük hayatın bir parçası olan icat edilecek denizaltılar, otomobiller, uçaklar doğanın üzerinde ustalık kazandıran icatlardır (Haughey, 2013: 80-81).

Bacon gibi filozoflarla birlikte sistematik, eleştirel, kayıtsız ve şartsız bir teşebbüs olarak modern bilim anlayışı ilk kez açıkça formüle edilir. Bacon'un *"Bilgi güçtür"* parolası hem doğaya hem de topluma hükmetmeyi doğurmuştur. Modern felsefe ve bilim, Locke'un ifadesiyle "bilginin yolu üzerinde duran çalılıkları temizlemeyi" başardığı inancını taşımaktadır. Modern dönemin bilim ve felsefesiyle birlikte ortaya çıkan, gerçekliğin dinsel, mit, efsane ve sembolik anlamlardan sıyrılmasıyla dünyanın büyüsü kökten bir biçimde bozulmuştur. Dünya; artık ahlaki ve dinî manayla dolu olan anlamlı bir düzen değildir. C. Tylor'un ifade ettiği şekliyle; "Son çözümlemede, haritası empirik gözlem yoluyla çıkartılacak olumsal korelasyonların dünyasıdır" (Dağ, 2014: 45).

Dünyayı tecrübenin dünyası olarak algılayan Bacon'a karşın Descartes dünyanın rasyonel ve matematiksel bir düzlemde anlaşılabileceğini düşünüyordu. Eskiyi yeniden ayıran modernliğin başlangıcı, Descartes'in otorite merkezini Tanrı ekseninden ekseni insana doğru kaydırmasına dayandırılır. Descartes'in yaşadığı asırda hâkim olmaya başlayan insan merkezli bakışa, gücü elde etme ve insanı doğa karşısında hâkim kılma isteği de eklenmiştir. Neticede 16. yy. başlarından itibaren modern düşünce-

de doğa, bir makinaya benzetilmiştir. Geleneksel felsefe, ahlaki dengeyi sağlayacak bilgeliğin peşindeydi; modern düşünce ise Bacon'ın söylediği ve Galilei, Descartes, Newton gibi filozofların fiilen yaptığı gibi kuvvetin peşindedir (Türker, 2012: 167).

Gerek Rönesans'a gerekse modernliğin başlangıcına dair dönemleştirmeler tartışmalı da olsa gerçek olan şudur ki, modernliğin zirve filozoflarından biri Descartes'tir. Hem onun yöntem arayışı hem de inşa ettiği özne merkezli felsefe, insana ve düşünceye dönüştürücü güç atfedilmesine yol açmıştır. Felsefeyi teorik düşünen, eleştirel ve zihni açık düşünürlerin araştırma sahası hâline getiren Descartes, kendisi için bir yöntem keşfetme gayesiyle felsefi düşünüş gerçekleştirmiştir. Toulmin, felsefeyi matematiksel bir kesinliğe indirme çabasında bulunan Descartes'in ve çağdaşlarının, "rasyonaliteyi" bir yarı geometrik kesinliğe ya da gerekliliğe ulaşan teorik argümanlarla sınırlandırarak Platon örneğini izlediklerini iddia etmiştir (Toulmin, 2002: 34). Düşünen aklın işleyişindeki engelleri kaldırarak aklı yönetmeyi değil yöneltmeyi amaçlayan Descartes'in bakış acısı mekaniktir, çünkü kuvvetin nasıl tasvir edileceği, mekaniğin işidir. Doğa yasalarıysa mekaniğin yasalarıyla özdeştir. Aklı daima uyanık ve dinamik kılan Descartes, akla doğası gereğini yapma hakkını verir (Türker, 2012: 209-211, 216).

> Descartes'i büyük bir filozof yapan, onun, kendi başına hiçbir şey ifade etmeyen 'düşünüyorum o hâlde varım' sözü değil, -analitik geometrisiyle- maddeye nasıl biçim verip hâkim olunacağını ve kuvvetin nasıl yöneltileceğini öğretmesidir. Çünkü Descartes'in keşfi, doğanın tasvir edilmesi ve cisimlerle ilgili karmaşık sistemlerin, yani makinelerin inşa edilmesinin önündeki teorik engeli ortadan kaldırmıştır (Türker, 2012: 264).

Kartezyen dünyanın yaratıcısı her türlü sıfata sahip ve sonsuzca uzayıp giden evrenin yaratıcısı, sonsuz olmalıydı. Mekanik ve nihai sebeplerden mahrum olan evren, Tanrı'nın hür iradesinin tecellisi neticesinde yaratılmıştır. Değişmeyen Tanrı inancına sahip Descartes'in mekanik dünyası, hareketin evrende korun-

duğu düşüncesine dayanmaktadır. Tanrı'nın iradesiyle ortaya konan kanunlar, dünya yıkılmadıkça değişikliğe izin veremezler. Kısacası Kartezyenizm'in Tanrısı, Descartes'in tasavvur ettiği mekanik dünyayı yaratmakta ve devamını sağlamaktadır. Descartes, saf Hristiyan inancıyla Hristiyanlığın Tanrı tanımının bütün insanlarda -Platon'un doğuştan idea'ları gibi- doğuştan var olduğunu ilan etti. O, salt aklın ışığında hakikati arayacağını söylerken metafizikte de Hristiyan tabii kelâmının sonuçlarını, sanki tabiatüstü Hristiyan kelâmı hiç var olmamış gibi, yeniden ortaya koyuyordu. L. Liard'a göre Descartes, bilimsel pozitivizmin öncüsü, Espinos'a göre ise Cizvit hocalarının sadık bir öğrencisidir (Gilson, 1999: 49-52).

Aklı kadar dinî inancı da güçlü olan Descartes, Spinozacı bir panteizme sahip olmasa da tabiat düzenin Tanrı'nın tasarladığı gerçeklik olduğunu düşünüyordu. Descartes'le doğanın her bir parçası, doğru ve mantıksal formüllere boyun eğen bir mekanizma olarak algılanmaya başlandı. Bu yeni görüş Galileo, Hobbes ve diğer bilim adamları tarafından paylaşıldı. Evrenin matematiksel bir yapısı olduğunu bilen ve bilimi önemli gören Descartes, otorite, gelenek veya sezgileri aracılıyla ulaştığı tüm kabul edilmiş fikirleri yok etti. Doğuştan olanların dışında düşüncelerini özgür bırakarak ve aklın süzgecinden geçirerek beynini özgürleştirdi (Bronowski, 2012: 315-316).

Başpiskopos W. Temple, *"Avrupa tarihindeki en yıkıcı an belki de Fransız düşünürü R. Descartes'in 1619-1620'nin kış mevsiminden buz gibi bir soğuk günde bir ocağın girişine tırmanırken yeni bir felsefe türünü araştırmaya karar verdiği andır..."* demişti. Kuşkulanabilecek her şeyden kuşkulanan Descartes, bireyin kendisini düşünmesini nihai merkez olarak gördü. Temple'a göre Descartes'in teolojisi, Luther'in teolojisinin yansımasıdır fakat paralel değildir, birinde bireysel düşünce diğerinde ise Tanrı düşüncesi vardır. Gerçekliğin sınanması ikisinde de ortaktır (Albinet-Yalkut, 2004: 487). Luther'den sonra maddiyat-maneviyat

veya dünyevilik-uhrevilik ikilemine düşen insanlık, Descartes'ten sonra zihin-beden veya ruh-cisim ikilemine düşmüştür.

İnsanı hayvanlardan ayıranın ruh veya beden olduğunu düşünen Descartes, zihne içeriden maddeye de dışarıdan bakarak ikisi arasındaki derin ayrıma değinir. Zihin-madde ayrımı yapan filozof, şüphecilik ve matematik konusunda Tanrı'yı dışlayan yöntemleri bilim dünyasına tanıtarak düşünce sistemine olağanüstü katkı yapmıştır (Bronowski, 2012: 237). Ona göre ben/ruh; yer kaplayan bedenden farklı ondan bağımsız düşünen bir tözdür. O, *'Ben'i* şüphelenen, algılayan, onaylayan ya da reddeden, irade eden veya etmeyen, hayal eden ve duyulara sahip olarak tanımlar (Descartes, 1998: 2, 19). Felsefe tarihindeki ruhun, dinin cismin ise bilimin temelini oluşturduğu dikkate alınırsa, ayrımın aslında din ile bilim yahut iman ile bilgi arasında yapıldığı apaçıktır (Türker, 2012: 208). Cisim ile ruh arasını kesin bir şekilde ayırt eden Descartes akılcılığı; (Türker, 2012: 364) *düşünen* ve *yer kaplayan* cevherler arasındaki uçuruma uygulanabilir özelliği bulunan ve kendi zamanına kadar yapılabilmiş en büyük keşif olarak nitelediği *analitik geometriyi* keşfetmişti (Türker, 2012: 173). Uzamı sayıya dönüştürerek analitik geometriyi temellendiren, *maddi-manevi zihin* ayrımı yapan (Türker, 2012: 375) Descartes'i daha çok cezbeden sorun; *madde* mekaniği değil *zihin mekaniğiydi.* Mekanik zihnin temelini, manevi zihnin oluşturmasının Descartes felsefesindeki karşılığı; geometrik süreçlerin cebirsel süreçlerle ifade edilmesini sağlayan analitik geometridir (Türker, 2012: 218).

17. yy.ın önemli filozofları olan Bacon'da doğa/maddilik Descartes'te ise matematik/akılcılık önemlidir. Bu iki filozofun sentezi diyebileceğimiz Newton'un *DFMİ* eseri matematiğin doğaya uygulandığı sentez bir çalışmadır. Doğanın gerçekliğini dikkate alarak onu akılla yani bilimsel bir usulle keşfeden Newton, mekanik ve tekniğin gelişimine katkıda bulunmuştur. Bacon'un *Yeni Organon* eserinin yayımlanması bilimsel metodun kurul-

masını, bilim ve teknolojide büyümeyi sağlarken, Newton'un *DFMİ* eseri ise bilim ve fizikteki ilerlemenin patlamasına kıvılcım olmuştur (More, 1990a: 4). Batı Avrupa'da yeni doğa felsefesinin mekanik-matematik karakteri, Newton eliyle teşekkül etmiştir (Fazlıoğlu, 2015a: 203).

Tasarımcının varlığından hareket eden Newton, ilahi nizama ve bu nizamı sağlayan tanrısallığa vurguda bulunur. Nitekim Türker, Yeni Çağ Avrupa'sında bile teoloji çalışmasını geometrik yöntemle yapan bazı ilahiyatçıların, hatta Newton gibi fizikçilerin, tanrısallık ile uzay arasında doğrudan bir ilişki kurduklarını söyler (Türker, 2012: 57). Tanrı'nın varlığını sisteminin bir parçası olarak gören deist bir filozof-bilimci I. Newton (1643-1727), evrenin akıllı bir yaratıcı tarafından rasyonel olarak tasarlanmış ve inşa edilmiş geniş bir makine gibi olduğunu savundu. Deizm, inancın doğaüstü boyutlarını en aza indirdi ve Hristiyanlığı temelde akılcı ve ahlaki bir din olarak, kolaylıkla insan aklına uygun olarak sundu. Tanrı, Newton mekaniğinin ortaya çıkardığı sıradan ve düzenlenmiş evrenin yaratıcısıydı (Mcgarth, 2010: 78). Türker'in ifade ettiği ilişkiye rağmen Newton, asıl açıklamalarını mekanik nedenlere atıfta bulunarak yaptı. Newton'un gök cisimlerini salt mekanik yasalarla açıkladığını ve Fransız mekanik materyalizmin temellerini reddettiğini söyleyen Blosch'a göre Newton, yalnızca yerin tahtını ve sunağını ortadan kaldırmadı, ayrıca Kant'ın yaratılış inancına kesin bir darbe olan *"Doğanın Evrensel Tarihi ve Gök Kuramı-1755"* eserinin yollarını açtı (Blosch, 2002: 123-124).

Descartes gibi mekaniği savunan nedeni ve yasayı değerli gören Newton için geometri, önemli bir araçtır. Geometrinin Newton için önemini Türker şöyle ifade eder:

> Geometrinin temelleri, mekanik uygulama üzerine kuruludur. Kısaca mekanik kuvvetle ilgiliyken geometri büyüklüklerle ilgili bilimlerdir. Newton mekaniğin kuvvetle ilgili olduğunu savunurken kuvvetin sanatsal boyutunu değil yerçekimi, esneme kuvveti, akışkanların

direnci gibi doğal kuvvetleri kastetmektedir. Başka bir deyişle, Eski Çağ'da mekanik bir sanat olarak incelenirken Newton onu bir bilim olarak görmektedir. Böylece Newton kuvvet konusunda yaptığı araştırmalarla önce olaylardaki hareketin incelemesinden doğa kuvvetlerine ulaşmaya ve buradan bütün olayların nasıl kaynaklandığını ispatlamaya çalıştığını belirtir (Türker, 2012: 209).

Mikro-evrenin yapısını keşfetmeyi umut eden ve onu kozmolojik sistemiyle benzeştirmeyi amaçlayan Newton, başlangıçta Tanrı'nın bazı ayrıcalıklara doğa felsefesinin ve dinin sırlarını verdiğine inandığı için simyayla ilgilendi. Modern mekaniğin kurucusu Newton'un eski/simya ve yeniyi/ mekanik felsefeyi bütünleştirmek yönünde çabası olmuştur. R. Westfall, Newton'un güç kavramını tahlil ederken modern bilimin Hermesçi gelenekle mekanik felsefenin birleştirilmesinin ürünü olduğu sonucuna varır (Eliade, 2003b: 287-288).

Modern felsefenin teorik merkezli yaklaşımı, felsefeyi zamanla pratikten koparmıştır. Modern felsefenin bütün savunucuları teoriyi yüceltmiş, pratiği küçümsemiş ve eşit ölçüde bilgi için açık seçik ve kesin olan temeller bulma ihtiyacında ısrar etmiştir. Önce F. Bacon'un sonra Descartes ve ardıllarının kuşkuları matematiksel bir dille bertaraf etme gayesi felsefeyi ölü bir amaca ve kısırlaşmaya ittiği eleştirisiyle karşı karşıya kalmıştır. Locke ve Newton gibi filozoflardan etkilenen Fransız Aydınlanma felsefecileri; metafiziksel ve tanrıbilimsel görüşlerden kopmuşlar, insan bilimi olarak adlandırılabilecek yaklaşımı benimsemişlerdir. Bilimsel fikirlerin ve sosyal pratiklerin yeniden sorgulanması ve Einstein'ın görecelik kuramının klasik Newtoncu fiziğin ölümüne yol açmasıyla özellikle Fransız düşünürler hem Kartezyen düşünceye hem de Newtoncu evren anlayışına karşı çıkmışlardır (Dağ, 2014: 61).

Newton'dan esinlenen sosyal bilimciler (felsefe, sosyoloji, tarih, ekonomi, siyaset bilim vb.) ya insanlar ve toplumlarla ilgili genel yasalara ulaşmaya ya da onlar için genel yasalar (normatif/

buyrukçu) kurmaya çalışmışlardır. Tanrı'yı saat mekanizmasını düzenleyen bir varlık olarak gören Newton'a karşılık Locke, devleti toplumsal işleri sürdüren bir karar mekanizması olarak görmekteydi, ancak her ikisi de doğa yasaları üstüne oturan ideal bir mekanik denge oluşturmuşlardı (Bronowski, 2012: 306).

Newtoncu uzayın yetersizliği kendini, daha sonra tanıdığımız atom içi dünyadaki elektronlarda, nötronlarda, protonlarda ve diğer parçacıklarda gösteriyordu. Newton kuramının uzayı, astronomik uzaklıkların dev ölçeğinde de yetersizliğini gösterdi; özellikle nebülözler düzeyinde: XIX. yy.da Reimann, Eukleidesçi olmayan geometriyi ve karmaşık değişkenlerin işlevi kuramını kozmosa uygulayınca bu yetersizlik anlaşıldı (Blosch, 2002: 124). Euclides-dışı geometri ve klasik mekaniğin yerini alan elektromagnetik alan teorisi gibi gelişmeler, aynı zamanda hem Descartesçı bilgi anlayışının hem de Newton mekaniğinin sonu olmuştur. Descartes, Leibniz, Newton gibi filozofların temsil ettiği MAMA'ın sonunu getiren, yer kaplama özelliğine indirgenen cisimlerin, gerçekte yoğunlaşmış enerji ile kütle çekimsel alandan ibaret olduklarının anlaşılması olmuştur (Türker, 2012: 225-227).

Evrenin matematik-fizik düzlemde ele alınmasıyla evrende yaşayan insanın da rasyonel dolayısıyla bilim ve makine düzleminde ele alınması söz konusu olmuştur. Bacon-Descartes-Newton gibi filozof-bilim adamları, insanın yaşadığı düzlemi dolayısıyla insanı da dönüştürmüşlerdir. Hem akılda hem de bilim-doğa bağlamında insanda meydana getirdikleri devrimin unsurları, sanayileşme ve teknolojikleşmeyle zirveye taşınmıştır.

1.3. Modern Paganlığın Yükselişi: 18. Yüzyıl veya Aydınlanma

Gerek Rönesans ve Reform gerekse din savaşları; dinin/Hristiyanlığın gerilemesine, seküler ve rasyonel unsurların yükselmesine yol açmıştır. Deist ve rasyonel niteliğe sahip olan 17. yy., Aydınlanma döneminin temeli olmuştur. Matematik ve zihin gücüyle evrenin gizemini çözebileceğimiz iddiasında bulunan 17. ve 18. yy. felsefesi akın; insan, dünya ve tanrı konusunda bilgi vereceğini

söyler. Akla duyulan bu güvenin Hristiyan teolojisine aykırı olmadığından hareket eden Aydınlanma, Tanrı düşüncesinden vazgeçebilmiş değildir. Locke ve Rousseau gibi filozoflar Hristiyanlığın özünde doğal dine uygun olduğunu ve vahyin eleştirel yargıyı barındırdığını iddia ettiler. Yine de Aydınlanmanın iddia ettiği doğal ve akılcı dinle geleneksel Hristiyanlık, teolojisinin önemli unsurları olan İsa'nın algılanması, üçleme, mucizelerin eleştirisi, ilk günahın reddi ve kötülük meselesi vb. birçok meselede çatışma içerisine girmiştir. Birçok post-aydınlanma düşünürü, doğal ve rasyonel açıklamaların lehine ilk günah ve özgür iradenin paradoksunu reddetmiştir. Örneğin Augustinus'un mükemmel devleti Tanrı Şehri, düşük dünyada kurulamazken aydınlanma sonrası filozoflar, insan doğası sorunlu olmadığı için dünyanın daha iyi bir yer olacağını düşünüyorlardı.

Kilise inşa eden ve haçlı savaşlarına karar veren burjuva, öncesinde dine karşı değilken toplumsal ve ekonomik süreçler tarafından özü ortadan kaldıran, bireyciliğin gelişmesini desteklemeyen dine karşı savaşan Aydınlanma, kamusal dinden rahatsızdı. Aydınlanmanın toplum bilimsel temeli, Hristiyanlık karşıtı zihinsel yapıların gelişmesini ve aynı zamanda Hristiyan inancının kadim dış kalıpları içindeki yapısal bir değişim gerçekleştirmesini destekleyen toplumsal süreçtir (Goldman, 1999: 76, 81). Protestanlığın da tetiklediği bu çatışma nihayetinde 18. yy.ın sonunda Hristiyan teolojisinin tüm bireylerin Tanrı tarafından yaratıldığı tezine karşın insanın, evrimin uzun dönemi neticesinde ortaya çıktığını iddia eden Darwin'in tezi ortaya çıkmıştır. Darwin'in doğal seleksiyon teorisinin karşılığının artışı, geleneksel Hristiyan teolojisinin unsurlarının atılmış olduğu anlamına gelmez. Kökenlerini 19. yy.ın ortasında Almanya'da bulan klasik liberal Protestanlık, Hristiyan iman ve teolojisi büyüyen gerçeklik olarak modern bilginin ışığında yeniden farklı yapılanmaya ihtiyaç duymuştur. Hristiyan imanı ve modern bilgi arasındaki boşluğa köprü kuran liberalizmin programı, geleneksel Hristiyan teolojisine ilişkin esneklik derecesine ihtiyaç duymaktı. İnsanlık görüşünden esinlenen, zenginlik

ve ilerlemenin önünü açıp yükselen liberalizme, evrim doktrini yeni canlılık vermiştir (Mcgarth, 2010: 94-96).

Despotizme, boş inanca, ayrıcalığa, monarşist rejime ve Hristiyanlığa karşı verilen pratik mücadelede etkili bir silah sayılan (Bronowski, 2012: 74) Aydınlanma, yeni bir toplum ve birey tipinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aydınlanma filozofları geleneğe akılla karşı çıkıyor, ayrıcalıklara, hurafeye ve cehalete karşı mücadele etmeyi, mutluluk ve ilerlemeyi başarmayı umut ediyorlardı. Aklın hakikatin yerini aldığı dünyevi bir mesihçilik olan Aydınlanma, aklın yardımıyla insanın gerçeğin en derin hakikatlerinin üzerindeki perdeyi kaldıracağına ve maddi ilerlemeyi başaracağına inanıyordu (Dağ, 2014: 40).

16. yy.da kapitalizmin doğuşu ve Protestan reformunun sonrasında büyük içtimai ve iktisadi değişiklikler olmuş ve yenidünyanın keşfi için yolculuklar artmıştır. Etkili Aristotelesçi gelenek ve ortaçağların Hristiyan dünya görüşü, dinî inanç ve geleneksel otorite üzerinde modern felsefeler ve siyasal teoriler geliştirilmiştir. 17. yy.da teorik bilim neticesinde Avrupa'da kurulmuş modernlikle bağlantılı sosyal, kültürel ve entelektüel dönüşümlerin olduğu ve 18. yy.ın birikimi olan Aydınlanma dönemi, kişisel bilinçle bağlantılı olan akılcı bir dönemdir (West, 2007: 38). Berkeley, Hume, Kant, Rousseau, Montesquieu, A. Smith ve Hegel vb. filozofların katkısıyla oluşan 18. yy. Aydınlanma felsefesi, 17. yy. felsefesine nazaran daha tecrübidir ve değindiği alanlar itibariyle çok boyutlu bir felsefi karaktere sahiptir. 18. yy. filozoflarının odaklandığı alanlar; bilgi, tarih, siyaset-yönetim, din, iktisat ve ahlaktır (Dağ, 2016: 20).

Aydınlanmayla birlikte çok geniş bir kültürel satha nüfuz eden bilimsel anlayışa bağlı olarak 18. yy.da epistemoloji ile etiğin sorunları teoloji ile iç içe geçmiştir. Skolastik dönemde dinle özdeşleşen ahlak, dinî bir temele dayandırılmak istenmiştir. Fransa'da Holbach ve Helvetius gibi filozofların elinde materyalist felsefe, özcü ve devrimci olmuştur. Sonrasında Fransız Aydınlanması,

Locke ve Newton'un etkisi altında gelişmiştir. Almanya'da ise Aydınlanma'nın ruhu Wolff tarafından ters yüz edilmişti ve dayanıklı kurulmuş toplum için onun sistemi öğretici bir aletti. Alman Aydınlanma felsefesi, Leibnizci akılcılık tarafından etkilenmiş neo-skolastik filozof Wolff'da vücut bulmuştur. 18. yy. felsefesi karakter olarak Kıta Avrupa felsefesinden farklıdır. İngiliz felsefesinde Malebranche etkili bir filozof olduğu gibi Newtoncu dünya, resmi evrensel yaratıcının varlığının bir delilidir (Haakonssen, 2005: 51-53).

Tekniğin veya teknolojinin ilerlemesiyle düşüncenin dönüşümü arasında paralellikler vardır. Nitekim Gutenberg matbaası, Rönesans ve Aydınlanma çağlarının müteakip entelektüel kışkırtmaların içinden çıkmıştır. İnsan doğasının nasıl değişeceği konusunda inandırıcı ve radikal şeyler söyleyen yeni entelektüel hareketin savunucuların radikal ifadeleri diğerlerine karşı kendilerini kutuplaştırmaya eğilimlidir. Söylem ve eylemlerin dalgasıyla toplumdaki devrime etkisi vardır. Bu süreçte acımasızlıklardan ziyade iyi ve yaşamı teyit eden gerekçeler yaratmak, saçma olmayan şeyler yerine gerçekleri ifa etmek ise insanlara kalmıştır (Bedar, 2014).

Aydınlanma dönemi olarak görülen 18. yy.da 17. yy.ın spekülatif akılla deney sentezlenerek yasa yani bilim inşa etme sürecine girilmiştir. Bu dönemde akıl; gelenek ve dinin yerine ikame edilmiştir. Bacon'un olması gerektiğini söylediği, Descartes ve Newton'un teorik temelini oluşturduğu insan aklının doğaya hâkim olması ve aklın hâkimiyetinin tüm alanlara yayılması bu dönemde olmuştur. Felsefe, edebiyat, tarih, siyaset ve teoloji gibi alanlarda akılcı ve bilimci yaklaşımlar ön plana çıkmıştır. Rönesans sonrası Avrupa felsefesinin akılcı ve metafiziksel olduğu yerde, Aydınlanma felsefesi epistemolojik ve deneyci bir karakter taşımıştır. İskoç, İngiliz, Fransız ve Alman Aydınlanması türünde aydınlanma türleri vardır. Bu aydınlanmaların temsilcileri; D. Hume, A. Smith, J. Locke, Berkeley, Rousseau, Voltaire ve Kant gibi filozoflardır.

2. Aydınlanmacı, Evrimci ve Tekno-Ütopik Bir Süreç: Transhümanizm

2.1. Transhümanizmin Baconcu Rönesans ve Aydınlanmaya İlişkin Kökleri

Her ne kadar Rönesans ve Aydınlanma tecrübi olarak yaşanmışlıklar olsalar da gayeleri ve iddiaları bakımından ütopyacı yönleri de bulunur. Her ikisi de dünyevi ve akılcı insanı ileriye taşımak istemişlerdir. Rönesans; resim, mimari ve edebiyat üzerinden Aydınlanma ise akıl, bilim ve teknik üzerinden kendini gerçekleştirmek istemiştir. Posthümanizme geçiş aşaması olarak görülen transhümanizm ise sibernetik ve teknolojiyi kullanarak insanı daha ileri taşımak istemektedir. Bu hareket; Rönesans ve Aydınlanma gibi kiliseden kopması bağlamında laik-dünyevi bir harekettir. Nitekim Bostrom, *History of Transhumanist Thought* eserinde transhümanizmin, 18. yy. Avrupa Aydınlanma fikirlerinin devamı olduğunu ve "laik hümanist düşünce kökenine" sahip olduğunu iddia eder. İlginç tarihsel çalışmaların birçoğu, doğdukları dünyanın ötesini gören ileri görüşlü F. Bacon, J. Kepler ve İ. Newton gibi öncü figürlerle Avrupa düşüncesi modern dünyaya geçmiştir (Mahootian, 2005: 148).

Transhümanizmin ana figürlerinden biri olan N. Bostrom'a göre posthümanizm; insanın mükemmelliğini, rasyonelliğini ve temsilini Rönesans hümanizminden ve Aydınlanmadan almıştır. Söz konusu eserinde transhümanizmi rasyonel hümanizmin temel formu -Newton, Hobbes, Locke, Kant, Marquis de Condrecet'in etkisi olan- Rönesans hümanizmiyle birleştirir. Doğal dünya ve yerimizi, vahyî ve dinî otoriteden daha çok deneysel bilime ve eleştirel akla atıfla vurgulayan transhümanizm, köklerini rasyonel hümanizmde bulur (Wolfe, 2010: xiii-xiv). Köklerini Aydınlanma ve Batı hümanizminde bulan (Wolymiak, 2015: 102) transhümanistler bilim ve teknolojinin devam etmesi ve hızlanması inancını paylaşırlar. Bu tür ilerlemecilik, transhümanizmin Aydınlanmacı köklerini gösterir (Ranisch, 2014: 158).

Sınırlı da olsa insanın mükemmel olduğunu düşünen Condorcet; insanın bilişsel ve fiziksel yeteneklerini geliştirmeyi, ömrü uzatmayı ve nihayetinde ölümü yenmeyi nasıl umut edeceğini açıkladı. Günümüz çoğu transhümanisti gibi Condorcet, insanlık kaderinin bu aşamayı gerçekleştireceğini düşündü. Aynı zamanda İngiltere'de W. Godwin mükemmelliğini vazettiği insanın ölümsüz olabileceğini ve tanrı gibi gelişebileceğini ve onun gibi bir varlık olabileceğini iddia etmiştir. Birkaç yıl sonra G. Fichte, nihayetinde tamamen doğanın anlayışını elde ederek iş yükünü durduracak mekanik emeklerin nasıl azaltılacağını ön gördü. Tanrı'nın, bir gün insanlığa son vereceğini söylemesini anlaşılmaz bir şey olarak görmüştür (Hauskeller, 2014: 19).

İnsanlık, 14. yy.da Rönesans'la birlikte başlayan insanı evrenin merkezine koyan ve birey için maksimum özgürlük talep etmiş olan büyük sekülerleşme hareketinin sonunda yaşamaktadır. Avrupa Rönesans'ı ilk olarak Batı'da ve şimdi dünya etrafında sanat, bilim ve teknolojide insan yaratımlarının patlamasına yol açmıştır (Chu, 2014: (32) 59). Transhümanizm; insan varlığını toplumsal ve bedensel olarak kökten dönüştüren antik ve transkültürel ilhamların modern açıklamasıdır. Aydınlanmadan önce bu ilhamlar yalnızca dinî milenyumculuk, büyüsel tıp ve ruhsal tecrübelerde açıklanmıştır. Aydınlanma; bu arzuları sağlığı, uzun ömürlülüğü, insani yetenekleri geliştirme ve toplum devrimini yapma sebebi olarak bilim ve teknolojiye yönlendirdi. Transhümanist hareket, Aydınlanmanın tekno-ütopyacı modern formudur (Hughes, 2012: 757).

Transhümanizmin öncü teorisyenlerinden olan Bostrom'a göre derin tarihsel köklere sahip olan transhümanist fikirlerin tarihsel kökleri antik Sümer'deki Gılgamış Destanı'na gitse de işlevleri; 16. yy.ın Rönesans'ı, 17. yy.ın bilimci devrimi ve 18. yy.ın Aydınlanmasıdır. Bostrom vd. transhümanistler, Aydınlanma projesinin ve onun ideal ilerlemesinin uzantısı olan transhümanizm görüşünü doğrular. Bostrom'a göre insan akılcılığına

ve bilimin gücüne inancı içeren Aydınlanma mirası hâlâ modern kültürün önemli şekillendiricisidir (Samuelson, 2005: 55). Rönesans hümanizmi; bilimsel, ahlaki, kültürel ve manevi olarak yüksek derecede gelişmiş çok yönlü insan yaratmıştır. Bu açıdan Mirandole'nın *İnsan Onuru Üzerine Nutuk* eseri bu hümanizmin örneğiyken F. Bacon'un *Yeni Organon* eseri ise Aydınlanma çağının başlatıcısı olarak görülür. Newton, Hobbes, Locke, Kant ve Condorcet gibi filozofların fikirleri, Rönesans'la birleşerek vahiy ve dinî otoriteden daha çok deneysel bilimi ve eleştirel aklı vurgulayan rasyonel hümanizmin temelini oluşturmuştur. Gerek bu iki metin ve gerekse bu düşünürler, transhümanizmin rasyonel hümanizmde kök bulmasına yol açmıştır (Bostrom, 2005a: 2-3).

More'un *Ütopya* ve Campenalla'nın *Güneş Ülkesi* gibi klasik ütopyalar insanın durumunu radikal olarak dönüştürmeyi araştırmaz fakat Bacon'un *Yeni Atlantis* eserinde dönüşüm vardır. Geleneksel toplum ve siyasal ütopyalardan modern-tekno ütopyaya geçiş vardır. Modern ütopya, dönüşüme ve bilim ve teknolojinin yararlı gücüne olan inanç olarak onların doğuşuna ve başarıların köklerine eşlik eder (Hauskeller, 2016: 18). Bacon'un tasarladığı büyük dönüşümü ifade eden *Yeni Atlantis* kitabı, çoğu bilim adamı tarafından aydınlanma biliminin başlangıcı olarak görülür. O, kölelik ve yoksulluk olmaksızın her şeyi mümkün kılma amacıyla araştırma üzerinde odaklanan ve dinî hoşgörüyle bilimci elit tarafından idare edilen öncü transhümanist bir ütopya imgeler. Hastalığı yenme, hayatı uzatma, yaşlanmayı geciktirme, gençliğin iadesi, gücü artırmak, acıyı kontrol etmek ve bir türü başka bir türe naklederek yeni türlerin yapılması vb. fikirler taşıyordu (Hughes, 2012: 759-760).

Bacon'u transhümanizmin öncü anahtarı olarak gören C.D. Drummond'a göre Bacon, hem bilime daha çok deneysel yaklaşmış hem de teknolojinin doğrudan insanın hizmetine yöneltileceğini ve en büyük başarının bilimin uygulaması olduğunu varsaymıştır. S.G. Postt'a göre ise Bacon, yalnızca teknolojik etki

ihtimalini başlatmamış ahlaki buyruğu da icat etmiştir. *Yeni Atlantis*, gerçekten uzun yaşama imkânı sağlayan cennet suyu ve organ nakliyle yeni türler veya şimerlerin yapımını içeren biyolojik vekâleti başlatmıştır. Bacon, tasarladığı mekân ve hayatın "En gerçekçi ve felsefi gerekçelerle yeniden oluşturulabileceğini nihayetinde insan hayatının muazzam bir genişlemesinin" çok uzun zaman alsa da mümkün olacağını söyler. Tood T. W., Bacon'u modern tıbbın doğumun etkili figürlerinden biri olarak görür.

Bacon yaratılmış düzenin insan iradesinin kontrolünü artıracağına inanarak insanlığın yeniden Aden bahçesinde olduğu gibi ölümsüzlüğü yeniden elde edebileceğine inanır. O, Hristiyan öyküsü içinde daha uzun ömürlü olmanın peşindedir. Bacon ve takipçileri "bilgi güçtür", rasyonalistler ise "bilgi vazifedir" söylemini kullanmışlardır. Transhümanizm, bu iki söylemi daha yüksek düzeyde sentezleme imkânını temsil eder. Bu nedenle yeni temel hakikat tanımı: *bilgi güçtür.* Aydınlanma biliminden doğan transhümanizmle birlikte yürüyen bu tür yorumlamalarda *eupraxsophic*[1] hümanizm, seküler akıl ve tekno-bilimsel ilerleme ortaya çıkar. Gerçekten de, Bacon transhümanist hareketi modern biçiminde etkileyen belki de hâlâ canlandıran biridir (Wolymiak, 2015: 56-58).

Modern bilimin Rönesans'ta geliştiğini Orta Çağ'da dinin dışarıda bırakıldığını ve Tanrı'nın gereksiz bir varsayım olduğunu söyleyen Bostrom, modern bilim ve teknolojinin doğuşuyla transhümanizmin yükselişini aynı sayar. Orta Çağ boyunca Avrupa'yı hâkimiyet altına alan dünyevi ve eski bilimsel felsefe olan Rönesans'ta entelektüel güç yenilenmiş ve Rönesans hümanizmi insanları dinî otoriteye uymaktan daha çok kendi gözlemlerine ve kendi yargılarına güvenmelerini teşvik etmiştir (Haughey, 2013:

1 Eupraxsophy: eu-prax-sophy şeklinde üç hece-kelimeden meydan gelmiştir. "eu" Eski Yunanca 'da "iyi, güzel", "prax" tecrübi olana tekabül eder, sophy ise bilimsel ve felsefi olana tekabül eder. Estetik, uygulamalı ve bilimsel bir hümanizmi vurgulayan bir kelime, kültürel ahlak imkânını ima eder.

79). Rönesans'ın cisimleşmiş örneği olan Bacon çalışmalarında -yeni- bilim, yöntem, dünya ve insan tasarlar. Bu tasarımda yaşam koşullarını iyileştirmek için insana, doğaüstünde hâkimiyet ve üstünlük kurması tavsiye edilir. Bilimsel bilginin kesinliğinden emin olan Bacon, bilim sayesinde insanların bir gün doğa üzerinde beceri kazanarak denizaltılar, otomobiller, uçaklar ve günlük hayatın bir parçası hâline gelen diğer buluşlar üreteceğini müjdeler. Bilimsel bilgiyi teolojinin hizmetinde gören Bacon'un bu müjdesinin nedeni, diğer bir müjde olan İsa'nın ikinci kez gelmesine hazırlanmasına yardım etmekti (Haughey, 2013: 80). Hristiyanlık itikadında anlatılarda insanın uzun ömürlü olması ve cennetvarî bir mekânda yaşama izlekleri vardır. Çarmıha gerilme, ölüm, İsa Mesih'in göğe yükselişi ve Tanrı'nın varlığında bedenlerin yeniden dirilişi gibi Hristiyan anlatılarının izleğini taşıyan Bacon, insanın yaşlanmasını içeren mekanizmanın araştırması çağrısında Eden'e dönüş imgesini dikkat çekmiştir (Daly, 2011: 134). Transhümanizm, kusursuz insan ve kusursuzlaştırılmış mekân tasarımıyla Baconcu ütopyaya yakın bir tavra sahiptir. Bacon ve transhümanizm, ilham kaynağı olarak Hristiyanlığın İsa-Mesih ve Eden tasarımından etkilenmesi bağlamında ortak noktaya sahiptir.

Sosyal, bilimsel, felsefi ve pratik ahlaki kullanımlar üzerine ileri boyutlar eklemiş olan Bacon'un felsefesinin tamamen fiziksel dünya ile ilgili olduğunu düşünmek yanlıştır. İki önemli program olan doğa ve insan dünyasıyla da ilgilidir. Tümevarım yönteminin etik ve siyaseti içeren tüm bilimlere uygulanabileceğini söyleyen ve bunu kendi çalışmalarına uygulayan Bacon, insan doğasının kusursuz çalıştığını iddia eder (McClinton, 2006: 13). İnsanı daha da kusursuzlaştırmaya çalışan transhümanizm de Bacon'un vecizesi olan "doğaya hâkim olmak için itaat edilmelidir" esasını kabul eder. Doğayı fethetmek için seçimimiz olarak düşündüğümüz şeyler doğa tarafından dikte edilir (Rubin, 2013: 142).

Transhümanistler arasında evrensel bir anlaşma olmamasına rağmen bu amaca giden en iyi yola gelince, genel olarak ana

hatlarıyla yeterince nettir. Genetik mühendisliği, YZ, robot ve nanoteknoloji alanlarındaki ilerleme, Baconcu görüş *"the relief of man's estate"* başarısını mümkün kılacaktır. Transhümanist hareket, insanın konumunun yeniden yapılandırılması için bilim ve teknolojinin kullanılması gerektiğini savunur. Hastalığı yenmeyi, mutsuzluğu ortadan kaldırmayı, kıtlığı sonlandırmayı veya ertelemeyi belki de süresiz olarak ölümün kendisini kaldırmaya imkân verecektir. Uzun süredir kurulan rüyalar, yeni güçlerimizin başlangıcını mümkün kılabilir. Transhümanizmin soyaçekim/atavistic olmayan vicdanı, faydayı yükseltir ve herkesçe bilinen riskleri en aza indirger. Bu amaca ulaşmak için transhümanistler arasında evrensel uzlaşma yokken genel taslağı yeterince açıktır (Rubin, 2013: 137-138).

F. Bacon (1561-1626) bilimsel devrimden önce Hristiyan pratiğini insan hayatında yapay gelişmelere bağladı ancak Aydınlanma ile bu tür bağlantılar kesildi. Modern dünya, büyüsünü insanlığın sömürüye karşı koruyan aşkın bir anlamla birlikte kaybetti. Ardından, modernliğin zorluk çeken zahmetleri ortaya çıktığında gözlemciler başka bir çözüm ve dünyayı yeniden canlandırmak için çeşitli yollar ararlar. M. Weber ve É. Durkheim'dan sonra, sosyologlar din ve toplum arasındaki değişen gelişmelere dikkat çekti (Winyard, 2016: 107).

Newton'un fizik-matematik bileşimli mekanikçi bilim anlayışı, önce sanayi ve tekniğe daha sonra teknolojiye dönüşmüştür. Modern çağın başlangıcından bu yana insan, bilim vasıtasıyla hem ne olduğunu kavramakta hem de yaşadığı mekânı, vasıtaları ve imkânlarını geliştirerek ve dönüştürerek farklı bir zemine kaymıştır. Dünyayı ve insanı dönüştüren hareketler olan Rönesans ve Aydınlanmanın devamı olan transhümanizm, bir dünya tasavvuru olarak Rönesans idealini destekler. Rönesans, Aydınlanma ve transhümanizmin de amacı Nietzschevari üstinsanı inşa etmektir. Bu bağlamda Sorgner, Rönesans'ın da Nietzsche'nin felsefesinin bir görünümünü sunduğunu iddia eder (Sorgner, 2016: 42).

2.2. Neo-Darwinci Bir Hareket Olarak Transhümanizm

21. yy.ın bir gerçeği olsa da teorik ve pratik kökleri 19. ve 20. yy.da bulunan transhümanizmin, Darwin ve Freudd" gibi bilim insanları teorik alt yapısını, sanayileşme ve teknolojikleşme gibi uygulamalar ise pratik alt yapısını oluşturmuştur. Erken 21. yy., toplumsal ve doğal bilimlerin ayıran sınırların açıklığı karşısında erken 20. yy.ı andırır. Daha özel olarak sosyoloji ve biyoloji arasında disiplin ayrımı vardır. Transhümanizm kavramı, modern sentez olan evrimci teorinin İngiliz kurucusu J. Huxley'in yeni sözcüğüdür. Darwin'in doğal tarih görünümüyle Mendel'in genetiğe yaklaşımının birleşimi olan biyolojik bilimler, teorik olmaktan daha çok tecrübi araştırmaya dayanır (Fuller ve Lipinska, 2014: 64). Evrim teorisi, hayatın zamanla değiştiği ve tesadüfi ve doğal seçim sonucunda farklı türlerin ortaya çıktığı iddiasını içerir. Hayatı ve insan türünü değiştirme gayesi içinde olan transhümanizm, Darwinci evrim anlayışından teorik destekler almıştır.

Beşercilik; rotasız evrimci sürece yön verir ve evrimin gizli potansiyelini ifa eder. Fakat bilim ve teknolojiyle desteklenmiş olan transhümanizmin Darwin tarafından desteklenme durumu muhtemel değildir (Fuller ve Lipinska, 2014: 85). Transhümanistler hem evrimci biyoloji hem de evrimci psikoloji teorisinden beslenir. Bacon'un bilimciliği, insanı hem biyolojik hem de akıl varlığı olarak doğadaki canlıların üzerine yerleştirmiştir. Biyoloji alanındaki çalışmalar, insanı hem kendinden hem de doğadan koparmıştır. Batı'nın yaşadığı Aydınlanma ve Sanayileşme tecrübesi yalnızca insan-tanrı arasındaki kopuşu veya bölünmeyi değil aynı zamanda insan ve doğa arasında bölünmeyi keskinleştirmiştir. Gerek Darwin'in gerekse Mendel'in çalışmaları, insanın genetik özelliklerini dönüştürme çalışmalarının başlamasına neden olmuştur. Transhümanizm, Darwinci biyolojik ve psikolojik evrim anlayışının etkisinde kalmıştır. İnsanı biyolojik bedenden biyonik bedene doğru evrimleştirme veya dönüştürme sürecine tabi kılan transhümanizm; Darwinci çalışmaların geliştirilmiş hâli olan

nörobiyolojik, nörofizyolojik, genomik çalışmalardan etkilenmiş ve bilim, sanayileşme ve teknolojikleşme süreçlerinden de beslenerek Darwin'in biyolojik ve doğal evrim sürecinden farklı olarak yapay bir evrim sürecine tabii olmuştur.

Evrimin ilerlemesinde teknolojinin önemli bir rolü olduğunu değerlendiren P.T. Chardin, transhümanizmi evrimci bir süreç olarak yorumlar. E. Steinhart tarafından transhümanizmin öncüsü sayılan Chardin'e göre gelecek evrimci aşama olarak siber bir dünyayı düşünmek transhümanist felsefe ve icatlarda mevcut eğilimleri önceden görmektir. Transhümanizmi evrimci bir süreç olarak anlayan ve evrimin ilerlemesinde teknolojiyi önemli bir unsur olarak gören düşünür, madde ve ruhu iki farklı cevher olarak görmez, aynı kozmik eşyanın iki yüzü olarak görür. Zihinsel görünüşle ve aynı eşyanın fiziksel görünüşü olmaksızın fiziksel ve psişik enerji kavramıyla zihnin evrimini bağlantılandırır. İnsan, evrimin mütemmim/*integral* bir cüzü olarak bu süreçten doğmuştur (Haughey ve Delio, 2013: 85-86).

Evrimi biyolojik değil psikolojik olan insan, kümülatif kendiliğinden çoğalma ve zihinsel aktivitelerin kendi varyasyonunu içeren kültürel geleneğin mekanizmasıyla çalışır. Buna göre, evrimin insan evresindeki önemli adımları ideolojik fizyolojik ya da biyolojik örgütlenme yerine bilgi, düşünce ve inancın zihinsel örgütlenmesinin yeni baskın modelleriyle cepheyi yarıp geçmesiyle başarılmıştır (Samuel, 2005: 59). Öncelikle insanın tekâmül neticesinde doğal ve biyolojik yolla dönüştüğünü tezini savunan Darwin, uzun süren doğal seleksiyon seçimi -yapay seleksiyon faydalarına dayanan- modelleyerek hayvan ve bitki yetiştirmiştir. Evrim sürecinin yaratıcı imkânlarının farkında olan Darwin'e göre yapay seçilimin gücü kullanılarak uzun bir süreye ihtiyaç duyulsa da sınırsız değişimlerin olması muhtemeldir (Darwin, 1976: 54). Her ne kadar Darwin'in evrim-değişim konusunda görüşleri çağdaş neo-darwinizm diyebileceğimiz transhümanizmi desteklese de onun amacına, kullandığı yöntemlere ve araçlara

terstir. Transhümanizmde Darwinci beşercilik azaltılmış, hastalanmayan ve ölmeyen cyborg/siborg hâline getirilmeye çalışılan yeni bir türle insanlık adına neo-darwinizm denilebilecek sürece geçmiştir.

Bencillik ve hiyerarşi bağlamında biyolojik eğilime dikkat çeken P. Singer, tıpkı hümanistler gibi insan doğasını şekillendirmek, çatışmayı azaltmak ve işbirliğini artırmak için genetik bilimin kullanımını savunur (Gratton, 2005: 220). İnsan genomu ve dijital teknolojik çalışmalardaki hızlı gelişmelere dikkat çeken transhümanistler, Darwinci evrim mirasını dönüştürerek yeni bir evrimcilik türü ortaya koymaya çalışır. Bu evrimcilik türü; bilimsel, teknolojik, politik ve iktisadi içerik taşıyan doğal ve biyolojik evrimcilikten ayrılan çağdaş neo-darwinci bir evrimciliktir. Dominant evrim teorisinin değerlendirme biçimi olan neo-Darwincilik olarak görülen transhümanizm, iktisatçıların deyimi olan yol bağımlısı/*path dependent*[2] türü olarak da tasvir edilir. *"Başka bir ifadeyle diğer türlere baskın gelerek yarattığı dünyaya alışan insan, egemenliğinin kontrolü dışındaki faktörlere, kendi eylemlerinin uzun vadeli kasıtsız sonuçları tarafından engellenince kolayca saf dışı bırakılmıştır"* (Fuller ve Lipinska, 2014: 2).

Darwin'in ana tezi, doğal seleksiyon süreçle yaşamın gelişmesinin gerçekleşmesidir. Evrimci kıstas tarafından ölçülen insan, farklı da olsa transhümanizm vasıtasıyla son zamanlarda görülmektedir. Transhümanistlerin postulatı olan insan, Darwin'in evrimci teorisiyle esinlenmiş, geniş ölçüde kanunlarına maruz ve sürekli gelişen doğanın bir parçasıdır. Transhümanist program, teorinin geçmiş evrimci yorumuyla geleceğe uzanır (Mul, 2010: 252). Darwincilikten farklı özelliklere sahip neo-darwinci-

2 Yol bağımlılığı: 1980'lerde geliştirilen teoridir. Evrimci iktisadın teknolojik gelişme yaklaşımında ise değişimin gerçek zaman boyutu ve tersinmezliği "yola bağımlılık" benzetimi ile açıklanmaktadır. Yol bağımlılığı; optimal ve etkin olmayan teknolojilerin endüstrilerde egemen olması, artan getirilere bağlı olarak giderek standart hâle gelerek zamanla bu etkisini ağyapı dışsallıklarına bağlı olarak genişletmesi ve nihai olarak kalıcı hâle gelmesi ile ortaya çıkmaktadır (Tuncel, 2011).

lik olarak isimlendirilen transhümanizm, post-darwincilik olarak da isimlendirilebilir. Transhümanizmle biyonik hâle getirilmeye çalışılan insan transhümanist türe dönüştürülmüştür. Biyolojik evrim dinamikleri tarafından sürdürüldüğü iddia edilen evrim süreci, transhümanizm tarafından biyonik evrim süreciyle devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Transhümanizm sürecinde biyolojisi ve genetiği değişecek olan insan türünün -haliyle- davranış ve arzuları da değişecektir.

Transhümanizme eleştirel yaklaşan Alman-Yahudi felsefeci F. Rosenzweig, transhümanizmi insan bedenini içeren tüm fiziki doğayı aşkınlaştıran bir durum olan her şeyin nihai sonunu tanımlayan süreç olarak görür. Bu nihai son tanrının mutlak hâkimiyetini gerçekleştirmede her şeyin ortadan kaldırılmasını içerir. Transhümanizm, insanları üstün zekâlı makinelere indirgeyerek silmeyi amaçlar (Samuelson ve Tirosh, 2005: 118). Transhümanizm insanı olan *transhuman*, posthümanizmin insanı olan *posthuman*'a geçiş insanıdır. Biyolojik meselenin ahlaki, siyasi ve ontolojik etkilerini takip etmeyi içeren posthümanizmin öznel nitelik taşımasının en büyük nedeni, Freud'un yorumlarının etkileridir. Psikanalizimin kurucusu olan Freud, bilinçsiz arzular ve fanteziler tarafından yönetilen insan davranışlarının nasıl olduğunu göstererek insanı izafi bir noktaya yerleştirmiştir. Öznel insanı merkezsizleştirerek antropolojik bir varlık olmaktan çıkaran teknoloji, transhümanizm sürecinin bir ürünü olan insanın makinevari bir varlık hâle gelmesinde önemli bir vasıtadır.

Hem insanın kendisi hem de -hâkim olduğunu iddia ettiği- dünya, insanın kontrolünden çıkmaktadır. Transhümanizmde insanın kendi doğasını yapay müdahalelerle dönüştürmesi hem kendi arasında birbirlerini hem de kendi türünü alt etme anlamında bir öjeni durumunun ortaya çıkmasına yol açacaktır. Her ne kadar transhümanizmle çelişik olsa da tutum olarak öjeniyi bulunduran transhümanizm süreci tamamlanmamış bir süreç olmadığı için bu tutumu nereye götüreceği şu an için belirsizlik

taşımaktadır. Gidişat itibariyle transhümanizm, sosyo-politik bir tutum ve ideoloji çerçevesinde ilerlemektedir. Transhümanizmle ilgilenen ve YZ üzerinde çalışan kişilere, şirketlere ve devletlere bakıldığında transhümanizmin güç odakları ve siyasi iktidarların güdümünde ilerlediğini söyleyebiliriz.

Biyolojik ve bilişsel temelli çalışmalara dayanan transhümanizmin ilk aşaması Darwin'in evrim ve doğal seleksiyon kuramı, ikinci aşaması DNA ve genetik bilimlerdeki çalışmalar üçüncü aşaması ise bu ikisine dayanan YZ çalışmalarıdır. İkinci aşama olan DNA ve genetik çalışmalarının içinde öjeni önemli bir yer tutar. Doğal seleksiyon üzerine temellenmiş olan öjeni her ne kadar 1883'te C. Darwin'in kuzeni F. Galton tarafından kuramsallaştırılmış olsa da kökenleri itibariyle içerik olarak Darwin kuramında mevcuttur. Ludmerer'e göre öjeniye olan ilginin nedeni Darwin ve kuramıdır. Üstelik Galton'un fikirleri de kuzeni C. Darwin'in kuramına dayanmaktadır.

20. yy.ın başlarında, "uygun olmayan" olarak nitelendirilenlerin doğumunu önleyerek daha iyi bir insan ırkı yaratmaya çalışan bir hareket olan *öjeni,* kelimenin tam anlamıyla "iyi doğum" anlamına gelir ve insan gen havuzunu "iyileştirmeyi" amaçlar. Huxley gibi öjenikler, kişinin genlerinde kodlananlardan başka bir şey olmadığını varsaydı (Taylor, 2012). 1920'ler ve 1930'larda doğan Yahudi politikasının sağlık sitemini yaratan Filistin'deki siyonist fizikçiler arasında öjenik fikirler daha fazla yaygındır. Öjenik çalışmalar, İsrail devleti ve Yahudi bilim adamları tarafından moleküler biyoloji bağlamında yapılmıştır. 1950'lerden beri İsrail Devletinde gelişen moleküler biyoloji disiplini çağdaş İsrail siyaset hayatına uygulandı. İsrail devletinin oluşumunda Kuzey Afrika ve Orta Doğu'dan gelen Yahudi göçmenlerin ülkeye girişi medikal tercih kriterini tartışmalı hâle getirmiştir. 1953'te DNA'nın keşfi ve moleküler genetiğin daha kesin metotlarının ortaya çıkışından sonra yeni çalışmaların üretilmesinin amacı yalnızca Yahudi genetik materyalinin dağılımını tanımlamak değil Yahudi tarihini

yeniden yapılandırabilmek ve coğrafyasını yaymak içindir. Yahudilik, insanın sınırlılığına maruz kalan transhümanizm vizyonu üzerinde tartışmalı yaklaşımlar sunar. Yahudi eskatolojik yansımalar, insan varlığının cisimleştirmeye indirgenemez olduğunu açıklarlar. Yahudi tarihi ve geleneği tecrübesi bağlamında Yahudiler tikel olarak insan bedenin gelişmesiyle ilgilenmiş ve öjeniyi bilime sokmuşlardır. Yahudiliğin seküler çeşitlerinde -özellikle siyonizmde- öjenikler, bedensel durumu geliştirmek için aletlerin geliştirilmesini desteklenmiştir (Samuelson ve Tiroshi, 2005: 115-116, 127).

Dönemin en etkili bio-ütopyacı hareketi olan öjenikler insanlığın kontrolsüz büyümesi devam etmesinin insanlık için felaket olacağını iddia etmişlerdir. Toplumsal temizlik ve toplumsal düzeni kökten değiştirerek toplumsal reformu birleştireceklerine ve daha iyi kişisel özellikler için yeniden üretimin planlanabileceğine inandılar. Transhümanizmi öjeninin modern formu olarak niteleyen bazıları, liberal versiyona karşıt olarak sterilleşme, kürtaj ve cinayetten daha çok bireysel tohum ve gen terapisi yoluyla genetiğin iyileştireceğini savundular. En modern öncülerinden olan J.B.S. Haldane, *Daedalus-1923* insanların kendi genetik özelliklerini belirleyebileceğini ileri sürdü (Hughes, 2012: 761). Agar, çoğulculuğa saygılı olan liberal öjeniyi mümkün görmüştür (Coeckelberg, 2013: 20).

Evrim, öjeni ve transhümanizm bağlamında ifade edilen metinlerde etnosantirik bir okuma yapma amacı taşımaktan daha çok Aydınlanma mirasından istifade eden 19. ve 20. yy. bilimcilerin ve teorisyenlerin etnik homojenliğini vurgulama çabası vardır. Bu etnik homejenlik bu söz konusu çağlara sirayet etmiştir. Bu açıdan Duralı bu çağı; Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa Medeniyetinin doğal uzvi devamı olan "İngiliz-Yahudi Medeniyeti" olarak isimlendirir. Ona göre Rönesans, hümanizm ve Aydınlanma üzerine kurumsallaşmış bu medeniyet insanın biçimselci düşünme-bilme yetisini esas alarak "Tanrıcı ve doğayı aşkın" dayanak

yerine insancı-dünyacı payandayı gündeme sokmuştur. Descartes'in res extensa kavrayışını esas alarak maddeci- mekanik dünya tasavvuruna dayalı insancılık-dünyacılık inşa etmişlerdir (Duralı, 2010: 15). 1700-1790 arasını gec Yeniçağ olarak isimlendiren Duralı, Yeniçağ Avrupa medeniyetinin dünya görüşü mirasını alan yeni düzenin Maddeci- mekanikci-Hürriyetçi-Positivci-dindışı dünya tasavvuru çerçevesinde geliştirilen *hürsermayecilik* ideolojisi ile Sömürücülük-Sömürgecilik-İmperyalism sac ayağına dayanacağını iddia eder. Sermayeci düzen sanayileşmenin yerine teknolojiyi kullanmaktadır (Dağ, 2016b: 259).

Nitekim söz konusu uygarlığın devletleri nano-biyoloji, moleküler-biyoloji, nöro-biyoloji, genetik bilim, bilgisayar yazılım ve donanım, YZ gibi çalışma alanlarında öncü oldukları görülür. Netanyahu 2009 yılında BM'de yapmış olduğu konuşmasında ülkesinin yani İsrail'in bilim ve teknolojide, tıp ve biyolojide, ziraat ve sulamada, enerji ve çevre konusunda ilerlemelerin öncüsü olmasıyla gurur duyduğunu ifade etmiştir (Fox, 2011). Ben-öteki, efendi-köle karşıtlığı üzerine düşünen zihin her zaman kendini güçlü kılmak isteyecektir. Yapısı ve mahiyeti itibariyle güç sahibi olma isteği taşıyan sosyal-politik bir hareket olan transhümanizm, mekanik inşacılığın son örneğidir.

2.3. Transhümanizmin Nietzscheci Kökleri

Kurtulma ve yücelme temasında etkin olan nedenlerden biri insanın mevcuttan memnun olmayan bir yapısının olmasıdır. Tarihin başlangıcından beri insanın kendi gelişimi ve ölümsüzlüğü hakkında daima rüyası olmuştur. Zeki üstün varlık veya transhuman kavramı yeni değildir. Nietzsche'nin "übermensch", J. Fletcher'in "homoautofabricus", H. Moravec'in "ex humans", W. Day'in "Omega Man" ve N. Cameron'un "Tecno Sapiens'i isimlendirmeleri bu rüyanın göstergesidir (Chu, 2014: 17). Süpermeni dünya yaratmamıştır onu yaratmaya insan ihtiyaç duymuştur. Mirandole, Nietzsche, Siegel ve Shuster üstinsan görüşlerini farklı tarzda ifade etmişlerdir. Üstinsanın/superhuman'ın alanı,

posthuman bedenlerin kurgusal temsillerini kapsar. Transhümanizmin alanı; genel olarak insanın bilişsel ve fiziksel yeteneklerini geliştiren bilim ve teknolojinin aktif kullanıldığı alandır. Transhümanizmin popülerleştirilmiş ideolojisini artırmak için rasyonel özerk özne, Mirandole'nın Rönesans hümanizmi ve Aydınlanmanın insan kavramını işlevselleştiren felsefe ve insan gelişimine atfedilir. Nietzsche'nin üstinsan kavramı transhümanizm ve posthümanizme atfedilir. Posthümanizm, Nietzsche'nin üstinsan kavramı bağlamındaki hümanizmden farklı olduğu gibi transhümanizmden de farklıdır (Jeffrey, 2016: 2-3).

Hristiyanlıkta yeni ve üstün insan; İsa vasıtasıyla varlık bulurken Nietzsche'de ise herhangi bir vasıta yoktur. İnsan güç istenci içinde bulunarak hem kendini alt eder hem de tanrıdan sıyrılır. Nietzsche; Hristiyan, Marksist ve Sartreci varoluşçu hümanizmlerinden farklı kendine özgü bir hümanizme tabiidir. Weisser'a göre Nietzsche nazarında, hem tanrı odaklı Hristiyanlık hem de insan odaklı Marxizm üstün insan'ı gözden kaçırmıştır. Her iki anlayış, Nietzsche'nin daha yüksek olana -somut biçimiyle üstün insana- yönelik bir gelişmeyi, dolayısıyla ileriye gidişi değil, geriye dönüş biçimindeki bir gelişmeyi, tanrıya ya da insana geri dönüşü simgeler (Wisser, 1990: 88).

İnsanı; hayvan ile üstinsan arasında gerilmiş bir ip olarak gören Nietzsche mevcut insandan memnun değildir. İnsanın en sevdiği yönü öteye geçebilmesi olan filozofun daha yüksek ve daha güçlü bir insan türünün ortaya çıkması konusunda beklentisi vardır. (Nietzsche, 2011: 11). Nietzsche için söz konusu olan; insanın iyileştirilmesi değil, sözde insanüstü şeyin ortadan kaldırılması, insanın kendi ötesine geçmeye yöneltilmesi ve şimdiye değin kendi amacını bu dünyada ya da öte dünyada gören insanın aşılmasıdır. Bu dünya ile öte dünyanın ötesi; asıl anlamda üstün insanın gerçekleştiği yerdir (Wisser, 1990: 91).

> Ben korkunç bir şeyin gelmekte olduğunu görüyorum. Yıkım en yakınımızda, her şey akıp gitmekte... Kendi başına değeri olan hiçbir

şey yok... Dayanılacak gibi değil... Değişken amaçların karşısına bir amaç koymalı, onu yaratmalıyız... Bütün doğayı ona yönelik olarak düşündüğümüz, düşünülebilir duruma getirdiğimiz üstün insanı yaratmalıyız. Ben hayata nasıl dayanabildim? Yaratarak. Görmeye dayanabilmemi sağlayan nedir? Hayata evet diyen üstün insana bakış. Ben kendim hayata evet demeyi denedim - ah! (akt. Wisser, 1990: 96-97).

İnsanın değişim içinde yaşayan ve değişimi meydana getiren varlık olduğunun farkında olan Nietzsche insanın gelişerek değişim göstermesinin tarafındadır. Ona göre insanın asıl ödevi, öte dünyanın ve bu dünyanın insanını aşarak kendisinin ötesine geçme olmalıdır. Üstün insan uğruna insanlara değil, insana bütünüyle yabancılaşmalı, adımlarını bir "ip" olan insanın ötesine atmalıdır. Nietzsche'nin üstün insan uğruna insanla kavgası, bir bakıma evrensel boyutlara ulaşır (Wisser, 1990: 95-96). Nietzsche, "insana ve diğer tüm varlıklara uygulanan ve her şeyin sürekli olarak bir değişim geçirdiğini ima eden dinamik bir güç istenci olan bir metafiziğe" bağlıdır. Transhümanist hareketle ilk tanışmasında transhümanizm ile Nietzsche felsefesi, posthuman ile üst-insan kavramı arasında birçok temel benzerlik olduğunu anlayan Sorgner, Nietzsche ile transhümanizm arasında eşgüdümlülük arar (Babich, 2012: 7-9).

Nietzsche'nin üstinsan kavramının transhümanizm için bir ilham olduğuna inanan M. More ise Nietzsche felsefesi ile transhümanizm arasında yalnızca benzerlik olmadığını ve transhümanist fikirlerin doğrudan Nietzsche'den etkilendiğini iddia eder. Nietzscheci fikir olan yabancı, üstinsan ve ebedî dönüş transhümanizm için en belirgin örnektir. Hem bireysel hem de türler perspektifinden kendini alt etme kavramıyla *extropic*[3] transhümanist idealleri ve amaçları güçlü bir biçimde yankılar. Kendini aşmanın vasıtası olan teknoloji hakkında çok az şey söylemesine

3 Extropi/c/anism: Extropy; insan zekâsı ve teknoloji yoluyla ilerlemeyi kast ederken, extropianism ise değerlerin gelişimi ve insan durumunun iyileştirilmesi için standartlar çerçevesidir.

rağmen -ne de reddeder- Nietzsche'nin felsefesinin merkezî unsurları, yalnızca transhümanizmle uyumlu değil bu yaşam felsefesinin önemli unsurları üzerinde tarihsel olarak dikkate değer etkisi olmuştur (More, 2010: 1-4).

Transhümanist hareketin anahtar figürlerinden biri olan ve Nietzsche etkisini kabul eden More, eleştirel düşünme ve kendi kendini dönüştürmenin transhümanist amacı için araç olan Nietzsche'yi keşfeder. Transhümanist düşüncede faydacılığa ve faydacılıktan uzak Nietzsche'nin etkisine rağmen More, transhümanizmin Nietzscheci çeşitlemesiyle meşgul olur. M. Hauskeller, hem More hem de Sorgner'le aynı fikirde değildir. *Nietzsche, Overhuman ve Posthuman: A Reply to Stefan Sorgner* makalesinde Nietzsche ile transhümanizm arasındaki farklılıkları gösteren düşünüre göre Nietzsche, teknoloji araçlarıyla insan doğasını geliştiren transhümanist amacın tersine insanlığın gelişmesiyle ilgili değildir. Nietzsche ve transhümanistler tüm değerlerin yükselişi üzerinde de aynı fikirde değildiler. Transhümanizm sürekliliği isterken Nietzsche ise tüm değerlerin altını oymak ister. Transhümanistler sözmerkezci/logosantirik geleneği destekleyip organik bedenin yer değiştirebileceğini düşünürlerken, Nietzsche zihni, icat ve bedeni çok önemli görür. Hauskeller, Nietzsche'nin kavramlaştırmasının transhümanst fikirlerle örtüşmeyeceğini söyler. Kişisel ölümsüzlüğü tartışan düşünüre göre transhümanizm, bir amaç olarak ölümsüzlüğü kabul ederken Nietzsche ise reddeder (Tuncel, 2017: 1-2).

Transhümanizm, hayatı kurtarmanın ahlaki zorunluluğunu vurgulayarak -transhümanizmin anahtar öncülü olan- yaşlanmaya karşı tıbbi ilaçlar peşindedir ve ömrü sonsuz uzama amacını gerçekleştirmek ister. Transhümanist düşüncede hiç kimse ölmek istemez, ölüm kötülüktür ve hayat genellikle iyidir. Transhümanizme göre insan kişisel ölümsüzlüğü başarırsa tedirgin olmayacaktır. Nietzsche'ye göre ise "kişisel ölümsüzlük" vaadi hiçbir şeydir "büyük yalandır" (Hauskeller, 2017: 34).

Transhümanistler ölümsüzlüğü hedeflerken Nietzsche ebedî dönüş kavramıyla adeta farklı bir ölümsüzlük tasavvuru geliştirir. Transhümanistler ölümsüzlük tipi için çok isteklidirler ama bu hakiki ölümsüzlük değildir, daha çok insan hayatının uzaması veya uzun ömürdür. Hem Nietzsche hem de transhümanistler ölüm sonrası aşkın dünya varlığını reddederler ve bu dünyada hayatın uzaması kavramını geliştirirler. Nietzsche üstinsan için uzun ömrü kurmazken çoğu transhümanist uzun ömrü vurgular (Sorgner, 2017: 61).

Sürekli kendini alt etmeye çalışan insan; gelişebilen ve çeşitli görünümlerde daha güçlü olmak için üstinsanı yani varlığı meydana getirecek aracı bir varlıktır. Nietzsche'de insan kendi türünü alt ederek kemâlatını tamamlamış varlığa yerini bırakır. Üstinsan yerine ona tekabül ettiği söylenen posthuman ise kendini alt eden ya da kendi ruhundan beslenen bir varlık değil dışarıdaki maddi sebeplerden (tıbbi ilaçlar, nanoteknoloji, nano-biyoloji, farmokoloji vb.) faydalanarak değişen bir varlıktır. Üstinsan/*overhuman*, yüksek insandan/higher humans önemli ve farklı potansiyele sahiptir. Şimdiye kadar üstinsan var olmadı, fakat üstinsanın normal kapasiteleri daha yüksek insanın kapasitelerinin ötesindedir. Her türde olduğu gibi insanın türlerinin sınırları vardır fakat onların sınırları insan türlerinin sınırlarından farklıdır. Üstinsan, yüksek insan grubundan kaynaklanan evrimci adım sayesinde oluşur. Evrimci adımda teknolojik aletleri dışarıda bırakan Nietzsche'nin yüksek insan kavramı Esfandiary'nin *transhuman* kavramıyla, üstinsan kavramı ise *posthuman* kavramıyla benzer özelikler taşır. İnsan türlerinin bireysel üyelerinin yalnızca sınırlı özellikler için kapasitelerini geliştirebileceğini düşünen Nietzsche'ye göre evrim bir türden diğerine aşamalı gelişim değildir fakat adımlarda oluşur. Nietzsche'nin üstinsanı, kendine özgü doğası üzerinde temellenerek kendini geliştirme talihine sahiptir.

Gelecek asırlar için bilimin önemini vurgulayan ve gelişmeyi reddetmeyen Nietzsche, üstinsana doğru evrimci adımın oluş-

ması için eğitimin önemli olduğunu vurgulamasına rağmen genetik mühendisliğin lehinde değildir. Bilimi onaylayan ve üstinsanın oluşmasında ilerlemenin lehinde olan, (Sorgner, 2009: 34) hem mevcut insandan hem de Tanrı'dan kurtulmak isteyen Nietzsche, Tanrıların öldüğü ilanında bulunarak insana, kendisinden farklı bir insanı yani üstinsanı yaratması çağrısında bulunur:

> "...Tüm tanrılar öldü: şimdi Üstinsanın yaşamasını istiyoruz" Bir tanrı yaratabilir misiniz? ...–Öyleyse tanrılar hakkında tek söz söylemeyin bana! Oysa pekâlâ yaratabilirsiniz Üstinsanı. Belki kendi kendiniz değil kardeşlerim! Ama Üstinsanın babalarını ve atalarını yaratabilirsiniz kendinizden: en iyi yaratınız olsun bu! (Nietzsche, 2011: 67, 71).

Mevcut insanı yadsıyarak üstinsanı da tanımladığı kitabı *Böyle Buyurdu Zerdüşt* eseri transhuman bireyin öyküsü olarak görülmüştür. Sorgner gibi Nietzsche'nin üstinsan kavramının çağdaş transhümanist hareketle ilişkili olduğunu düşünen Loeb, üstinsanın ortaya çıkmasını kolaylaştıran ve öngören bir çaba olan ve kahramanı *Zerdüşt* olan kitabı *transhuman tekil birey* hakkında bir kitap olarak tanımlar (Loeb, 2011: 2, 5). Nitekim eserin başlangıç ifadeleri Nietzsche'nin insanın, *posthuman* türüne dönüşümünü savunur. İnsan, yeryüzünün anlamı olacak üstinsan olmaya ihtiyaç duyan bir şeydir. Üstinsan, gelecek insanın veya *posthuman* ırkının bir örneği olarak düşünülmez, beklenen insandır. Üstinsanın bir türüyle ilişkisi olan beklenen insanlar daima vardır (Hauskeller, 2016: 82).

Zerdüşt, bu insanların süper insan türlerinin atası olacağını söylüyor. Zerdüşt'ün süper insanlık türüyle ilgili öğretisinin yalnızca bu türden gelecekteki ortaya çıkışı sayesinde geriye dönük olarak ilham aldığı bir paradoksal anlam var. Zerdüşt, kendisi yeniden keşfettiği bilgeliğinin sonucu olarak -adeta- geçiş insanı/ transhuman olur. Daha güçlü ve daha sağlıklı olacak üstinsan türlerinin gelmesinin yolunu vurgular. Çünkü üstinsan, döngüsel tekrarlanan zaman gerçekliğinde yaşayacak ve gelişecektir. Bu

bakımdan Sorgner, Loeb'in transhümanizmin Nietzsche'nin ebedî dönüş açıklamasından faydalanabileceği görüşüyle aynı fikirdedir (Sorgner, 2011: 43-44).

Aşırı özgürlükçü tutuma sahip olan transhümanizm; insanı kendisinden, onu kuşatan engel ve sınırlarından kurtaran bir perspektife sahiptir. Protagorasçı söylem; "İnsan her şeyin ölçüsüdür" hem Nietzsche'nin hem de transhümanizmin yaklaşımı olmuştur. Her bireyin hayatın ve doğrunun ölçüsü hâline gelmesi, Nietzsche'nin güç istenci ve üstinsan kavramları transhümanist düşüncenin içeriğinde bulunur. Güç İstenci/*will of power* ve ebedî dönüş/*eternal recurrence* kavramları Nietzsche ile transhümanizm arasında bağlantı kuran önemli kavramlardır. Onda güç istenci, dünyada var olanların ve olup bitenlerin nedeni, her canlıda olan üstinsanda muhakkak bulunması gereken bir yeti ve başkasını tahakküm altına alan bir güç değil hayatın devamlılığını sağlayan doğurgan yaşama istemidir. Davranışlarımızın belirleyicisi, insanın amacı ve en yüksek duygularından biri olan güç istenci teorisi, dünyanın teleolojik kavramı olarak görülebilir. Nitekim hastalıkların üstesinden gelen "mükemmel sağlıkla/*great health*" ilişkili mücadele ortaya koyan, dünyayı ve hayatı güç istenci olarak yorumlayan Nietzsche'ye göre istikrar ve düzene ihtiyaç duyan insanlar var olabilmek için güç istencini yüceltir (Sorgner, 2016: 50). Nietzsche'nin güç istenci; tüm yaşamın gerçekte tüm varlığın temeli kendi, üstün akıl olmasına rağmen bilinç öncesi ve rasyonel olmayandır (Hauskeller, 2017: 34). Oysa transhümanizmde insanın kendini geliştirme çıkarına dayalı olan güç istenci, beşerî gelişmenin ölçüsüdür (Babich, 2012: 9). Onun için mükemmel sağlık; güç istencinin ifadesidir ve keşfedilmemiş insanın ve onun dünyasının gizli adacığıdır. Ona göre umut olan şifayı arayan, gelişme ve güçlü olma isteğinde olan, sağlıklı, kederden uzak olan ve geleceğin farkında olabilecek hassas kulakların sahibi sağlıklı ve zinde bir şekilde sağlıklı yaşayan bir halk ondan da üstün insan doğacaktır. O, daha güçlü ve neşeli, beden ve ruhu/gönlü dik olanların beklentisi içindedir (Nietzsche, 2011:

66, 236). Batı felsefesinin logosantirik geleneğini devam ettiren transhümanistler genel olarak insanlık için en değerli olacak olanı insanın yapılabileceğine inanır. Bu açıdan Nietzsche'nin adeta inşa etmek istediği üstinsan, bu logosantirik ve tekbiçimci/uniformist gelenekten uzak değildir. Onun üstinsanı, hem beden hem de ruh olarak mükemmelleştirilmiş olan bir varlıktır.

Transhümanizm felsefesinin çoğunun Nietzsche'ye ve onun üstinsan kavramına borçlu olduğunu iddia eden (Hauskeller, 2014: 65) ve teknolojik vasıtalarla insan doğasının geliştirmenin hem mümkün hem de arzu edilebilir olduğuna inanan transhümanistler, insanların daha iyi yapılacağını zannetmeye eğilimlidir. Onlara göre posthumanlar, bizim şimdi yaptığımızdan daha istekli ve bizden daha mutlu, daha tatmin edici hayatlara yönelebileceklerdir (Hauskeller, 2014: 2).

Nietzsche ile transhümanizm veya posthümanizm arasında bağlantının en büyük göstergelerinden biri Nietzsche'nin üstinsan/superhuman kavramıyla, transhümanizm veya posthümanizmin kavramları olan *transhuman* ve *posthuman* kavramları arasında yakın benzerlik olmasıdır. "Trans" kavramı "geçiş/across" anlamına gelir ancak aynı zamanda ötesine geçme veya karakter değiştirme bir şeyden bir şeye geçişi ifade eder. 'Üstte' veya 'ötesi', 'super' öneki, "belirli bir sınıfın normlarını veya sınırlarını aşan" özelliğini veren anlamı taşır. Sıradan bir insan olan insanın kapasitesi ve kabiliyeti mümkün olduğu ölçüde genişletilmiştir. Bir şeyden sonrayı veya "den daha sonra" geleni vurgulayan 'post' öneki ile değiştirilen şey artık aynı tür bir şey değildir. Potansiyel olarak uygulanabilecek diğer önekler "ab, tele, hetero, extro, meta, un" "insanlık sonrası" anlamında olan bir varlığı tarif eder.

Üstinsan/superhuman yaklaşım teşebbüsü, insan türünün sınırlarını geçmeyi arzular ve beşerî özelliklerin artırılmasıyla insanı koşullardan kurtarır. Kimlik meselesi olan posthuman yaklaşım teşebbüsü insanı, insanlık durumundan kurtarmaya çalışır. Orga-

nizma kökten değiştirilir adeta ortaya yeni varlıklar çıkarılır (Hopkins, 2015: 72-73). Bu açıdan S. Sorgner'in argümanları Nietzsche'nin sibernetik veya siborglara olan yönelik sempati içerdiği varsayılsa da (Babich, 2012: 6) Nietzsche'nin öngörüsü robotik veya siborg tarzı bir varlık değildi. Onun özlemi daha çok iradesi sağlam, cesaret sahibi, acı ve trajediyi kendinde uzlaştırabilmiş Dionysos ve Apolloncu bir varlıktır. Onun nezdinde uzun yaşamanın, zeki ya da akıllı olmanın bir anlamı yoktur. Çünkü savaşçı esirgenmek istemediği için uzun yaşamanın anlamı da yoktur akıl ise boğazlanması gereken ve bu dünyaya ait ayaktakımında da olan usandığı bir şeydir (Nietzsche, 2011: 40, 81).

Nietzsche ile transhümanizm arasında kurulan en önemli bağlardan biri *güç istenci* kavramıdır. Hem Nietzsche hem de transhümanizm, insan için güç istencinin çok önemli olduğuna dair vurguda bulunur. Bu güdü; Nietzsche için mevcut alt insanı alt etmek için, transhümanizm için ise insanı sınırlayan engellerden kurtulmak içindir. Nietzsche güç istenciyle daha dirimsel/vitalist ve mevcut kokuşmuş/decadence değerleri yadsıyan yeni değerler üreten erdemli bir varlık beklentisi içindedir. Transhümanizmde ise güç istenci dirimsel bir varlıktan daha çok biyonik bir varlık/cyberman inşa etme amacını taşır. Sorgner, Nietzsche'de perspektifsel olan güç istencinin değerle yakından ilişkili olduğunu ve değerin mutlaklık ve değişmezlik taşımadığını iddia eder (Sorgner, 2009: 32).

Nietzsche üstinsanın zuhurunu, olumsuzladığı mevcut insanın alt edilmesine bağlar. Transhümanistlerde olduğu gibi mevcudun kendisini geliştirmesiyle ulaşılacak bir varlık türü değildir. Biyonik varlık beklentisi ve çabasından daha çok mevcut değerlerin kokuştuğunu fark eden, yalan ve sahtenin değil, hakikat ve erdem derdinde ve üstinsan beklentisinde olan Nietzsche'ye karşın transhümanizm, NBCI vasıtalarını kullanarak teknik olarak eklemlenmiş bir varlık inşa etme amacındadır. Nitekim S. Jeffrey, geçişinsanlığının/transhumanity neslinin tamamen tek-

nolojiyle bütünleşen insanların tamamen insan olarak tanınmadığı posthuman varlıklar hâline geldiğini iddia eder (Jeffrey, 2016: 12). Uzun ömürlülük, hastalığı yok etme, insanı zihinsel, fiziksel, duygusal, duyusal ve irade olarak artırılmış insan dolayısıyla toplum yaratma amacında olan transhümanizmin, meydana gelecek değer ve ahlaka dair sorunlar hakkında önerilerinin olmadığını söyleyebiliriz.

Kendi zekâsını aşan, zekâsının modellemesinden hareketle yapılan daha üstün YZ'lara ve kendi bedenini aşan biyonik adamlara yerini bırakan insan gittikçe hakikatinden uzaklaşıp yapay hâle gelmektedir. İnsanlık orga(nik) süreçten meka(nik) sürece taşınmaktadır. Teosantirizm sürecinden antroposantirizm sürecine, bu süreçten de robot-insan merkezli diyebileceğimiz *cybersantirizm* sürecine çağrıda bulunan bir akımla karşı karşıyayız. Orga'ların değil meka'ların yaşadığı bir çağı görebiliriz. Giderek yapay ve sanal hâle gelen insanlığın yaşadığı transhuman çağ ve onun öznesi olan insan, Nietzsche'nin ön gördüğü bir çağ ve insan türü değildi. İlerleme ve medenileşme sürecini sağlayacak olan sanatın ve sanatçının konumuna dair transhümanizmin tutumu oldukça belirsizdir. Oysa Nietzsche'de insanı krizden kurtarmanın vasıtası sanattır.

Nietzsche ile transhümanizm arasında bağlantı kurulsa da Nietzsche'nin bulunduğu konum anti-hümanisttir. Nietzsche Aydınlanmaya, modernliğe ve bilimciliğe karşı bir söylem oluşturmuştur. Oysa transhümanizm Nietzsche'nin karşı olduğu bu olguların sonrasında meydana gelmiştir. Yine üstinsana geçiş süreci olan transhümanizmde Nano, Bio, Info, Cogno unsurları birer vasıtadır. Nietzsche'de ise üstinsana ulaşmada bu tür bilim ve teknik kökenli unsurlara yer yoktur. Transhümanizmin üstinsanı, maddi imkân ve süreçlerle maddi avuntular elde ederken Nietzsche'nin üstinsanı mevcut kokuşmuş değerleri yıkan yeni değerler yaratan ve kendi erdeminin peşinde koşan varlıktır. Transhümanizmin üstinsanı, iyi ve kötüyle fazla meşgul olmaz-

ken Nietzsche'nin üstinsanı iyinin ve kötünün ötesine geçmek ister. Transhümanizmin üstinsanı; reel-politik, hem topluma hem de teknolojiye entegre edilmiş, seküler ve kolektif şuura sahip varlıkken, Nietzsche'nin üstinsanı cesur, bireysel, muhalif ve kutsal denilebilecek bir niteliğe sahiptir. Nietzsche aklı, otonomiyi ve hümanizmi eleştirirken transhümanizm aklı yüceltmekle kalmaz, zekâ düzeyini artıran YZ'ya önem verir ve hümanizmi ileri taşıma amacındadır. Öztürk'ün ifadesiyle; Batı'nın bodurlaştırıcı mekanizmasına Doğu dünyasındaki erdemlere korsan yolculuklar yaparak (ki sonunda onları Batı'nın büyük büyük teknik indirgemeci mekanizmasının parçası hâline getiriyor) isyan eden Nietzsche'nin doğrudan homo-dijius'a/*dijtal insan* icazet vermesi düşünülemez (Öztürk, 2013: 62-63).

3. Siber-Teknolojik Devrimci ve Dönüştürücü Bir Hareket: Transhümanizm

3.1. Ütopik ve Teknolojik Bir Hareket Olarak Transhümanizmin Neliği

Bilimci ve evrimci bir sürecin bir unsuru olan *transhümanizm* kelimesi ilk olarak evrimci teorinin temsilcilerinden olan J. Huxley tarafından kullanılmıştır. Ona göre bir inanç olarak transhümanizm; bir yandan insan kalma diğer taraftan insan doğasını yeni imkânların gerçekleştirilmesiyle insanı aşma sürecidir (Hauskeller, 2016: 11). Transhümanizmin yeni sorumluluğunun ve inancın ifadesi; "insanın insan kalması"dır. Fakat doğasını ve yeni olanakları gerçekleştirerek "kendini aşan" insanın, insan olarak kaldığı iddiası transhümanizmin Huxleyci görünümüdür (Goffi, 2017: 5). İnsanın dönüşümüne rağmen insanın hâlâ insan kaldığı iddiası paradokstur.

Aristoteles'in Theseus'un gemisi paradoksu yani "Tüm parçalarını değiştirdikten sonra geriye kalan aynı gemi midir?" sorusu transhümanizmin özüdür. Derin biyolojik, tıbbi ve etik sonuçları

olan bu süreçte dairesel olarak organizmaların yerini biyolojik maddelerin tümü alır. Yapısal yapılar yıkılmış ve yeniden inşa edilmiştir (Haughey, 2013: 43). Bu dönüşüm sürecinin bir yerinde kuşkusuz insan olmayı bırakmak zorunda kalınması transhümanistlerin nihayetinde akıllarında bulundurdukları şeydir. Yeni bir hayat biçimi yaratan transhümanizm sadece hümanizmi aşmakla kalmaz, aynı zamanda insanı da aşar (Mul, 2010: 249).

Transhümanizmin en büyük açmazlarından biri hem insanın, insan kalmaya çalışması hem de gelişimini ve ilerlemesini artırma çabasıdır. Hem kendi doğasında hem yaşadığı *habitus* üzerinde ilerlemeye bağlı değişikliği amaçlayan transhümanizme göre sağlık ve mutluluğu kovalamakta yanlış olan bir şey yoktur. Nihayeti posthuman olan transhümanizmde ömrü uzatmak ve zekâyı geliştirmek de insan kabilesinin sınırlandırılması değil bilakis geliştirilmesidir. Bu açıdan onların gündemi hastalığı yok etmek, fiziksel kapasiteyi, zekâyı, duygusal durumu geliştirmek ve bununla birlikte herkes için daha mutlu toplum yaratmak ve nihai olarak yaşlanmayı yok etmektir (Mossman, 2005: 248). 1970 ve 1980'ler arasında hayatın uzaması, bedenin dondurulması, uzayda kolonileşme, bilim kurgu ve gelecekçi söylemler yaygınlaşmıştır (Bostrom, 2003a: 41).

Rönesans ve Aydınlanmadan sonra üçüncü safha diyebileceğimiz transhümanizm de selefleri gibi bireyin gelişimini ve toplumsal hayatı iyileştirme sağlama amacındadır. Bu konuda transhümanizmin, Rönesans ve Aydınlanmadan daha talihli olması söz konusudur. Çünkü bilimsel, teknolojik ve iktisadi imkânlar açısından birey ve toplumun gelişeceğine, hayatın daha müreffeh olacağına dair düşünceleri vardır. Lilley, transhümanistlerin, modern toplumu, ekonomiyi, bilimi ve teknolojiyi bireysel ve toplumsal gelişim için olumladıklarını, toplumsal hayatın yalnızca topluluğun olgunlaşması ve potansiyelinin tamamını gerçekleştirmesiyle gelişeceğini takdir ettiklerini söyler. Simon Young, ilerleme amacı taşıyan bu duruma "Yeni Aydınlanma" diye atıfta

bulunur (Lilley, 2013: 6). İnsanın gelişimi/*enhancement human*, transhümanist düşünce için önemli bir kavramdır ve böyle bir hedefe ulaşmanın anahtarları bilim ve teknolojidir. Transhümanistler, iyileştirici tıptan nanoteknoloji, yaşam süresinin uzatılması, zihin yüklemesi ve bedenin dondurulması gibi yeniliklerle ilerleme sürecine katkıda bulunacaklardır. Bu açıdan transhümanizm; akılcılık, ilerleme ve iyimserlik bakımından köklerini Aydınlanma'da bulan ultra-hümanizm olarak tanımlanabilir (Ferrando, 2013: 27).

Bilimci ve psikoanalitik içerik taşıyan transhümanizmde insanın inşa edici akli melekesi ve inşa ediciliğini sağlayan en önemli niteliklerinden biri olan arzu, önemli bir yere sahiptir. Akla ve arzuya vermiş olduğu önemden dolayı transhümanizm entelektüel ve kültürel hareket olma özelliğine sahiptir. Bilim vasıtasıyla aklı doğada işlevsel hâle getiren transhümanizm, Heisenbergci ve Freudcu yani ihtimaliyetçi ve arzuya dayalı bir dünya tasavvurunu da olumlar. Bu olasılığın ve arzunun dünyasında yaşlılığı yok etme, hastalığı ortadan kaldırma, ömrü uzatma, insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kabiliyetlerini artırma arzusu ve ihtimali teknolojinin varlığıyla yakından ilişkilidir.

Transhümanizmin öncülerinden biri olan J. Huxley, transhümanizmin erken evreyle mukayese edildiğinde gelecek hakkında bir düşünme tarzı olarak gelişmemizin sonunu temsil etmediğini iddia eder. O, bu tanımla transhümanist olmanın yeni biyoteknolojiler tarafından artırılmış teknolojilerin yakınsamasının kullanımıyla yalnızca fiziksel olarak değil temel olarak insan durumunun arzu edilebilir ve mümkün gelişimini onaylayan görünümünü paylaşır (Hayles, 1999: 35). Transhümanizmin teknoloji vasıtasıyla fiziksel sınırları aşmanın üç ana ilkesi var. Sonsuza dek yaşam; doğmamış çocuklardaki hastalığı önlemek için kötü genleri yok etme teknolojisiyle, ilaçlar ve genetik manipülasyonlarla sağlıklı olmak ve teknolojiyle biyolojinin sınırları aşıldığında üstün zekâlı olmakla mümkün olacaktır. Biyolojik sınırları aşmayı

sağlayan teknolojik ilerlemelerle gelişmiş insana ve ölümsüzlüğe dönüşümün ötesine adımlayan transhümanistler, daha iyi insanlar yaparak dünyayı daha iyi mekân hâline getirmeyi hedeflerler (Mirenayat, 2017: 79).

Tamamen teknolojik iyimserlik olmayan ve seküler düşünce köklere sahip transhümanizm, eğitim ve kültürel bakımdan insanı geliştiren geleneksel araçlara başvurmaktan daha çok tıp ve teknoloji uygulamasına başvurarak insanın temel biyolojik sınırların üstesinden gelme amacındadır (Bostrom, 2005b: 4). Bostrom'a göre pragmatizme eğilimli olan transhümanizm, sadece şikâyet etmektense zorluklara karşın yapıcı ve problem çözücü bir yaklaşım belirleyerek tecrübi sonuçlar verir. Bir şeyi inşa etmeyi başlatmaya yönelik öncelikli kullandığı yöntemleri verir. İnsanlar yeni amaçları olan ve potansiyel tehlike içeren sulara girdikçe cesur olmalıdırlar. Nitekim cesaret olmasaydı, Amerika keşfedilemezdi (Sorgner, 2009: 34). İnsan hayatını kolaylaştırma amacında olan transhümanizm; bir akım olmaktan daha çok araç ve yöntemleri olan bir dönüştürücü bir bilimsel, teknolojik, sosyal ve kültürel boyutları olan ideolojidir. Bu ideolojinin mümessilleri; nano-bilim, nöro-biyoloji, genetik mühendisliği, modern tıp, enformasyon teknolojisi, bilgisayar ve YZ üzerine çalışan bilim adamlarıdır. Transhümanistler için bu teknolojiler ile mühendisler ve bilim adamları tarafından yönetilen güç aygıtları; sosyal, iktisadi, kültürel ve biyolojik değişimleri meydana getirecek unsurlardır.

Sosyo-kültürel-siyasi-iktisadi devrimin kendi içeriğini yansıttığı insan tipolojisi vardır. Rönesans-Aydınlanma-Sanayileşme-Teknolojikleşme süreci olan dörtlü modernleşme süreci kendine ait insan türlerini oluşturmuştur. Her dönemin insan türü dönemine özgüdür. İnsanı *posthuman* olan posthümanizme bir geçiş olan transhümanizmin insan türü *transhuman*'dır. Transhümanist, transhümanizmi savunan kişidir. Çağdaş kullanımında "transhuman", *insan* ve *posthuman* arasındaki aracı varlığı olarak atfedilir. "Transhuman" teriminin menşei gelecekçi FM-

2030'a (F.M. Estfandiary) dayanır. Ona göre transhümanitenin göstergeleri; protez, plastik cerrahi, telekomünikasyonun yoğun kullanımı, kozmopolitan görünüm ve dünyevi hayat tarzı, androjin/*hünsa* ve yeniden üretim, dinî inançların yokluğu ve geleneksel aile değerlerinin inkarını içerir (Bostrom, 2003a: 6-7).

Bilim ve teknolojinin imkânlarını kullanarak insanın daha da geliştirilerek dönüştürülmesi amacını taşıyan transhümanizm kavramında Latince önek olan "trans" geçişi ifade eder ve trans-hümanistler ise insanlığın geçişi için olası bir köprü olarak hizmet edebilecek bir şeyi işaret ederler (Dağ, 2017: 54). "Trans" öneki "boyunca" anlamına gelir ancak aynı zamanda "ötesine geçme "veya "iyice değişme" veya "bir şeyden diğerine geçişi" ifade eder (Hopkins, 2015: 72). Bazıları için "geçişsel insan", sıradan bir insanın beşerî evrim geçirdiği bir aşamanın unsurudur. Bugünden uzak gelecekteki insan için bir terim olan "transhumans"; genetik mühendisliği, psikofarmokoloji, geç yaşlandırıcı terapiler, sinirsel arayüzler/interfaces gelişmiş bilgi-yönetim aletler, hafıza artırma ilaçları, giyilebilir bilgisayarlar ve bilişsel teknikler kullanımından dolayı sıradan insandan daha çok gelişmiş varlıktır. "Transhuman" geliştirilmiş insan olduğundan transhümanizmin savunucuları H+ (Artırılmış İnsanlık) olarak insanlığın görünümlerine atıfta bulunur. Diğerleri için transhuman, teknolojik açıdan güçlendirilmiş kişiyi değil, sıradan bir kimseyi teşvik eden faaliyetleri destekleyen posthuman evrimsel gelişimini artıran destekçilerini ifade eder (Hayles, 1999: 35).

Transhümanistler biyolojiyi değiştirerek posthumanlar gibi insan tabiatını yeni bir türü yaratma noktasına getirmeyi önermektedir. Posthumanlar yaratacağımızı söylemekten daha çok posthumanlar yaratmamız gerektiği açıklaması yapan transhümanizm; daha iyi sağlık, artırılmış zekâ, zarif duygular, yeni yetenekler ve uzun ömürlülüğe sahip posthuman yaratma amaç ve hırsına sahiptir. Posthuman'a geçişin bir aşaması olan transhuman'ın anlam, amaç ve değerleri şunlardır; uzun ömürlülük,

hastalığın ortadan kaldırılması, gereksiz acıyı ortadan kaldırma, artırılmış bilişsel, fiziksel ve duygusal yetenekler, genişletilmiş ve ilave duyusal yöntemler, artırılmış irade, esenlik duygusunun artışı, hayatın üzerinde daha fazla kontrol, zihni bilgisayarlara yükleyebilme... Bu bağlamda transhümanizm; -daha- uzun ömür, sağlık, bilgi, mutluluk ve güvenlik talebindedir. Amaçlarının insani olduğunu iddia eden özünde ise insan güdülenmesi olan transhümanizm; beşerî bir hareket, beşerî bir ideoloji ve hümanizmdir (Hopkins, 2015: 73-75).

Trans-posthümanizm, dünya görüşü veya felsefesi olarak birtakım sorulara karşı en güçlü uygun cevapları verir. Biyolojik ve teknolojik olarak üstün varlıklarla düşünen insanın/*homosapiens* yeri değiştirildiği zamanı dört gözle beklemektedir. Transhümanizm; aklın kullanılması, özellikle insan zekâsını, fiziksel ve psikolojik yeteneklerini artırma ve yaşlılığı yok eden teknolojinin kullanılmasıyla insanın durumunu geliştiren temel olarak imkân ve arzuyu olumlu bulan entelektüel ve kültürel hareket olarak tanımlanmıştır. Transhümanist post-biyolojik tekillik süreci yaşayan insanlar geleneksel konumunu kaybedip sanal modlar ve simüle edilmişlik içinde yaşayacaklardır. Postcyberpunk SF, teknolojik müdahalelere dayandırılmış bütüncül siyasal-ekonomik tekilliği ortaya koyar. Derinlikli olarak insan, makine arayüzeyleri olan yeni değer sistemleri ve değişim modlarını kökten doğuran transhümanizm program, tarihsel ve teknolojik güçlerin müsaade edilmiş üretimi olan kontrol yetersizliğini aktif olarak teşvik eder (Raulerson, 2010: 42, 49). Posthümanite sürecinde klasik insandan/homosapiens NBIC yoluyla kopan insan, transhümanitenin nihai formu ile robo-sapiens/android hâline gelmiştir.

Henüz bizatihi transhümanist sürecin gerçekleştiğine dair emareler yani transhümanist görünümler ve insanlar olmadığına şahit olsak da Hauskeller'e göre hâli hazırda transhümanist insanlığın var olduğuna dair pek çok delil vardır. İnsanın teknoloji ile olan ilişkisi ne olursa olsun, ancak her zaman insanın var-

lığına dâhil edilmiştir. İnsan kalacağımız iddiasında olan transhümanizm; merkezî eğilimin bir ideolojisi olarak mevcut insanın memnuniyetsiz durumunu iyileştirme ve insanın yeniden icat edilmesinin ideolojisidir. İnsanın daimi ölümsüz, sınırlamalardan bağımsız ve tanrılar gibi güçlü ve yaşama arzusunda olması ve sorunsuz olmak istemesi hâli hazırda transhümanist olması anlamına gelir (Hauskeller, 2014: 25). İnsan doğasında köklü değişimlerin hem mümkün hem de arzu edilebilir bir noktaya erişebileceğine inanan transhümanistlere göre insanlar, zihinlerini ve bedenlerini teknolojik olarak geliştirebildikleri zaman daha zeki ve uzun ömürlü olacaklar. İnsanlar, müspet bir geribildirim döngüsü içinde evrimi büyük ölçüde hızlandırarak tanrıya benzeyebilir ve geleneksel dini bir kenara koyabilirler (Bainbridge, 2005: 91).

Transhümanizm, salt olarak insanın geliştirilmesi ve daha iyi hayat yaşama arzusuna dayalı bir şey değildir. Savaş, hastalık ve çevresel bozulma ortamında tuhaf ve yaygın olarak apokaliptik bir hava, transhümanizmin arkasındaki hareketli dürtüler olabilir (Raluerson, 2010: 60-61). Sofistike niteliklere sahip transhümanizm otoritesini bilim sayesinde sağlamlaştırırken medya, bilgi teknolojisi ve kitle iletişim araçlarıyla varlığını yaymakta ve var olan geleneksel ve dogmatik yapıları aşındırmaktadır. Geleneksel ahlak öğretilerindeki ahlaka ilişkin yaklaşımlar transhümanizmde yoktur. Platon, Aristoteles ve Stoacılar; ahlakı erdem esasına Hristiyan ahlakı İncil'e ve İsa'ya uygun bir şekilde yaşamaya, Kant'ın deontolojik ve pragmatik antropolojiyle bağlantılı ahlakı ise niyete bağlarken transhümanizm ise ahlakiliğe dair normlar ortaya koymaz. Bilimin kullanılarak insan doğasının dönüştürülmesi yanlış görülmüş veya ahlaken şüpheyle yaklaşılmıştır. Çağdaş ahlak felsefecileri, teknolojik gelişmelerle ve onun gelişmesine ilişkin olarak insanın ahlaki bio-gelişime ihtiyaç duyulduğunu ifade ederler. Yine de Ranisch ve Sorgner gibi transhümanizmin yazarları transhümanizmin ahlaka ilişkin yaklaşımları olduğunu iddia ederler. Ranisch, tekno-iyimser, siyasal ve kültürel bir hareket olan transhümanizmin belirli normatif zanlar dizgesi tara-

fından ayrıldığını ve transhümanist örgütlerin ahlak sorunlarıyla ilgilendiğini iddia eder. Ona göre transhümanizm, çeşitli formlarda olur ve ahlaki ve siyasal olarak geniş görünümlerin/*spectrum* temsilidir (Ranisch, 2014: 150).

Yaşlanma, ölüm, çürüme ve hastalık vb. göstergeler Siddharta Gautama'ya yani Buda'ya atfedilir. Ölüm, yaşlanma, çürüme veya hastalıktan münezzeh olma küçümsenemez. Transhümanizmin insanın geliştirilmesi yönündeki gayesi ve vaatleri çocuksu görünse de tehlike içerdiğinden dolayı filozof ve etikçiler bu sorundan kaçınamaz ve bu mesele gelecekte biyo-etiğin konusu olacaktır (Goffi, 2017: 13).

Sorgner, kültürel bir hareket olan transhümanizmi Anglo-Amerikan evrimci teoriyle, analitik ve faydacı/utilitarian bio-etikle yakından ilişkili olarak görür. Böyle bir ahlakla ilişkili transhümanizmin ana niteliği, posthumanın gelişinde olduğu gibi geleneksel insan sınırlarının ötesine geçme ihtimalini artırmak için gelişen teknolojileri onaylamaktır (Sorgner, 2016: 42). Transhümanistler, insanın gelişmesi için teknolojinin etik kullanımını savunur. Chardin, siber dünyayı evrimin sonraki aşaması olan transhümanist felsefe ve icatlarda mevcut eğilimleri öngörür (Haughey, 2013: 85).

Transhümanist dünya görüşünde iki farklı doğa rol oynar. Bizi sınırlandıran tüm sınırlamalar toplamı olan doğa, dâhilî ve haricî dünyada olumsuzluktur. Dünyayı ve kendimizi istediğimiz kadarıyla yeniden şekillendirmek için süren yaratıcı doğamız olan iyi ise ikinci doğa türüdür (Hauskeller, 2014: 10). Hem tanımlayıcı hem de normatif bileşenlere sahip felsefi ve kültürel bir hareket olan transhümanizm mevcut muhtemel gelecek teknolojilerle dünyanın ve insanların var olan kapasitelerini artırmamak değil daha önce olmayan yeni kapasiteler ekleyerek köklü bir biçimde değiştirmenin mümkün olacağını açıklar. "Gelişim" teknolojilerin yaratımı hızlandırmak ve teşvik etmek için elden gelenin yapılması gerektiğini düşünen transhümanizm, teknolojileri kullana-

rak, "posthuman" bir gelecek olasılığını gerçekliğe dönüştürür (Verdoux, 2009: 49).

Her ne kadar transhümanizm, insanın biyolojik olarak gelişmesi üzerinde odaklanan bilimsel bir hareket gibi görülse de toplumsalın ve kültürün üzerinde de etki meydana getiren bir harekettir. Transhümanizm, teknoloji vasıtasıyla sosyal, kültürel ve bilişsel olarak insan üzerinde etki de bulunur. İnsan, yalnızca biyolojik olarak değil sosyo-kültürel olarak da dönüşüm yaşar. Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin insan, toplum ve hayat üzerindeki beşerî gücün görünümü olan transhümanizm, yeni bilgiler veya meydan okumalar oldukça gelişmeye yönelik dinamik bir felsefedir. Bu nedenle transhümanist değer, bir kişinin varsayımlarını gözden geçirme tutum ve isteğini geliştirme isteğidir (Bostrom, 2001). Her ne kadar transhümanizmin kavram olarak yetmiş yıllık ömrü olsa da binlerce yıldır kurumlaşan son üç asırdır da hızlı bir şekilde gelişen bilim, teknik ve teknolojinin imkânlarından faydalanmaktadır.

Posthuman ve posthümanizm ile ilgili sistematik ilk akademik yazılar 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başlarında olmuştur. F. Fukuyama'nın *"Our Posthuman Future-1999"* eseri öjeni tartışmasına dönüş olan yeni biyoteknolojilerin önemi hakkında daha genel bir felsefi ve politik tartışma başlattı. Yeni (bio, nano, neuro ve info) teknolojileri projelendirmede olan kaygı ve ütopyacı ümitler geleneksel kitle iletişim araçlarında dolaşıyor ve "yeni" "dijital" ve "sosyal medya" olarak adlandırılıyorlar (Herbrechter, 2013: 3). Transhümanist süreçte her sanal dünya biyolojik sınırlarımızı aşmak için bir fırsattır ve internet bağlantıları sayesinde insan uzak mesafelere katılır. Sanal dünya sakinleri büyük bir dünyada anlam ve güçle beslenerek yaşarlar. Aşkınlığı elde etmek için ölümden sonra geleneksel dinî hayatı beklemeye gerek kalmaz. Bilgisayarlarla mesafelerin kat edildiği transhümanizmin yayılmasında pop bilim ve bilim kurgunun bileşimi 20. yy. boyunca devam etti. Zihnimize sanal dünyayı bir gün yükleyebile-

ceğimizi iddia eden transhümanizm evanjelikleşme alanı olarak video oyunlarını ve sanal dünyaları kabul etmiştir. Video oyunlar ve sanal dünyalar çağdaş transhümanizmde temel rol oynarlar (Geraci, 2012: 736-737). Nitekim II. John Paul, internet iletişimini yeni evanjelikleşme olarak görür.

İnsan-tanrı-doğa denkleminde transhümanizmin hem antropolojik hem de teolojik yönü vardır. Kültürel bir hareket olan ve insanın durumu hakkında düşünme tarzıyla ilgili olan transhümanizm, antropolojik kavram ve sorunları temsil eder. Daha olgun, bilimsel temelli ve felsefi olarak antropolojik alt yapı değerlendirilerek teolojik eğilimlerin faydasını görebiliriz (Haughey, 2013: 52). İnsan doğasını değişebilir olarak gören transhümanizmin en büyük çelişkisi aynı zamanda insanın doğasını koruduğunu iddia etmesidir. Diğer bir paradoksu ise bu kadar zenginleştirdiği ve geliştirdiği insanın eşitlikçi bir toplum yaratacağına dair inanışıdır. Lilley, transhümanistlerin eşitlikçi toplumu inşa etme çabasını *"Transhümanizm, radikal demokratik geleneğin doğrudan bir ürünüdür. Transhümanistler, demokrat hümanist ataları gibi, düşünce ve duygu kapasitelerinin temelinde eşit vatandaş olarak katılabilen herkesin içinde olduğu küresel bir toplum yaratmak istiyorlar"* cümlesiyle ifade eder (Lilley, 2013: 9).

Teknolojik gelişmeler vasıtasıyla insanlar, *transhumanlar* ve muhtemel *posthumanlar* için radikal farklı gelecek yapılabileceğine inanan Bostrom, teknolojik ilerleme vasıtasıyla insanı geliştirmek için fırsatları değerlendirme ve anlamaya yönelik inter-disiplinleri teşvik eder. Hem genetik mühendisliği ve enformasyon teknolojisi gibi mevcut teknolojilere hem de müstakbel moleküler nanoteknoloji ve YZ'ya dikkat çeker (Bostrom, 2005b: 3). Materyalizm-idealizmin dualitesinde daha çok materyalizm tarafına düşen transhümanizm, mutlak ruhun varlığından daha çok beynin ürünü olan zihnin varlığına itibar eder. Bu bakımdan onun için zihin geliştirilebilir hatta nakledilebilir. Ana özelliklerinden biri insan zihninin ve bilişsel kapasitesinin artırılması olan

transhümanizm, bizi yalnızca beyin işlevlerinin nasıl olduğunu anlamaya değil onun kapasitelerini geliştirmeye çağırır. Amacı -YZ yoluyla- insan beyninin mühendisliğini tersine çevirmek ve onun tasarımını temel olarak kopyalamaktır (Hayles, 1999: 42). Descartes'in metafiziğinde immateryal ve otonom insan meselesi dualist kurguyla vurgulanmıştır. Descartes'in *res extensa/ uzamlı şey* esasına dayanan maddeci- mekanik dünyanın uzantısı olan transhümanizm, Kartezyen insancı geleneğini devam ettirir. Sanal gerçeklik dünyası inşa eden transhümanizm, res extensa/ bedeni biyonik hâle getirerek ihmal etmezken zihni de çipler vasıtasıyla YZ sürecine asli itibariyle maddi gerçekliğe taşıyarak maddi eksenli ontolojik duruşa sahiptir.

3.2. Transhümanizmin Temsilcileri ve Misyonerleri

J. Huxley, J.B.S. Haldane ve J.D. Bernal, transhümanist hareketin ilkeleri üzerinde düşünen ve konuşan davranış bilimcileri ve kamu entelektüelleridir. Transhümanizm terimi 1957 yılında Huxley tarafından kullanılmış olsa da 1920'lerde Haldane'nin *"Daedalus- 1924"*, Huxley'in *Religion without Revelation-1927* ve Bernal'ın *The World, The Flesh and the Devil-1929* eserlerinde ifade edilmiştir (Mahootian, 2005: 144). 1920'lerde İngiltere'de düşüncelerini geliştiren ve yazılarını yayımlayan Haldane ve Bernal, transhümanizmin peygamberleridir. Transhümanizmin vizyonerleri, Büyük Britanya'nın Komünist Partisi'nin üyeleri ya da onun sempatizanlarıdır. Transhümanistlerin vizyonu, insanlığın maddi koşullarının daha iyi olması ve insan mühendisliğindeki durumla bağıntılıdır.

Kapitalizmi ve serbest piyasayı destekleyen libertenlere eğilimli olan çağdaş transhümanistler, ülkülerini hayata geçirmek için özel şirketlerin fonlarına güveniyorlar. Aşırı bir ilerleme ideolojisi olarak transhümanizm, geçmiş çeyrek asrın bilimsel ve teknolojik ilerlemeleriyle uyumludur (Samuelson ve Mossman, 2005: 37). Transhümanist hareketin ilham kaynağı üç bilim adamı; J. Huxley (1887-1975), Haldane (1892-1964) ve Bernal'dır (1901-

1971). Transhümanizm kavramı, J. Huxley tarafından *New Bottles for New Wine-1957* eserinde türetilmiştir (Bostrom, 2003a: 41). Bu üç adamdan biri olan Huxley, insanın gelişmesi için bilim ve teknolojinin sistematik uygulanmasının imkânlarını araştırdı. Transhümanizmin dinî boyutunun da farkında olan Huxley, dini yükseltmekten daha çok transhümanist teşebbüsün onun yerini aldığını düşündü (Mahootian, 2005: 144).

Huxley, *Religion without Revelation* eserinde insanın isterse kendi türünü aşabileceğini, insanın kendi doğası ve yeni imkânların gerçekleştirilmesiyle kendini aşacağını fakat insan olarak kalacağını iddia eder. Transhümanizme ilgisi evrimci ilerleme nazarında olan Huxley'in evrim süreciyle ilişkili olan transhümanizm terimi aynı zamanda teknolojiyle ilişkilidir. Transhümanizm tanımı birçok nedenden dolayı ilgi çeken Huxley, öncelikle kurumsal doğası itibariyle transhümanizmi bireysel mükemmellik ve iyileşmeden daha çok insanlığın tümü için pozitif bir adım olarak görür. İkinci neden ise transhümanizmin yeni olasılıklara açık olması ve böylece insan doğasının derinleşmesidir (Haughey, 2013: 77). Transhümanist evrimci teorisyen J. Huxley'a göre bir inanç olarak transhümanist insan türleri; insan doğası için yeni imkânları gerçekleştirerek kendini aşkınlaştırabilir. Bu inanç yıllardır hareketsiz olan doğal bilimciler ve felsefecilerin sayısının artmasıyla desteklenmektedir. Kendilerini transhümanist olarak atfetmeyen doğa bilimci ve felsefecilerin hepsi, insanın yeni teknolojik gelişmelerin, kullanımlarının ve benzer biyolojik kısıtlamaların üstesinden geleceğini iddia etmişlerdir.

Transhümanizmin öncü felsefecilerinden J. Huxley'a göre transhümanizm, gelecek hakkında bir düşünme tarzı olarak ilk evreyle mukayese edildiğinde gelişmenin sonunu temsil etmez. Transhümanist olmak, yeni biyoteknolojiler tarafından artırılmış fiziksellik değil yalnızca teknolojilerin yakınsamasının kullanımıyla insan durumunun arzu edilebilir ve mümkün gelişimini onaylayan görünümünü paylaşmaktır. Huxley, 1930'lar ve

1940'larda öjenik konular üzerine yazdı ve 1959'dan 1964'e kadar *Eugenics Society*'nin başkanı olarak hizmet verdi. İlk çalışması olan *Religion without Revelation-1927* çalışmasın yeni bir dünya görüşü olan "gelişmiş din" veya "dinî hümanizm" terimini zamanla önce "bilimsel hümanizm" sonra "evrimci hümanizm" nihayetinde transhümanizme dönüştürdü. Huxley'in vahiysiz dine ve bilgiye inanan transhümanizmi yani yeni din; gelecek dönemlerin ihtiyaçlarına hizmet etmek için ortaya çıkacak ve son birkaç yıldır bilgi patlamasıyla üretilen yeni bilgilerden istifade edecektir (Samuelson, 2005: 60-61, 64).

Transhümanist hareketin ikinci büyük ilham kaynağı olan bilimi, beşerî toplumsal hastalıklar için ilaç olarak gören Haldane'dır. Liberallerin uygun önlemler almadığını, savaşın (1. Dünya Savaşı) toptan kötü yönetildiğini ve İngiliz valilerin bilime karşı ilgisiz olduklarını iddia eden Haldane, takipçilerine siyasete bilimsel tavrın getirilmesi zorunluluğu hakkında vaaz vermeyi bir vazife edinmek zorunda kaldı. Ulusun maddi temelini bilimsellik olarak gören transhümanist düşünür, bilimsel bilginin insan hayatında nasıl devrim yaratacağını tahmin etmenin imkânsız oluğunu iddia eder. Haldane'nin bilimsel araştırmanın ana konusu nüfus genetiğiydi. R. Fisher ve S. Wright'la birlikte doğal seleksiyonun matematiksel teorisini geliştirerek gen frekanslarının değişim oranlarını ve talimatını gösterdi. Bir karakterin niteliği için seleksiyonun etkinliğini ve oranını hesaplayabiliyordu. İnsanın biyolojik gelişim rüyasından dolayı öjeni onu da büyülemiştir. Haldane, birincil kuzenlerin evliliğini ve bu tür evliliklerin durdurulmasını isteyerek tüm genetik kusur türlerinin azaltılabileceğini düşündü. Fakat bununla birlikte özgür ve eşit eğitimin, kalıtsal zenginliklerin kaldırılmasının daha düşük sınıfların iyileşmesi için koşulları yaratacağına inandı. Eğitim eşitsizliği ve sınıfsız bir toplumun yaratılmasını umut eden Haldane'a göre, az bir adaletsizliğe uğramayla insanlığın sorunlarının azaltılması için öjenik önlemler alınabilirdi fakat bugün bu imkânsızdır.

Bilimsel terimlerde ütopyacı öjenik görünümü sergileyen Haldane, ideal toplumda öjenikleri konu aldığı kayda değer gelecekçi bir deneme olan *Daedalus or Science and the Future-1924* kitabında geç 20. yy.ın gelişmelerinin çoğunu öngörür. O, Grek mitolojisinin fiziksel mucidi olan Prometheus yerine ilk biyolojik mucit -onun deyişiyle- ilk genetik mühendis olan *Daedalus* üzerine odaklanmayı tercih etmiştir. Haldane, okura Promete'nin tanrılar tarafından cezalandırıldığını Daedalus'un ise gelecekte veya dünyada cezalandırılmadığını hatırlatır. Fakat evrensel ve yaşlanmakta olan insan, iğrenç biyolojik icatlara maruz kalmıştır. İnsanları, arızî ve doğal olmayan biyolojik icat olarak gören düşünüre göre biyolojik icat olan insan; tartışılmaz inanç ve önyargılar tarafından desteklenmiş, ritüel olarak saptırılmış ve sonlandırılmış varlık olmaya eğilimlidir. Kimya bilimini insan hayatını dönüştürmede etkin bilim olarak gören Haldane, performansı artırmak için sentetik gıdaların yaratımını ve kimyasal maddelerin kullanımını öngörür. Yeniden üretilebilir olarak planlanıp yetiştirilecek insan, evrensel olarak ve organizma dışından kaynaklanan (ectogenesis) derin değişiklikler yaşayacaktır (Samuelson, 2005: 67-68). Transhümanist düşüncenin önemli öncüsü olan biyolojist Haldane'a göre insanın maddi ilerlemesinde teorik sınır yoktur (Coenen: 2014: 758). Transhümanizmin peygamberleri, beşerî durumun daha da iyileştirilmesi için bir yol olarak öjenikleri savunmuştur. Bir komünist olmasına karşın Haldane de, öjenik hareketin ve tutumun içinde bulunmuştur. Bilimi popülerleştiren kamu entelektüelleri, bilimin insanın durumunu geliştirmede toplumsal bir rol oynaması gerektiğine inandılar (Samuelson, 2005: 55).

Bernal, *The World, The Flesh and The Devil-1929* eserinde insanların makinelerle bağlantılı beyinleri ve genetik olarak dönüştürülmüş olan siborg vücutlarıyla uzayda kolonileşeceğini söyler (Hughes, 2012: 758). İnsan türünün uzun dönemli perspektifiyle ilgilenen ve bilimi komünizm, komünizmi de bilim olarak gören Bernal için bilim ve komünizm; aynı paranın iki yüzü

olarak ortaya çıkmıştır. Doğal bilimlerde önemli etkiye sahip olan Marksizm'i başlatan Bernal, 1930'larda İngiliz bilim adamlarının mobilizasyonu ve siyasal olarak aşırılaşmasında merkezî bir rol oynamıştır (Samuelson, 2005: 72).

Yaklaşık yarım asırlık tarihe sahip transhümanizm hakkında birçok metin yazılmıştır. En önemlileri; R. Ettinger'in *cyronic* akımın yaratılmasına yol açan *The Prospect of Immortality-1964* ve *Man into Superman-1972*, E. Drexler'in nanoteknoloji fikrini popülerleştirdiği *Engines of Creation-1986*, robotik çalışmalar yapan H. Moravec'in bilinci makineye yükleme girişimini içeren metni *Mind Children-1989*, F.M. Esfandiary'nın *Are You Transhuman?-1989*, Ray Kurzweil'in *The Age of Spiritual Machines* ve *The Singularity is Near-2005* ve G. Stock'ın *Metaman and Redesigning Humans-1993* metinleridir (Winyard, 2016: 1). R. Ettinger'in *The Prospect of Immortality-1964* eseri transhümanizmin modern formunun verilmesinde önemli rol oynadı. Haldane ve Bernal, insan için tasarlanabilir gelişmeleri *Man into Superman-1972* eserinde tartıştı. İsmini *"FM-2030"* olarak değiştiren F.M. Esfandiary ise *Are You a Transhuman?-1989* kitabında posthumaniteyle evrimci bağ kurduğu transhuman insanın ortaya çıkışını gösterge olarak gördü (Bostrom, 2003a: 41). Transhümanizmin en çok bilenen sempatizanları; robot alanında çalışmalar yapan H. Moravec, YZ araştırmacısı M. Minsky ve moleküler düzeyde maddeleri sentezleme tekniği olan nanoteknolojinin kurucusu E. Drexler'dir (Mul, 2010: 246).

Moravec, transhümanistik programın en radikal örneklerinden biri olan *Mind Children* kitabında insanın entelektüel görkemine rağmen aşırı derecede kırılgan mahluk olduğunu, kazalar, zehirli maddeler, radyasyon ve dengesiz beslenme gibi şeylerden dolayı vücudunun kolayca zarar gördüğünü iddia eder. İnsan, diğer hayvanlarla karşılaştırıldığında çok hızlı koşamayan, fiziki gücü sınırlı ve çabuk bitkinleşen bir varlıktır. Kadim zamanda rekabet etmek için alet ve makinelere güvenen insanlar modern dönemde ise sınırlı zihnin ve hafıza kapasitesinin üstesinden gelmek için

yazı ve bilgisayar gibi haricî yardımlara güvenmektedirler. Tarih boyunca ortalama yaşam süresi 80 yıl olmasına karşın 120 yıla kadar uzamaktadır. Moravec'a göre nakledilebilen/*implant* yapay beden parçaları vücudun kusurlu parçalarıyla yer değiştirebilir ve genetik mühendisliğiyle birçok hastalığa direnç artırılabilir.

İnsan zihninin yapay bedene indirgenerek organik bedenin sınırlarına sahip olunmayacağını iddia eden Moravec, beyin ameliyatı robotu yolunu önerir. Nanoskopik elektrik ve kimyasal sensörlerle beynin katman katman taranacağını ve sonrasında beyin tabakasındaki fiziksel ve kimyasal süreçlerinin hepsinin simülasyon bilgisayar programı vasıtasıyla gerçekleştirilebileceğini söyler. Ona göre, insan zihninin bu göçü onu potansiyel olarak ölümsüz yapacağı gibi kendinden başka kopyalar da yapabilir. Ama aynen biyolojik klonlama durumunda, bunlar ayrı bir yaşam öyküsüyle yavaş yavaş diğer insanlara dönüşür (Mul, 2010: 249-250). H. Moravec'a göre insan bir bilgisayara yüklendiğinde ölümsüzlüğün nihai imtiyazını teknolojik ustalıkla elde edecektir. Hayles, Moravec'in otonom liberal özneyi terk etmediğini posthuman alanda onun imtiyazını sürdürdüğünü iddia eder (Wolfe, 2010: xv).

E. Drexler'e göre teknolojinin kendisi kutsaldır ve bilim adamları doğayı yeniden yaratmak ve maddeyi yapılandırmak için tanrı benzeri bir güce sahiptir (Samuelson ve Mossman, 2005: 33). İlk transhümanistlerden biri olan F.M. Esfandiary'nın teknoloji kullanma erdemine sahip olan transhümanizmin transhuman insanı, kültürel değerler ve hayat tarzı yaklaşmakta olan post-hümanite çağıyla bağlantılıdır (Haughey, 2013: 77). Tanınmış YZ araştırmacısı M. Minsky, YZ ile takviye edilmiş insanın ve yapay sinir ağları, duygu makineleri yaratmanın öncüsü olmuştur (Barben, 2005: 386). Bunların dışında Ed Regis, *Great Mambo Chicken and the Transhuman Condition-1990* kitabında mizahi bakışla transhümanizmin kibirli bilim adamlarını ve felsefecilerini konu edinir. *Age of Spiritual Machines-1990* eserinde R. Kurzweil, makine zekânın gelişmesi hakkında bilgi verir. C. Sagan, R. Dawkins,

S. Pinker ve D. Hofstadter vb. yazarlar, transhümanistlerin fikirlerinin kamu anlayışı tarzında gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (Bostrom, 2003a: 42).

Transhümanizm; yalnızca düşünür ve yazarlar tarafından temsil edilen bir hareket değildir. Birçok okul, şirket, dernek hatta kilise tarafından temsil edilen ve kendini yayma amacı taşıyan bir tebliğ hareketidir. İnsan ömrünü uzatma, hastalığı ortadan kaldırma gayesi taşıyan tıp merkezleri, nanoteknoloji, nano-biyoloji, genetik bilim, bilgisayar programı ve yazılımı çalışmalarıyla meşgul olan bilim merkezleri ve şirketler, yine YZ çalışmaları yapan her birinin bütçesi milyar dolarları aşan *Samsung, Nokia, Bloomberg Beta, Space3, İntel Capital* ve *Google* gibi şirketler vardır.

Dinî boyuta sahip, bilim ve maneviyatı birleştirme amacını içeren transhümanizm, tanrı rolünü oynama amacındadır. Florida'da kurulan *"The Church of Perpetual Life"* kilisesi hayatın uzaması için araştırmada bulunan manevi ve dinî öneride bulunan bir kilisedir. 500'den fazla üyesi bulunan bu kilise her ay toplanan üyeleriyle "tıpkı İsa'nın havarileriyle yaptığı gibi" transhümanist konuları tartışmakta, şarkılar söylemekte ve birlikte yemek yemektedirler (Volpicelli, 2014). Ayrıca dünya genelinde 100'den az üyesi olmayan transhümanist derneklerin çalışma alanları; doğal bilimler ve enformasyon teknolojisidir (Mul, 2010: 243). Bu derneklerden biri olan 1998'de kurulan WTA dünyadaki konferansları, akademik haber yayınlarını, bültenleri ve yerel transhümanist grupları organize eder (Bostrom, 2003a: 53). Sonsuz insan mutluluğu için özlem duyan transhümanizmde düşünce zenginliği vardır. *Humanite+Derneği*'nin başkanlığını yapan ve hareketini "demokratik hümanizm" olarak isimlendiren Hughes, liberal demokrasinin geliştirilmesi gerektiğine inanır. Hem insan bedeninin sınırlarını aşmak için teknolojiyi kullanmayı doğru bulur hem de resmi eşitlik ve özgürlüğün ötesinde *transhuman* bağlamda eşitlik, dayanışma demokratik katılım gibi değerleri korumak için demokratik ilginin artmasını savunur (Hughes, 2002).

Her konuda hemfikir olmayan çeşitli gruplara rağmen Amerikan extropistler'in (genel olarak Avrupalı transhümanistlerden daha özgürlükçü ve pazar/ticaret odaklıdır) yine de fikirlerinin istikrarlı esası vardır (Mul, 2010: 247). 1990'ların sonlarında bir grup transhümanist eylemci, etikle bağlantılı teknolojinin ilerlemesini planlama ve kullanımıyla ilişkili "Transhümanist Beyanname" yazmıştır. 1992'de *The World Transhumanist Association-WTA*, derneği N. Bostrom ve D. Pearce gibi felsefeciler tarafından kuruldu. Bugün birçok coğrafyaya bölünmüşler ve yaklaşık 5000 üyesi bulunmaktadır. Transhümanist harekette diğer çağdaş örgütlenmeler olan *"Extropy Institute, Foresight Institute, The Immortality Institute, The Institute for Ethics and Emerging Technologies ve the Singularity Institute for Artificial Intelligence"* ile yeni akademik disiplin olarak ortaya çıkan *"Future Studies"* gibi dernek ve kuruluşlar vardır. Cyberspace, yalnızca transhümanist fikirleri yaymak değil transhümanist eskatolojik ve ütopyacı ülkünün parçası ve konumudur (Samuelson ve Mossman, 2005: 32).

Teoloji, felsefe, bilim kurgu ve doğa bilimleri alanında yapılan çalışmalar transhümanizmin teorik ve pratik olarak güçlenmesine yol açmıştır. Transhümanist düşünürler, insan bilimleri, doğa bilimleri ve teknoloji alanında geniş bir birikime sahip olduğu gibi sosyalist ve komünist yazın birikiminden beslenmişlerdir. Teorik olarak sosyalist söylemden beslenmiş olsalar da konum ve beklentileri açısından kapitalizmle uyumludurlar ve konformist ve teknolojiye dayalı pratik bir hayat talebine sahiptirler.

İnsan kapasitesi ve yaşamını geliştirmek için yeni teknolojilerin kullanılmasını ve geliştirilmesini savunan bir hareket olan transhümanizm'in temsilcilerinden J. Hughes'e göre transhümanizm, insanoğlunun beden ve beyin sınırlarını aşkınlaştırmak için teknolojiyi kullanmalıdır (Turner, 2011: 11). Savaş sonrası çağdaş iyimser gelecekçiler de; uzay seyahati, tıp ve bilgisayarlar gibi teknolojik ilerlemeye doğru eğilimlidir. Bilimin spekülasyonla başladığı dönemlerde bilim kurgu edebiyatı analiz edilmiş ve

tartışılmıştır. A. C. Clarke, I. Asimov, R. Heinlein, S. Lem ve B. Sterling, G. Egan ve V. Vinge gibi yazarlar transhümanizm lehine katkıda bulundular ve yazılarında transhümanizmin çeşitli görünümlerini araştırdılar (Bostrom, 2003a: 41).

Transhümanizmin kum havuzluğunu yapan en önemli unsurlar, roman ve sinemadır. Roman'da *"Beggar in Spain-1993, Down and Out in the Magic Kingdom-2003, Postsingular-2007, Slan-1946, The Wind up Girl-2009, Upload-2012, Dune-1965, Accelerand-2005, Revalation Space-2000, Look to Wind-ward-2000"* romanları, sinemada ise *"The Terminator-1984, The Matrix-1999, Avatar-2009, Gattaca-1997, Wall-E-2008, Metropolis-1927, 2001: A Space Odyssey-1968, X-Men-2016, Brainstorm-1983, Eternal Sunshine of the Spotless Mind-2004"* filmler örnek olarak verilebilir. Bu roman ve filmlerde zekâ düzeyi artırılmış YZ'ya ve biyonik bedene sahip insanımsı varlıklar/siborg, metal ya da çelikle güçlendirilmiş insanlar, ölümsüz vampirler, metabolik komadan dönen zombiler, kurşundan kaçabilecek hıza sahip atletik varlıklar söz konusudur. Transhümanizm; tüm süper kahraman, korku filmleri ve televizyon programlarının çoğunda görülür. İnsanlar, TV dizilerindeki düşünme, algılama ve hatta bilinçle ilişkili işlevlerin hızlı ve sağlam bilgisayarlaşmış aletlerle Borg (Star Trek) gibi siborg veya sibernetik organizmalar olacak. Borg, bireysel özerk değerlere ve akla sahip hümanistler için cazip değildir. Onlar teknolojik yığın zekâsıdır –karınca veya termit kolonisi gibi- bireysel üyeleri, süper organizmanın amaçlarını ortaya çıkarmak için köleleşmiştir (Dağ, 2017: 60-61).

3.3. Teknolojik ve Sibernetik Bir Hareket Olarak Transhümanizm

19. yy. sanayileşme, kentleşme, ulaşım ve iletişim safhasını başlatmış, 20. yy. ise bu birikimi kullanarak insanlığın yaşam alanının sınırlarını geliştirmiştir. Bu asırda; makineleşme, ticarileşme, haberleşme, iletişim ve tıp gibi alanlarda sayısız teknolojik ilerlemelere tanıklık edilmiştir. Yalnızca üretim değil insan hayatı-

nın bağlı olduğu elektrikli ev ve mutfak aletleri, televizyon, bilgisayar, cep telefonu, otomobil ve uçak vs. birçok elektronik ve teknolojik alet insanın ve yaşadığı çevrenin dönüşümünü meydana getirmiştir. Nitekim Sorgner için teknolojik odak; her türlü teknolojik gelişmeyle transhuman insanın gelişmesidir (Babich, 2012: 18-19). Deniz, hava, kara sahasının çeşitlilik arz eden hızlı araçlarıyla insanlar olarak dünyada isteğimiz mekânlara ulaşabilmekteyiz, dünyanın diğer bir ucunda olanlar hakkında bilgi edinebiliyoruz ve internet vasıtasıyla dünyanın herhangi birine ulaşabiliyoruz. Bilim ve teknolojinin gelişmesiyle insan hayatında görünümler değişmiş ve insanlık transhuman sürece geçmiştir. Yaklaşık 5/1'ini yaşadığımız 21. yy.da ise teknolojikleşme süreci, hızını daha çok artırmıştır.

Tarım devriminin ardından süreç kas kuvvetinden mekanik kuvvete geçiş olan sanayi devrimini onu da bilişsel gücün insan üretimini artırdığı *Dördüncü Sanayi Devrimi-DSD* izlemiştir. Buhar, elektrik, teknoloji ve YZ dört devrimin temsilidir (bkz. Schwab, 2016: 10-11). 19. yy.da maddi-meta temelli mekanik güç bağlamında keşifler meydana gelirken sonrasında 20. yy.da kas enerjisi yerini elektrik-quanta gücü ve enerjisine bırakmıştır. M. Planck ve Heisenberg gibi bilimcilerin teorisiyle kuantum teorisinin doğa üzerinde mekanik değil daha sofistik ve sibernetik yeni keşiflerin doğmasına yol açmıştır. 21. yy. çağdaş dünyasında tasarımlanmış bir proje olan insan, teknolojik olarak belirlenen ve düzeltilen makinenin bir parçası olmuştur. Zihinsel yetenekleri geliştirmek için bilim ve teknoloji kullanıldığı transhümanist bir çağda biyolojik sınırlamalarını aşmış ve geliştirilmiş insan, yeni bir insan türü olarak ortaya çıkarak bilim ve teknolojinin merkezi olmuştur. Mesihyen bir karaktere sahip transhümanizm, insanlığın kurtuluşunun bilim ve teknolojinin kullanışı ve kolektif zekânın ortaya çıkışıyla mümkün olduğunu iddia eder. Transhümanistlere göre insan zihni, henüz kullanılmayan muazzam kuvveye sahiptir ve teknoloji vasıtasıyla kendini gerçekleştirecektir. Gen, robotik, YZ ve nanoteknoloji gibi bilim kurgu türüne ait olan son gelişme-

ler dikkate alındığında fantezi ve masal değil, bilakis bir gerçek hâline gelmiştir (Samuelson, 2005: 78-79). Akıl temelli felsefe ve kültürel hareket olan transhümanizm, bilim ve teknolojinin araçları vasıtasıyla insanın mevcut durumunun aşılması imkânı ve arzusunu onaylar. Sürekliliğe ve zekâya dayalı bir hayatın evrimini hızlandırmak isteyerek, yaşamı destekleyen ilkeler ve değerler kılavuzluğunda bilim ve teknoloji vasıtalarıyla mevcut insan formunun ve sınırlarının ötesine aşmak ister (Goffi, 2017: 4).

1950-1960'lı yıllarda sibernetik, insan hayatında, çevresel ve ekonomik krizleri yönetmede ve yeni düşünce tarzları üretmekte etkili olmuştur. Hem insan hem de insanın yaşadığı mekân üzerinde etkili olan sibernetik, sosyo-teknik bir içeriğe sahiptir. Sibernetiğin hem yapay hem de biyolojik sistemlerde etkisi insan ve çevresi üzerinde etkili olmasına yol açmıştır. Endüstriyel robotlar üretilmesiyle yetinilmemiş, insanın biyolojisine sibernetik vasıtasıyla müdahale edilmiştir. Vücudun sıcaklığı ve kimyasalları üzerinde müdahaleci olunmakla yetinilmemiş daha sonraki yıllarda tıp teknolojisi geliştirilerek insan doğası üzerinde değişiklikte bulunulmaya başlanmıştır.

-Daha- varlıklı, sağlıklı, uzun ve mutlu hayat sağlamada bilimsel araştırma ve teknolojik gelişmeyi olumlu gören transhümanizm'e göre teknolojik vasıtalara bağlı olarak insanlık, genetik yapısını iyileştirerek farklı özellikler kazanır. İnsan doğasını yeniden yapmak için teknolojinin kullanıldığı bu asırda kök hücre teknolojisi, genetik mühendislik ve nanoteknoloji vasıtasıyla sağlıklı hayat, uzun ömür, artırılmış zekâ edinilerek daha mutlu ve erdemli hayat sağlanabilir. Teknoloji vasıtasıyla yeni bir insanlık tasavvuru ortaya koyan transhümanizm, insanın gelişmesini artırmaya yönelik teknolojik araştırmayı sürdürmeyi temsil eder. Enformasyon ve biyoteknolojik yeniliklerin artış çağında transhümanizm, gelecek dünyanın radikal görüşünü temsil eder. İnsan evriminin gelecek aşaması olarak teknolojiyle insanlığın ortaya çıkışı insana daha fazla bir şey olma fırsatını verir (Campbell ve

Walker: 2005: 1). 2000 yılında bir transhümanist dernek; insanlığın teknoloji vasıtasıyla radikal olarak değişeceğini ve yaşlanmanın kaçınılmazlığı, insan ve YZ'ların üzerindeki sınırlandırmalar, tercih edilmemiş psikoloji, acı çekme ve yeryüzü gezegenine hapsedilme gibi parametreleri içeren beşerî koşulların yeniden tasarlanmasının alt yapısını öngören bir açıklama yayınlamıştır (Coenen: 2014: 754).

Transhümanizmin seküler akıl, tekno-bilimsel ilerleme ve Aydınlanma'nın insancı fikirlerinden doğduğu iddia edilir. Bostrom, transhümanizminin köklerinin vahiy veya dinî otoriteden daha çok deneysel bilim ve eleştirel akıl vurgusuyla tanımlanmış rasyonel hümanizmde olduğunu ileri sürdü. Hem mantık temelli bir felsefe hem de kültürel bir hareket olan transhümanizm, temel olarak bilim ve teknolojiyle insanın durumunu geliştirme imkânı ve arzusunu onaylar. Transhümanistler, hayatı teşvik eden ilkeler ve değerler kılavuzluğunda bilim ve teknolojiyle mevcut insan formunun ve sınırların ötesinde akıllı hayat evriminin hızlandırılması ve devamını araştırır (Wolyniak, 2015: 54). Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yanında 1960'lar ve 1970'lerde yeni toplumsal hareketler ve gençlik kültürleri; aktivist bir hümanizm karşıtlığı olan feminizm, sömürgeleştirme ve ırkçılık karşıtlığı gibi tepkileri meydana getirmiştir (Braidotti, 2014: 27).

Projesinin temelinde insanın kusurlu olduğu anlayışı bulunan transhümanizm, tıbbi teknolojilerle insanın hem biyolojik hem de psikolojik kusurlarını giderme çabası taşır. Sorgner'e göre teknoloji; genetik, morfolojik (plastik cerrahi vb.), farmakolojik veya cybor-teknolojik olarak (mekanik veya dijital siborg yaratarak, dijital varlığı geliştirme ve bilgisayara birinin zihninin içeriğini yükleme vasıtasıyla) çeşitli tarz ve görünümlerde gerçekleştirilebilir (Sorgner, 2016: 42). Transhümanizm, genetik mühendisliği ve klonlama gibi biyoteknolojiler dışında nanoteknolojiden de medet umar. Mikroskopik olarak küçük makinelerin yardımıyla vücutta kan damarları ve insan-makine entegrasyonu vasıtasıy-

la iyileştirici faaliyetler yürütecek şekilde yapılabilir. Örneğin; yapay eklemlerin, organların ve duyuların implantasyonu veya beyin ve bilgisayar arasındaki (sinirsel ve elektronik) arayüzlerin oluşturulması bunlardan bir kaçıdır (Mul, 2010: 248).

Son zamanlara kadar teknolojik evrim; başlıca teleskop, mikroskop vb. aletlerin üretimi kadar insan vücuduna bilgisayar-mühendislik aletlerini uygulama doğrultusunda biyolojik fonksiyonları geliştirmek hatta kökten olarak değiştiren en son gelişmeleri içerir. Böyle bir meseleyi ve amacı edinen transhümanizm; insan sınırların üstesinden gelmeyi, fiziksel, psikolojik ve entelektüel yetenekleri geliştirmek ve üstesinden gelmek için teknolojik aletlerin kullanımını yaygınlaştırmayı düşünür. Transhümanistler; acı veya yaraları hafifletmek, doğuştan ya da sonradan edinilen bazı kısıtlamaları aşmak ve mevcut biyolojik yetenekleri geliştirmek için sofistike teknolojileri teşvik ederler (Haughey, 2013: 42-43).

Transhümanizm, teknolojilere atıfta bulunarak insanın acı çekme, hastalık, yaşlanma ve ölüm gibi sınırların üstesinden gelineceğini, insanın zihinsel ve fiziksel görünümlerinin geliştirebileceğini iddia eder (Haughey, 2013: 77). Biyolojik sınırlamaların üstesinden gelmek için bilim ve teknolojinin kullanılmasını destekler. Nanoteknoloji, organ nakilleri, genetik mühendisliği, protez, bilişselliği ve ruhsallığı artırıcı ilaçlar, klonlama, morfolojik özgürlük ve yaşlanma karşıtı vs. tıbbi teknoloji vasıtalarıyla insanlık, biyolojik sınırlarını aşarak transhuman sürecine girmiştir (Sirius ve Cornel, 2015: 173). İnsanlığın gelişimini amaçlayan transhümanistler; sınırlı, ölümlü, hasta ve yaşlı organizma veya doğal varlığın ötesine geçme amacını taşır. Bu amaca yönelik yapılan çalışmalardan ümitvar olan transhümanizm, insanın fiziksel ve zihinsel açıdan geliştirildiğinde mevcut hâlinden daha çok mutlu olacağını iddia eder.

Çağdaş bio-tıp temsilinde araştırmanın önemine vurguda bulunan transhümanizm sürecinde araştırma laboratuvarlarında ve hastanelerinde ortaya çıkan yeni prosedürler ve teknolojiler; ruh

hâlini değiştiren ilaçlar, kas kitlelerini güçlendirici maddeler veya tercihe dayalı olarak hafıza silme, doğum öncesi genetik tarama veya gen terapisinde -hastalıkların hafifletilmesi veya iyileştirilmesi gibi şeylerde- kullanılabilir (Fukuyama, 2004: 42). Transhümanistler, evrimci mühendisliğin aktif biçimlerinin hastalığın hedef alınmasıyla başlayacağını kabul eder. Transhümanist J. Hughes'e göre bu teknolojinin ilk yararlanıcıları kendi hayatlarını kontrol etmede kullanabilecekleri için hasta ve özürlüler olacaktır (Nehlman, 2012: 12).

Dinî ve gnostik kökenlere sahip dünyevi transhümanizmin hikâyesi, mevcut insanlığın ve uygarlığın hikâyesidir. Teknolojik ilerlemenin bir hikâyesi olan transhümanizm, insan durumunu değiştiren teknoloji dizgelerine (hayatın uzaması, bilincin artırılması, nanoteknoloji, YZ, beyinden öykünüm olan beyin-bilgisayar ortaklığı, uzay sömürgeciliği vb.) öncülük eder. Bu durumda yeni teknolojik yetenekler insanların geliştirilmiş hâlinin transhuman, nihayetinde posthuman olmasına yol açar. Yani varlıklar, doğal evrimin dayattığı kısıtlamalardan büyük ölçüde kurtulur (Sandberg, 2015: 8-9). R. Kurzweil gibi tekno-ütopyacılar; bu teknolojilerin ortaya çıkmasıyla, acıların ve yoksulluğun ortadan kaldırılmasını içeren tüm toplumsal sorunların hemen çözüleceğine inanır (Mossman, 2005: 229-230).

İlerlemiş kapitalizm ve onun biyogenetik teknolojileri, posthumanın aksi formuna neden olur. Yaşam meselesi, hayatın genetik kodu -hayatın kendisi- ana sermayedir. Küreselleşme tüm formlarında yeryüzünün ticarileşmesi anlamına gelir. Refahın hiper-kapitalist birikimi eko-sistemin üretim gezegen aparatlarına ve yeni multi-medya çevrenin bilgi-eğlence aparatlara dönüşüdür (Bradotti, 2013: 7). Uzun vadeli hayatta kalma, beyindeki bilginin daha güvenilir bir ortama yüklenmesiyle olabilir. Doğanın bir araya getirdiğini ayırmak için teknolojiyi geliştirmek isteyen transhümanistlere göre insanın kaderi, ne tanrının ne de Darwin'in ellerindedir çözüm insanın kendi elindedir (Daly, 2015:

87). Entelektüel bir hareket olan transhümanizm teknolojik gelişme sürecinde insanlığı evrimde yeni bir insan hâline sokacağını savunur. Biyolojik insan türleri otonom, süper akıllı ve karar verici makinelerle yer değiştirecektir. Evrimden farklı olarak yavaş, kontrolsüz ve öngörülmeyen bu süreç, kontrollü ve yönetilen insan mühendisliğini meydana getirecektir (Samuelson, 2015: 162). İnsan mühendisliğinin en önemli unsurları insanı zihinsel ve bedensel olarak geliştirecek olan genetik mühendislik, robot bilim ve nanoteknoloji gibi teknolojilerdir.

Hümanizmin radikalleşmesi transhümanizmken, *transhuman* ise insanın aşırılaştırılmasıdır. A.C. Clarke ve I. Asimov gibi bilim kurgu yazarları insanın havsalasını ve tahayyülünü geliştirdiler. İntel'in kurucusu G.E. Moore ve Microsoft'un kurucusu B. Gates gibi kişiler süper bilgisayarları inşa ettiler. Yarım asırdır -daha-hızlı, nazik ve akıllı dijital bilgisayarlar geliştirilerek hayatın her görünümü değiştirilmiştir. Apple ve Samsung gibi şirketlerin üretmiş olduğu bilgisayar ve telefon teknolojisi, bu cihazlarla bağlantılı olarak üretilen facebook, twitter, WhatSap, instagram gibi sanal hayat alanları insanı ve hayatı farklı bir boyuta sokmuştur. İnsan ve hayatının hızlı dönüştüğü bu süreçte A. Lewandowski ve E. Musk gibi kişiler makine, bilişim, network ve sibernetik teknolojileriyle fantastik bir gelecek düşünmekteler ve buna bağlı bir dünya inşa etmeye çalışmaktalar. Adeta yeni bir tarihsel dönem olan transhümanizm ve sonraki aşaması olan posthümanizm sürecinde tekno-bilimin etkisiyle insanın evrim süreci hızlandırılarak yeni bir insan ve hayatla karşılaşılacaktır. N. Bostrom ve J. Hughes gibi demokratik transhümanistler, gelecekte insanlığın teknoloji vasıtasıyla radikal olarak değişeceğini ve buna bağlı olarak yeni bir sosyal düzenin oluşacağını iddia ederler (Goffi, 2017: 13).

Biyoteknoloji ve enformasyon teknolojisi ekonominin geniş sektörlerini dönüştürmüştür. Kök hücre araştırması, genetiği değiştirilmiş gıdalar, genetik insan terapisi, embriyo görüntüleme, hayata dair nihai kararlar, tıbbı gelişim, enformasyon pazarları ve

araştırma finansman öncelikleri gibi çağdaş konular transhümanist etiğin konularıdır. Transhümanist fikirlerin önemi muhtemel insan gelişimi için fırsatları artırmaktadır (Bostrom, 2003a: 27). Transhümanist görünümler, vaadi posthumanlar yaratmak olan birtakım yakınsak/*convergent* teknolojilerin gelişmesine dayalıdır. Bunlar nanoteknoloji (kendi kendini yenileyen, molekül boyutlu robotlar), Biyoteknoloji, Bilişim Teknolojisi ve Bilişsel Bilimler (NBIC) ve GRAIN (genetik manipülasyon, robotik, YZ, nanoteknoloji) kapsar (Jeffery, 2016: 18). Transhümanizmde evrim, değişim ve gelişim önemli kavramlardandır. Gelişim, devrim, radikal evrim, tasarımcı evrim ve bilinçli evrim kavramlarıyla hayal edilen senaryo yeni bilimsel keşiflere ve nanoteknoloji, biyoteknoloji, genomi, robotik, bilgi ve iletişim teknolojisi ve uygulamalı bilim gibi yeni teknoloji ve bilimlerin ortaya çıkmasına dayanır (Samuelson, 2015: 162). Sanayileşmenin ardından teknolojikleşme meydana geldiği gibi teknolojikleşmenin ardından yüksek ve sibernetik teknoloji süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte bio-tıp, nörobilim, nano-biyoloji ve nanoteknoloji alanlarda yapılan çalışmaların artması NBIC'nın transhümanizmde etkili olmasına yol açmıştır.

Sonuç

Eski ile yeniyi birbirinden ayıran *modernlik*, 16. yy.da olgu olarak karşılığını bulmuş farklı ifadelendirmelere sahip olmuştur. Modernliğin arkasında hem matematik-fizikçiler hem de teolog-düşünürler bulunur. Matbaanın icadı, Luther tezleri hatta Fransız devrimi gibi farklı dönemleştirmeler modernliğin başlangıcı olarak görülmüştür. Modernliği çok geniş aralıkta ele alan Toulmin, Rönesans ve 17. yy.ı modernlik olarak isimlendirirken iki dünya savaşı sonrası dönemi ise postmodernlik olarak isimlendirir. Modernliğin oluşumunda ve yeni bilimin meydana gelmesinde Descartes, Copernicus, Kepler, Galileo ve Newton gibi bilim adamlarının katkıları vardır. Bu asırda akılcı ve deneyci bakış güçlenmiş, dinî bakış gerilemiştir. Modernlik konusunda dönemleştirmeler

olması itibariyle farklı bir dönemleştirme olarak iki Bacon arası dönemi *modernlik* olarak görebiliriz.

Hem Rönesans hem de 17. yy. modernlik olarak nitelendirilse de coğrafya ve karakter olarak farklılıklar arz eder. Rönesans'ta sanat ve edebiyat etkinken, 17. yy.da ise matematik etkin olmuştur. Teosantirik bakış açısı terk edilmeye başlanmış homosantirik bakış açısı kabul görmeye başlamıştır. Felsefi ve bilimsel karakter olarak laik bir tutuma sahip bu asrın karakteristiğini verebilecek üç filozof-bilimci; Bacon, Descartes ve Newton'dur. Deney ve uygulamalı bilimin öncüsü olan ve bilginin, doğa üzerinde tahakküm aracı olduğunu vurgulayan Bacon'a göre akıl ve duyum sayesinde doğa alt edilebilir ve dünyanın efendisi olunabilirdi. Her ne kadar ütopik gibi görünse de uygulamalı bilimin örneklerini vazeden Bacon, dünyayı manevi bir varlık alanı olarak değil maddi bir düzlem olarak algılamıştır.

Bacon'un deneysel açıklamasına karşın dünyayı rasyonel ve matematiksel olarak algılayan Descartes, özne ve yöntemi doğayı makinaya benzetmiş insanın bu makinayı kavrayabilme özelliğini dinamik akılda bulmuştur. Buna bağlı olarak mekanik dünyayı yaratan tanrı tasavvuruyla Descartes, madde/mekân ve ruh/zaman ayrımı yaparak uzamı sayıya dönüştürerek analitik geometriyi inşa etmiştir. Descartes, sekülerleşmeyi hızlandıran ve Tanrı'nın evrendeki imtiyazlı konumuna son veren bir filozoftur. Bacon ve Descartes'in sentezi diyebileceğimiz Newton, Tanrı'nın varlığını sistemin bir parçası olarak görür ve akıllı bir tasarımcı tarafından evrenin matematiksel dizgeye sahip yaratıldığını iddia eder. Yalnızca fizik bilimi etkilememiş genel yasaya ulaşma bağlamında sosyal bilimler alanını ve güç vurgusundan dolayı da Batı siyasetini etkilemiştir. Dünyayı mekanik ve matematiksel olarak algılayan üç filozof, yalnızca evren tasavvurunu değil bu tasavvurun sahibi olan insanı da değiştirmiştir.

Rönesans ve reformla dünyevilik ve akılcılık ilerlemiş, deist ve mekanikçi 17. asır, Aydınlanma'nın temeli olmuştur. Dünyevi nite-

likler taşısa da 17. ve 18. yy. felsefesi teolojik unsurları terk etmiş değildir. Fakat din; üçleme, ilk günah, mucizelerin savunucusu olan Kilise'nin dini değil aklın/doğal dinidir. Dünyanın, Augustinus'un "Tanrı Devleti" kadar güçlü ve huzurlu olacağına inanan Aydınlanmacılık, Hristiyanlığın kadim kalıplarını değiştirmiştir. Gerek monarşiye gerekse Kilise'ye karşı mücadelesinin neticesinde yeni bir toplum ve bireyin zuhur etmesine katkıda bulunmuştur. Akıl, hurafeye ve cehalete karşı savaşın ve ilerlemenin anahtarı olarak görülmüştür. Sosyal, kültürel ve entelektüel dönüşümlerin olduğu Aydınlanma; bilgi, tarih, siyaset-yönetim, din, iktisat ve ahlak alanında odaklanmıştır. Fransız fizyokratların etkisiyle materyalist bir karakter edinen Aydınlanma; epistemolojik, deneyci ve materyalist bir karakter kazanmıştır.

Çağının ruhu -estetiğin, bilimin, siyasetin ve ticaretin çok etkin olduğu dönemin ruhu- olan Hume bu etki alanlarında çalışmış olan bir sosyal bilimcidir. Geleneğe yönelik eleştirel, yıkıcı tavır ve kurucu tutum edinen Hume için gelecek -kapitalist- düzenin en önemli unsurları; rekabet, tutku, hırs ve lükstür. Dönemin hakim görüşü olan Merkantilist yaklaşımı eleştirerek, serbest uluslararası ticaretin taraftarı olarak ve para miktarı kuramıyla iktisat biliminin gelişimine katkıda bulunmuştur (Murteza, 2012: 196). Ticari kapitalizmi zirveye ulaştıran Smith, ekonomik ve toplumsal süreçleri aklın ürünü olarak görüyordu. İnsandaki daha iyi hâl için tamahı olumlayan filozof, etik ekseninde bir ekonomi politik inşa etmiştir. Hume ve Smith kurumsal dönüşümü sağlarken Kant, zihinsel bir dönüşümü gerçekleştirmiştir. Augustinus'un insanın, Tanrı'nın merhametiyle kurtulacağını söylemesine karşılık Kant, aklın insanı kurtaracağını söylemiştir. Batıda modern-ulus (akıl ve tahakküm) devletlerin varoluşunda katkısı olan Kant, hegemonyanın meydana gelmesine katkıda bulunmuştur. Hume ve A. Smith kurumsal, Kant ise bireysel ve toplumsal dönüşümü sağlamıştır. İngiliz deizmi; Fransız fizyokratlarını, Amerikan sekülerizmini ve deizmini beslemiştir. Batı bu filozofların katkısıyla akılcı pozitivist, seküler ve hümanist bir karakter kazanmıştır.

Aydınlanma teori işiyken, sanayileşme uygulama işidir. Bacon'un tasarısının bir kısmını tamamlayan -ticarileşme ve bilim-teknikle beslenen- sanayileşme, insanı farklı bir boyuta taşımıştır. Aydınlanma zihin gücünü artırırken, sanayileşme ise kas gücünü artırmıştır. Yeryüzünde cennet inşa etme isteği ve süreci, bazı istenmeyen hadiselerden (sömürgecilik, savaşlar, militarizm vs.) dolayı sekteye uğramıştır. Sanayileşme kentleşmeyi etkilemiş, kitle iletişim araçlarını ve toplumsal hareketliliği meydana getirmiştir. İnsanlık teknolojiyle yetinmemiş sibernetik ve robotik çalışmalara yönelmiştir. Newtoncu evrenden Einsteinci evreye geçişte evren dönüştürülerek varlığın yeni boyutları keşfedilecek, yapay ve yeni evrenler kozmik varlığın zihnî çocukları olarak yaratılacaktır. Bacon'un tasarısı Newtoncu evren/sanayileşme tarafından yarılanmış Einsteinci evren/sibernetik süreçte tamamlanma yoluna girmiştir. Mekanik fizik ve matematiksel bir süreçten, teknolojik, dijital ve sibernetik bir sürece geçilmiştir. Bu süreçler; Türker'in ifadesiyle GMT'den MAMA'ya ve sonrasında ise İZA'ya geçiş süreci olarak adlandırılabilir. Postmodernlik, transhümanizm ve posthümanizm son dönem olan İZA'nın içerisinde bulunur.

Öklid dışı geometriyle bağlantısı olan ve bilimselliğin itibar kaybettiği postmodernlik kapitalizmin sistem içi dönüşümünü içerir. Sosyal, sayısal, kültürel ve iktisadi durumları içeren bu dönemde büyük anlatıların ölü olduğu, muğlaklık, parçalanmışlık, yapaylık vardır. İnsan anlamını kaybederken hümanizm ilerlemiş ve derinleşmiştir. Postmodernizm, hümanizmin radikalleşmiş formudur. Newton modernliğinden Heisenbergci postmodernliğe geçişte hümanist sürecin derinleşmesi transhümanizm ve posthümanizm sürecini doğurmuştur. Bu bağlamda Türker, postmodern dönemde meydana gelen gelişmelerin, hümanizmin yarattığı insan modelinin insan, evren, bilgi, akıl gibi temel kavramlara olan bakışını değiştirerek posthümanizmi başlattığını ve postmodernizm ile posthümanizmin ortaya çıkışı ve yönelimleri bakımından benzer olduklarını söyler (Türker, 2017: 228).

Vaatleri ve amaçları bakımından ütopyacı olan Rönesans ve Aydınlanma gibi transhümanizm de insanlığı sibernetik ve ideolojiyle daha ileri taşımak ister. Kökleri; rasyonel hümanizmde yani Rönesans ve Aydınlanmada bulunan transhümanizmin Fransa'da Condorcet, İngiltere'de Godwin ve Almanya'da Fichte söylemiyle örtüşen benzerlikleri vardır. Aydınlamanın tekno-ütopyacı modern formu olan transhümanizm, pratik yönünü transhümanizmin öncü anahtarı olarak görülen Bacon'dan almıştır. Bacon'un tasarısı Newton'ın fizik-matematik bileşimli mekanikçi bilim teorisiyle bilimsel temel kazanmıştır.

Darwinci evrim anlayışından teorik destek alan, evrimci biyoloji ve psikoloji teoriden beslenen transhümanizm, insanı nörobiyolojik, nörofizyolojik, genomik çalışmalarla biyolojik bedenden biyonik bedene evriltmiştir. Bilhassa transhümanizmi evrimci bir süreç olarak anlayan Chardin, teknolojiyi evrim sürecinde önemli bir unsur olarak görür. Darwinci beşerciliğin azaldığı, insan genomunun değiştirildiği, hastalanmayan ve ölmeyen yeni bir varlık türü tasarımı Neo-Darwinist bir sürecin göstergesidir. Neo-Darwincilik veya Post-Darwincilik olan transhümanizmin insanı, transhumandan posthuman'a geçişi içeren bir evrim süreci yaşar. Yapay müdahalelerle doğası değişen insanlığın modern bir seleksiyon türü olan öjenik durumlarla karşılaşma ihtimali vardır.

Nietzsche'nin güç istenci ve üstinsan kavramları transhümanist düşüncenin içeriğinde bulunur. Transhümanizmin üstinsanı; reel-politik, hem topluma hem de teknolojiye entegre edilmiş, seküler ve kolektif şuura sahip varlıkken, Nietzsche'nin üstinsanı cesur, bireysel, muhalif ve kutsal denilebilecek bir niteliğe sahiptir. Nietzsche'nin *übermensch* ile *transhuman* veya *posthuman* arasında bağlantılar kurulmuştur. Mevcut insandan memnun olmayan ve daha güçlü insanın beklentisi içindeki Nietzsche, insan ve diğer var olanların değişim geçirmesini içeren bir güç istenci olan bir metafiziğe bağlıdır. Sorgner transhümanizmle Nietzsche

arasında benzerlik olduğunu vurgularken, M. More transhümanizmin ondan ilham aldığını M. Hauskeller ise transhümanizm ile Nietzsche felsefesinin tamamen birbirinden farklı olduğunu iddia eder. Transhümanizm ölümü ortadan kaldıran bir ölümsüzlüğü içerirken, Nietzsche'de ise kişisel ölümsüzlük yoktur, süreklilik ebedî dönüşle olur. Nietzsche'nin üstinsanı kendi türünü alt ederek üstinsan olurken, transhuman ise biyoteknolojik vasıtalarla meydana gelir.

Transhümanizm insanı farklı bir varlık türü hâline getirme amacı taşırken insanın insan kalmasını da ister. İnsanın gelişimini bilim ve teknolojiyle sağlayacak olan transhümanistler yaşam süresini uzatmak, zihin yükleme, bedeni dondurmak vb. insanın entelektüel, fiziksel ve psikolojik kabiliyetlerini artırma ama insan kalma iddiasında bulunurlar. Yalnızca insanı değil çevreyi de modifiye eden transhümanizm daha iyi insanlar ve dünyayı daha iyi bir mekân olarak inşa etmeye çalışır. Dönüştürme gibi amacı yaşayan bir ideoloji olarak transhumandan posthumana geçme çabası vardır. Homosapiens'ten Robosapiens sürece geçişi sağlayan unsur, YZ olmuştur. İnsan; güçlü, ölümsüz ve sorunsuz olma isteğiyle tanrıya benzeme amacı içindedir. İnsan-tanrı-doğa denkleminde transhümanizmin hem antropolojik hem de teolojik yönü vardır ve antropolojik kavram ve sorunları temsil eder. Zihni, çipler vasıtasıyla YZ sürecine taşır ve maddi temelli ontolojidir.

Transhümanizmin en önemli temsilcileri J. Huxley, Haldane ve Bernal'dır. Terimi ilk kullanan Huxley, transhümanizmin dinin yerini aldığını ve onun bireysel mükemmellik ve iyileşmeden daha çok, insanlığın tümü için pozitif bir adım olarak görür. Haldane insanın biyokimyasal olarak geliştirilmesini ve ötenyi savunmuştur. Bernal ise insanların zihnin makinelerle bağlantılı beyinleri ve genetik olarak dönüşmeleriyle dönüşeceğini söyler. Moravec, F.M. Esfandiary, E.K. Drexler R. Kruzweil, N. Bostrom ve Minsky gibi kişiler diğer temsilcilerdir. Kişilerin haricinde ekol, şirket,

dernek hatta kiliselerde transhümanizmin temsilcileri vardır. Ayrıca sinema ve romanda da varlık bulan transhümanizm bir hayat tarzı ve kültür olarak yaygınlaşmaya çalışmaktadır.

19. yy.ın sanayileşme ve 20. yy.ın yüksek teknoloji birikiminden faydalanan, 21. yy.daki siberteknolojinin ürünü olan transhümanizm; gen, robotik, sibernetik, nanoteknoloji ve YZ gibi uygulamalarla insanın transhumana döneceğini düşünür. Özellikle tıbbi teknolojilerle insanın biyolojik ve psikolojik olarak mükemmelleşeceğine dair ümitvardır. Transhümanist entelektüel hareket, teknolojik gelişme sürecinde insanlığı evrimde yeni bir insan hâline sokacağını savunur. Biyolojik insan türleri otonom, süper akıllı karar verici makinelerle yer değiştirecektir. Bilim kurgu, bilgisayarlaşma, akıllı telefonlar, sosyal paylaşım siteleri, siber teknoloji ve YZ uygulamalarından faydalanan NBİC transhümanizmde etkili olmuştur.

III. BÖLÜM
BACONCU TASARININ TAMAMLANMA SÜRECİ: TRANSHÜMANİZM'DEN POSTHÜMANİZM'E

1. Posthümanizme Geçiş ve Dönüşüm Vasıtası Olarak Transhümanizm

1.1. Devrimci ve Dönüştürücü Bir Güç Olarak Transhümanizm

Daima ekolojik, jeocoğrafi ve zihinsel olarak varlıklarının sınırlarını geliştirmek isteyen (Bostrom, 2003a: 38) insanlar; soyut düşünce kapasitelerini geliştirir geliştirmez hayatlarını kökten geliştirecek imgelem yollarına başvururlar. Sağlık ve bilgeliklerini geliştirmek için ilaçlar ve büyüsel pratikler geliştiren insanlar dinî dünya tasavvurlarını geliştirerek çatışma veya adaletsizlik olmaksızın, kendi değişimlerinin özgür olacağı daha mükemmel dünyada zaman ve mekânı konumlandırırlar. Son 2000 yıllık tarih boyunca kökten toplumsal ve maddi hayatlarını değiştirecek gelişmeler yaptılar. 1700'lerde Avrupa Aydınlanma'sının ortaya çıkması ilhamıyla kendilerini inanç olarak yenidünyada akıl, bilim ve teknolojinin temelleri üzerinde inşa ettiler. İnsanların çoğu, insanlığın makinelerle yoksulluk ve zahmetten, bilimsel tıpla hastalıktan hatta ölümden azat olunacağına, uygarlığın yüksek başarılarıyla asilleşeceklerine ve eşitlikçi bir toplumda birleşeceklerine inanırlar. Bazıları barışçıl, bazıları kanlı devrim yoluyla, bazıları mantıklı devletle bunun başarılacağına bazıları ise serbest pazarın değişimin motoru olacağına inandı. Bazıları akıl ve inancın yeni melezleşmesine inandı, bazıları da aklın din ile uyumsuz olduğuna inandı (Hughes, 2012: 757-758).

Tüm bu arayış çabası içerisinde transhümanizm, insan sınır ve koşullarının birçok unsurunu azaltmak veya hafifletmek de dâhil olmak üzere, insan yaşamını radikal bir şekilde dönüştür-

meyi amaçlamaktadır. Günümüzde bilimsel kimliklikleri tartışmalı olsa da transhümanizm savunucuları projelerini bilim ve aklı temel alan bir proje olarak görürler. İnsanüstü bir şey yaratma veya olması olasılığının değerlendirilmesiyle mühendislik hedefleri olan hayatın anlamı meselesini ön plana çıkartırlar (Winyard, 2016: 4). Teknoloji vasıtasıyla gelişmiş insan arzusunu ve tipik olarak insanın nasıl geliştirileceğini belirli objektif ölçekte savunan transhümanistlerin çoğu radikal bir tarzda biyolojik insan doğasının üstesinden gelmek için olasılığı açıkça onaylar. İdeal olarak herkesin posthuman olma fırsatına sahip olduğunu söyleyen (Ranisch, 2014: 151) transhümanizm; bilim ve teknoloji vasıtasıyla temelde insanın kusursuzluğuna doğru bir dönüşüme atıfta bulunur (Kim, 2015: 107). Nitekim Bostrom, insan doğasının dinamik olduğunu bundan dolayı kısmen geliştirilebilir olduğunu söyler (Hauskeller, 2016: 87).

Transhümanizm, biyoteknoloji kullanılmasıyla insanlığın mevcut durumunu değiştirmek gerektiğine ve insanların teknolojik icatlardan faydalanarak gelişmeyi olumladıkça insan türünün hayatını değiştireceğine inanır. İnsanın sınırlarının ve zayıflığının üstesinden gelerek ve yeni değerler dizisi geliştirerek dünyada daha iyi hayat süreceğine inanır (Bostrom, 2005b: 3). Yeni teknolojilerin kullanımını ve gelişimini savunarak biyolojik sınırların üstesinden gelineceğini ve daima umutlu olunacağı beklentisine sahip transhümanist düşünce, kendisini transhümanist olarak isimlendirmeyen doğa bilimci ve felsefeciler tarafından da desteklenmiştir. İnsan doğasının radikal dönüşümü; akıl, bilim, ilerleme adında, aydınlanma ve hümanizm ruhunda araştırılmış ve sorgulanmıştır. İnsanın daha mutlu olacağına, acı çekmenin azaltılabileceğine inanan ve insanları *"korkunç ölüm gerçeğine"* karşı birleştirmek isteyen transhümanistler; toplumsal, zihinsel ve fiziksel gelişmeyi yalnızca bireyler için değil tüm türler için ister (Hauskeller, 2016: 11).

Transhümanizm; ömrü uzatma, hastalığı yok etme, gereksiz acıların yok edilmesi ve insanın entelektüel, fiziksel ve duygusal kapasitesini artırma amacı dışında bu gelişmelere paralel olarak

uzay kolonisi kurma ve süper zekâ makinelerin yaratılması olasılığını da içerir. Sosyo-ekonomik ve psiko-kültürel bir tasarı olan transhümanizm, insan doğasını arzu edilebilir tarzda yeniden biçimlendirebileceğimizi iddia eder. Bilim, teknoloji ve diğer rasyonel araçları kullanma sorumluluğuyla nihayetinde posthuman olunabileceğini savunan transhümanistler daha yüksek kapasiteli insan türü ümit ederler (Bostrom, 2003b, 493). Transhümanistlere göre insan; bilim, teknoloji ve diğer rasyonel vasıtaların kullanma sorumluluğuyla nihayetinde posthuman olabilir. Mevcut insanoğlunun daha büyük kapasitelere sahip olan varlıklar olmayı becerebileceğini düşünen transhümanizm, insanın duygusal deneyimlerini düzeltmeyi ve kişisel sağlık duyumunu artırmak ister ve genel olarak insan hayatı üzerinde kontrol derecesini daha da büyütmek ister (Noyer, 2016: 154). Transhümanist gelecek, hem dünya hem özne mühendisliğine müsaade etmiştir. İnsanın biyolojisini değiştirmek ve geliştirmek için teknolojinin kullanabileceği tezini ileri süren transhümanizmin hedefi; insan doğasını teknolojik olarak değiştirerek mevcut insandan -daha- yakışıklı, mutlu, uzun ömürlü ve erdemli bir insan türü inşa etmektir (Walker, 2009). Hauskeller, insanın radikal değişimini ve gelişimini destekleyen transhümanizmin henüz yeterince fark edilmediğini ve takdir edilmediğini iddia eder.

İnsanın gelişmesi ve daha iyi bir ortamda yaşayacağı ümidi, dinlerde ve çeşitli kültürlerde olan bir inanıştır. Bu kadim inanışın bilim ve teknolojinin imkânına inanan günümüz felsefesi olan transhümanizm, biyoteknolojileri kullanımıyla insan doğasını değiştirerek ve geliştirerek farklı bir varlığa dönüştürür. Mevcut insanın aşılacağına inanan transhümanizm için yol gösterici fikirler; insanın arzu edilebilir öz tasarımı, tüm acının yok edilmesi, insan otonomisinin genişlemesiyle ölümsüzlüğün ve nihayetinde insan doğasının tam yenilgisidir (Hauskeller, 2016: 3). Hümanist mücadeleyi yaşam standartlarını yükseltmek için radikalleştiren transhümanizm, biyolojik insan tipini mümkün olan en üst seviyeye dönüştürme çağrısında bulunmuştur (Mul, 2010: 257).

Bilim ve teknolojiyi insanı ve yaşadığı doğayı şekillendiren evrimci güçler olarak gören transhümanistler, insanın kendini yeniden yaratması gerektiğini söylerler. Onlar için makbul olan büyük ve hantal makine değil küçük ve hafif çiplerdir dolayısıyla nanoteknolojik aletlerdir. Çünkü posthumanın hantal makinelerde varlık bulmasından daha çok küçük olağanüstülük taşıyan çiplerde varlık bulması akla yatkındır ve mümkündür. İnsan, kendini gerçekleştirdiğini sandığı sanal bir dünya inşa etmiştir. Tüm pratiğiyle görünmezliğe sahip insan bilgisayarda, tablet ve cep telefon ekranlarında oynanan sanal görüntülerde, artık sadece kendisi değil, yalnızca "makineler" olan insanlar olarak görünür. Facebook ve Twitter gibi sosyal paylaşım sitelerinde konum bildirilir ve hayat web sitelerinde iskân edilir. Sanal dünyasıyla insan; implantlı bir çip, bir lens, bir titanyum, mafsallar ve organlardan oluşan bir transhumandır. Bir klavyeye bağlı olarak kendinin sınırsız olduğunu düşünen insanlar, 'transhuman' yani "humanity 2.0."dir. İnsanlar bir tıkla online, sanal, dijital ağa veya alana girerler hatta Iphone Siri ile konuşacakları/homurdanacakları bir muhabbet ortamı edinirler. Makine-akıl bileşimi makineleşen insan tasarımı, Kurzweil'in teknolojik tekilliğidir. R. Kurzweil'in iddia ettiği teknolojik tekillik[1] projeksiyonu dahi ortadan kalkmıştır. *Tekillik* kavramına önem veren ve üstinsanlığı tekilliğin esası gören Vinge'ye göre otuz yıl içinde insanüstü zekâ yaratmak için teknolojik araçlara sahip olunacak ve kısa süre sonra insan devri sona erecektir (Babich, 2012: 2-4).

Transhümanizmin doğası değiştirilmiş insanı; insan olmayan farklı bir şeydir ve *posthuman* olarak isimlendirilir. Transhüma-

1 Tekil(ci)lik: İngilizcede, (singularity) benzeri olmayan, tekil sonuçlara yol çan durum anlamına gelen sözcüktür. Teknolojik değişim hızının insan yaşamını geri dönülmez biçimde dönüştürmesini ifade eden geleceğe ait bir dönemdir. Kruzweil tekilliği kavramış kişiyi ise "tekilci" olarak isimlendirir. İlk olarak M. Plus-1991 tarafından kullanılan kelime insanınkinden büyük bir zekanın teknolojik olarak yaratılmasının arzu edilir olduğuna inanan ve bu yönde çalışan kişidir. Asrının dönüşmelerini kavrayan ve dönüşümlerin kendi hayatı üzerindeki etkisini düşünen kişidir. Tekillik olarak bilinen geleceğin dostu, yandaşı, savunucusu ve temsilcisidir (Kurzweil, 2017: 41, 19-20).

nistlerin süper zekâ olma amaçları, uzun bir dönemi olan belirsiz bir amaçtır. Bu amaç, biyolojik beyinlerimizin aşamalı büyümesi ve yüklemesiyle başarılabilir. Gelecek nootropicler (bilinç güçlendirici ilaçlar), bilişsel teknikler, IT aletleri (giyilebilir bilgisayarlar, zeki temsiller, bilgi filtreleme sistemleri görünümcü yazılımlar), nöral bilgisayar arayüzeyleri ve beyin implantları vasıtasıyla olur (Bostrom, 2013: 14).

Hayatımızı şekillendiren devrimci güçleri temsil eden "İnternet ve sanal dünyanın, ortaya çıkan değerler, motivasyonlar ve kendini yansıtmayla "küresel bir beyin" veya "noosfer[2]" hâline gelme ihtimalleri düşüktür. İnsan iletişimi araçları olmaya devam edecekler ve insan hafızasının, duyusal ve bilişsel yeteneklerinin haricî uzantıları olarak hizmet edeceklerdir. Nörobilim, genetik ve nanoteknoloji vb. insan yeteneklerini geliştiren çalışmalar doğru olmayan posthuman geleceğin temelini atmaktadır. Bu teknolojilerin getireceği insan için umulan şeyler; yaşlanma, hastalıkların yenilmesi, yaratıcı sanatları ve bilimleri ifa etme fırsatlarının artışı, daha iyimser ve merhametli mizaçların geliştirilmesi, düşünülebilecek her duyu zevkinden -daha- kolay, ucuz ve yoğun zevk almaktır. İnsanları daha iyi hâle getirmek herkesin rüyasıdır. İnsanlığın daha iyi olması düşüncesi yeni teknolojilerin gerçek olmasına bağlı olarak insanı -daha- sağlıklı, güzel, atletik, akıllı, yaratıcı, keyifli vs. şeyler yapacaktır (Chu, 1963: 40-41). *WTA,* herkesin hoşlanacağı -daha iyi- zihin, beden ve yaşamlara olanak tanıyan yeni teknolojilere erişen gelişmeyi desteklediğini ve insanların daha iyi olmasını istediğini söyler. Bu açıdan transhümanistler şeylerin daha iyi olacağı bir zamanda ümitvar bir vizyon sunarlar (Lilley, 2013: 1). Posthümanizm sorununu ilerletme ve insanın durumunu yeniden yapılandırma amacında olan transhümanist, bilim ve teknolojinin kullanılmasını savunur. Muhaliflerini gerici olarak sunan transhümanizmin amaçları

2 Noosfer: Yunanca "nous" ve "spharia" kelimelerden müteşekkil kelime "zihin küre" anlamına gelir. T. Chardin'e göre insanlığın fikir ve kültür havuzu veya bilincinin bulunduğu tabakadır.

için bilim ve teknoloji istihdam edilmiştir. İlk öncüsü Bacon olan transhümanizm, pratik akılla hem insanın durumunun gelişebileceğini hem de nihai hedefe ulaşmak için bilgiye erişilebileceğini ön görür (Rubin, 2013: 138).

1.2. NBIC Yoluyla İnsanı Aşmak veya Transhümanist Süreci Yaşamak

NBIC (Nano, Bio, Info, Cogno-biyoteknoloji, nöroteknoloji, enformasyon teknolojisi, nanoteknoloji) ve alakalı bilimler olmadan transhümanizm ortaya çıkmaz (Lilley, 2013: 4). Transhümanistler, geleneksel hümanizmi aşmak için ileri teknolojik ürünlerin artmasından ümitlidirler. NBIC teknolojilerindeki gelişmeler, insanlara kendi doğaları ve yapıları üzerinde benzeri görülmemiş bir denetim imkânı verir. Çok hızlı ve hassas atom ölçekli üretim tekniklerini içeren nanoteknoloji; genetik/alt hücresel düzeyde hayatı ve hayat sistemlerini manipüle eden aletleri içerir. Teknoloji; YZ ve beyin makine arayüzeyleri gibi sibernetik teknolojileri ve bilgisayarlaşmayı içerir. Bilişsel bilim ise beşerî ve beşerî olmayan çalışmaların aşamalı ortaya çıkarılmasında YZ; zihin felsefesi ve nöröbilim gibi disiplinler için şemsiye bir terimdir.

Transhümanizme göre insanlık gelecekte teknoloji tarafından kökten değiştirilecektir. Yaşlanmanın kaçınılmazlığı, insan ve YZ'lar üzerindeki sınırlandırmalar, gönülsüz acı çekme ve dünya gezegeninde sınırlandırılmamız gibi kaçınılmaz parametreleri içeren yeniden tasarlanan insanın durumunu önceden görebiliriz. NBIC ile insanın yetenek ve kapasitelerinin artırılabileceğine inanılır. Teknolojiyle kendi insanilik duyumuzun altını oyarak insanüstü zekâya sahip versiyonumuzun halefi olan "Human 2.0"'ın yükseltilerek veya alçaltılarak ortaya konulabileceğimizi iddia eden (Roden, 2015: Giriş) ve disiplinler arası bir ürün olan transhümanizm; bilim adamı, filozof, sosyolog, tıp doktoru, psiko-farmakolog, mühendis, hukukçu ve bürokrattan sanatçılara, gelecekçilere hatta hippilere kadar birçok unsuru içinde barındırır.

Bilgisayar ve biyoteknolojideki vaat veya tehdidindeki ilerlemeler varlık için sadece nesneleri daha iyi yapmaz toplumu dönüştürür. İnsanoğlu dönüşmüş; üstinsan/*superman* yetenekleriyle -daha- sağlıklı, yakışıklı ve güçlü olmuştur (Sirius ve Cornel, 2015: 9). Teknoloji, gün geçtikçe doğrudan insan özellikleri veya yeteneklerini değiştirerek insan hayatını geliştirme teşebbüsünde kullanılmaktadır. Atletler, güç veya dayanıklılarını artırmak için ilaçlar kullanırlar. Fiziksel görünümü geliştirmek için kozmetik ameliyat dünyada yaygınlaşırken milyonlarca erkek, cinsel performansını artırmak için viegra ilaçları kullanırlar. Üniversite öğrencileri sadece öğrenim zorlulukları için değil zihinsel yeteneklerini geliştirmek, endişe/*anxiety* ve depresyonu tedavi etmek, kendi ruh hâlini aydınlatmak ve yükseltmek için tasarlanmış ilaçlar alırlar. İnsan gelişiminin günümüz teknolojileri, ilaç ve ameliyat reçeteleriyle sınırlıdır. Nanoteknoloji, enformasyon teknolojisi, hücre yenileme ve organ nakli doğrudan beyinle etkileşim araçlarıdır (Turner, 2011: 1).

Kendine yönelmiş evrimi savunan uluslararası bir hareket olan transhümanizm, bilim ve teknolojinin insanlık vasıtasıyla deneyimlenmiş doğal sınırların üzerinden geldiğini önerir. İlk transhümanist örnek olan N. Bostrom'a göre NBIC'teki muhtemel gelişmeler olan insanvari terminatör robotlar, moleküler nanosilahlar, yeni genetik virüs türleri ve düşünce kontrolü, insan ırkının muhtemel karşılaşabileceği en büyük varoluş riskidir. Bireysel insan hayatının algılanan sınırlarının ötesinde yaşamak, transhümanist kültürün merkezî takıntısıdır. Tıpkı bir kapitalistin komünizmin düşmanı veya bir Marksist'in kapitalizmin bir düşmanı olması gibi ölüme karşı olan transhümanist için ölümcül/fani kişi düşmandır (Sirius ve Cornel, 2015: 9, 109).

S. Young, açık sözlü olarak "Ölüm benim için bir müstehcenliktir" diyerek hastalığı, engelliliği ve yaşlılığı "biyolojik kölelik" olarak ifade eder. Ölümü yenmek, hayatın çerçevesini uzatmanın bir yoludur. Üstinsan bakımından irade, ölümün zaptıyla ile

güçlenir (Lilley, 2013: 22). Ölümsüzlüğü içeren transhümanist görüşe göre, ölümün üstesinden beden ve zihin sayesinde gelinebilir. İlk olarak genetik seleksiyon ve mühendislikle, erken öldüren hastalıklar savuşturulur ve yaşlanmaya karşı bağışık olarak fiziki sağlık sağlanabilir. İkinci olarak bu başarısız olursa tekno-dâhiler, insan bilincini içeren beyin kapasitesini bilgisayara yüklemenin bir yolunu bulabilirler. Daha sonra bilgisayar donanımının içinde yazılım olarak sonsuza kadar zihinde yaşanılabilir.

Daha önce homosapiens olarak bilinen varlık, yerini homocyberneticusla yer değiştirecektir. Hümanizm insanı hurafenin zincirlerinden kurtarmışken, transhümanizm ise biyolojik zincirlerinden kurtarır. Transhümanistin gururlu agresifliği Prometheus'u ve Prometeci ruhu hatırlatır. "Biz insanlar tanrılardan, doğa ilkeleri ve kaynaklarından kaderimizi kendi elimize almalıyız." Prometeci söz transhümanizmde maksattır. Promete'nin meşalesi, insanlığı transhümanizmin yenidünyasına götürecektir. İnsana düşen, korkaklığı bırakıp Promete meşalesini iki eliyle kavramaktır. 21. yy.da insanın düşmesi inancı, süper-biyolojiyle onun kaçınılmaz aşkınlığı inancıyla yer değiştirecektir. Teknolojideki ilerleme, ütopyacı görüş eşliğinde Prometeci kibre bağlı olarak ilerlemektedir. Gelecek insanın gerçekleşmesi görüşü veya hatta insan sonrasının/*posthuman* gerçekleştiği rasyonel zekânın krallığında onun önceki biyolojik mâhkumiyetini aşmaktadır. İnsanlık sadece birey olarak değil aynı zamanda bir sosyal topluluk ve hatta bir kozmik toplum olarak yaşayacaktır (Peters, 2011: 67-68). Gelecekçi bir vizyon olarak bilim ve teknolojiden kaynaklandığı farz edilen transhümanizme göre bilim ve teknoloji; insanlığın; aptallık, hastalık, ağrı, yaşlanma veya ölüm gibi biyolojik ve fiziksel sınırları aşmasına olanak verir. Memnun olduğu teknolojiden emir alan transhümanizm, teknoloji vasıtasıyla otoriter bir tutum kazanacaktır (Samuelson ve Mossman, 2005: 44).

Herkesin hoşlanacağı daha iyi zihin, beden ve hayatlara olanak tanıyan, yeni teknolojilere erişen gelişmeyi destekleyen, insanların daha iyi olmasını isteyen WTA, şeylerin daha iyi olacağı ümitvar bir zaman vizyonu sunar. Onlara göre savaş, yiyecek ve su kıtlığı, küresel ısınma, ekonomik istikrarsızlık ve manasız şiddet vb. sorunların mevcut sosyal kurumlarla aşılabileceğine dair bir inanç yoktur (Lilley, 2013: 1-2). Transhümanite; bilim, mühendislik ve teknoloji sayesinde olan kurtuluş ve aşkınlıktır. İnsanın durumunu değiştirmek için bu cesur plan olası bir gerçek olarak ciddiye alınmalıdır. Bilimsel ütopyacılığın öncüsü olarak görülen transhümanizm, son yirmi yılda zemin kazanmıştır (Lilley, 2013: vii). Trans-hümanist beyannamenin maddelerinden biri "yaşlanmanın, bilişsel kusurların, gönülsüz acı çekmenin ve dünya gezegenine kapatılmanın üstesinden gelerek insanın potansiyelini genişletme imkânını düşünmeye" dair maddesidir. Transhümanizm için idrak; beynin işlevini korumak ve geliştirmek için anahtar biliştir. Bu YZ'nın herhangi bir formunu yaratmada anahtardır. Tekilliğe ulaşmada çok önemli olan bilişsel bilim, IQ ve hafıza geliştirmek istendiğinde şeylerin nasıl işlediği konusunda teknoloji ise biyolojik sınırları aşma konusunda yardımcı olur (Sirius ve Cornel, 2015: 3, 49).

Rönesans hümanizminin ve Aydınlanmanın akıl, bilim ve ilerleme gibi vecizelerinin/*motto* devamı sayılabilecek transhümanizm, insan doğasının radikal dönüşümünü arzulamıştır. Transhümanistler yetersizlik, hastalık ve ölüm korkusu gibi gerçeklere karşı yalnızca bireylerin değil tüm türlerin toplumsal, zihinsel ve biyolojik gelişimini ilerletmek istemektedir. Transhümanizm de bazıları için "geçişsel insan/*transitional human*" sıradan bir insanın beşerî evriminde bir aşamadır. Bugünden uzak, gelecekteki insan için bir terimdir. Böylece *transhuman*[3] genetik mühendis-

3 Çalışmada siborg, transhuman ve posthuman kelimeleri farklı anlamlar olarak kullanılmıştır. Transhuman insanın aşılması yani "aşkın insan", posthuman insanın geride bırakılması yani "modası geçmiş insan", "siborg" makine insan... Daha geniş bir açıklama için bkz., (Mirenayat, 2017: 76).

liği, psiko-farmakolojiyi, geç yaşlandırıcı terapileri, sinirsel arayüzleri, gelişmiş bilgi-yönetim aletleri, hafıza artırma ilaçlarını, giysi bilgisayarları ve bilişsel teknikleri kullanımından dolayı sıradan insandan daha çok gelişmiş varlıktır. Transhuman artırılmış insan olduğundan transhümanizmin savunucuları H+ (artırılmış insanlık) olarak insanlığın görünümlerine atıfta bulunur. Diğerleri için *transhuman;* teknolojik açıdan güçlendirilmiş kişiyi değil, sıradan bir kimseyi teşvik eden, faaliyetleri destekleyen posthuman evrimsel gelişimini artıran destekçilerini ifade eder. Genetik mühendislik, klonlama ve öjeni; seçilmiş insanları üstün transhuman türü hâline getirecektir. Daha sonra robotları, biyonikleri ve nanoteknolojiyi kullanarak doğaya bağımlı olmayan posthuman türleri icat etme amacında olacaktır. Böylece insanlar kendilerini posthumana dönüştürecekler. Benzeri görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasiteli, kendini programlayan, potansiyel ölümsüz ve sınırsız bireyler olan insanlar olacaktır (Samuelson ve Mossman, 2005: 31-32).

Sorgner, ahlaki azizliği; teknolojik görünümlerle ilgili değil, Rönesans ideali veya sahici mükemmellik olarak tanımlanmış çeşitli amaçlarla ilişkilendirir. Nitekim ahlaki azizlik fikri, birçok filozof tarafından tartışılmıştır. Bu bakımdan Stoacı filozoflar, ahlak azizliğinin erdemli etik fikri lehinde argümanlar ortaya koyarken, Kant'ın felsefesi deontolojik etik ve pragmatik antropolojiyle birliktedir (Sorgner, 2016: 42). Özellikle bedensel ve cinsel hazlara yapılan vurgu, genellikle ölümcül, sınırlayıcı, kontrole meydan okuyan ve dağınık olarak tasvir edilen transhümanizme ve ona eşlik eden insan bedenine nefrete uzanan güçlü mantık merkezli/*logocentric* görüş ile çelişki içinde görünmektedir. Organik bedenden ayrılmak, mevcut insanı geride bırakmak ilk amaçtır. Bu sebepten dolayı çoğu transhümanist, zihnin bir bilgisayara (sonrası tekilliktir) yüklenebileceği fikrinden ve sonrası (Baudrillard'ın modalaştırdığı) yaşayan bir sanallıktan hoşlanıyor. Böylece bizi organik vücudun üzerine

yüklediği tüm kısıtlamalardan tamamen kurtarmış olur. Transhümanistler için, zihin yüklemesi nihai hayatta kalma tekniğidir (Hauskeller, 2014: 5).

Transhümanistler, posthuman sürecine ulaşmak için biyoteknolojiyi (genetik gelişim) ve enformasyon teknolojisini kullanmayı önerir. Örneğin *The Singularity is Near-2005* eserinde Kurzweil kendimizi yükleyeceğimizi, kan dolaşımında nanobotlara sahip olan, biyolojik olmayan deneyimden hoşlanan siborglar olacağımızı iddia eder. Bu süreçte teknolojik dönüşümlerin amacı ölümsüzlüğe ulaşmak ve mevcut insan bedenini aşabilmektir. Sonsuz sanal bir dünyada savunmasız ölümlüler olmaktan ziyade, sağlam siborglar veya ölümsüz zihinler olarak yaşayabiliriz (Coeckelberg, 2013: 22).

1.3. Evrimci Bir Güç Olarak Tıp Bilimin Transhümanizme Etkisi

Amacı beşerî sınırları aşmak olan transhümanist proje kısmen yok etme arzusuyla motive edilmiştir. En azından radikal olarak insanlarının hassasiyetini azaltmak, yaşlanma ve hastalığa direnen ve gençliğe sahip olmak isteyen transhümanistler YZ'dan genetik mühendisliğe kadar çeşitli teknolojileri kullanmayı ümit ederler (Coeckelberg, 2013: 10). J. Savulescu'ya göre insanın muhtemel gelecek gelişimi; yeni ilaçlar olduğu gibi yaşlanmayı ortadan kaldırma, hafızayı artırma, bilinci işlevselleştirme, sosyal bağları ve atletik yeteneği geliştirme amacı gibi trans-türlerin kullanımını ve insan genetik mühendisliğini içerir (Nagoshi, 2005: 304). Çoğu diğer transhümanist görüşler gibi bu teknolojik dönüşümlerin de sağlamlık ve ölümsüzlüğü hedeflediği görülür. Gelişim teknolojileri vasıtalarıyla mevcut insan bedeninin aşılabileceği fikrine sahip transhümanistlere göre insan, savunmasız ölümlüler olmaktan ziyade, savunulmaya gerek olmayan siborg veya ölümsüz zihinler olarak sonsuz sanal bir dünyada yaşar hâline gelebilir (Hauskeller, 2014: 22).

Transhümanizmde madde; bireylerin isteklerine göre değiştirilebilen etken olmayan, edilgen ve yönlendirilebilir bir koddur. Hantal, tahriş olan ve zayıf olarak görülen insanın bedeni daha etkili makinelerle, sanal temsil veya simülasyonlarla yer değiştirerek gerekli göründüğü zaman insan zihniyle eşleşebilir. Maddiliğin dinamik ve duyum kapasitesi hem dünyada hem bedende yok sayılır ya da hor görülür. Nitekim Haraway'in insan ve makine bileşimi olan siborgları bu türdendir (Becker, 2000: 362).

Bireylerin isteklerine göre değiştirilebilen maddiliğe sahip robotlar beşerî toplumun bir parçası olmaktadır. Uysallığı esas olan insan doğası, köpekleri seviyor fakat vahşi olanlarını sevmiyor, kedilere bayılıyor fakat mobilyalarına zarar vermemesi için pençelerini düzeltiyor. Bu doğaya sahip insanlar, birlikte yaşayacakları robot veya androidleri de uysallaştırmaya çalışacaklardır. Robotlar; yardımcılar ve evcil hayvanlar gibi ev, ofis ve oyun alanlarına girdiler. Yetenekleri ve çok yönlülüğü açısından hızla zemin kazanarak -yakında-, robotların bazıları insana meslektaş, oyun arkadaşı olabilir. İyi tasarlanan otonom androidler veya robotların insan gibi ödemek için "çalışmak", para kazanmak için "yatırım" yapacakları, en duygusal ve hassas olanların insanın "ruh eşleri" olabileceği varsayabilir. Belki de özerk robotlar, çeşitli insan yaşam biçimlerini taklit etmeye çalışacaklardır. Bu açıdan C. H. Gray, 10 maddeden oluşan "Siborg Haklar Bildirgesi" hazırlamıştır. Bunlar; 1) Seyahat özgürlüğü 2) Elektronik konuşma özgürlüğü 3) Elektronik mahremiyet hakkı 4) Bilinç özgürlüğü 5) Yaşama hakkı 6) Ölüm hakkı 7) Siyasi eşitlik hakkı 8) Bilgi edinme özgürlüğü 9) Aile, cinsellik ve cinsiyet özgürlüğü 10) Şiddetten zarar görme özgürlüğüdür... (Chu, 1963: 321-322).

Beyni bilgisayara yüklemek *transhuman*'ı elde etmek için (ölümsüz olmak), bedeni kaybetmeyi içerir (Pearson, 1997: 33). FM-2030 (F.M. Estfandiary) 2030'da transhümanist sürecin tamamlanacağını iddia eder. Nitekim transhümanistler; insanın aşamalı olarak önce hibride sonrasında siborga dönüşebileceğini

ve bu genetik değişimi görmek için en az 18 yıla ihtiyaç olduğunu söylerler (Chu, 2013: (680) 305). Etli, kanlı ve canlı vücuttan daha çok çipli ve biyonik beden özlemi içinde olan transhümanizm organik insanı terk edip farklı bir varlık geliştirmek ister. Transhümanist insan, zihni bilgisayara yüklemeyle/tekilliği hem sanallığı hem de ölümsüzlüğü yaşar. Tekillik ve sanallık içindeki insan, tüm kısıtlamalardan tamamen kurtulduğunu zanneder. Transhümanizmin ütopyacı proje amaçlarından rahatsız olan Haraway, *"Ben insan bilincinin bir çipe indirgenmesi hakkında konuşan insanların çok mutlu tekno-aptallığına inanmıyorum."* der (Hauskeller, 2016: 21).

Güç, Batı uygarlığı ve insanı için her zaman vazgeçilmez unsur olmuştur. *Güç istenci* Batı uygarlığına en sert eleştirilerde bulunan Nietzsche'de dahi bulunur. Kendi çıkarı doğrultusunda gücü isteme, insanın kendini geliştirme çabası olarak transhümanizm sürecini doğurmuştur. Teknolojileri ve diğer vasıtaları insanın zihinsel, fiziksel ve duygusal yeteneklerini artırma amacında olan transhümanizm, transhuman'dan sonra posthuman'ı meydana getirmeye çalışır. Liberal hayata uygun bir biçimde hafızayı güçlendirmek, düşünce ve duyguları hassaslaştırma, bedeni biyonik hâle getirmeyi, kendi hayatı ve yaşadığı çevre üzerinde kontrolü artırmayı sağlar. İnsanın koşullarının geliştirilmesi ile durumunun da geliştirilebileceğini düşünen transhümanistler, bireysel özgürlüğü yani liberalizmi olumlu bulurlar. Bu açıdan zihinsel ve fiziksel yeteneklerini artırmak ve kendi hayatları üzerinde kontrolü geliştirmek için teknolojiyi kullanmayı doğru bulurlar. Transhümanistler yapmak, öğrenmek, daha çok deneyimlemek, sevdikleriyle daha çok zaman harcamak ve eğlenmek istedikleri için daha uzun yaşamak isterler. Liberal dönemin çağdaşı olan transhümanistler değerlerini başka insanlara dayatma niyetinde değillerdir. Bireysel özgürlük ve tercihe önem veren ve ilerleme teknolojisi alanında bireysel tercihin önemini vurgulayan transhümanizm, seküler hümanizmden tam gelişmiş ve iyi tamamlanmış kişilik idealini ithal etmiştir. Tüm bunlara rağmen Bostrom, transhümanistler

olarak Rönesans dâhileri gibi olamayacaklarını ancak entelektüel ufuklarını genişletmek için sürekli incelikleşmeye/rafine olmaya çalışabileceklerini söyler (Sorgner, 2009: 34-35).

Çoklu kimlikler, akışkan bedenler, maskeler, imgeler ve illüzyonlarla bu senaryoya katılan insanlar; biyolojik, fiziksel, psikolojik ve toplumsal sınırların ötesinde nitelikli kimlik biçimleri üretmek için kendi bedenlerini ve psikolojik niteliklerini değiştirmek ve dönüştürme arzusuyla hareket ederler. Transhümanistlerin kendi sınırlarını ve kusurlarını aşma isteği ilginç ve farklı güdülenmelerde bulunur (Becker, 2000: 362). Sonsuz yaşam, sürekli mutluluk ve kalıcı gençlik kesinlikle beklemeye değer göründüğü için şaşırtıcı değildir. Transhümanistlere göre gelecek insan, evrimi kontrol edilerek hedeflere ulaşılabilir. Dünya dinlerinin çoğunun kalbinde olan cennet imgelerini andıran şeylerle, onların düşünceleri benzerdir. Ana farklılık; onlar öldüğü zaman onların kafaları kriyojenik olarak korunur veya vücutlarının düzenleyenleri vardır. Günümüz transhümanistleri cennete girmeyi ümit etmezler (Mehlman, 2012: 23).

Bostrom'a göre entelektüel ve kültürel hareket olan transhümanizm; temel olarak pratik akılla insanı geliştirme arzusunu, insan zekâsını, fiziksel ve psikolojik kapasitesini artırma ve yaşlanmayı ortadan kaldıran teknolojileri geliştirme imkânını olumlar. Kurzweil, bilgi işlem teknolojilerinin gelişmesinin insanların makinayla kaynaşmasına yol açacağını öngörür. İnsanlar ilerledikçe külfetli hastalıklara eğilimli nöronlarla süper verimli elektronik çiplerle yer değiştirecektir. İnsanın gelişmesinde teknolojik devrimler dizisini tanımlayan Kurzweil'e göre insan zihni, teknolojiye dönüşerek yakın zamanda günümüz tüm insan zekâsından yaklaşık bir milyar kere daha güçlü zekâları yaratacaktır. Genetik devrim, DNA'mızın modifiye edilmesiyle insanın doğasının programlamasının gelişmesine yol açacaktır. Nanoteknolojik devrim yoluyla beden ve beyne minyatür robotların girişi görülecektir. Yapay hesaplanabilir aletler ilerledikçe biyolojik beyinlerin yerini

alacaktır. Ona göre teknolojik değişim öyle hızlı olacak ki yeni teknolojiler hemen hemen eski teknolojilerin yerini alacaktır. Nihayetinde Pleistocene Çağı'nın[4] sonunda düşünen aletler tasarlanacak ve programlanarak tekilliğe ulaşılacak ve insan yaşamı geri döndürülemez şekilde dönüşecektir (Agar, 2014: 24).

Hem insan hayatındaki değişimler hem de gittikçe artan teknolojik ilerleyiş insanı tekilliğe götürmüştür. Bilim ve teknolojinin artışıyla birlikte genetik kimliği belirleme, yaşlanmanın geciktirilmesi, hastalığın yok edilmesi, bilişsel kusurların azaltılması, sınırlamaların ve acının üstesinden gelerek insanın potansiyelini artırma amacındaki seküler hümanist düşüncede kökleri olan transhümanizm, yalnızca insan doğasını geliştirmenin geleneksel vasıtaları olan eğitim ve kültürü kullanmaz insanın temel biyolojik sınırlarını alt etmek için tıp ve teknolojiyi de kullanır (Bostrom, 2003b, 494). Tıp teknolojisiyle insanın dönüşümü transhümanizmi en güçlü kılan vasıtadır. Adeta *transhuman* bir teknoloji hâline gelen tıp teknolojisi; bedeni diri tutmak, zihinsel yetileri ve dinamizmi artırmak, duygu dengeleyici ilaçların kullanımıyla beşerî toplumun üzerinde dönüşümler meydana getirecektir. Genetik bilim ve sentetik biyoloji çalışma sahalarından beslenen transhümanizm insanın daha mükemmel olmasını amaçlar. Hücre ve gen üzerinde çalışan tıp bilimiyle hem hücre ve genlerdeki kusurlar giderilecek hem de insan hücre ve genlerine uygun biyolojik parçalar üretilecek, hücre ve gen eklenebilecektir. Böylelikle insan mekanik veya elektronik bir devre muamelesi görecektir. Transhümanistler özellikle tıbbın insan üzerinde dönüşüm etkisiyle zekânın artırılacağını, iletişim becerilerinin geliştirileceğini ve insanlar arasındaki iletişim ve anlayışın artarak toplumda bir sinerjinin meydana geleceğine inanmaktadırlar.

Tamamlanmamışlık süreci içinde bulunan transhümanizm, spekülatif ve ütopik beklenti ve vaatleriyle posthuman'ın yaşadığı üst uygarlıkta sonlanacağı bir tarih yaklaşımına sahiptir. Ta-

4 Pleistocene Çağı: yaklaşık 2.600.000'dan 11. 700'lü yıllara kadar giden dünyanın en uzun dönemi olan buz çağını kast eden isimlendirmedir.

savvurları ve ütopik yaklaşımıyla bilim kurgu içeren bir tutuma sahip transhümanizm kadim dinlerin iddialarına sahiptir. Nitekim Mul, transhümanizmi kadim dinlerin ölümsüzlük umudu biçimlerinde olan her şeye gücü yeten tanrıların hazır ve nazır hâlde bulunması tarzıyla ilişkili olarak görür. Ona göre transhümanistler; ümitlerini genetik mühendisliği, klonlama, kalp kapakçıları implantasyonları, insülin pompaları ve elektronik algılama gibi zaten gerçekliği olan şeylere ümit bağlamışlardır (Mul, 2010: 252). Trans-posthuman düşünce insanın cisimleşmesi, insan hayatının amacı ve insanın hedefi eskatolojik görünüm sunar. Daha önce ifade edildiği gibi ütopik ve eskatolojik boyutları kadim Yahudilikten etkilenmiştir. Ütopik boyut süreci ilgilendirirken, eskatolojik boyut hedefi ilgilendirir (Samuelson, 2015: 175).

İnsan vücudunu zenginleştirmek veya değiştirmek için teşvik edilen insanlık biyolojik olarak zenginleştirilmek istenir. İnsan modern teknolojinin imkânları olan çeşitli bitlerdeki makinelerle, duygu durum arttırıcılarla, dikkat, zekâ, hafıza arttırıcılarla ve hatta ahlâk haplarıyla farklılaşmaktadır. Modern teknoloji, insanlığa yeni harika yetenekler sunmaktadır (Hauskeller, 2016: 56). Son sınırı biyolojik beyinden bilgisayara zekânın transferi olan zihin yüklemesi olan transhümanist programa göre zihin yükleme, biyolojik yaşlanmayı önleme, radikal bilişsel iyileştirme, kendinin yedek kopyalarını alma imkânı ve az değil sonsuza kadar yaşama istediği gibi birçok avantaj getirecektir. Zihin yüklemenin amacı, aynı kişisel kimliği korumak veya ölümün ötesinde insan beninin devamını sağlamaktır (Haughey, 2013: 43, 46).

Chu, yeni bilgi ve teknolojilerle ortaya çıkan insan türünü "CoBe" olarak isimlendirir. Bu varlık türü, ışık hızından daha hızlı seyahat edebilecek, anlık iletişim ve bilgi işleme tekniklerini keşfederek uzaydaki uzak yıldızlar ve galaksiler arasında iletişim ve etkileşimde bulunabilecek. Uzaydaki uzak mesafelerde yaşayan başkalarının gerçekliği hakkında bilgi sahibi olunacak ikinci Aksiyal/*Axial* Çağ uzayda başlayacaktır (Chu, 1963: 327). Yalnızca

kozmik bir varlık değil aynı zamanda biyolojik ve cinsel bir varlık olan insan için cinsiyet ve cinsel üreme süreçleri, insanlığın sağ kalımı için önemlidir. İnsanın kendi çıkarı için önemli olan cinselliği ve cinsel dürtülerini tatmin etmek ve yönetmek için zaman ve para harcanmaktadır. Cinsel gücün yeniden şekillendirilmesi insan türü olan CoBe için gerekli ve önemli bir adımdır. Aşk ve romantizmin için genler düzenlenebilir (Chu, 1963: 314).

Bazı transhumanistler radikal dönüşüm olacak düzeyde insanın mevcut biyolojisinden belirgin bir ayrılmayı desteklerken bazıları ise gelişmesine karşın temel insan formunu kaybetmemeyi öneriyor. Transhümanistler, cisimleşmenin üzerinde bilinçliliği kaldırdıkları için eleştirilmektedir. Fakat bununla birlikte insan varlığının maddi temeli üzerinde odaklanmaktadır (Lilley, 2013: 25). Dönüşüm ve evrimini yalnızca maddi değil manevi/spritual düzlemde de yaşayan insan yeni bir tür hâline gelme aşamasındadır.

1.4. Posthümanizme Geçiş Süreci Olarak Transhümanizm

Hümanizm, transhümanizm ve posthümanizm gibi kavramlar felsefeciler, edebiyatçılar, eleştirel teorisyenler ve profesyonel gelecekçiler arasında yaygınlıkla kullanılır. Hümanizm, insanın doğa ve Tanrı karşısındaki konumunu ve bakış açısını değiştirirken transhümanizm bununla yetinmemiş insanın biyolojik olarak değişimini desteklemiştir. Yalnızca seküler olmakla yetinmemiş insan için kusurların giderilmesi (zihni, bedeni ve duygusal) ve ölümsüzlük talebiyle tanrısallık beklentisi içinde olduğu için bir inanış türü içeriği taşımaktadır. Hümanizmin beş yüz yıllık sürecinin hikayesine bakıldığında içeriğinde insanın değiştirilebilir ve yenilenebileceği düşüncesi taşıdığı görülür. İnsanın dönüşme süreci aynı zamanda hümanizmin değişme süreci anlamına gelmektedir. Posthümanizm taraftarlarına göre hümanizm önce transhümanizm ardından posthümanizm sürecine dönüşecektir. Bu açıdan Babich, transhümanizmin ve posthümanizmin hümanist geleneğe ait olduğunu iddia eder (Sorgner, 2012: 27). Bostrom,

transhümanizmi hümanizmin radikalleşmesi, Wolfe ise posthümanizmi hümanizmin yoğunlaştırılması olarak tanımlar (Wolfe, 2010: xv). Braidotti, hümanizmi posthuman düşünce için önemli bir kaynak olarak görür (Braidotti, 2014: 36). Transhümanistler, kendi projelerini anti-hümanist olarak tanımlamaz hümanist olarak tanımlarlar.

Batı düşünce geleneğinde dualiteler önemli yer alır. Buna bağlı olarak hümanizm zihin-beyin, madde-ruh, iyi-kötü düalist kavram yapılarına sahiptir. Hümanizmin aksine transhümanizm veya posthümanizm, düaliteleri reddediyor görünse de insan anlayışı bakımından hâlâ düalisttir. Transhümanizmin kökenlerinde bulunan Aydınlanma geleneği, hem ruhla hem de bedenle ilgilenmiştir. İnsana düalist bağlamda yaklaşan transhümanizm, insanı yeni varlık türü olarak inşa ederken insanın hem biyolojik hem de ruhi/zihnî gelişimini ihmal etmez. Posthümanizm süreci; insanın ruh-beden dualitesinin mükemmelleştirildiği bir süreçtir. Doğal insan anlayışına sahip posthümanistler, insanın maddi bir bedenden ve maddi olmayan bir zihinden oluştuğu fikrini sürdürürler. Nitekim Sorgner, transhümanizm ve posthümanizmin Aydınlanma hümanistlerin öncüllerinden biri olan Kant'ın tüm radikal düalist antropolojisini onayladığını iddia eder. Ona göre transhümanistlerin çoğu bir taraftan insanın doğalcı anlayışını savunurken açıkça etkin Aydınlanma antropolojisinin de altını oyar. Posthümanizmle transhümanizm arasındaki benzerlikler transhümanizmle hümanizm arasındaki benzerliklerden daha güçlüdür (Sorgner, 2012: 27-29). Transhümanizmin baş figürlerinden biri olan N. Bostrom, posthümanizmin insanın mükemmelleşebilmesini, akılcılığını ve temsilini Rönesans hümanizminden ve Aydınlanma'dan miras aldığını iddia eder (Wolfe, 2010: xiii).

Hümanizmin bir boyutu olarak incelenen transhümanizm kısmen ondan türemiştir. İnsanın bireysel mesele olduğuna inanan hümanizme atıfla transhümanizme göre insan; mükemmel olamasa da rasyonel düşüncesi, özgürlüğü, hoşgörüsü ve de-

mokrasi anlayışıyla daha iyi olabilir (Bostrom, 2003a: 4). Yine de transhümanizm için bunlar insan için yeterli değildir. Onun daha iyi olması için zihinsel ve bedensel olarak teknolojik uyumluluklara ihtiyacı vardır. İnsanın doğanın bir parçası olduğu ve tüm canlılar gibi doğanın güçlerine maruz kaldığı fikrine sahip hümanistlerin görüşlerini paylaşan transhümanistlere göre rasyonel bir varlık olarak insan, kendisi ve diğerleri için sorumluluk alabilir ve almalıdır. Doğal bilim anlayışı teknolojiyle uyumlu olan transhümanizm, Kıta Avrupa'sı hümanizminden daha güçlü akılcı ve idealisttir. Eylem ve sorumluluk sahibi insan anlayışına sahip transhümanistlerin dünya görüşü dini açıkça reddeden seküler ve indirgemecidir. Transcendo'nun[5] kurucuları dünya etrafına göndermiş oldukları basın açıklamasında bu hareketin ilkeleri ve programını şöyle hülasa ederler:

> Transhümanizm; -terimin iddia ettiği gibi- hümanizmin artı türüdür. Transhümanistler; aklı, bilimi ve teknolojiyi kullanarak toplumsal, fiziksel ve zihinsel olarak kendilerinin daha iyi yapabileceklerini düşünürler. İlaveten, bireysel haklara saygı ve insanın yaratıcılık gücüne olan inanç transhümanizmin önemli unsurlarıdır. Transhümanistler ayrıca bizi idare eden doğa üstü güçlerin varlığına olan inancı reddederler. Bunlar, felsefemizin özünü temsil eder. Transhümanistlerin desteklediği bu eleştirel ve rasyonel yaklaşım insanlığın her yüzeyinde ve insanlığı geliştirmek için arzunun hizmetindedir.

Dünyanın ne olup olmadığı konusunda aşkın gerçekliği kabul etmek konusunda hümanistlerle aynı fikirde olan transhümanistlere göre, evren kutsalın planının sonucu değil sürekli tesadüfi zincirin gerçekliğin olasılığı ve dinamikliğiyle oluşmuştur. Transhümanistler kendilerini, kendi istekleriyle biyolojik ömür sınırını kabul eden sıradan hümanistlerden ayırırlar. Eğer herkesin hayatının uzunluğunu ve kalitesini arttırma olanağı sağlıyorsa entelektüel ve teknik imkânlarımızı tam olarak kullanabiliriz. Tekno-

5 Transcendo: Açılımı "The Computational Translation from Model Organisms to Humans" olan beslenme, sağlık bakımı ve biyoenformasyon alanlara yönelik çalışmalar yapan bir kuruluştur.

lojik ilerlemeyi tehdit olarak görmeyen transhümanistler, daha iyi bir dünyada yaşamak için dünyayı daha iyi bir yer yapmak ve genetik mühendislikle insanın biyolojik sınırlarını genişletmek istiyorlar. Örneğin kalıtsal hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılacağını düşündükleri korkunç, şekilsiz mahluklar yaratılmasını tehlikeli bulmuyorlar (Mul, 2010: 247-249).

Transhuman'dan sonraki aşama olan posthuman; felsefi, kültürel ve eleştirel posthümanizmi içeren farklı düşünce okulu ve hareketlerin bir nevine atfedilen şemsiye bir terimdir. Transhümanizm; (liberal-demokratik transhümanizm ve extropianizm çeşitleri gibi) antihümanizmin, metahümanizmin, metahümanitelerin ve posthümanitelerin heterojen görünümüdür. Transhümanizm ve posthümanizm hareketleri 80'lerin sonu ve 90'larda doğmuştur. Posthümanizm genellikle posthümanizm ve post-antroposantirizm olarak tanımlanmıştır (Ferrando, 2013: 26).

Posthümanizmin, *eleştirel*, *aşkın* ve *transhuman* diye üç türü vardır. Eleştirel posthümanizm için basit bir idea olan insan kavramı; doğal, teknolojik olmayan şey olarak başlangıçta yanlıştır ve insanların çoğu teknolojiyi kullandığında insandır. Aşkın transhumanlar için insanlarının çoğunun istediği kusursuz, ölümsüz tanrı gibi olma yetenekleri insanın ötesinde olan onların tasavvur edemeyeceği şeydir (Sirius ve Cornel, 2015: 173). Eleştirel posthümanizm, kültürel veya radikal posthümanizme atfedilenden çok farklıdır. Eleştirel posthümanistler, doğal düzende olağanüstü tür olarak reddettikleri insanı ontolojik olarak bir taraftan hayvandan diğer taraftan makineden ayırır. İnsan ve insan olamayan arasındaki sınırların daha kalıcı olduğunda ısrar ederler (Hauskeller, 2016: 20). Hümanist, var olan her şeyi kontrol altına almak, her şeyi bir şey yapmak ve amaçlarımızı köle yapmak istemektedir. Heideggerci görüş insanı geliştirme projesi olan transhümanizme karşı iyi bir argüman sağladığı gibi anti-hümanist olan Derrida da hümanizmin kendisini posthümanizm olarak yeniden yazacağını ifade eder (Jeffery, 2016: 27).

Transhümanizm ve posthümanizm gelecekçi tasarımlardır. Her ne kadar transhümanizm, hümanist gelenekten beslenmiş olsa da etik ve değere ilişkin unsurları dikkate almamıştır. Transhümanizm; teknolojik araçlar vasıtasıyla insan doğasının mükemmelleşmesi, kapasitesinin arzu edilir düzeyde artırılması ve insanın bireysel otonomisinin verimlenmesini amaç edinir. Gelecekçiliğin ikinci türü olan spekülatif posthümanizm, dünyanın nasıl olmasıyla ilgili metafizik ve normatif iddia taşımaz. Spekülatif posthümanistler için posthumanlar; artık insan olmayan, teknolojik olarak gelişmiş varlıklardır. Spekülatif posthumanlar hayatın etik değerine bağlı yorumlar yapmazlar. Bu vazife hümanizme düşmüştür. Hümanizm, artırılmış zekâ veya zeki robot tasarımları karşısında oluşan iç gerilimleri ve kavramsal tutarsızlıkları anlama ve çözme teşebbüsü içinde olmuştur (Roden, 2015: 9). Spekülatif posthümanizm modern teknolojinin uzun vadeli imaları hakkında insan merkezli düşünceye karşıyken, eleştirel hümanizm modern felsefe ve entelektüel hayatın insan merkezli anlayışına saldırır. Eleştirel hümanistleri transhümanistlerden ayıran şey; ne olmak istedikleri şeye ilişkin talepleridir. (Roden, 2015: 21). Hümanistler insan olarak kalmayı tercih ederken hem tanrı hem siborg olmak isteyen transhümanistlerin tercihleri daha çok tanrı olmak yönünde olurdu. Posthümanistlerin tercihi ise tanrıdan daha çok siborgtur (Hauskeller, 2010: 24).

Bir yandan çoğu Hristiyan, zamana bağlı ilerlemeyi gelecek son gün/eskaton ile ilişkilendirirken öte yandan birçok transhümanist de teknolojik bir tanrı yaratmayı sabırsızlıkla beklemektedir (Winyard, 2016: xxxiv). Postmodernlik nasıl modernliğin karşıtı değilse posthümanizm de hümanizmin karşıtı değildir. Hümanizmi doğrudan reddedemeyen transhümanizm veya posthümanizm, hümanizmin ardılı olup hümanist dünya görüşünün eksikliklerine cevaplar verir. Posthümanistler, transhümanistleri -insana ölümsüz hayat sözü veren İbrahimî tanrının ölümünü açıklayan Nietzsche'den beri- Batı imgelemini kemiren ölümün inkarı gibi tehlikeli versiyonuyla ilgilenen kişiler olarak görürler. Doğanın açıklayıcı

çeşitliliği ve tehlikeli karakterinin yüzeyinde insan hırslarının aşağılanmasıyla eğilirler (Fuller ve Lipinska: 2014: 3).

Tarihsel derinliği olan hümanizme karşıt posthümanizm, insan ve hayat konusunda yeni alternatifler ve farklı söylemler ortaya koyar. Heidegger, Sartre, Derrida ve Althusser gibi filozofların hümanizme dair kriz söylemleriyle yaşanan hümanizmden kopuş sürecine rast gelen transhümanizm veya posthümanizm, kriz retoriğine dair bir kaygı duymaz. J. Derrida, M. Foucault, R. Barthes ve J. Baudrillard gibi filozoflar da hümanizme eleştiriler getirirler. Hem bilimsel hem de ekonomik gelişmelere bağlı olarak insanın geliştirilmesi taraftarıdır. Posthümanizm; tarihsel bir hareket olan hümanizm ve hümanizm karşıtlığında ihtilafın sonunu işaretler ve yeni alternatiflere doğru ilerleyen farklı söylem çerçevesi izler. Posthümanist perspektif, hümanizmin tarihsel çöküşü zanninin üzerine dayanır fakat araştırma alternatiflerinde insanın kriz retoriğine bakmaksızın daha ileri gider. Çağdaş küresel ekonominin en göze çarpan özelliği onun bilimsel yapısıdır. Hem ekonomik hem de ona bağlı bilim ortamından beslenen posthümanizm, teknolojinin farklı kolları üzerine kendini inşa eder. Transhümanizm veya posthümanizmin çekici güçleri; nanoteknoloji, biyoteknoloji, enformasyon teknolojisi ve bilişsel bilimdir.

Biyolojik, bilişsel, tıbbi ve sibernetik bir düzlemde oluşmuş olan posthümanizmde bedensel varoluş-bilgisayar simülasyonu, sibernetik mekanizm-biyolojik organizma ve robot teknolojisi-insan amaçları arasında temel farklılıklar ve mutlak sınırlamalar yoktur (Haughey, 2013: 90). Ayrıca posthümanizmde insanı terk etme yani onu doğası olan organizmasından kurtarma amacı vardır. Bu bakımdan insan; biyolojik olarak bir yük ve lanetin temsilidir. İnsanlığın umudu, insanın planlanan çerçevede organizmasıyla ortadan kaybolması yerine mekanik bir varlık hâline gelmesidir. Transhümanizm aşamalı olarak biyolojik insandan mekanik insana yani biyolojik hümanizmden mekanik posthümanizme geçiş sürecidir.

İlk olarak posthuman görüş; yeniden maddi oluşum konusunda enformasyonel model sunar ve biyolojik alt katman yaşamın kaçınılmazlığından daha çok tarihin arızîliği olan imtiyaza yol açar. İkinci olarak posthuman görüş; Kartezyen düşünceden uzun zaman önce Batı geleneğinde insan, bir hastalığın yan belirtileri/*epifenomen* olan düşünen zihin ve özdeşliğinin kurumu olarak sayılmıştır. Üçüncü olarak posthuman görüş; bedeni orijinal protez olarak düşünür. Bedeni diğer protezlerle değiştirmek veya uzantılamak biz doğmadan önce başlayan bir sürecin devamı olur. Dördüncü olarak posthuman görüş; insanların zeki makinelerle sorunsuz eklemlendiğini varsayar. Posthumanda bedensel varoluş ve bilgisayar simülasyonu, sibernetik mekanizm ve biyolojik organizma, robot teolojisiyle ve beşerî amaçlar arasından temel farklılıklar ve mutlak sınırlamalar yoktur (Hayles, 1990: 2).

Çağdaş kullanımında insan ve posthuman arasındaki aracılığa atfedilen transhuman; insandan koparak posthuman sürecine geçişte insanın ara veya geçiş varlığı türüdür. Genetik mühendislik, klonlama, seçilmiş insanları üstün transhuman türü hâline getirme daha sonra robotları, biyonikleri ve nanoteknolojiyi kullanma ortak doğaya bağımlı olmayan posthuman türleri icat etmek olacaktır. Benzeri görülmemiş fiziksel, entelektüel ve psikolojik kapasitedeki insanlar, kendini programlayan, potansiyel ölümsüz ve sınırsız bireyler olan posthuman'a dönüşecektir (Samuelson ve Mosmann, 2005: 31-32).

Kontrolsüz gelişmelerin kullanımı ve teknolojilerin hazır dağıtımı transhümanizme yol açabilir. Mevcut günümüz insanının fiziksel ve zihinsel performansının geliştirilmesiyle posthumanın yasıflanmasına geçiş olmuştur. İnsanların posthuman olup olmadığı sürecinde işlevsel bir terim olan transhümanizm sürecinin nihai durumu posthumandır. Posthumanlar; bireyler olarak mevcut insanoğlu tarafından temel yetenekleri doğal sınırlarına ulaştırılmıştır. İnsanı ruh-beden dualitesinden koparmayan transhü-

manizm onu hem bedensel hem de zihinsel olarak geliştirmek ister. Bostrom'a göre posthuman; insanın sağlıklı ve aktif, hafıza, biliş ve duygulanım bakımından yeteneklerinin artırılması hem zihinsel hem de bedensel olarak güçlendirilmesidir. Posthuman; durumları ayırt eden derecece günümüz insanları için normal değerlendirilen ve kabul edilen seviyeyi aşmasıdır. Posthumanlar, kaynaklara erişim ve toplumsal imtiyazlar olanağı ile "üstün ırk" olarak düşünülebilir (Mosmann, 2005: 248).

Posthumanlar, şimdikinden -daha- mutlu, istekli, tatmin edici hayatlara yönelebilecekler. Teknolojik vasıtalarla insan doğasını geliştirmenin hem mümkün hem de arzu edilebilir olduğuna inanan transhümanistler, insanların daha iyi yapılabileceği kanaatine eğilimlidir (Hauskeller, 2017: 32). Bostrom'a göre transhuman olan F.M. Esfandiary, geçişsel bir insan olan transhumana yaklaşan posthümanizm çağına evrimci bağlantı kuran, teknoloji kullanma erdemiyle kültürel değerleri ve hayat tarzını yapılandıran biridir. Bostrom, posthuman kapasiteyle; yeni teknolojik aletler olmaksızın insan kapasitesinin maksimum düzeye çıkarılmasını anlar (Sorgner, 2009: 36).

Her ne kadar hümanist geleneğin ana önermelerini reddetseler veya görmezden gelseler de transhümanistler, hümanist atalarıyla benzeri antroposantirik bakış açısını paylaşırlar. İlk hümanistler akılla ayırt edilen insan doğası hakkında somut ve normatif açıklamalar yaparken hem ölçüyü hem de ölçülen şeyi yok etmeyi amaçlayan posthuman olma arzusu totolojiktir. Eğer posthuman olmak insanlık için iyiyse, insan onu takip eder, kötüyse antroposantirik anlamsızlık üretir (Waters, 2006: 78).

Braidotti'nin kuramsallaştırdığı postinsan fikri, temellerini Batı siyasal ve toplumsal düşüncesinde ortaya çıkan 'insan'ın ve hümanist geleneğin eleştirisinden almaktadır. Hümanist gelenekte doğan insan, son derece *Avrupalı* olmasının yanı sıra içinde bulunduğu çevrede ve doğayla girdiği ilişkide son derece nevi şahsına münhasır bir konumda kalmaktadır. İnsan ve gerisinde

her şey arasında yaratılan bu uçurum sebebiyle insanın doğayla olan ilişkisi sadece ve sadece insan merkezci olarak ele alınmaktadır. Braidotti'nin sık sık dile getirdiği en büyük eleştiri; insan merkezciliğin yanı sıra insanın doğa ile düalite temelli bir ilişki içerisinde tahayyül edilmesidir. Bu ikilikte kalan her şey, insan için ve insan temelli bir diyalektik içerisinde var olmaktadır. İnsan sonrası öznenin ilişkisel kapasitesi sadece insan türünü değil bütün insan merkezci unsurları kapsar.

Braidotti'nin postinsan kavramı, *bios* ve *zoe* ikiliğinin ötesine geçmeyi önermektedir. İnsan doğa ile girdiği ilişkide her zaman insanmerkezci bir yaklaşımla kendisini farklı ve doğaya ait olmayan olarak addettiği müddetçe, çevresi ile girdiği ilişki ve çevresi üzerinde tahakküm kurmaya yönelik hâle geliyor. *Bios* üzerinden kendini temellendiren bu var olma şekli, kendi içinde ayrımcı olduğu gibi -sadece Batı temelli olmasından dolayı- aynı zamanda *zoe*'de var olan her şeyi kendi hizmetine alan, sömürmeye yönelik bir ilişki biçimini de dikte etmektedir. İnsan, merkezci düşünme biçimini yaygınlaştıran hümanizme karşı zoe'yi temel alır. Postinsan kavramına geçtiğimiz an Braidotti, *bios* üzerinden temellenen bu var olma biçimi yerine, insanı *zoe* içerisinde -insanı içinde bulunduğu çevrenin bir parçası olarak- var eden, *zoe*'nin bir parçası olan bir olma hâline bizi sürüklemektedir. Bunu yaparken, Braidotti, ikilik temelli klasik Batı anlayışından çıkıp Spinozacı bir anlayışla monistik bir olma hâline geçerek insanı kendisi ve çevresi üzerinde kurduğu tahakkümden kurtaran *bir olma* hâlini sunar. Geleneksel olarak antropos'a ayrılan hayat biçimini hayvani ve insani olmayan daha geniş yaşam biçimini zoe'ye tahsis eder. Dinamik olarak, kendini organize edici hayat yapısının kendisi olan zoe; materyalist, seküler, mekânsal ve duygusal olmayan cevaptır (Braidotti, 2013: 60-61).

Transhümanizm, norm ve sınırları aşarak insanı yetenekleri ölçüsünde geliştirerek asıl organizmasını değiştirerek insanı insanlık durumundan kurtararak üstinsan yapma arzusunda ol-

muştur. Transhuman, posthuman olma yolunda evrimci sürecin ön aşamasıdır. Nitekim Taylor, transhümanistlerin insanların evrimi için posthuman ırkı yaratmanın kendi ellerinden olmasını istediğini söyler (Taylor, 2012). Transhuman, posthuman duruma geçişte bir insandır. Posthuman, transhümanist hareketin örgütlenmişliğine atfedilir. 1970'lerden beri teknolojik müdahalelerin izlenmesi sürecin, insanın posthumana dönüşünü doğrudan kolaylaştıracaktır. Bu senaryo, biyolojik, sibernetik ve mekanik değişiklikler yoluyla bedene uyumlanmasında oynar. Extropy, tikel olarak transhümanizmin militan aşamasıdır ve kurtuluşun bir aracı olan bilimsel ilerleme fikri üzerine aşırı vurguyla nitelenmiş ve ayırt edilmiştir (Raluerson, 2010: 30).

Posthuman hayat ve varlık türü belirsiz olacağından dolayı meydana gelecek hayatın nasıl olacağını ve posthumanların yaşadıkları dünyayı nasıl değerlendireceklerini bilemeyiz. Eğer posthuman gelecek insanın öznelliği veya ahlakiliğiyle zorunlu olarak biçimlenmezse insanın mevcut bilgisinin sınırları geleceğin etik veya siyasal değerini bildirmelidir. Posthuman hayat, posthuman mirasın eleştirel metafiziğini geliştirir ve teknolojinin dönüştürücü potansiyelinin meydan okumasına uygun bir ahlakın yalnızca gerçek bir spekülatif posthümanizm tarafından desteklenebileceğini savunur (Roden, 2015: Giriş).

Farklı bileşimlerin toplamı olan posthuman özne; yeniden inşa edilmiş maddi-enformasyonel varlıktır. Postmodern ve küresel sürecin unsuru olan posthuman varlık bedeniyle, zihniyle, arzularıyla ve duygularıyla bu sürecin parçalarından biridir. Çünkü bu süreci meydana getiren bilimsel, teknolojik ve kültürel birçok unsur vardır. 20. yy.ın ikinci yarısında edebiyat, sinema, siyaset, antropoloji, feminist tartışma ve teknoloji çalışmalarında evrensel insan saltanatı felsefi olarak yapı söküme uğradı ve sorgulanmaya başlandı. İnsanlık için yeni vizyon arayışı içinde olan teorisyen D. Haraway, post-cinsiyet, posthümanistler, postmodern, post-ailesellik ve postdoğal gerçeklik olarak insan ve hayvan,

insan ve makine arasındaki geleneksel ayrımları bulanıklaştıran *Cybor Manifesto-1984* eserini yayımladı. "Posthuman durum" hakkındaki felsefi yansıma edebiyat eleştirileri, bilim kurgu türü film, edebiyat, televizyon ve bilgisayar oyunlarında ortaya çıkar. Çünkü bilim kurgu, toplumsal eleştiricilik ve popüler felsefe olarak hizmet eder (Samuelson ve Mosmann: 2005: 35).

Neo-pagan unsurlar, teknolojik olarak cyber-kültür, posthuman techno asketizmin çeşitli tarzları vasıtasıyla ortaya çıkmıştır (Braidotti, 2010: 33). Transhümanistlerin amacı, biyolojik olarak hastalığı ortadan kaldırmak, yaşlılığı geciktirmek ve insan ömrünü uzatmak, ruhsal olarak insanın bilişsel, psikolojik ve duygusal yetilerini geliştirmektir. Bu amaçlarla posthuman'ın yükselmesinin varoluş ihtimalini meydana getirmektir (Sorgner, 2012: 26). Mevcut değerleri terk eden, yeni değerler yaratan transhümanizm; hümanist, modern ve liberal değerlerden uzaklaşarak postmodern bir hâl alır. Transhümanistler, teknolojik gelişmelerle posthuman geleceğin inşa edileceğini dinî ve mitik temaları birleştirerek ortaya koyarlar.

Posthuman, transhümanistler için ayrıcalıklı bir varlık türüdür. Hümanizmle karşılaştırıldığında posthümanizm, transhümanizmin üstünlüğü olarak sayılır. Transhümanizm akılcılık, ilerlemecilik ve insancılıktan kurtulabilmiş değilken posthümanizm insancılıktan kurtulmuş ve sıradan insanı reddeder. İnsanı merkezden uzaklaştıran bir mühendislik hareketinin neticesi olan posthümanizmin varlık türü siborg'tur. Posthümanist olan Haraway, *"Manifesto"* eserinde tanrılıktan daha çok siborg olmayı tercih eder (Hauskeller, 2016: 24).

Sonuç olarak bilim ve teknolojinin imkânlarıyla insanı geliştiren transhümanizm, arzu edilen ve gelecekte meydana gelecek olan posthümanizmin geçiş aşamasıdır. "Trans/posthümanizm" arasındaki en önemli benzerlik ve paralellik insanın iyileştirilmesi amaç ve sürecini içermesidir. Posthümanizmde, insan-insan olmayan düalitesini aşma bir sorun teşkil edecektir. İnsan doğası

veya organizma olarak insan biyonik bir doğaya veya mekanizmaya dönecek olduğunda insanlık ciddi tehdit ve tehlikeler altında kalacaktır. Transhümanist teknolojilerin neden olacağı *"transhuman, posthuman, humanity+, humanity 2.0"* olarak isimlendirilen varlık türleri kendi asıl doğalarından uzaklaşacaktır.

2. Dinî-Gnostik ve Bilimsel Bir Akım Olarak Transhümanizm

2.1. Transhümanizmin Dinî-Gnostik-Bilimsel Temelleri

Batı uygarlığı, günümüz dünyasını şekillendiren iki fikir olan ne monoteizmi/Hristiyanlığı ne de bilimi terk etmiştir. Bilimsellik içeren Rönesans-Aydınlanma-Modernlik dizgesinin neticesi olan bilimci Batı uygarlığı için Tanrı; ilham olan aşkın güçken bilim ise bu aşkın gücün yeryüzündeki düzen kurucusudur. Bir anlamda bu düalist ayrımın somut tezahürü Doğu Roma ve Batı Roma devletidir. Augustinus'un Yeryüzü ve Tanrı Devleti ayrımından hareketle Tanrı Devleti'ni yeryüzünde inşa etmek isteyen Şarlman'ın açmış olduğu manastır ve katedral okulları kısa zamanda sonuç vermiştir. Şarlman'ın temellerini kurduğu okul merkezli Batı uygarlığı, dünyayı ikinci binyılın ortasından itibaren belirlemiştir. Bu bağlamda Chu; Avrupa'nın keşfi, Yeni Dünya'nın fethi ve Endüstriyel Devrim vb. hadiseleri Batı uygarlığının hızlı yükselişinde önemli köşe taşı olarak görür. Ona göre bu yükseliş yeryüzündeki insan hayatını köklü olarak değiştirmiştir. Son beş yüz yılın üzerinde Batı; dünyaya yalnızca askeri güç, siyasal özgürlük ve ekonomik refahın yaratımında değil sanat ve bilimlerin "soft" alanında da öncü olmuştur.

Avrupa, diğer antik uygarlıklardan mülhem olarak aşkın/transcendence ve akıl/logos yani din ve bilim dalları olarak ikiye ayrılabilir. Batı uygarlığının kökleri, Orta Doğu ve polisteki üçra kabileler ve Yunan'daki küçük şehir devletlerindedir. Roma İmparatorluğu, monoteistik Hristiyan dünyasıyla Helen felsefesini ve özgün Avrupa uygarlığını yaratan bilimi kaynaştırdı. Modern

teolog J. Moltman, Hristiyan teolojisinin gerçek sorununun gelecek sorunu olduğunu söylemiştir. İman daha iyi gelecek ümidi üzerine inşa olmuştur (Chu, 1963: 54-56). Chu'ya göre daha iyi gelecek tasarımı, Eski Ahit'te İsrailoğulları'nın vaat edilmiş toprakları kavuşacaklarını müjdelemesi gibi Amerikan hacılarının yeni toprakları görmesine yol açmıştır. Yine O'na göre Fransız Devrimi'ne karşın başarılı olan Amerikan Devrimi, İncil vizyonunun pozitif açıklamalarından biridir.[6]

İnsanlar (ve transhumanlar) çevre ve deneyimlerini anlamak ve kontrol etmek için ısrarlı bir arzu içindedirler. Geçmişte din hep belirleyici olmuştur ve bilimin yokluğunda teistik açıklamalara başvurulmuştur. Daha sonraları kilise ve devletin ayrım fikri yani laiklik, hayatın tüm belirleyici görünümlerinde etkili olmuştur. İnsanlar; olgu ve olayları geliştirdiği bilimsel metot, tümdengelim ve tümevarım mantığı, oyun teorisi ve sofistik epistemik ilkelerle izah etmeye çalışmışlardır (More, 1990a: 7-8). 20. yy.da Orta Çağ'a göre daha zayıf olan dinin; olgu ve olayların teknoloji ve bilim temelli beyan edildiği 21. yy.da daha da gerilemesi mümkündür.

Transhümanizm, bir hümanizm türü olması hasebiyle hümanizmin evrimleşmiş süreçlerinden biridir. Helen hümanizmi; mitolojik, gnostistik/neoplatonist akılcılık düzleminde, Hristiyan

6 Chu, Avrupalıların özellikle İngilizlerin, yalnızca zulümden kaçmak için değil İncil'de geçen Hz. İsa'nın havarilere hitabı olan *"Siz dünyanın ışığısınız, tepenin üzerine kurulu bir şehir gizlenemez" (Matta, 5/14-15)* buyruğundan hareketle Püritenlerin bir ütopyayı gerçekleştirmek istediklerini söyler. Püritenler, Eski Ahit'teki Yahudiler gibi ittifakı yenilemek isteyerek Tanrı'nın emirlerine uygun biçimde yaşamak ve eski dünyaya örnek olmak amacında olmuşlardır. Kuzey Amerika'ya getirdiği Püritenlere J. Winthrop, *"Tepenin üzerindeki şehir gibi olacağız. Dünyanın gözleri üzerimizde olacak. Tanrı'mıza layık olamazsak yandaşlarımızı utandıracağız, düşmanlarımızı sevindireceğiz" söylemiyle* Matta inciline gönderme yaparak hitapta bulunmuştur. (Yılmaz, 2009: 15-16). Yine Chu'ya göre Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi'ne karşın daha başarılıdır. Çünkü Fransız Devrimi, iman-inanç kanadını ihmal ederken amaç, açıklık ve aşkınlık bakımından İbrani ruhu taşıyan Amerikan Devrimi ise akıl ve iman kanadının her iki unsuruyla kısmen başarılı olmuş bir devrimdir.

hümanizmi; dinî-gnostik düzlemde, Rönesans ve Aydınlanma hümanizmi; rasyonel düzlemde gerçekleşirken transhümanizm ise bilim ve teknoloji düzleminde gerçekleşmiştir. Postühümanizm davasını ilerletmek isteyen bir hareket olan transhümanizm, insanın konumunun yeniden yapılandırılması için bilim ve teknolojinin kullanılması gerektiğini savunur. Hastalığı yenmeyi, mutsuzluğu ortadan kaldırmayı, kıtlığı sonlandırmayı veya ertelemeyi belki de süresiz olarak ölümün kendisini kaldırmaya imkân verme amacındadır (Dağ, 2017: 57).

İnsanlığın sınırlılığını ortadan kaldırma bakımından mitolojik öykü olan ateşi çalan Prometeci bir tutuma sahip transhümanizm, kökler itibariyle Hristiyan inancına çok uzak değildir. Tanrı'nın, insan oluşu aynı zamanda insanın tanrı oluşu anlamına gelir. Transhümanizmin dinî ve gnostik hareket olmasında yatan etkenlerden biri yaratıcı ile yaratılan arasında dolayısıyla maddi olanla maddi olmayanın irtibatını sağlayan yani maddeyi ruha açan *imago dei* inancında insanın tanrıyla benzerliği yalnızca suret üzerinden kurulmamış, güç ve yetiler açısından da insan tanrıya yaklaştırılmak istenmesidir. İnsan yalnızca suret, güç ve yetiler açısından değil yaratıcılık bakımından da tanrıya benzemek istemiştir. Transhümanizm, insanda hastalığı yok ederek ve onun ömrünü uzatarak ebedîleştirmeye bir anlamda insanı tanrılaştırmaya çalışır. Kökleri ve ilham açısından transhümanizm, dinî ve gnostik bir harekettir.

Teknoloji ve insan gücünün meydana getirmesinin yanı sıra insanın düşüşünün kökeninde olan insanlık; sicut deus/tanrı gibi transhümanist adlı projeyle bir anlamda dünyada yaratıcının işini yapmaktadır. Yeni bir insan inşa etme amacı olan transhümanizm içerisinde yaratılış ya da insanlığın mükemmelleştirilmesinde "tanrının işini yapma" fikri ortaya çıkmıştır (Daly, 2015: 91). Cisimleşme/*incarnation;* ruhun beyanı, yaratıcı güç olan ruhun maddeci açıklık modeli ve maddi kapasitesi olan mükemmel arketip bir açıklamadır. Nobel, teknoloji ile Hristiyanlık arasında özel bir bağ kurar. Özellikle kurtuluşun ve birbiriyle bağlantılı olan

faydalı bilginin gelişmesinin yeri olan manastır hayatı bu bağı ifade eder. Teknoloji maddidir, ruhun doğasını mükemmelleştirmek ve hayatın tümünü geliştirmek için bir araçtır. Bir anlamda teknolojik teşebbüs dinî inanca bürünmüştür (Haughey, 2013: 79).

Rönesans, Aydınlanma ve Modern hümanizmlerde olduğu gibi transhümanizmde de Tanrı ve İncil'in içeriği ve yorumları zenginleştirilmiştir. Bilim ve teknolojinin trans-insanlığı özellikle de teknoskopik görünümü çözümlemek için Hristiyan teolojisinin değerlendirmek zorunda kaldığı yeni sorularla karşı karşıya olduğunu söyleyen Winyard'a göre bu sorulara cevap aranırken, Tanrı ve İncil'in niteliği ve kapsamı daha da geliştirilir. Hristiyanlığın evrimi, Tanrı'nın merhametiyle "her sabah yeni bir yol" imkânı verebilir (Winyard, 2016: xxxviii). Winyard, Hristiyan etkilerin; trans-insanlığı geliştirmenin potansiyel insan gücünün geliştirilmesi ve yorumlanmasında önemli bir rol oynamaya devam ettiğini iddia eder (Winyard, 2016: 1). Haughey'e göre Hristiyan imanı ve zengin gelenekleri ile özellikle kutsal vaat ve özgürleşme gibi içerik taşıyan İncil motifleri, insanın teknolojik dönüşümüne ve yaşama ortamına taşınmasını sağlayabilir (Haughey, 2013: 8). Nitekim kilise, trans-insanlığın gelişimine İncil'le ilgili normlara uygun yollarla katılabilir. Bu şekilde, Hristiyanlar dünyayı değiştirmek için özlem duyuyor olabilirler (Winyard, 2016: xxviii). Transhümanist pratiğe göre temellenmiş İncil'in işlevi yalnızca gezegenimizdeki hayat sistemlerini korumak değil bununla birlikte önümüzdeki gelecekte öngörülmeyen hayat biçimlerini ve yaşama gücünü, öznelliğin, çeşitliliğin, akılcılığın, ilişkiselliğin ve yaratıcılığın ortaya çıkış fırsatlarını teşvik edecek önlemleri almaktır (Haughey, 20013: 18).

Nasıl ki Orta Çağ Hristiyanlığı, kendi içindeki reformist Katoliklerle Rönesans ve Reform sürecine, Hristiyanlığın kendi içinden doğan Protestanlıkla Aydınlanma, Sanayileşme ve Kapitalizm sürecine destek verdiyse Hristiyanlık kendi içinde yeniden evrilerek içinde robotik ve YZ gibi devrimleri içeren transhüma-

nizm sürecine de destek verecektir. Fuller'e göre Batı'nın bilimsel devrimi'nin asıl motivasyonu; -Protestan Reform tarafından savunulan kendini güçlendiren radikal Hristiyan versiyonun- çağdaş transhümanist projeyi motive etmede en iyi başlangıç noktası olarak kalmaya devam etmesidir. 16.-17. yy.daki Roma Katolik Kilisesi günümüz bilimsel kuruluş işlevi olarak alınacaktır (Fuller ve Lipinska, 2014: 45).

Dinî ve gnostik kültürlerdeki yeni insan ve yeni düzenin var olacağına olan inanış da transhümanizmin esin kaynaklarındandır. Yahudilikte ve Hristiyan geleneklerinde Mesih, savaş olmaksızın yeryüzünde yeni bir krallık kuracaktır. Yeni kutsanmış bedenlere verilecek olan doğru ölümü yeniden diriltecek ve isteyecektir. Bu beklenti Korintlilere mektupta *"Hepimiz değişeceğiz -bir flaşla, bir göz kırpışında, son surla. Sur, ses olacağı için ölüm bozulmayacak ve biz değişmiş olacağız"* cümlesiyle ifade edilir. İnsan sınırlarını aşmak ve kökten yeni bir düzene girme müjde ve ilhamları yalnızca ilahi dinlerde değil en erken kaydedilmiş beşerî kültürlerde de bulunur. Örneğin *Gılgamış Destanı*'nda ölümsüzlük arayışında olan bir kahramanın seyahati kötü bir kralın hikâyesiyle biter. Budist milenyumcu mitosta da Buda, savaş olmaksızın milenyal halk krallığı kuracaktır ve insanlar 80.000 yıl bu krallık altında yaşayacaklardır (Hughes, 2012: 759).

Hristiyan teolojisinin insanlığı Tanrı'nın imgesi olarak görmesine benzer bir biçimde Konfüçyanizm de beşerciliği bahşedilmiş cennet olarak görür. Hristiyan doktrini; Tanrı imgesi ile Neo-Konfüçyan kavram Tianming/insanlığı cennet görme arasında olan bağıntısal ve aşkın antropoloji nitelikle bağıntılıdır. Calvin ve -Kore Konfüçyüsçülüğü tarihinde en önemli araştırmacı- olan Yi T'oegye aynı şekilde insanlığı; aşkın varlık zemininin onur ve iyiliğini yansıtan ve resmeden bir ayna ya da bir mikrokozmos olarak tanımlamaktadır (Kim, 2015: 108). Hristiyan teolojisinin transhümanizmi engellemeye ve yeni gelişen teknolojilerin geliştirilmesine gerek duymadığını iddia eden transhümanistler için

İncil, radikal dönüşümle yeni cennet, dünya ve insanlığın gelişimini destekler. Bu harekete sempati duyulurken Amerikan Lutherci teolog T. Peters ilerleme ve insanlığın günahkârlığının anlaşılmasında transhümanizmin naifliğini vurgular (Kim, 2015: 101).

Konfüçyüsçülük, beşercilik bağlamında hem Hristiyanlık hem de transhümanizmle bağlantıyken Yahudiliğin de transhümanizmle bağlantıları vardır. Transhümanizme eleştirel yaklaşan Yahudilik, hem mevcuda yönelik eleştirel tavra sahiptir hem de bireysel ve kolektif olarak insan hayatını iyileştirmek için çağrıda bulunur. Ütopyacı, eskatolojik ve apokaliptik unsurlara sahip ve kadim Yahudiliğin tarihsel başarısızlığından dersler çıkaran Yahudilik, beklenen ideal gelecekteki hayatın geleceği üzerine odaklanmıştır. Transhümanizmin mükemmel gelecekle içkinleşmesinin tersine Yahudilik geleceğin açık uçlu, bilinmeyen ve kontrolsüz kalacağında ısrar eder. Yahudilik, kusurlu mevcut hayatı öğretmeye müsaade eder (Samuelson, 2015: 165-166, 176). Mesihçi vaat ve modern kıyametçilik olan *tekillik,* mesihyanik çağda insanlığın gelişmesine önemli katkıda bulunan Yahudiliğe çok yakından benzer. İnsanlar maddi bir ütopyada yaşayacaklardır (Fox, 2011).

Transhümanizm dünya dinlerinde bulunan geleneksel bazı fikirleri paylaşırken (biyolojik sınırları aşmak, ölümün üstesinden gelmek, insanüstü özellikleri kazanma ve mutluluk durumuna ulaşma) gibi idealleri temelde kusurlu bir biçimde anlar. Birinci olarak trans-hümanistler, çeşitli dinler tarafından açıklanan idealleri yorumlamaya eğilimlidir ve daha iyisinin olabileceği özlemine sahiptirler. İkinci olarak sabık dinî ideallerini, ürünlere ve sürece indirgeyerek az ya da çok teknolojik olarak makulleştirir. Transhümanizmin tersine sufi perspektif, teknolojik olmayan mükemmel insan idealini sunar (Mahootian, 2005: 144). Transhümanistler, Sufilerin ruh dünyasında gerçekleştirmeye çalıştığı kemalatı zihin ve bedende gerçekleştirmek isterler.

Hem modern hem de postmodern dönemlerde insanın tasavvuru ve buna bağlı olarak tecrübi hayatı farklılaşmıştır. Bu

tecrübi hayatın farklılaşmasıyla özellikle Hristiyanlığın dinî temaları da sekülerleşmiştir. İnsanlık; bilgi, özgürlük, zekâ, ömür ve deneyimin üzerindeki kontrolün tartışmalı ilerlemenin başlangıç aşamasındadır. Ancak bizi geride tutan kadim kavramsal yapılarla rekabet devam ediyor. Bunlardan en kötüsünden biri dindir. More, makalesinde dinin entropik bir güç olarak, insanlığın transhümaniteye nasıl ilerlediğini ve posthuman olarak geleceğine karşı nasıl bir duruş içinde olduğunu izah eder. Umutsuz bir nihilizm ve steril bilimsellik dine alternatif değildir fakat transhümanizm alternatiftir. Hümanizm, doğru yönde atılmış bir adım olurken, çok eski ve değerli fikirler içeriyor. Geliştirilmiş transhümanizmin formu olan extropianizm, hümanizmin ötesine geçerek insanın evrimci geleceğine odaklanır (More, 1990a: 6).

2.2. Benzerlik ve Farklılıklar Açısından Din-Transhümanizm İlişkisi

Dogmaya yer vermeyen transhümanizm, esnek ve harekete hazır formlarını dönüştürerek kendinin daha yüksek ve yeni bir görünümü olan posthümanizme dönüşür. Extropianizm, transhümanizmin özel bir sürümü olarak gündeme gelmiş ve rafine edilmiştir. Extropian transhümanizm, iyimser, canlı ve dinamik hayat felsefesi sunar. Mevcut formları ve sınırları aşmanın ve büyütmenin araştırıldığı transhümanizmde yaşlanma ve nihayetinde ölümün tüm nedenleri; herhangi bir iyimserliğin temel felsefesi ve bireysele özgü aşkınlıktır. İnsanın dışındaki haricî unsurlardan daha çok insanın kendisinden hareketle gelecekçi bir tasarım ortaya koyan extropian felsefede amaç tanrı değil, insanı dönüştürerek ve geliştirerek daha yüksek formlara dönüşme ve gelişme sürecini devam ettirmektir. İlgileri, bedenleri, zihinleri ve toplumsal örgütlenme formlarını büyütmektir (More, 1990a: 10).

Reliberium; hümanizm, transhümanizm, posthümanizm ve extropianizmi içeren geniş bir kavramdır. Reliberium; değerler ve insan doğası üzerindeki tanrı, iman ve inancının potansiyellerini akılcılığa ve bilime vermiştir. Benzer olan transhümanizm; nöro-

bilim ve nörofarmakoloji, nanoteknoloji, YZ, uzay yerleşimi vb. bilim ve teknolojilerde sonuçlanan varlığın koşullarında radikal değişiklikleri öngörür ve tanımlar (More, 1990a: 6).

İnsanın bilgisini, anlayışını, deneyimini, mutluluğunu, önem ve değerini artırmayı devam ettirmek isteyen transhümanizm türü olan extropianizmin amaçları şunlardır:

Sınırsız Büyüme: Kendini gerçekleştirmek için daha zeki, hikmetli ve kişisel güç, sınırsız ömür, doğal, toplumsal, biyolojk ve psikolojik sınırları ortadan kaldırmaya çalışan transhümanizm için kişisel, toplumsal süreç ve imkânların üzerinde sınırlar yoktur.

Kendini dönüştürme: Ahlaki ve bilişsel yaklaşım ve modellere, eleştirel deneyimleri dikkate alarak yaklaşan extropianizm; biyolojik, nörolojik artış ve sosyolojik dönüşüm için çeşitlilik ve araştırma imkânlarının teşvik edilmesini gerekli bulur.

Dinamik İyimserlik: Bireysel geleceğimize ve tüm zekâ varlıklarına yönelik tutumu güçlendirme, pozitif teşvik...

Akıllı Teknoloji: Extropianizm'de bilimin ve onun ürünü olan teknolojinin rolü iyimserliği geliştirmede önemlidir.

Din; geleneksel olarak hayatta anlam ve amaç duyumu sağlar, fakat bununla beraber zekâyı yıkmış ve ilerlemeyi boğmuştur. Buna karşın akıl ve gelişme için araştırmalardan bilim ve onun ürünü olan teknolojiden faydalanan ve iyileşmeyi arayan extropian felsefe/transhümanizm, insanın şahsi ve toplumsal varlığına doğrudan ilham verir ve neşelendirici anlam sağlar (More, 1990b: 18).

Transhümanizm hem extropian hem de entropian unsurlar taşır. Teknolojinin imkânlarını kullanarak hayatın uzaması, zihnin gücünün artırılması ve ölümün ortadan kaldırılması yönüyle *extropik*, bilginin ve kullanılabilir enerjinin kaybının iman yoluyla takviyesiyle artırılması söz konusu olduğu için *entropik* bir yönü

vardır. Dine metafizik destek sağlayan transhümanizm, extropian ve entropian yönüyle akıl ve teknolojiyi kullanarak cenneti yeryüzünde inşa etme çabası içindedir. Tasarlanabilen arzuların gerçekleşebilme projesini ve imkânını sunan mitik ve ütopik unsurlar içeren transhümanizm, insanoğlunun ulaşabileceği bir dünya ve hayat tarzı sunma iddiasındadır. Mitolojik veya ütopik anlatımlardaki dünya imgesinin karşılığı, dinde cennet tasavvuruyla anlatılır. Transhümanizm, geleneksel mitik, ütopik ve dinî anlatımlardan farklı olarak bilim ve teknoloji imkânıyla modern mitik ve ütopik -cennetvari- dünya inşa ederek insanlara dünya gözüyle onu görme ve ona ulaşma imkânını vermek ister. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle hem insanın durumunu iyileştirmeye hem de sınırlamaları aşmaya katkıda bulunmaya yardımcı olur.

Kendi merkezî değerlerine karşıt olduğu için ölümü en büyük düşman gören transhümanizm, insanı biyolojik sınırlardan kurtararak özgürleştirmek ister. Hem Hristiyanlar hem de transhumanistler ölümü düşman olarak tarif ederler ve ölümün insan varlığını küçük düşürdüğünü düşünürler. Hristiyanlar ve transhümanistler kaza, hastalık veya doğal felaketler neticesinde hayatın kaybedilmesine ahlaki öfke duyarlar. İsa Mesih'te Tanrı'nın faaliyetiyle insanlığın kefareti ve uzlaşısı anlatımıyla ölüme karşı daha yalın bir duruş benimseyen Hristiyanlık, Mesih'in bedensel dirilişinde ve yükselişinde ölüm ve günaha karşı zaferini ilan eder: *"Ölüm yenildi"* (Korintliler 1/15). Bedenin ölümsüzlüğü giyinmesiyle ölümün mağlup edileceği inancı ve ölümle ilgili bu son zafer, Hristiyanların dünyevi yaşamı tehdit eden hastalık ve rahatsızlıklarla mücadeleden vazgeçmeleri anlamına gelmez bilakis kısa yaşamın uzatılması arzu edilir. Ayrıca yeryüzünde hasta iyileştirmek ve hatta ölümü kaldırma İsa'nın vekâletidir (Daly, 2015: 87-88).

Teknolojiyi vasıta olarak, dinî ve metafizik unsurları ise bir ilham olarak kullanan transhümanizmin insan için öngördüğü ölümsüz olma isteği dinî kökenlerde bulunur. Hayattaki fiziksel ölümsüzlüğü uhrevi hayatta garanti eden dine karşın ölümsüz

olma ve ölümsüz bir varlık ideali transhümanizmin iyimser hâl almasına yol açmıştır. Dinin Nietzsche'nin kahramanı "Zerdüşt" tarafından ifade edilen extropian meydan okumaya *(Sana Üstinsan olmayı öğretiyorum. İnsan üstesinden gelinmesi gereken bir şeydir. Onun üstesinden gelmek için ne yaptın?)* vereceği cevap yoktur (More, 1990a: 9).

Transhümanizmin dinle ilgili en önemli bağıntıları tanrı ile kozmik evren arasındaki ilişki uyumu ve transhümanist Hristiyan Mormonların varlığıdır. Bazı transhümanistler, birtakım tanrıların, evreni yaratmak için henüz anlaşılmayan fiziksel araçları kullandıklarını iddia eder. Onlar için tüm evren; bir çeşit teknoloji, bir makine ve tanrı'nın bir çeşit kozmik tasarım mühendisi olarak durduğu bir çalışma olarak görülür. Bu bağlamda La Mettrie'nin *Makine-İnsan* yankı uyandıran bir Hristiyan transhümanist insana yani YZ'ya işaret eder (Winyard, 2016: 37). Birçok bakımdan transhümanizmin hedefleri, İsa Mesih'in ikinci gelişini, günah, acı ve ölümün sonsuza dek ortadan kaldırılmasını bekleyen Hristiyanların umutlarıyla çakışmaktadır. Transhümanizmin gelişme sorunu YZ'nın insan hayatına tehdit olabileceğidir (Winyard, 2016: XXV). Teknolojik gelişmeler doğayı kontrol ederek ve ruhu mükemmelleştirerek, İsa'nın ikinci gelişine hazırlanmaya yardım edebilir (Haughey, 2013: 81).

Transhümanizmle din arasında çarpıcı benzerliğinin en büyük göstergelerden biri Aydınlanma tekno-ütopyacılığının modern formu olan günümüz transhümanist hareketi olan *Mormon Transhümanist Derneği'dir/M.T.D.* Hristiyanlık akaidinin dışında değerlendirilebilecek ve P. Thiel tarafından fonlanarak kurulan alt mezheptir. Dinî bağdaştırıcılar/syncretics, sol kanat tekno ilerlemecileri ve onların bio-liberal müttefiklerini içinde barındırır. Teknolojik yenileşmenin ve transhümanist fikirlerin yükselmesine tepki olarak kıyametçi Hristiyanlar hatta seküler felaketçiler "ahir zaman" senaryosuna dâhil etmeye çalışmışlardır. İnsanın manevi arayışına cevap verme amacında olan *MTD;* ölümsüzlüğü, yeniden dirilmeyi, dünyanın yenilenişini ve sonsuz dünyanın

keşfedilmesi veya yaratılmasının tecellisinin peygamberî aracıdır (Hughes, 2012: 757-758).

Birkaç istisna dışında dinsel transhümanizm, geleneksel manevi yaşam biçimlerinden farklıdır. Sonuç olarak, birçok gözlemci, transhümanizm ile din, özellikle Hristiyanlık ile transhümanizm arasındaki temel ihtilafları görür. Bu tür görüşler genellikle geleneksel kiliseler ve posthuman toplum arasındaki karşılıklı cehalet ve yanlış anlamalarda öne çıkar. Hristiyan ve transhümanizm toplumlar arasında sürekli ve karşılıklı yararlı diyalog, başarılı angajman, yeni ve verimli araçlar ortaya koyamamıştır (Winyard, 2016: xxxviii).

Çağdaş siyasal ideolojiler, felsefelerin ve dinlerin etkisiyle başkalaşım ve melezleşme yaşadılar. Siber kültürün ortaya çıkışıyla tekno-ütopyacı bir grup olarak ortaya çıkan küçük bir küresel topluluk olan transhümanistler, ideolojik melezleşmeyi bünyelerinde barındırdılar. Çoğu transhümanist siyaset; çeşitli özgürlükçü gerekçelendirmelerle, eğitilmiş merkez ve Amerikancı bir temel tarafından biçimlenmiştir. Hem dinî transhümanistler hem de kıyametçi dinî gruplar; eskatolojik görüşlerle hızlandırılmış teknolojik değişime, posthumanların ilerlemesine ve makine zihinlere katkıda bulunmuşlardır. Seküler-dindar, sağ-sol tüm taraflar şiddetle yüzleşme ihtimali beklentisi içinde insanlığın geleceğinin asıl denge olması gerektiğine inandılar (Hughes, 2012: 757-759).

Teknoloji yoluyla yaratıcılığa teşebbüs eden transhümanizm; tekno-eskatolojik bir hareket ve ideolojidir, fakat sahici bir modernliktir. Gelecek bilimin korkusunu içeren transhümanizmin yeni doğuşuyla teknokratik ideolojinin yeniden ortaya çıkışına tanıklık edilmektedir. Transhümanist ideoloji, bazı teknobilimcilerin dinî veya ekolojist çatışmalarında polemik bir araç olarak hizmet edebilir (Coenen, 2014: 765). Kendi kalıplarıyla daha ideal olanın peşinde ve dönüştürme amacında olan transhümanizm dinle dolaylı sorunlar yaşar. Transhümanizmin teknolojik dönüşüm ve kurguları doğrudan dine saldırı değildir fakat dinî duyarlılıklara saldıran unsurları vardır. İnsan doğasını önemli derecede

geliştirmenin mümkün olduğu iddiasını taşıması dolaylı olarak tanrının insanı yaratmada kusuru olduğunu vurgular. Teknolojik olarak ölümsüzlüğü başarmanın mümkün olduğunu ima etmek tanrının öne sürdüğü imtiyazlardan birini çalmaktır. Teknolojinin, Tanrı'nın planını ihlal etmek anlamına geldiğini iddia eden bazı teologlara göre teknoloji ve transhümanizm; Tanrı'ya meydan okuduğu için değil, aynı zamanda bütün insan hayatının anlamını Tanrı'nın planından aldığına inandıkları için de kötüdür.

Yaşanacak başka bir gezegen arama, ömrü uzatma, ölümü yok etme ve bedeni dondurma gibi amaçlar tanrıyla oynama ve onun planını değiştirme çabası olarak görülür. Bedenin dondurulması gibi umut ve uygulama istekleri, teolojik sorunların doğmasına, transhümanistlerle kilise arasında çatışmanın meydana gelmesine yol açmıştır. Yine transhümanizmin ezoterik diyebileceğimiz arzuları eleştiriye tabi tutulmuştur. Horn gibi biomuhafazakar olan düşünürler transhümanizmi, Tanrı'ya inancın insana olan inançla yer değiştiren hümanizmin kibirli formu olarak suçladılar. Horn, transhümanist teknolojilerin kıyamette rol oynayacak *nephilim'i* (gökten gelecek olan melek), şeytani melek-insan melezi yaratmak için şeytan tarafından kullanılacağını iddia eder (Hughes, 2012: 770). Dinî sağdan seküler sola garip dostluklar yapan muhafazakârlar, insan doğasını korumak ve gelişmiş teknolojileri yasaklamak için argüman öne sürmüşlerdir (Lilley, 2013: vii).

Biyolojideki gelişmeler tıpta ilerlemeleri meydana getirdiğinde -asırlardır Hristiyanlığın yaptığı gibi- insanın, "iyi bir ölüme" ilgisi olmayacak "giderek daha iyi bir hayat" üzerinde odaklanacaktır. Gelecek bilim, hastalığı ortadan kaldıracak ve ölümü uyku gibi fizyolojik bir olay yapacak (Samuelson, 2005: 69). Bilim ve tıbba büyük yarar sağlayacağı için insan klonlamacılığının araştırılmasının teşvik edilmesi gerektiğine inanan transhümanizm için *cryonics*[7] önemlidir ve bu sayede insanların ölümcül kazalar ve

7 Cryonics: Gelecekte hem çağdaş tıp teknolojisinin gelişmesi hem de tıp biliminin hastalıklarını iyileştirebilmesi için bir insanın cesedini dondurmak ve düşük sıcaklıkta korumaktır.

hastalıklardan kurtulması sağlanacaktır (Bainbridge, 2005: 98). J. Harris, yaşlılıktan değil yaşlılık hastalıklarından dolayı öldüğümüzü söyler. Yaşlanmayı önleme çabalarında genetik mühendisliği; kadim hastalıklara ve yaşlanmaya karşı bir silah ve alan olarak kullanılacaktır. Yaşlanmayı yavaşlatma veya durdurma teşebbüsleri süreç olarak devam edecektir. İlk adım yaşlanmayı ve bunu dışarıda bırakacak genetik nedenleri tanımlama olacaktır. Hücreleri yıpratan mekanizmalar ve kimyasalların devre dışı kalmasıyla insanların ömrünün uzayacağını iddia eden S. Young, yaşlanma karşıtlığının ateşli taraftarı A. de Grey'le tartışmasında insanların 1000 hatta 5000 yıl kadar yaşayacağını öngörüsünde bulunur (Mehlman, 2012: 21).

İnsanın genetik kimliğinin değişimi kökten ahlaksızlık olarak görülür. Putperestliğin bir türü olan transhümanizm, yeryüzünde cennet yaratmak teşebbüsünde olan ütopyacı bir harekettir. Temel olarak ahlak dışı ve insan karşıtı görülen bilimciliğin bir formu olan transhümanizme gelenekçi ve muhafazakâr saldırı 2002 yılında Vatikan'dan gelmiştir (Sirius ve Cornel, 2015: 57). Transhümanist çabalara yönelik eleştirel tutum yalnızca dindar insanlardan tarafından değil teologlar tarafından da sergilenmiştir. Örneğin Vatikan, embriyonun dondurulmasının insanlığa duyulan saygıya karşı bir suç teşkil ettiğini ifade etmiştir. Müslüman bir din adamı ise bilimin "insanlığa ve haysiyetine" sahip çıkmak için sağlam kanunlarla düzenlenmesi gerektiğini söylemiştir. Dinî itirazlarla birlikte birçok biyoetikçi akademisyen de transhümanist çabalara karşı itirazda bulunmuştur. Bunlardan biri olan G. Annas, genetik mühendisliğini; "*İnsanlık onurunu tehdit ettiği ve potansiyel olarak insan hayatının değerini düşürdüğü/devalue*" gerekçesiyle "insanlığa karşı bir suç" olarak nitelendirmiştir.

Transhümanizmin dinle karşı karşıya kalmasının en büyük nedeni; insan niteliğini değiştirmek dolayısıyla insanın hayat tarzını değiştirmek istemesidir. İnsan hayatının manipülasyonu

genelde yerleşik dinin direnciyle karşılaşır. Hristiyanlık gibi bazı dinî gelenekler insanı *imago dei* sayar. İnsan genomu ve kimliği kutsal, mükemmel ve dokunulmaz sayılmıştır (Chu, 1963: 295).

2.3. Ateizm ve Agnostisizm Sarkacında Transhümanizm

Transhümanizm, teist bir karakterden daha çok ateist bir karakter taşır. Bugün kendini transhümanist diyen tanımlayanların çoğu seküler ve ateisttir. 2007 yılında 5000 kişinin veya öyle ki *WTA* üyeleri üzerine yapılan bir araştırmada 10/9'u *"İnsanın ilerlemesinin kutsal müdahale, lütuf veya kefaretten daha çok insanın başarısından mı kaynaklandığını düşünüyorsunuz?"* sorusuna üyelerin %90'ı hayatın anlamı kavramının insan sorumluluğundan türediği, ilahi vahiyden türemediği cevabını vermişlerdir. Bunların 3/2'si kendini ateist, agnostik, seküler hümanist, teist olmayan, diğerleri %8'i Hristiyan %5'i maneviyatçı ve %4'ü Budist, %2'si dindar hümanist, dindar veya maneviyatçı olarak tanımlıyor (Hughes, 2012: 768). Bedenin dondurulması ve uzaya çıkıp ileriye yönelik olanlardan haberdar olmaya yönelik çabalara tanrının varlığına dair şüphe taşıyanlar daha olumlu yaklaşırken inanmayanlar ise olumsuz yaklaşırlar (Bainbridge, 2005: 95-96). Bu açıdan Bostrom, modern bilimin Rönesans'ta geliştiğini Orta Çağ'da dinin hariç bırakıldığını ve tanrının gereksiz bir hipotez olduğunu açıklar (Haughey, 2013: 80).

Dinin -kutsal olan- insan doğasını koruma isteği, transhümanistlerin ise bu doğayı bir anlamda yetersiz bulduklarından dolayı değiştirmek istemeleri onları ateist veya agnostik olma sürecine itmiştir. Teist transhümanistlere karşın ateist transhümanistler değişime yön vermede daha özgür ve daha güçlü olma niteliğine sahiptirler. Nitekim singularity/*tekillik*[8] hareketinin başını çekenlerden R. Kurzweil kendisine yöneltilen "Tanrı'nın varlığına inanıyor musunuz?" sorusuna "Henüz değil" diyerek gelecekte inşa

8 R. Kurzweil gelecekte biyolojik büyümenin yerine YZ'nın ikame olacağını geleneksel insanın değişeceğini ve insanın bu manada tekillik yaşayacağını iddia eder.

etmeyi planladıkları tanrılara atıfta bulunmuştur. Teknolojideki dönüşüm ve bunun yorumlanma biçimi, kuantum teorisinin belirsizlikleriyle birleşerek benzeri görülmemiş bir ateizm-agnostisizm çağının kapılarını açıyor. LaTorra birçok transhümanistin, dinle tarihsel bağları oldukları gerekçecesiyle manevi uygulamaları reddetme eğiliminde olan ateist veya agnostikler olduğunu ve bunların herhangi bir dinî bileşen olmaksızın meditasyon gibi manevi pratiklerle meşgul olabildiğini iddia etmiştir (LaTorra, 2005: 50). Meditasyon gibi mistik ritüellere sahip olan transhümanistler, tekniği bir araç gibi kullanarak var olanı dönüştürme isteği bakımından mitolojik veya pagan unsurlar taşırlar. Transhümanist yazılarda ütopyacı fikirler farklı bir biçimde bulunur. Modern bilimin öncüsü olan simyanın bilimsel ilhamları sayesinde transhümanizmin mitolojik başlangıçları gelişmiştir. Transhümanizm ütopyacı geleneği yakından takip etmiştir (Hauskeller, 2016: 19).

Transhümanizm; öğretisi, iddiası, yeni kutsalı belirleme ve hatta yeni tanrı yaratma amacı taşıması itibariyle din hüviyeti de taşımaktadır. Dinin önerdiği hayat tarzına ve insan formuna karşı yeni bir hayat tarzı ve yeni bir insan formu öneren transhümanizm yeni buyruk ve önermeler de ortaya koyar. Transhümanizm kendine taraftar bulmak için kendini dinleştirirken karşısında olan dinleri de sekülerleştirecektir. Bu bakımdan LaTorra'ya göre transhümanistler, dinî inançların evrimsel psikolojik nedenlerini ve manevi uygulamaların organik nedenlerini görmezden gelemezler. Ateşli kabile tutkularını ve kült gayretini soğutmak için bu fenomenlere neden olan mekanizmaları anlamaya çalışmalıdır. İnsanın din ve maneviyat eğilimi, anlaşılır ve doğru kullanıldığında; yararlı, ilerici ve gerçekten özgürleştirici bir yaşam şekli hâline gelebilir. Transhümanist maneviyat, mitoloji veya dinî inanç olmadan mümkün olacaktır. Son derece kişiselleştirilmiş ve bilimsel olarak değeri doğrulayan manevi uygulamalara dayanılacak olan transhümanist maneviyat, trans-spirit araştırma programının en büyük meyvesi olacaktır (LaTorra, 2015: 52).

Transhümanizm aklı ve teknolojiyi kullanarak insanın zihinsel, fiziksel ve psikolojik olarak durumunu iyileştirmeyi amaçlar. Gelecekçi bir perspektife yakın olan transhümanizmde tanrı veya tanrıların rolü yoktur. Din ile transhümanizm tamamen farklı değildir. Dindar insanlar transhümanistler gibi vücudun sınırlarını aşarak sonsuza kadar yaşamak isterler. Dinî inançlar; bilim ve teknoloji ilerlemeden önce ölümle ve doğal kötülüklerle yüzleşmede rahatlama sağlamıştır. Prematüre transhümanizm olarak sayılabilen din, transhümanizmin tam zıddı değil, transhümanizmi büyüten bir tohumdur. Dinin büyük kısmı; köleliğin kaldırılmasına, doğum kontrolünün kullanımına, kök hücre araştırmalarına, genetik mühendisliğe ve bilime karşıdır. Din, geçmişimizdir ve geleceğe karşıdır. Şifa için tanrıya dua etmekle, ölüm ve hastalığı sınırlandıran modern ilaç kullanma arasında fark yoktur (Messerly, 2015). H.Y. Kim, trans-insanlığı incelemesi neticesinde transhümanizmin Judeo-Hristiyan ve aydınlanma geleneklerinden doğan saf ve ultra-hakiki bir ideoloji olduğunu fark etmiştir. Evrim teorisi gibi Hristiyanlık tarafından şekillendirilen kültürden ortaya çıkmış olan transhümanizm, Judeo-Hristiyan vizyonun tekno-dindışılaşmasına benzerdir (Kim, 2015: 98).

İnsanı merkez alarak Tanrı yerine özneyi esas hâline getiren özneyi ve onun temsilinde insanlığı geliştirme amacında olan hümanizmin bir sonraki aşaması aşırılaştırılmış olan transhümanizmdir. Transhümanizm bilim ve teknolojinin imkânlarını kullanarak hem insanı biyolojik olarak hem de hayatı yaşam tarzı olarak geliştirme amacındadır. Yaşlılığı geciktirilmiş, ömrü uzatılmış ve ölümü geciktirilmiş mümkünse ortadan kaldırılmış, fiziksel ve zihinsel yetileri geliştirilmiş insanlar; mükemmel bir varlık olarak yaşayacaklardır. Bir anlamda hümanizmin maksadı olan insanı tanrı yerine koyma, transhümanizm eliyle gerçekleştirilecektir. İnsan sonsuzlaşarak sonsuz olan tanrının konumunu ve rolünü edinecektir. Nietzscheci söylemin etkisinde kalmış olan transhümanizm aynı zamanda Aydınlanma ve Darwinci Evrimcilik anlayışından da etkilenmiştir. 18. ve 19. yy.a bakıldığında insanlar, bi-

limsel uygulamalarla kendilerini geliştirebilmişlerdir. B. Franklin ve Voltaire, tıbbi bilimle insan ömrü uzatma konusunda spekülasyonda bulunmuşlardır. Özellikle Darwin'in evrim teorisinden sonra ateizmin veya agnostisizmin cazibesi artan alternatifler olduğu görülür (Bostrom, 2003a: 40).

Bazıları tarafından laik yapısından dolayı transhümanizm sapkın bir çaba olarak görülür. Bazıları ise bedenin sınırlamalarını aşma ve ebedî olarak yaşama amacında olan transhümanite'nin dinî bir arzunun uzantısı olarak gördüğü için onun dinî bir form içerdiğini düşünür (Benko ve Hrubuy, 2015: 256). Mitik, gnostik, ütopik ve dinî unsurlar içeren transhümanizm, bilim ve teknoloji etkisinde biyolojik bir evrimcilik içeriği de taşır. Mevcut insan geri bir varlıktır ve elindeki bilimsel ve teknolojik imkânlarla kendini evrimleştirerek geliştirebilir. İnsan, hem fiziksel hem de bilişsel olarak modifiye edilebilir, fiziksel ve zihinsel engeller aşılarak gelişimi sağlanabilir. İnsanı ve hayatı mükemmelleştirme isteği mitik, gnostik, ütopik ve dinî söylemlerde bulunan bir vaattir.

Transhümanizm; modern bilim ve teknolojinin güç ve imkânıyla ölümsüzlük veya hayatı uzatma ayartıcı vaadini, aşkın kutsal bir varlıktan daha çok beşerî çabalarla başarmayı özetler. Bilim ve teknolojinin yüceleştirme ve aşkın tanrının yersiz olma temsilinde transhümanizm, kendini seküler bir proje olarak dinin yerine konumlandırır. Hem Bostrom hem de Bainbridge'e göre dine seküler bir alternatif olan transhümanizm, dinin eskatalojik fantezileri üzerinde gerçekleşebilir. Din ve laiklik arasında parlak bir çizgiyi yaratmak için zıtlık/kontrast dizisini hatırlatır ve pre-modern bir geçmişi çağrıştırır. Akıl hurafenin, bilim büyünün ve gerçeklik ise illüzyonun yerini alır. Bilim ve teknoloji vasıtasıyla yeryüzünde cenneti gerçekleştirmek için insan, tanrının yerini alır. Dinî/seküler ikili sistemin kültürel çalışması ile modern, rasyonel ve ilerlemeci örtüsü dinin eskimiş, hurafi ve gerici yönüyle yer değiştir. Transhümanizm etrafında dönen tartışmalar, din ve

bilim arasındaki sınırların dolaşıklığında ve sınırlandırılmışlığındadır (Dağ, 2017: 52).

2.4. Sorunlar ve Sakıncalar Bakımından Trans-Posthümanizm

Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin bir süreci olan transhümanizm, teknolojik bir durum olmaktan daha çok insanın zihnî ve kültürel yönünü dönüştüren antropolojik bir durumdur. Beşerî biyolojik organizmanın gelişmesi üzerinde odaklanan transhümanizmin doğuracağı sosyo-kültürel sorunları tartışmak gereklidir. Mevcut insanı aşarak onu alt etme amacında olan transhümanizmin insanların eğilimlerinin ötesine geçme ve insanı aşma çabası; etik, toplumsal ve teolojik sakıncalar meydana getirebilir. Teknolojinin ve insanın dönüşümünün kontrolsüzleşmesi toplum ve devlet için zararlı bir hâle gelebilir. Genetik bölünme gibi ortaya çıkacak olan toplumsal bölünme "Yeni Cesur Dünya ve Gattaca" gibi distopya filmlerinde projelenmiştir. F. Fukuyama, liberal demokrasinin ideallerine tehdit olarak gördüğü, toplumsalda ve siyasalda genetik bölünmeyi oluşturacak transhümanizmi "dünyanın en tehlikeli fikri" olarak isimlendirir (Sirius ve Cornel, 2015: 56). Fukuyama insanlığın refahına en büyük tehdit olarak konumlandırdığı transhümanizm fikrini nihai (tuhaf) özgürleşme hareketi olarak gördü. Yaygın fikir şu ki 20. yy.ın liberal hareketleri; ayrımcılık (ırk, cinsiyet ve tür), toplumsal adalet veya ataerkil toplumda sömürgecilik veya emperyalizmi hedeflemiştir (Goffi, 2017: 1). 2004 yılında "İnsanlığın refahına en büyük tehdit hangi fikirdir?" sorusuna "transhümanizm" cevabını veren Fukuyama'nın cevabı; farmakoloji, genetik mühendisliği, nanoteknolojiler vd. hızlı ilerleyen teknolojilerle geliştirilen insan yeteneklerinin değer ve hikmetine bağlı dinî ve felsefi etik konusundaki tartışmaları yankılamıştır (McFee, 2015: 217).

Hem Platon, Aristoteles ve Nietzsche gibi klasik filozoflar hem de Marx veya M. L. King gibi toplumsal reformcular adil ve iyi ideal toplum inşa etme amacında olmuşlardır. Transhüma-

nistler şimdiye kadar erişilemeyenin daha ilerisine gitmeyi ümit ederler. İnsan organizmasının teknolojik geliştirilmesi bu amaca yönelik bir araçtır. Küresel güvenliği en temel ve tartışılmaz şart gören ve hayat kurtarmanın ahlaki aciliyetini vurgulayan transhümanizm, insanlar arasında gönülsüz ölümleri mutlak olarak önlemek için uğraşır. Gelişmiş günümüz dünyasında yaşlanmayı; hastalığın, sakatlığın ve bunaklığın en büyük nedeni olan bir numaralı katil olarak gören transhümanizm için yaşlanma karşıtı tıp önemli bir önceliğe sahiptir. İnsanların aktif sağlıklı süreçlerini genişletme amacında olan transhümanizm, yaşlanmayı durdurmak veya tersine çevirebilmek için hâlen çok uzak olduğu için kriyojenik süspansiyonu, yakmak veya gömmekten daha iyi bir seçenek olarak görür (Bostrom, 2005b: 9-13).

Transhümanizm yalnızca insana dair değil insanın içinde yaşadığı habitusa yönelik değişim ve gelişim tasarımı sunar. Chu'nun Axial Çağ olarak isimlendirdiği bu çağda kentlerde aranan ve ümit edilen yenilikler boldur. Seçkin olan ya da olmayan yabancılar, para, itibar ve konum edinmek için şehre akın ederler. Şaşırtıcı ve pervasız enerji patlaması çoklu mükemmelliğe doğru hızla akar. İstikrar, ilerleme ve eminlik duygusundan daha çok yenilik, eleştirisellik ve yeniden örgütlenme duygusu vardır. Entelektüel kesinlikten daha çok entelektüel titizliğin, aydınlanma ve kültürleşmenin yüksek derecesi olduğu bu düzende daha çok güvenlik duygusu ve önceki dönemleri geride bırakan bir ortam vardır (Chu, 1963: 103).

Gururlu ve vaat edici tutumuyla Prometeci bir ruha sahip transhümanizm bir anlamda insanın zindanı olarak gördüğü tanrı, doğa ve insanın doğasından insanı kurtarma misyonu edinir. İnsanlığın ömrüyle aynı olan tanrı, doğa ve insanın kendi doğasını devre dışı bırakma amacı taşıyan transhümanizm; bir anlamda insanın şimdiye kadar olan insanlığını bir kenara koyma amacında olan bir insan ve onun yaşadığı bir dünya tasarlar. Mekanik, kimyasal ve teknolojik uygulamalarla hayatında değişim ve gelişimi sağlanan, metafizik ve kozmik bir süreçten koparılan insanın

akıbetinin ne olacağı belirsiz bir dünya ile karşı karşıya kalabiliriz. İnsan; hastalığı, yaşlılığı ve ölümü alt ederek biyoteknolojik olarak ideal bir hâl kazanabilir fakat metafiziksel, entelektüel ve ahlaki olarak memnun olmayabilir. Bilimciliğin ve hümanizmin aşırılaşması olan transhümanizmin dünyası; bilim adamları ve mühendisler tarafından tasarlanmış bir dünyadır. Aslında insanın zihnini ve dünyasını tasarlama modernlikten yani Descartes'ten beri devam etmekte olan bir durumdur. Günümüz modernliği olan transhümanizm, geçmişi geride bırakma amacı olan mesihyen bir harekettir. Nitekim Taylor'a göre, politikacıların bile kendilerini mesih olarak gördükleri ve hayal ettikleri güç zehirlenmesi çağında birçok bilimci genetik olarak tasarlanmış "posthuman" uygarlığı yaratma hayalleri taşımaktadır (Taylor, 2012). Modernlik; ardında ölüm ve yıkım mirası bıraktı, transhümanizmin ise ne bırakacağı şu an için belirsizdir.

21. yy.da bio-kadercilik; bedensel ve zihni olarak insanı sınırlamalarından bağımsızlaştıran yeni teknoloji inancı; tekno-cando-ism/yapabilirliktir. "İnsanın Düşüşü" inancı; süper biyolojinin kaçınılmaz aşkınlığı inancıyla yer değiştirecektir. Bu korkaklığı bir kenara koyan ve iki elle Promete ateşini kavrayan transhümanizm, naif ve aşırı güven içeren prometeciliktir (Kim, 2013: 102). Sınırlanmış insan fikrini kabullenemeyen transhümanist kültürün takıntısı, bireysel insan hayatının algılanan sınırlarının ötesinde yaşamaktır. Transhümanizm için ölüm ve ölümcül kişi tıpkı bir kapitalist için komünizmin düşmanı veya Marksist için kapitalizm düşmanı gibidir (Sirius ve Cornel, 2015: 109). Transhümanistleri rahatsız eden diğer unsur insanın zihinsel yetilerinin sınırlı olmasıdır. İnsan zihnini güçlendiren bio-kimyasal güçlendiricilerin yanında insan zihninin dışında onu aşan bir zihin inşa etme amacı vardır. Zihin yüklemenin amacı; aynı kişisel kimliği korumak veya ölümün ötesinde insan beninin devamını sağlamakken birçok ciddi karşı-argümandan etkilenen kötü bir temel gibi görünür (Haughey, 2013: 46). Başarı mantığına uygun insan çabasının örneği olan transhümanist projenin, (çağdaş biyoloji ve bilişsel

bilimin de) amacı olan hayatı ve zekâyı cansız mekanik sürece indirgeme ve büyük olasılıkla varlık alanından hayatın kovulmasıdır. Nanoteknoloji ve bilişsel bilimler ölçeğinde hayatın ve zekânın yapaylaştırılması ciddi sorundur (Haughey, 2013: 14-15).

Biyolojik evrimden mekanik evrim sürecine geçiş yapan transhümanist evrede; homosibernetikler ve otonomların varlık sürdüğü hayatta genetik mühendisliği, öjeni, genetiğin değiştirilmesi, katil robotların veya savaş robotların hâkim olduğu savaş ve korku vb. riskler vardır. Yalnızca biyolojisini, zihnini kaybetmiş, savaş ve korku yaşayan bir insanla değil cinselliğini sex robotlarıyla gideren veya androidleşerek bu duyguyu kaybeden ve üremeden cinsellik yaşayan bir insanlıkla karşı karşıya kalınabilir. Chu, süper-seks makinesi hâline dönen androidler'le cinsel çoğalmanın gereksizleşeceğini ve üreme fonksiyonları eskidiğinden dolayı cinsiyetin kaybolabileceğini ve insanın sosyal işlevlerinin diğer mekanizmalar tarafından devralınabileceğini söyler (Chu, 1963: 314).

İlerlemeci ve teknolojikleşmeyi savunan yaklaşımlar insanın değişiminin durdurulamaz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Trans-posthümanizm konusunda iyimser olanlara karşın karamsar olan düşünürler insanın yerleşik normundan sapma göstereceğinden dolayı transhümanizmin muğlaklık ve risk içerdiğini düşünürler. Değişimin vasıtası olan transhümanizm konusunda bazı transhümanistler, teknoloji konusunda iyimser -Kurzweil gibi- olmayıp potansiyel tehlikelerin farkındadırlar. Hughes demokratik transhümanizmi, Singer, insanın gelişimini piyasaya bırakmayıp devletin müdahalesini destekler. Bailey, deneme yanılma yoluyla öğreneceğimizi düşünürken Habermas ise biyoteknolojik imkânların ortaya çıkışını insan ve insan onuruna tehdit olarak görür. C. Elliott, medikal araçlarla obsesif mutluluk arayış kültürünü insan gelişimiyle ilişkilendirir. J.P. Dupuy ise bilim ve teknolojinin aşırılıklarına karşı hümanizmin savunulması gerektiğini düşünür (Coeckelberg, 2013: 20).

Trans/post-hümanizme kuşkuyla bakanlardan biri olan Habermas, özgür ve eşit insanlar arasındaki dengeyi bozan biyoteknolojilerin eşitlik ve özgürlük üzerinde olumsuz etkileri olacağından korkmuştur. Ona göre rasyonel ve liberal hümanist özne kavramını terk etmek yerine onun işlevini devam ettirmek gerekir (Jeffery, 2016: 19-20). Habermas, transhümanizm öncesi olan modernlik ve bürokrasiyi "demir kafes" olarak görürken bilim ve bioenerji mühendislik kafesi konusunda uyaran Huxley, insanın yıkımının oluştuğuna inanır. Tüketim toplumunun *yumuşak canavarlaşmayı*/ soft dehumanization artırdığını iddia eden L. Kass'a göre kapitalizmin kullandığı bilim ve mühendislik neticesinde homojenleşme, vasatlık, uzlaşma, uyuşturucu kaynaklı memnuniyet, beğeninin bozulması, sevgisiz ve özlemsiz ruhlar vb. kaçınılmaz sonuçlar ortaya çıkacaktır. Fukuyama ise transhümanizmin, totaliterliğin dönüşümüne kapı açacağı konusunda uyarıda bulunur (Lilley, 2013: 7-8). Yine transhümanist değerlere karşı olan Kass'a göre ahlaki olmayan insan klonlama; bireyin hakiki doğasını değiştirmek için tanrı rolünü oynama teşebbüsüdür. Eşitliğe tehdit olduğu için transhümanizmi eleştiren Fukuyama transhümanist teknolojilerin insanı, trans-posthuman hâle getirerek muhafaza edilmeye çalışılan eşitlik sistemini bozacağını iddia eder (May, 2014: 13-14).

İnsanları posthumanlara dönüştürmeye adanmış geçiş hareketi olan transhümanizm, zihni genetik mühendislikle çeşitli robotik veya elektronik vasıtalara yükleyerek sanal ölümü başarmak amacındadır. Bu amaç; insan kimliğinin özünün zihinde yer alması ile zihnin evrimi sınırlanmamış ve esnek işlevi uysal iki temel varsayım üzerine kuruludur. İnsanın zihni itibariyle baskın tür olmasına devam etmesi, insanın arzu ve irade varlığı olarak görülmesini devam ettirmiştir. Transhümanistlerin, posthumanı ortaya çıkarabilmek için homosapiens'i yok ederek dönüştürme isteği ölüm limanıdır (Hansell ve Grassie, 2011: 50, 75).

İnsanın zihin/zekâ yönünden gücünü sürdürmesi insanı baskın tür kılsa da insan; sosyo-kültürel yönünü kaybetme riski olan

varlıktır. Rönesans hümanizmini dışarıda bırakan transhümanizm insana mevcudu aşmasını salık verir. Homosapiens'in yerini homo-sibernetik yani siborg bir posthuman alacaktır. Metafizik, sosyo-kültürel ve ahlaki yönleri olan insanlar yerini biyoteknolojik ara varlık transhuman'ın neticesi olan posthumanlar'a bırakacaktır. Sürekli modifiye edilmek istenen insanın daha iyi olma arzusuyla doğası değiştirilmeye devam edilecektir. Yapay hücre biyolojisinden beslenen, zihin yükleme teknolojisiyle yüzleşen insan ilk doğasını ikinci doğasına kaptıracak neticede biyolojik değil sibernetik bir varlık türü hâline gelecektir. Bir anlamda biyolojik evrim yerini transhuman evrim biçimine bırakacaktır. Biyo-kimyasal teknolojiyle var olan, insana benzeyen ama insan olmayan varlık türü olan transhumanlar artık doğal ve biyolojik varlık değildir. Kendilerini arzuladıkları imgelerde yaratabilen transhumanlar tamamen istenen ölçülerde var edilebilir. Bu durum bir anlamda A. Huxley'in ürkütücü olarak gördüğü insan üretimine ve kaderine benzer. Biyolojisini kaybeden insan, kültürünü dolayısıyla manayı da kaybedecektir. Manasızlık; umutsuzluk ve intiharı doğuracaktır. Bio-kimyasal unsurlarla beslenen insan artık ahlak, inanç ve irade taşıyan bir "canlı" türü değildir.

Geçişsel insan anlamına gelen *transhümanizm* terimi kullanıldığında evrimci geçmişi baştan savılır. Doğayı 100 bin yıl önce insan evrimine ilgisini kaybettiği için suçlayan M. More, bireyleri insandan ultra insan durumuna taşımak için tasarlanmış bir dizi değişiklik önerir. Çağdaş transhümanizmin sloganı "evrim, cehennemdir". Nitekim D. Pearce, insanın kabusu gibi olan evrimci geçmiş mirasından kurtulması gerektiğini iddia eder. S. Young, mevcut duruma karşı "İnsan özgür doğmamıştır, her yerde biyolojik zincirlerdedir. Dünya insanları birleşin, biyolojik zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyiniz yok" çağrısında bulunur (Goffi, 2017: 4).

Robotlar veya benzer yapılandırılmış türlerde rasyonel, akılcı doğal yasanın temelde olması gerekmeyebilir. Yüklenmiş varlık

olarak normal insandan farklı ve biyolojik parçaların içsel teleolojilerine sahip olan, konumları değişen transhumanlar, donanım veya varoluşları fiziksel ve yapısal açıdan yetersiz bulunacaktır. Sürekli geliştirilmek durumunda kalınacaktır. Bu transhumanlar, insanla çok az temel doğayı paylaştıkları veya fiziksel özelliklerini değiştirebilecekleri için anlaşılmaz ve kontrol edilemez olacaklardır (Green, 2015: 210). Transhümanist program, insanlığı yeniden kurmak için ahlaki olarak kendi hâline bırakır. Bilinen amaçları olan -daha- sağlıklı, mutlu, zengin ve uzun ömür gibi hedefleri insan bağlamından kaldırarak belirsizliği doğuran transhümanizmin savunduğu insan anlayışının olumlanması oldukça zordur. Sanal ve kaygan bir zeminde olduğumuzu adeta doğrulayan transhümanizm insana ve mekâna dair dönüşüm arzusuyla bu kaygan zemini daha da kayganlaşmasına yol açacak uygulamalar peşindedir.

Genetik, robot, nanoteknoloji, enformasyon, YZ, biyoteknoloji ve nöröbilim alanlarındaki çalışmalar neticesinde insan ve hayatı dönüşüm geçirmiştir. Teknolojiyle dünya yeniden şekillenmiş ve insan farklılaşmıştır. İnsan genomuna dair yapılan keşiflerin biyolojik ve psikoloji eğilimleri yeniden şekillendireceği öngörülmektedir. İnsan ve hayatın değişimi etik, teolojik, sosyo-kültürel ve hukuki sorunları meydan getirmiştir. Dönüştürücü olan teknolojinin ve insana geçirtilen biyoteknolojik evrimin nereye gideceği konusunda belirsizlikler ve kaygılar vardır. Bu belirsizliğe karşın bazı filozof, düşünür ve bilimciler uyarıcı söylemler geliştirmişlerdir.

L. Kass, M. Sandel, F. Fukuyama ve J. Habermas gibi ahlak muhafazakârları açıkça insan doğasındaki biyoteknolojik yenileşmelerin insan için kazançtan daha çok kayba yol açmasından korkarlar. Kass, insanlığın doğuştan görünümlerinin saygınlığını, Sandel insan deneyimin armağan edilmiş boyutunu ifade eder. Fukuyama, tüm kompleksif öz değişiklik teşebbüslerine karşı doğayı savunurken Habermas ise insan doğasının araçsallaştı-

rılması ve türlerin ahlaki öz-anlığını değiştirerek insanın kendini rehber edilmiş kurallar ve nedenlerle ahlaki olarak özgür ve eşit göremeyeceğini söyler (Hauskeller, 2016: 84). J. Habermas ve F. Fukuyama gibi muhafazakâr düşünürler, genetik manipülasyonun ve hücre naklinin insan doğasını değiştirdikleri gerekçesiyle manevi açıdan yanlış olduğunu savunurlar (Ginn, 2017: 5-6).

Genetik mühendisliği, biyoteknoloji ve nanoteknolojiyle transhumanlar veya posthumanlar yaratan insanlığın tecrübi birikimi olan mevcut uygarlığın yıkılması, insanoğlunun derinliğinin ne kadar olduğunu bilmediği sulara girmesidir. İnsanlık için, düşünme ve irade yönünü bilmediği doğasını değiştirdiği insanı ve sonuçlarının ne olacağını bilmediği tecrübeleri idare etmek hiç kolay olmayacaktır. İnsanlığın mevcut insan hakkında en azından belli kalıplar şeklinde de olsa bir tasavvuru var. Bu tasavvurdan farklı bir insan inşa etmek önü alınamaz riskler içermektedir. Mevcuttan koparak yeni posthumanlar yaratma deneyimi ve geldiği nokta itibariyle teknoloji, insanın ve hayatın zehir olması veya sonlanması anlamına gelebilir. İnsanlık önce Tanrı tasavvurunda bir tahrifat gerçekleştirerek ve Tanrı'yı öldürerek Nietzsche'nin dediği bir tefessüh/*decadence* yaşadı. Sonrasında yüksek teknolojinin etkisiyle Baudrillard'ın uyardığı sanal bir gerçeklik içine girerek hakikatten koptu transhümanizm ve posthümanizm süreciyle ise insandan kopma süreci içine girmiştir.

Bilim kurgu romanlarında; bilgisayar oyunları veya filmlerdeki hayatı yani acı çekmenin, hastalığın, yaşlanmanın ve ölümün olmadığı steril ve sanal bir alemde yaşama arzusuna dayalı bir tasavvur meydana gelmiştir. İnsan; tanrı-doğa-insan denkleminin sarsıldığı bunalım veya kontrolsüz ilerleme süreçleri içinde gerçekleştirmiştir. Belirsizlik ve kontrolsüzlük süreci hayatı sorunlu hâle getirmiştir. Rousseau ve Nietzsche gibi hayat felsefecilerinin uyarılarını dikkate almayan Batı tarihi sömürgeleşme, dünya ve bölge savaşlarını doğurmuştur. Nükleer silahlar, sibernetik ve nano-eknolojik uygulamalar, YZ, sentetik organizma ve ürünler insanın ve hayatın

doğasını öldürme potansiyeli taşımaktadır. Transhümanizmin hem savunucuları hem de muhalifleri, teknolojik olarak geliştirilmiş insan kabiliyetlerini ve bununla bağlantılı riskleri önemli görürler.

Transhümanizm, insanın arızi özelliklerinden olan acıyı, zayıflığı, hastalığı, yaşlanmayı ve ölümü ortadan kaldırarak yani insanı değiştirerek insanı kurtarmak amacındadır. Yüksek ve siber teknolojikleşme sürecinde de olsa insan doğası ve özü itibariyle insan arzularından ve hoşnutsuzluklarından kurtulamayacaktır. Teknolojinin artması hoşnutsuzlukları ve arzuları ortadan kaldırmayacak bilakis hoşnutsuzluk ve arzuyu artıracaktır. Teknolojinin tüm insanlığı ortadan kaldıracak düzeyde bir tehdit hâle gelmesinin yanında transhümanizmin insan doğasıyla bir tehdit hâle gelmesi büyük bir toplumsal risk taşımaktadır. Her ne kadar transhümanistler, transteknolojilerin ve transhümanitenin geleceği hakkında ümitvar olsalar da taşıdığı belirsizlik ve risklerden dolayı ümitvar olunması için ikna edici değildir.

İnsanı genetik ve biyoteknolojik olarak geliştiren transhümanizm; çatışma ve iç savaş riskini hazırladığı gibi insanlığın ortak kültür ve değerini ortadan kaldırarak insanlığın da ortadan kalkmasına yol açabilir. İnsanlığın güç istencine yönelik arzusu, teknolojinin imkânlarından faydalanılarak temin edildiğinde insanlık için daha tehlikeli hâle gelecektir. Biyoteknoloji vd. sahalardaki ilerlemeler; insanlar için yapay uzuvların yapılması, vücudun eksik kısımlarını tamamlayan protezler, ilerlemiş teknoloji ve ölümsüz bir hayat vaat eder. İnsanlar teknolojiye daha bağımlı hâle geldikçe yakın gelecekte teknolojik canavarlaşma/*dehumanization* olabilir. Gerçekçi konuşulduğunda çok uzak olmayan bir gelecekte insan bedeni; genetik mühendislikle makineler, imgeler ve biyolojik olmayan veya mekanik uzuvlardan yapılacak (Mirenayat, 2017: 76-77).

İnsan ömrünü uzatmak isteyen ve ölümü ortadan kaldırma amacında olan transhümanizmin getireceği en büyük sorun nüfusun artmasına bağlı olarak meydana gelen çevresel ve toplum-

sal sorunlardır. Kaynakların kıtlığı, kaynak paylaşımında gençlerle yaşlıların mücadelesi, kamu güvenliği ve ulaşım gibi toplumsal hizmetler ve sağlık hizmeti gibi hükûmet programları üzerinde finansal baskı oluşabilir. Hayatın uzatılmasıyla aile ilişkilerinde istikrar bozulabilir. Uzun ömre sahip insanlar uzun evliliklerinden sıkılırlar hâliyle boşanmalar artar. Ardışık evlilikler, ebeveynler ve çocuklar arasındaki duygusal bağı azaltır. Miras paylaşımı artacağı için sorunlar da artabilir (Mehlman, 2012: 72). Ömrü uzatmanın sosyal, ekonomik, istihdam, barınma, beslenme ve insanlar arası ilişkiler gibi meselelerde maliyetinin ne olacağı konusunda şu an için bir önerisi bulunmayan transhümanizm teknolojiyi kullanarak hem insanı iyileştirme ya da geliştirme hem de insana hayatta ortak olacak YZ'lı yazılım, robot veya androidler geliştirme amacındadır. İnsanlığı hem biyolojik hem de zihinsel olarak aşmaya çalışan transhümanizm, biyo-kimyasal tıp teknolojiyle kendi genetiğini değiştirerek evrim meydana getirirken, kendisinin dışında insanlığın bir parçası olacak YZ'lı uygulamaları içeren robot veya androidler inşa etme amacındadır.

3. Transhümanizmi Posthümanizme Götüren Çekici Güç: Robotik, Sibernetik ve YZ

3.1. Yapay Zekâ'nın Tarihsel ve Felsefi Kökenleri

İnsanın kendi mantığına yönelik şüphesi ve onu daha iyi kullanma isteğine yönelik çabası kadim zamanlardan beri felsefenin en önemli meselelerinden biri olmuştur. İnsanlık, düşüncenin neliğini ve nasıl düşündüğünü anlama çabası içerisinde olmuştur. Asırlar boyu bilim adamları ve filozoflar, kıyas ve mantıksal ilişkilerin neliği üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bu çaba, felsefenin iki önemli alanı olan epistemoloji ve mantık alanını doğurmuştur. Aristoteles zihnin çalışma ilkelerini yazıya geçirerek adeta zihnin dökümünü yapmıştır. Doğru düşünmeyi kodlayan ve zihnin çalışma ilkesinin neliğine dikkat çeken ilk filozof olan Aristoteles, eylemlerin amaçları ile eylemin sonuç bilgisi arasındaki mantıksal

bağ tarafından doğrulandığını iddia etti. Nitekim bilgi ve eylem arasındaki zihnin felsefi resmindeki bağlantı meselesinin YZ için hayati önemi vardır. Çünkü zekâ, muhakeme gibi eyleme ihtiyaç duyar (Russel ve Norvig, 1995: 7).

Zekânın yapaylığı fikri, Eski Grek mitolojisinde olmasına rağmen benzer fantezi kurgusu neredeyse iki nesildir bilim olarak ciddiye alınmaktadır (Haugeland, 1997: 3). Zekânın eyleme zorunluluğu, insanın kendi zekâsıyla yetinmeyip kendini aşan hariç bir zekâ yaratma durumunu ortaya çıkardı. İnsanlık, kendi zekâsını tanımlama sürecini aşıp zeki varlıklar inşa etme çabası içine girdi. Kendi zekâsının kapasitesini artırarak zihni olanı, maddi olan çip, robot veya android gibi unsurlarda sentezlemeye çalışmıştır. Bu açıdan YZ sahası, insanların kendi zihin sitemleriyle zekâyı yapay olarak inşa etme teşebbüsüdür. Doğal zekâ özellikle insan zekâsı son araştırma unsuru olarak kalır (Haugeland, 1997: 3).

YZ; insanın düşünebilme, anlayabilme, öğrenebilme ve yorumlayabilme yeteneklerini programlamayla taklit etmektir (Tahça, 2009: 1). İnsan zekâsının niteliklerinin bilgisayara yüklenmesiyle yani makinelerle ilişkili olan YZ kavramı, yapay makineler tarafından üretilen tüm düşünce formlarını içeren geniş bir yapı taşıdır. Bu nedenle bu kavram güçlü olarak makinelerin özerk davranışı olan otomasyonla ilişkilidir (Sorgner, 2013: 37). Transhümanizm, zekânın yetenekleri itibariyle geliştirilebilir olduğu düşüncesini taşımaktaydı. Zekânın, bir varlığın kendi çevresi içinde öngörülebilir şekilde çalışmasına olanak tanıyan nitelik olduğu düşüncesi, zekânın aktarılarak geliştirilebilir olduğu pratiğini meydana getirmiştir. Bu düşünceyle geliştirilen YZ çalışmaları, makineleri akıllı yapmaya adanmış bilimsel bir etkinliktir.

İnsan düzeyinde veya onu aşan bir zekâ ortaya koyma amacıyla yapılan çalışmalar meselenin büyüklüğü, zorluğu, fayda ve sakıncaları bakımından bazen büyük ümitler bağlanmasına bazen de ümitlerin azalmasına ve ümidin yerini hayal kırıklığına bırakmasına yol açmıştır. Bu unsurlara bağlı olarak insanların

düşünen makinelerin veya otomatların kullanımını ve üretimini sosyal, siyasal ve ekonomik sonuçlarını analiz eden R. Campa'ya göre YZ, endüstriyel devrimin evrimleşmesinin neticesinde 20. yy.ın sonu ve 21. yy.ın ilk yıllarında otomasyon, bilgisayarlaşma ve robotlaşma süreciyle tanımlanmış ve konumlanmıştır (Campa, 2015: 37). Schwab'dan farklı olarak Campa, YZ'lı otomat sürecini 4. değil 3. sanayi devrimi olarak görür.

İnsanlar, şirketler ve ürünler arasında şeffaflığı da beraberinde getiren teknoloji uyarlanabilecek, bağlamsal ve akıcı hâle geldikçe daha fazla insan merkezli bir hâl alacaktır. Artırılmış gerçekliğin yanı sıra şirketlerin dijital çalışma alanları, internete bağlı evler, sanal gerçeklik ve 4 boyutlu baskı gibi alanlar bunun göstergesidir (Sönmez, 2017a). Kurzweil'in dediği gibi, *"bugün binlerce YZ uygulaması her endüstrinin altyapısında derinden gömülüdür."* (Russel ve Norvig, 1995: 28). İnsanlar tarafından tasarlanmış akıllı telefonlar, tabletler, bilgisayarlar, mutfaktan sanayiye kadar tüm teknolojik aletler insan hayatına dâhil olmuştur. Yalnızca bilgisayar veya akıllı telefonlar değil diğer cihazlar da akıl kazanmıştır. Otomat inorganik makineler adeta düşünebilen varlıklar hâline gelirken insanlar ise biyolojik ve bilişsel yetenekleri çeşitli mafsallar vasıtasıyla güçlendirilerek otomatlaştırılmaktadır. İnsanlar, kendi zekâlarıyla birlikte eklemlenen diğer unsurları da kullanan bir otomat hâline gelmişlerdir. Örneğin insanların ulaşamayacağı ve yetersiz kaldığı alanlarda insandan daha becerikli ve zeki böcek robotlarla boru hatları denetlenebilecek, yıkıntılarda arama-kurtarma faaliyetleri yapabilecek, uçak bakım ve onarımında kullanılabilecektir. Nitekim Moravec, insanlığın organik ve inorganik zekâların çeşitli biçimleriyle mukayese edilmekten çekinmemesi gerektiğini söyler (Moravec, 1998).

Dijital yeniliğin hem giderek hızla gelişen hem de farklı tarzlarda diğerleriyle etkileşime giren sonuçların meydan okuyuculuğunu öngören birkaç alanından biri olan YZ, buhar, elektrik ve bilgisayardan sonra DSD'dir. Derin dijital dönüşümü sağla-

yacak olan *DSD* terimi, Davos'un kurucusu K. Schwab tarafından dâhil edilmiştir. Tüm hayatımızı etkileyecek önemli bir dizi teknolojiden sadece biri olan YZ; implant edilebilir ürünler ve nöro-teknolojiler, giyilebilir internet, internet bağlantılı evler, akıllı şehirler ve 3D' li üretimlere öncülük etmektedir (Kemp, 2016: 1).

Her beş yılda on kat gibi hızla artan internet, mobil ve sosyal medya kullanımı, dijital veri hacimlerinde yaşanan patlama durumu YZ araştırmaları ve gelişmeleri için ham madde sağlayan bu büyük veridir (Kemp, 2016: 4). Birçok çalışma alanında farklılıklar meydana getirecek olan YZ, fikrî mülkiyet hukuku gelişimine, özellikle de makine ve bilişsel öğrenme alanına, bilgisayarların yeni eserler üretmesine ve yeni şeyler yapmanın yollarını bulmaya başlamasına neden olan önemli bir dürtü oluşturacaktır (Kemp, 2016: 22). Biyoteknolojiden YZ'ya *DSD*'yle akıl almaz yenilikler teşvik edilmiş ve ne anlama geldiği yeniden tanımlanan insan uzun ömür, sağlık, biliş vb. bilim kurguda muhafaza edilen yeteneklerin bazı eşiklerine itilmiştir. Bu sahalardaki ilerleme, etik ve ahlaki tartışmalara odaklanmayı doğurmuştur (Schwab, 2016: 93).

Bilgisayar sistemleri ve robotların gelecekte değişerek, "etten yapılmış bilgisayarlar"ın üretilebileceğini iddia eden YZ destekçileri; bilinçlilik, özgür irade, güzellik anlayışı, mizah anlayışı, haz ve acı hisleri gibi yetilerin algoritmik davranışlar yeterince karmaşık duruma geldiği zaman bilgisayarlarda ve robotlarda doğal olarak ortaya çıkacağına inanmaktadırlar (Tahça, 2009: 97). YZ; bilim-sanat, mühendislik-biyoloji, birey-toplum gibi geleneksel sınırların anlamsız hâle gelmeye başlayan çalışma alanlarında görülür. Bu alanlardan daha ötede felsefi imaları içeren; tıp, mühendislik, felsefi teoloji üçgeninin ortasında olan YZ, aynı zamanda felsefe, psikoloji, psikanalitik teori, fizik, sinirbilim, fizyoloji, biyoloji, bilgisayar bilimi, klinik nöroloji, psikiyatri disiplinleriyle ilişkisi bulunan interdisipliner bir sahadır (Tahça, 2009: 6).

YZ'nın temelleri, filozofların felsefesinde bulunur fakat bilimsel ve pratik bir uygulama hâline gelmesi üç temel alan olan mantık, hesaplama ve olasılıkla matematiksel olarak formülleştirilmesiyle mümkün olmuştur. Her ne kadar formel mantık fikrinin temelleri Antik Yunan filozoflarına kadar götürülse de matematiksel gelişimi G. Boole (1815-1864) tarafından başlatılmıştır (Russel ve Norvig, 1995: 7). Terimin yeni olması YZ'nın köklerinin Aristoteles'te veya kadim felsefe geleneğinde olmadığı anlamına gelmez ve onun formel mantık ve mekanik düşünme tarzı olan kıyasının YZ'yla ilişkisiz olduğu söylenemez. Aristoteles'in insan zihninin temel vasfı olarak gördüğü kıyas veya dedüktif düşünce, tüm bilimlerin entelektüel aracı olduğu gibi yeni bir akılcılık türü olan YZ'nın da önemli vasfıdır. Düşünce süreçlerini mekanikleştiren ve biçimselleştirmeyle/*formalism* YZ'ya katkıda bulunan Aristoteles, ihtimaliyet mantığı üzerine ilk bilimsel görüşü ortaya koymuştur. Elektrik ve elektronik devrelerin mühendislik ilkesi ve (Aristoteles'in Düşüncenin Yasalarından türemiş olan) ikili mantık arasında inanılmaz bir benzerlik vardır. Elektrik iletilebilir veya iletilemez, bir anahtar açık veya kapalı olabilir olasılığı, Aristotelesçi mantık önermeleri olan doğru/yanlışın ikili doğasını karşılar. Hâliyle Aristotelesçi mantık tüm dijital (ikili) hesaplamanın altında yatan mantık olmuştur (Moral Robots, 2017).

Eğer YZ'nın uyum ve öğrenmeyi içermesi gerekiyorsa öğrenmenin usulleri olan tümevarım, tümdengelim ve benzerlik yoluyla öğrenme usullerinden faydalanması gerekir (Kocabaş, 2014: 11). Dolayısıyla kıyas veya mantıksal düşünce, zihnin bir nevi bilgisayar veya yazılımı sayılan çağdaş *compututional theroy of mind*'ın yani YZ'nın temeli olmuştur. Mantık teorisi, insan akıl yürütme ve problem çözme süreçlerini taklit etmek üzere tasarlanmıştır. Bilim olarak özellikle insan bilinci çalışması olan YZ gibi mühendislik zekâ sistemlerinin inşasının insan düşüncesine benzemesine ihtiyaç duyulmadı. YZ araştırmacıları hem bilimde hem matematikte hesaplanabilirliği keşfetme modeli için genetik programlama ve endüktif mantığı programlamayarak YZ'daki

makine öğrenme yeniliklerine yol açtılar. Minsky gibi araştırmacılar, YZ alanını, dikkatini ve çabalarını dedüktif ve endüktif akıl yürütmeden uzaklaştırarak bunun yerine sentez olan "sağduyu akıl yürütme" yönünde çevirdiler (Bringsjord ve Arkoudas, 2007: 4-6).

Aristoteles zihnin rasyonel kısmını idare eden yasaları formüle etmiştir. Genel sonuçların mekanik olarak öncüllere müsaade etmesi için doğru muhakeme için kıyasın informel sistemini geliştirdi. Daha sonra R. Lull (ö. 1315) mantıklı muhakemenin mekanik aygıtlara uygulanabileceği fikrine sahip olmuştu. T. Hobbes muhakemenin sayısal hesaplamaya benzer olduğunu öne sürerek sessiz düşüncelerimizde ekleme ve çıkarım yapabileceğimizi öne sürdü. Leonardo da Vinci (1452-1519), mekanik bir hesap makinası tasarladı fakat yapmadı. İlk bilinen hesap makinesi 1623 yılında Alman Bilim adamı W. Schickard (1592–1635) tarafından yapılmış olsa da Pascal'ın 1642 yılında yaptığı daha ünlüydü. G. W. Leibniz (1646-1716) rakam yerine kavramlarla ilgili işlemleri yapmak için tasarlanmış mekanik bir cihaz inşa etti ancak bu cihazın kapsamı oldukça sınırlıydı. Yapmış olduğu makine; toplayabilen, çıkarabilen, çarpabilen ve kök alabilen bir makineydi. Bazıları, makinelerin sadece hesaplamalar yapmakla kalmayıp aslında kendi başlarına düşünebilecekleri ve hareket edebileceklerini düşünüyorlardı. Kısmen mantık kurallarına göre fiziksel sistemleri inşa eden bir sistem olan zihin, salt fiziksel tasavvur sorunu olan özgür irade için küçük bir oda olarak kalır. Zihin, tamamen fiziksel yasalar tarafından idare ediliyorsa yerin merkezine doğru düşmeye karar veren bir kayadan daha özgür irade yoktur. Zihin ve madde arasında ilk düalite tartışmasını veren ve felsefesi rasyonalizm olarak isimlendirilen Descartes, dünyayı anlamada muhakemenin gücünü savundu. Düalizm taraftarı olan filozof, doğanın dışında fiziksel yasalardan bağımsız insan zihninin bir kısmının olduğunu savundu. Fizik yasalarına göre düalizm için alternatif zihni inşa eden beynin işlevidir. Doğuştan fiziksel zihin, bilgiyi manipüle eder (Russel ve Norvig, 1995: 5-6).

Zekâ sahibi fiziksel bir aygıt inşa edilebileceği inancı taşıyan YZ'nın ilk temsilcilerinden biri olan Leibniz, birbirine bağlı döner silindirler aracılığıyla toplama ve çıkarma işlemi yapabilen bir aygıt geliştirmiştir. Leibniz, her türlü düşüncenin saf hesaplamaya indirgenerek kusursuz bir mantıksal dilin oluşturulabileceğini düşünmekteydi. "Makine-İnsan-1748" eserinin yazarı La Mettrie'ye göre fiziksel maddenin örgütlenmesi yalnızca yaşamsal değil, zihinsel etkinliklerin de kaynağıdır. Onunla aynı fikirleri benimseyen çağdaşı J. Vaucanson, içsel mekaniğe sahip, hava düzenekli, basit davranışlar üretebilen ve canlıymış gibi gözüken heykeller tasarlamıştır (Tahça, 2009: 21-22). *Leviathan-1651* kitabında yapay bir hayvan fikrini öne sürmüş[9] olan Hobbes, "muhakeme hesaplanabilir" ünlü açıklamasıyla YZ'nın güçlü geleceğini sezmişti. Leibniz, yaklaşık aynı dönemde, tüm tartışmaları çözebilecek "evrensel bir hesap" hayalinde bulundu (Bringsjord ve Arkoudas, 2007: 7).

Mantık ve hesaplamanın dışında matematiğin YZ'ya üçüncü büyük katkısı olan olasılık, belirsiz ölçümler ve eksik teoriler ile tüm nicel bilimlerin paha biçilmez bir parçası olmuştur. Kumar oyunlarının olasılık sonuçlarından hareketle ortaya koyduğu olasılık fikrini kuramsal çerçevede sunan ilk kişi G. Cardano'dur (1501-1576). B. Pascal, 1654'de P. Fermat'a yazdığı bir mektubunda bitmemiş kumar oyununun geleceğini nasıl öngördüğünü ve kumarbazların ortalama kazançlarını nasıl tayin ettiğini yazmıştır. Yine T. Bayes, (1702-1761), YZ sistemlerinde belirsiz muhakemeye ilişkin en modern yaklaşımın altını çizmiştir.

Hesap makineleri elektronik bilgisayardan önceydi. İlk otomat makineler 17. yy.da başlamıştır. İlk programlama makinesi 1805 yılında J. M. Jacqaurda (1752-1834) tarafından yapılan do-

9 T. Hobbes bu fikrini şu cümlelerle ortaya koyar: *"...bütün otomatların (yaylar ve çarklar kendi kendine hareket eden mesela bir saat) yapay bir hayata sahip olduğunu söyleyemez miyiz? Kalp nedir ki bir yaydan sinirler nedir ki çok yaylardan ya planla- bütün gövdeyi harekete geçiren çok Sanat daha da ileriye gider, o rasyonel ve mükemmel eserini, taklit etmeye kadar..."* (Hobbes, 1992: 17).

kuma tezgahı aletiydi. Dokuma kalıplar için delikli hafıza kartları kullandı. Daha sonraları J. Bernoulli (1654-1705), P. Laplace (1749-1827) vd. olasılık teorisini geliştirdiler ve yeni istatistiksel yöntemler sundular. 19. yy. ortasında C. Babbage'nin (1792-1871) tasarladığı hafıza ve veri depolama programı olan ilk yapay analitik motor, mühendislik için matematiksel tabloları hesaplamayı amaçladı (Babbage'nin bu tasarısı günümüz bilgisayarının alt yapısını sağlamıştır A.D.). Babbage'nin meslektaşı Ada Lovelace, (şair Lord Byron'un kızı) satranç oynayabilir veya müzik besteleyebilir analitik motor makine için programlar yazdı. Bilgisayar biliminin işlevsel sistemleri olan programlama sistemleri, programlama dil ve araçlarına sahip bu yazılım türü modern yazılım programlarına öncülük yapmıştır. (Ada'nın yapmış olduğu bu program da adeta ilk teorik yazılım algoritması oldu. A.D.)

20. yy.a gelindiğinde G. Boole (1815-1864) matematiksel alt yapısını ve gelişimini sağlamıştır. L. Wittgenstein (1889-1951), B. Russell (1872–1970) ve R. Carnap (1891–1970) gibi filozofların çalışmaları; mantıksal teoriler tarafından nitelendirilmiş ve duyumla ifade edilen bilgiyi savunan akılcılığı ve empirizmi içeren mantıksal pozitivizm doktrinini geliştirdi (Russel ve Norvig, 1995: 12-14). B. Russel'ın çalışma arkadaşı olan matematikçi N. Wiener (1894-1964), insan ve hayvanlarda kontrol ve iletişimi, biyolojik ve mekanik kontrol sistemlerini içeren kontrol teorisinin bir anlamda sibernetiğin kurucusu olmuştur (Russel ve Norvig, 1995: 15). Wiener, W. McCulloch, W. Pitts ve J. V. Neumann'la birlikte yeni matematik ve bilincin bilgisayarlaşmış modeli üzerine birçok etkili konferans serisi verdi. Weiner'in kitabı *Cybernetics-1948* bestseller olmuş ve YZ makinelerin imkânı için kamuyu uyandırmıştır. Aynı zamanda doğmuş ve birlikte gelişmiş olan modern linguistik ve YZ, hesaplamalı dilbilim veya doğal dil işleme adı verilen melez bir alanda kesişirler. 1943'e doğru bilgisayarların ortaya çıkışı YZ'nın ortaya çıkmasına neden olmuştur. YZ'nın başarılı olması için iki şey gerekiyor: zekâ ve yapaylık. Yapay bir tercih olan bilgisayar, II. Dünya savaşında savaşan üç ülkede-

ki bilim adamları tarafından özerk ve hemen hemen aynı dijital elektronik olarak üretildi (Russel ve Norvig, 1995: 13-15).

2. Dünya Savaşı'ndan sonra düşünen makine inşa etme teşebbüsleri başladı. Makine yapımında sinir sitemlerini taklit eden elektronik devre sistemi kullanılması sibernetik olarak isimlendirildi, YZ olarak isimlenenen soyut akıl yürütme, savaş sonrası soyut akıl yürüten bilgisayarların aritmetik gücünü kullandı ve 1960'lara gelince mantık ve geometrideki teoremleri kanıtlamak, hesap problemleri çözmek ve dama oyunlarını oynamak için bilgisayarları geliştirdiler. 1960'ların sonunda MIT ve Standard Araştırma Grup, TV kameralarını ve robot kollarını bilgisayarlara eklediler. Gerçek dünyadan doğrudan bilgi toplayan düşünen programlar geliştirdiler (Campa, 2015: 25). Otomasyon, robotlar, elektronik, sibernetik ve YZ aynı düzlemde yapılan çalışmalardır.

YZ, ilk çalışma olarak W. McCulloch ve W. Pitts (1943) tarafından yapılmıştır. Temel psikoloji bilgisi ve beyindeki nöronların işlevi, Russel ve Whitehead'dan dolayı önermeler mantığının formel analizi ve Turing'in hesaplama teorisini içeren üç kaynağa dikkat çektiler. Harvard'da iki lisans öğrencisi olan M. Minsky ve D. Edmonds 1950'de ilk sinir ağı bilgisayarını inşa ettiler (Russel ve Norvig, 1995: 16).

Hesaplanabilirlik teorisi; Turing, Church, Kleene ve Gödel gibi öncüler tarafından geliştirilirken bilinç devrimi ise 1950'lerde özellikle G. Miller ve N. Chomsky'nin çalışmalarıyla ve sonrasında Skinner'in dil teorisini gözden geçirilmesiyle ilişkilidir. 1940'larda McCulloch ve Pitts (1943) ve diğer sibernetik öncüler tarafından insan düşüncesi ile bilgi işlem arasından benzer noktalar görülmüş ve Tolman (1948) gibi psikologlar deneysel sonuçların elde edileceği bilinç haritalarının varlığına dair kanıtlar sundular. 1950'lerin ortasında başlayan *bilişsel devrim* davranışçılığı yıkmış ve zihinsel psikolojiyi ıslah etmiştir. Turing'ten önce aşağı yukarı Turing Testi'ni düşünen Descartes da vücudumuza benzeyen ve hareketlerimizi taklit eden makinaların olacağını fakat

gerçek insan olmayacağını söyler (Bringsjord ve Arkoudas, 2007: 7). Günümüzde Turing Testi, bir bilgisayar programının düşünüp düşünemediğini ya da zihni olup olmadığını veya zekâ sergileyip sergilemediğini değerlendirmek için standart ölçüt kabul edilir (Çelebi, 2015: 20).

Modern bilgisayar sistemlerine imkân sağlayan A. Turing, İngiliz ordusunun Alman ordusunun Enigma şifrelerini çözme amacıyla geliştirdiği yöntemi ilerleterek bugünün bilgisayarlarının temelini atmıştır. YZ terimi ilk 1956 yılında resmi konferansta kullanılmış ve sonrasında J. McCarthy ve M. Minsky öncülüğünde MIT'teki ilk YZ laboratuvarının ardından Stanford Üniversitesi'nde başka bir laboratuvar kurulmuştur. Bu gelişmelerle, YZ bir uygulama alanı olarak gelişmeye başlamıştır (Tahtacı, 2009: 23). 1956'daki Dartmouth Konferansında düşünen makinelerin insan zihniyle karşılaşacağı öne sürülmüştür (Bringsjord ve Arkoudas, 2007: 23).

Birleşik Devletler'de bilgisayar modellemenin gelişmesiyle ortaya çıkan bilişsel bilim sahası 1956 yılında MIT'de başladı ve burada G. Miller'ın *The Magic Number Seven*, N. Chomsky'nin *Three Models of Language*, A. Newell ve H. Simon'ın *The Logic Theory Machine* vb. makale ve çalışmalarında bilgisayar modellerinin hafıza, dil ve mantıksal düşünme psikolojisine nasıl göndermede bulunduğu incelendi. Psikologlar arasındaki ortak görüş bilişsel teorinin bilgisayar programı gibi olması gerektiği şeklindeydi. Bu ayrıntılı bilgi işleme mekanizması sayesinde bilişsel işlevlere uygulanabilir. IBM de N. Rochester ve meslektaşları ilk olarak YZ programlarını ürettiler. H. Gelernter, 1959-Geometri Teoremi Mantıksal Kanıtları'nı kurdu (Russel ve Norvig, 1995: 13, 18). Birçok öğrencinin oldukça zor bulacağı matematik teoremlerini kanıtlayabiliyordu. Bilgisayar teknolojisi tarihi, 1970'lerin sonunda icat edilen "mikroçip" adlı elektronik cihaz ile tamamen farklı bir döneme girmiştir. 5 mm'den de küçük bir silikon yaprağa bastırılan ve binlerce transistor, direnç ve diğer devre

elementlerini içeren bu entegre devre, modern bilgisayarların kalbini oluşturmaktadır (Dore, 2012: 25). YZ endüstrisi; dizayn sistemleri, robotlar ve yazılım inşa eden yüzlerce şirketin hasılası 1980 yılında birkaç milyon dolarken 1988 yılında milyar dolara patlamıştır. 1981 yılında Japonya'nın, zeki bilgisayar işletimcilerini inşa eden on yıllık plan "beşinci nesil" projeyi açıklamasına karşılık Birleşik Devletler, "Mikroelektronik ve Bilgisayar Teknoloji Birliği-MCC" bir araştırma ortaklığı olarak ulusal rekabet edebilirliği temin etti. Her iki durumda çip tasarısı ve insan-arayüzü araştırmasını içeren geniş bir çabanın parçasıydı (Russel ve Norvig, 1995: 24). 1980 ve sonraki yıllarda İngilizlerin hem kurum, şirketlere ve yatırımlara hem de devletinin Japonlarla yarışmak için bu alanı tekrar fonlamasıyla canlandı.

Turing vd. YZ kuramcıları 20. yy.ın sonunda YZ'nın çok gelişeceğine dair ön görülerde bulunmuş olsa da 2010'lu yıllara kadar çok yavaş ilerleme olmuştur. Fakat *İntel Capital, Google, Samsung, SpaceX, Facebook, Uber* vb. devasa sermayeye sahip şirketlerin yatırımları ve yapmış oldukları çalışmalar YZ'nın gelişmesini sağlamıştır. Bu sürecin 2025-2030 yıllarında zirveyle nihai bulması bekleniyor. YZ, tecrübi alanlarda özellikle son yılda Luna ve Siri gibi yazılımlarla, Sophia ve İcop gibi android-robotlarda kendini gerçekleştirerek hızlı bir biçimde ilerlemektedir.

3.2. YZ'nın Kendini Gerçekleştirdiği Alan: Sibernetik ve Robotlar

YZ'nın kendini gösterdiği alan bilgisayardan sonra robot teknolojisi olmuştur. J. S. Albus robotik bilimi "YZ'yı mekanik araçların geribesleme kontrolü ile entegre etmeye çalışan bir sistem bilimi" olarak tanımlamaktadır. Bu alandaki çalışmalar mekanik ve donanım konularının yanında *örüntü tanıma, görüntü analizi, geometrik çıkarım, yazı ve konuşma anlama, fiziksel dünya modelleme, yol bulma, iş bölümü, planlama,* vb. gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır (Akman ve Tın: 1993: 37). İnsan zihni ve davranışlarından öykünerek insan kadar zeki hatta ondan daha zeki-

sini ve fiziki benzerini üretme çabası karşılığını robot bilim çalışmalarında bulmuştur.

Robot terimi; kompleks vazifelerin icrasında insanların yerini alan çevresiyle sensörlü ve kinetik etkileşimin üzerine kurulu otomatik sistem yeteneğine atıfta bulunur. Robot terimini ilk defa Çek yazar Karel Capek, *Rossum's Universal Robots/R.U.R.-1921* romanında kullanmıştır. Slav kökenli dillerde iş ve işçiye tekabül eder. Çekçede 'robota', *emek* anlamına gelen, Polonyacada 'işçi', *robotik* olarak çevrilen robot; antik otomatın evrimi temsil eden Antik Çağ, Orta Çağ ve Rönesans zamanına kadar geri gider (Campa, 2015: 23). İlk kez terim olarak Asimov tarafından 1950 yılında kullanılan *robotik* terimi geç kullanılmış olsa da robot çalışmalarının tarihi çok eskidir. Antik Yunan mitolojisinde "Talos" adlı mekanik bir adam, sözde Yunan ırkının demirciler tanrısı Hephaistos tarafından tasarlanmış ve yapılmıştır (Russel ve Norvig, 1995: 1011). YZ araştırmaları, -tüm araştırmaların yapıldığı gibi- rüyalarla başlar. İnsanlık yetenekleriyle makine-otomat tasarlayarak aklını harekete geçirmiş ve yöneltmiştir. Nitekim insanımsı makineler çoğu hikâyede ve heykel, resim ve çizimlerde resimlenmiştir (Nilsson, 2010: 19).

İnsanın doğadaki canlılara öykünerek, kendi kendine hareket etme ve edimde bulunma yetisine sahip nesneler yani otomatlar inşa etme fikri olan YZ fikri, ilk uygulamaları M.Ö. 4. yy.a kadar gider. Tarihte ilk otomat yapımcısı olan Antik Yunan bilimci-felsefeci Tarantolu Arkitas, tahtadan yapılmış ve havada insan eli değmeden buharlı bir mekanizma sayesinde ucuna tutturulduğu çubuğun çevresinde dönebilen bir otomat güvercin inşa etmiştir. Sonrasında Antik Yunan tiyatrosunda oyunun akışını değiştirmek için sahneye gönderilen "Mekanik Tanrı", benzer bir fikirden doğmuştur. İslam dünyasında ise Cezerî (XII-XIII.yy.), mekanik ve hidrolik temelli otomatlar tasarlamıştır (Tahça, 2009: 40). Homer'in İlyada eserinde demir tanrısı Hephaistos'un kendinden itmeli sandalyeler/tripodlar ve konuşan ve kendisine hizmet

eden altından hizmetkârlar yaptığı anlatılır. Daha sonraları Aristoteles (384-322) "kendi kendini dokuyan bir dokuma tezgâhı çıkınca köleye gerek olmayacak" söylemiyle adeta otomasyon hayali kurmuş ama bunun görünüşe göre imkânsız bir fantezi olduğunu düşünmüştür (Nilsson, 2010: 19). Yine Aristoteles'ten önce İskenderiyeli Ktesibios (M.Ö. 250) ilk kendini kontrol eden makineyi kurdu ve regülatörlü bir su saatiyle suyun akış oranını sağladı. Bu icat yapay yapabilirlik tanımını değiştirdi (Russel ve Norvig, 1995: 15).

İnsan yapımı mekanik otomatlar, Batı dünyasında ve modern çağın imgeleminde de büyük yer tutmaya devam etmiştir. Örneğin R. Descartes, hem insan ve hayvanların anatomisi ve nörofizyolojisi üzerinde araştırmalar yapmış ve 17. yy.ın kuramsal çerçevesi içinde insan sinir sisteminin hidrolik ilkelere dayalı modellerini geliştirmiş hem de otomatlar ve buna bağlı olarak insan zihni ve yaşamının doğasına dair fikir yürütmüştür. Rex extansa/bedenselik ve res cogitans/bilişsellik ayrımı yapan filozofa göre otomatların inşası projesi, gerçek anlamda akıllı/zihni olan nesnelerin yapımı olarak görüldüğü müddetçe başarısızlığa mahkûmdur. Çünkü zihin, uzama sahip nesneler dünyasının bir ürünü değildir. Saatler ya da basit kuklaların ötesinde hayvanlar kadar karmaşık otomatlar inşa etmek ilke olarak mümkündür (Tahça, 2009: 40-41). Descartes'in bu öngörüsüyle yalnızca yaşayan şeylerin çevrede değişenlere göre eylemlerini uyarlayabileceği ilkesinin termostat yoluyla aşılmasıyla gerçekleşmiştir. Kendini destekleyen diğer kontrol sistemleri örneklerini içeren buhar makinesini J. Watt (1736–1819) ve termostatı C. Drebbel (1572–1633) icat etti (Russel ve Norvig, 1995: 15).

18. yy.da olağanüstü otomatlar inşa edildi. J. Vaucanson'un 1738'de yaptığı mekanik ördek erken bir örnek olmakla birlikte sergilediği karmaşık davranışlar düzeltilerek ilerletildi. Muhtemelen programlanabilir bir robot benzeri cihazın en eski örneği

1805-Jacquard dokuma tezgâhıdır[10] (Russel ve Norvig, 1995: 1111). Günümüzde Vaucanson'un mekanik ördeği ve Jacquard'ın dokuma tezgâhını aşan otomat endüstrisi hızla büyümektedir. Yalnızca şirketler değil devletler de otomat yani robot tasarım ve yapımlarını desteklemektedir. Özellikle Japon şirketleri, endüstriyel robotlar, sensörler ve motorlar gibi insan ve hayvana benzeyen robotlar geliştirdiler. 1990'dan 2000'e kadar *Mitsubishi Heavy Industries* ve *LTD* gibi şirketler hayvan ve insan gibi interaktif robotlar geliştirme amacında olmuşlardır. *Sony* ve *Mitsubishi, Heavy Industries, LTD* bu tür projeleri durdurmuşken çocuk robot AİMO'yu geliştiren Honda hâlâ bu çalışmalara devam etmektedir. Endüstriyel alanda robot teknolojisine ihtiyaç duyulduğu ve gittikçe insan-robot etkileşimin arttığı Japonya, insanların en doğal iletişim ortaklığını canlandıracak homonoid ve androidler geliştirmeye meyillidir. Alış-veriş merkezlerinde, tren istasyonlarında, okullarda, sokaklarda ve müzelerde robotlara iş verilmiştir. Bu alanlardaki etkileşim robotlar konusunda yeni araştırmaları gerektirdiği için *Interactive Urban Robot-IURO* projesi geliştirilmiştir. Bu durum robot-insan etkileşiminin artması robot sosyolojisinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur (Campa, 2015: 33-34).

Önceleri kaba hareketler yapabilen robotlar zamanla bedensel organlarını daha hızlı hareket hareket edebilir düzeye getirilmiştir. Konuşan, jest ve mimikleriyle tepkiler veren vatandaşlık verilen hatta evlenmek isteyen Sophia gibi robotlar üretilmiştir. Whitby, insanların önceleri geliştirdiği robotların ve programların Mars keşif çalışmalarında başarılı olsalar da insani olan duygu veya şiir yazmayı başaramadığını ifade etmiştir (Whitby, 2005: 95). Fakat daha sonra revize ettiği çalışmasında bu düşüncesini de revize etmek zorunda kalmış, şiir ve müzik üretmeye yönelik yapılan YZ programlarının sanat insanlarının yerini alamayacağını söylemiştir (Whitby, 2009: 130).

10 J. M. Jacquard, Vaucanson'un tek yönlü çark kullanan otomatından faydalanarak, dokumacılıkta, atkı ipliklerinin ayrı ayrı denetlenebilmesine olanak sağlayan düzeneklerle yaptığı işçiye ihtiyaç duymayan tezgâhtır.

Arkitas'ın otomat güvercininden Cezeri'nin hidrolik otomatlarına, sigara içebilen robot *Electro-1940*'dan günümüze sürekli gelişen robot teknolojisinin gelişimini daha da devam ettireceği görülüyor. Siciliano robotların büyük kapsamlı ve boyutlu dönüşüm altında olduğunu ve endüstriyel alanda insana meydan okuma süreci içerisinde olduğunu söyler. Robotlar insanlara hizmet sunarak, yardım ederek onlarla etkileşim içerisinde olarak insan ve hayata daha çok dokunacaktır. Robot çalışmaları diğer çalışma alanlarını etkilediği gibi biyo mekanik, haptics[11], sinirbilim, sanal simülasyon, animasyon ve cerrahi gibi alanlar robot çalışmalarını teşvik etmiştir (Campa, 2015: 29). YZ programı ile robotların yalnızca fiziksel yetenekleri değil duygusal yeteneklerini de zenginleştirilmeye çalışılmaktadır. Robotların duygusal ve bedensel yetenekleri artırılarak gittikçe antropoformik hâle gelmektedir. Nitekim hüner açısından rakibi bulunmayan Alexa'nın becerileri 6 ay gibi kısa bir zamanda 7 binden 15 bine çıkmıştır (Kinsella, 2017).

3.3. Zaaf ve İmkânlarıyla YZ veya Andoroid-Robotlar

Endüstride robotlaşmanın artışı ve YZ yazılımların her geçen gün daha ileriye yönelik gelişimi toplumsal fayda ve zararları oluşturması bağlamında bir mesele teşkil etmektedir. Robotik ve YZ çalışmaları, iyi-kötü veya faydalı-zararlı ikileminden birisinin tercih edilmesi kolay olmayan ikilemlerdendir. Yine de robot ve YZ gelişimini iyi-faydalı veya kötü-zararlı bulan değerlendirmeler vardır. Bu alandaki gelişmeler bazı toplumsal sınıf ve kategoriler için iyi, diğerleri için kötü sonuçlar verebilir.

YZ yazılımları ve yazılımlara eklemlenecek olan metal yığını olan robotlar geleneksel yazılımlardan daha büyük risk ve tehlike ihtimali taşımaktadır. Nitekim Campa'ya göre nanoteknolojinin gelişmesiyle bağlantılı "insansız sistemlerin" ve insana benzeyen androidlerin ortaya çıkışı -bilim adamları, gelecekçi ve bilim kurgu yazarları tarafından da öngörülen- şimdiye kadar görülmemiş

11 Haptics: Dokunma duyusu ve ilgili konularını araştıran bilim kolu.

fırsatlar ve tehlikeler getirecektir. Campa, oluşacak olan robot ordularının muhtemelen (Terminator veya Matrix gibi bilim kurgu çalışmalarının ön gördüğü şeyler gibi) insan ırkının yok olmasına yol açabileceğini söyler (Campa, 2015: 18). Her teknoloji gibi yanlış ellere geçebilecek YZ ve robotlar da insanlık için potansiyel tehlike içerir. Sayısız bilim kurgu hikâyeleri; robotlar ya da insan-robot robotlar hakkında uyarıda bulundu. Robotlar; önceki dönemlerin masallarındaki cadı ve hayaletleri gibi bilinmeyenleri temsil eden, yeni dünyanın yeni hikâye kahramanlarıdır (Russel ve Norvig, 1995: 1036).

Kas gücünün neticesi olan sanayileşme dönemi, bir makine çağı olarak nasıl dünya ve insan üzerinde tesirde bulunmuşsa kas gücünün (robot) ve zihin gücünün (YZ) sentezi olan transhümanist devir, sanayileşmeye göre hayat ve insan üzerinde daha çok tesirde bulunacaktır. Otomasyon veya robotik çalışmalar üretim endüstrisinin ötesine uzanmıştır. Mevcut sektör üzerinde üçüncü derecede etkiye sahip robotların varlığına ilaveten yılda %7-8 oranında büyüme ve buna bağlı olarak maliyet oranı artışı olacaktır (Campa, 2015: 47). Robotlar ve YZ programları yalnızca görünürlük veya nicelik olarak insan hayatı üzerinde etkin olmayacak aynı zamanda tahakküm kurma yani nitelik açısından da insan hayatı üzerinde etkin olacaktır. 2008 yılında *Independent Gazetesi*'nde yayımlanan bir makalenin iddiasına göre, yaklaşık 20 yıl içinde, artan bir hızla gelişen teknoloji sayesinde bilgisayarlar, insan aklını geçecektir. Bilgisayarlar kendi aralarında iletişim kurma, kopyalama ve öğretmeyi öğrenmek suretiyle insan zekâsını çok geride bırakacaktır (Dore, 2012: 25).

Gerek Deep Blue'nun dünya satranç şampiyonu Gasprov'u yenmesi gerekse Facebook'un YZ'sının kendi dilini kurması, YZ'nın insan zekâsını alt edebileceğini gösteren örneklerdir. Hesaplama gücü ve performansı katlanarak artan bilgisayarlar satranç oyununda gezegendeki en parlak insanları yenmiş ve insanların yapamadığı hesaplamaları yapmıştır (Campa, 2015: 25).

İnsanlığın önce işlerini kolaylaştırmak için kendisine ortak olarak ürettiği robotlar (metal yığınları) sonrasında YZ ile bir android'e dönüşerek insana rakip olmuştur. İnsandan daha zeki ve güçlü olan bu varlıkları yönetmesi kolay olmayacaktır. YZ donanımlı robot veya androidlerin insan üzerinde hâkimiyeti ve görünürlüklerinin artışı R. Kurzweil'in müjdelediği tekilliği meydana getirecektir. Kurzweil, bazı bilgisayar bilimciler ve gelecekçiler bu tekillikten memnun olsalar da Vinge gibi figürler gelecek bu tekillikten endişelidir.

Moravec, *Children of Mind* eserinde insanın yarattığı robotların insan zekâsını aşabileceğini, insanlarının robotik ve biyoteknolojik buluşlarla birleştiği yeni bir transhümanist dünya ve trans-insanlık geleceğiyle karşı karşıya kalacağını ve bu durumun ahlakilik tartışmasını doğuracağını iddia eder (Russel ve Norvig, 1995: 1038). Teknolojikleşme konusunda fazla iyimser olmayan Moravec, insanlığın bilgisayarlarla, sensörlü ve motor uygulamalarla rekabet edeceğini, robot ve bilgisayarların zihinsel işlem bakımından gelişeceğini ve buna bağlı olarak insana köle gibi davranacaklarını iddia eder (Campa, 2015: 27). Ona göre insan ırkı robot çocuklarımız tarafından hükümsüz kalacaktır (Hughes, 2012: 764). Roman bile yazacak kadar insanları aşan *dördüncü nesil* tek hücreli organizmalar olan robotlar, yüksek bilince dönüşerek insana karşı duracaklardır (Bringsjord ve Arkoudas, 2007: 23).

YZ donanımlı robot veya androidlerle zekâ sahibi insanlar ortak çalışmaya başladıklarında hangi işlerin yapılacağını ve nasıl olacağını, nelerin yapılması veya nelerin yapılmaması gerektiği konusunda tartışma yaşayacakları gibi verilen karardan kimin sorumlu olacağına dair ahlakilik ve sorumluluk tartışması yaşanacaktır. İnsanlık için en büyük risk ve tehlikenin robotik ve YZ'nın silah teknolojisinde olduğunu söyleyen G.H. Hardy, atış kararında insanın devre dışı bırakıldığında robotların masum sivillerin öldürülmesine yol açan kararlar verebileceğini, güçlü robotlara sahip ulusların aşırı güven edineceğini bundan dolayı

daha fazla savaşa neden olabileceğini ve insan hayatının imha olacağını iddia eder (Russel ve Norvig, 1995: 1036).

Bilişim, yazılım ve uzay mühendisliği gibi alanlarda ve insan beynini bilgisayar yazılımlarına bağlayabilecek bir teknoloji üzerinde çalışmalar yapan E. Musk, YZ'yla çalışan süper akıllı makinelerin ileride insanlık için nükleer silahlardan bile daha tehlikeli olabileceğini söyler. YZ'yı insan medeniyetinin varlığına karşı risk ve tehlike olarak görür. 20 yıl sonra otonom araç kullanmayanları at kullanmayla eş değer tutan Musk, otonom araç filosunu kontrol eden yazılımın hacklenmesinin de büyük risk olduğunu söyler. Aynı zamanda YZ alanında çalışan Musk, YZ'nın kontrolsüz bir şekilde gelişmesinin önleminin alınması gerektiğini savunur (Sönmez, 2017b).

Robotik ve YZ çalışma ve uygulamaları doğrudan insan hayatı üzerinde tehlike ve riskler içerdiği gibi dolaylı olarak da olumsuz tesirleri olur. "Teknolojik işsizlik" uzun zamanlı tartışmalı bir sorundur. Endüstriyel devrimin başlangıcına yani klasik ekonominin doğuşuna kadar geriye götürülebilecek teknolojik işsizlik; insan emeğinin yerini yeni kullanım ve uygulamaların alması neticesinde ortaya çıkan işsizlik türüdür. Bu işsizlik türü tepkisel olarak Ludizmi doğurmuştur (Campa, 2015: 14). Otomasyondan dolayı işlerini kaybeden insanlar, benzersiz olma hissini kaybedebilirler ve YZ insanlığın kaybolması neticesinde insanın otomata dönüşmesine yol açabilir. İnsanları istenmeyen sonlara yönelik kullanabilecek olan YZ sistemlerini kullanma, sorumluluk ve hesap verebilirlik kaybına neden olabileceği gibi YZ'nın başarısı insan ırkının sonu demek olabilir. Modern endüstriyel ekonomi genelde bilgisayara bağımlı ve özelde YZ programları tercih ettiği için işsizliğin yüksek olduğu bir gelecekte bitebiliriz (Russel ve Norvig, 1995: 1034-1035).

İnsanlık, teknolojinin istenmedik etkilerine maruz kalmıştır. Fabrikalar, otomobiller ile ürünler üretilirken ve tüketilirken oluşan atıklarla habitus yaşanmaz hâle getirilmiştir. Buna ilave ola-

rak ürettiği otomobilin, akıllı telefonun, bilgisayarın ve tabletin müptelası olmuştur. Bunlarla bağlantılı olarak facebook, twitter, WhatSap, instagram vb. sosyal paylaşım siteleri ve zıt unsurlar olan şiddet ve eğlenceyi içeren bilgisayar oyunları insanın zihnini ve psikozunu ciddi olarak etkilemektedir. Bir de ayrıca cinselliğin boyutunu dönüştürecek olan sex robotları, kadın-erkek ilişkilerini seyrinden çıkarıp olumsuz etkileyecektir.

İnsanlık, satrançta "Deep Blue" adlı bilgisayarı, eğitimde ise pedagoji derslerine giren, birden fazla dil bilen, yoklama yapan, mutlu olma, övme, kızma gibi mimikleri yapma yeteneğine sahip olan kendisinden, daha kaliteli (!) olabilecek, çalışması için sadece bir pile ihtiyacı olan az masraflı robot öğretmen Saya'yı üretmişlerdir. Yalnızca eğitim alanında değil ziraat ve sanayi alanındaki üretim çalışmalarında, hizmet sektöründe faydalanıldığı gibi hatta cinsellikte dahi faydalanılabilecek robotik devrimler olmaktadır.

YZ çalışmalarıyla küresel sex pazarında insani bir dokunuşla cinsel haz verecek tasarlanmış, bir sextech robotik devrim meydana gelmektedir. En iyisinin sevgiyi hissedemeyeceği yapay seks/fake sex yapacağı robotların insanları en karanlık fanteziye sürükleyip hayattan koparacağına dair kaygı olduğu gibi cinsel suçları azaltacağına dair de umut taşımaktadırlar. Bu "robotik" veya android sevgi oyuncaklarının yaygınlaşmasıyla toplumsal normların değişip değişmeyeceği ve etik sorunları oluşturup oluşturmayacağı tartışılmaktadır. Bu bağlamda trans-seksüel çağda yasadığımızı ifade eden fakat android ya da siborg sex robotlarına tanıklık edecek kadar ömür sürmeyen Baudrillard, kültürümüzün köklü bir biçimde transseksüelleştiğini, transseksüelliğin ve trans-politikliğin aynı çizgiye geldiğini ifade eder (Dağ, 2017: 62). Kaku, insanın robot veya YZ'lı androidler karşısında muhtemel acizliğini "Kendi yarattığımız mekanik yaratıkların kucağında gezdirilen birer köpek mi olacağız?" cümlesiyle ifade etmiştir (Kaku, 2014: 72).

Gelecek 10 yıl içinde YZ'nın büyük değişikliğe yol açacağı söylenmektedir. Toplanan verilerin fazlalığı ve insanların bu verileri işlemesinin imkânsızlaşması, veri toplama, inceleme ve çıkarımlarda bulunma vb. konularda yardım YZ çalışmalarına neden olmuştur. YZ, insanların yaptığı işleri yapabilecek hâle gelecek ve çalışma hayatında YZ'lı robotlar görülecektir (Sönmez, 2017a). Artık insanın her yerde karşısına çıkan ve insan hayatının bir parçası olan robotlar insanların olduğu her yerde evlerinde, ofislerinde ve arabalarındadır. Üretim ve perakende lojistik zincirlerinde araba, ambulans ve otobüs şoförü olarak YZ'lar kullanılmaya başlanmıştır. Binaların inşasında, çoklu otonom makineleri kullanan inşaat şirketlerinde ve akıllı şehirlerde ulaşım ve faydalı hizmetleri desteklemek için kullanılır. Evde hatta uzayda birbiriyle koordineli çalışan, tıpta teşhis-tedavide kullanılan robotlar ve YZ'lar vardır (Kemp, 2016: 18). Güney Kore, ev elektriği uygulamalarını kontrol eden ve ilaç alma zamanı geldiğini yaşlı insanlara hatırlatan robotlar geliştirdi (Campa, 2015: 47).

Endüstri, tıp, askeri ve eğlence alanlarında kullanılan robotlar ev, hastane, ofis, araba, restoran ve sanayi işletmelerinde de kullanılmaktadır. Ulaşım, ev/hizmet robotları, sağlık, eğitim, kamu güvenliği, istihdam ve eğlence sektöründe faydalı olacağı yorumlarında bulunulmuştur. Otomobil yapan, hasta hizmeti veren, mayın arayan ve cinsel ilişkiye bile giren robotların insanların hayatını daha kolaylaştıracağı ve eğlenceli hâle getireceği ileri sürülmektedir. Üretim, arz, perakende ve ulaşım vb. lojistik zincirinde kullanılan YZ donanımlı otonom makine veya robotlar, akıllı binaları, şehirleri inşa etmede kullanıldığı gibi hastalık teşhisi ve tedavisinde de kullanılmaktadır. Whitby, bu makinelerin yaşlılara yardım ederek ve onları gözeterek onlara yapay arkadaşlar olup toplumsal açıdan görev ifa edeceklerini söyler (Whitby, 2009: 143).

Küresel teknoloji şirketleri, özellikle (YZ'lı) sanal yardımcıları (Amazon-Echo, Apple- Siri, Google-Now ve Microsoft-Cortana)

pazar ve yetilerini geliştirmektedir. Örneğin, Microsoft-Cortana kişisel dijital asistanı; kullanıcının günlüğünü yönetmeyi, sesini tanımayı, hatırlatıcıları ayarlamayı ve soru cevaplamayı öğrenecek (Kemp, 2016: 10). Teknoloji ve otonomun kazaları azaltabileceği, trafiğin hızlandırılabileceği hatta insanlar ulaşım sürelerini de kendilerine ayırabileceği için şehir merkezinde yaşama talebi azalacağından şehirleşme yavaşlayabilir. Araştırma yöneticisi M. J. Walker, tek şirket olan Uber[12]'in özel araçlarla dolu bir sektörü tamamen değiştirdiğini iddia eder. 2017 yılı içinde organ üretmek için insan hücresi yenilemesi, gen düzenleme teknikleriyle genetik hastalıkları engelleme, yörüngedeki roketlerin geri döndürülmesi gibi çalışmalar yapılan insanlık adeta bilim kurgu filmi içindeydi. Tüm bu bilimsel yeniliklerin insan hayatını daha güvenli, kolay ve keyifli hâle getirdiği iddia edilmektedir (Semih, 2017a) YZ'lı bir cihazın yetkililere bildirmesi sayesinde bir cinayet önlenmiştir (Dikencik, 2017).

YZ'nın hastalık teşhisi koyma ve araba kullanma gibi hayat kurtarıcı hizmetler vereceğini belirten Zuckerberg, Musk'a yönelik:

> "En büyük ölüm sebeplerinden biri araba kazaları. Eğer YZ sayesinde bunu engellersek çok büyük bir ilerleme kaydetmiş oluruz. YZ'nın bize zarar vereceğini söyleyenleri duyunca düşünüyorum ki teknoloji hem iyi hem de kötü şeyler için kullanılabilir. YZ'yı inşa ederken çok dikkatli olmak gerek, ne için üretildiği ve nasıl kullanılacağı oldukça önemli. Fakat YZ'nın geliştirilme sürecini yavaşlatmayı tartışanları hiç anlayamıyorum." cevabını vermiştir (İnanç, 2017).

Uzay araçlarının yönlendirilmesi, sürücüsüz robot arabalar, diyalog kuran yönetme sitemleri, deep blue gibi satranç şampiyonu oyun makineleri, milyarlarca mesajı spamlayan spam avcıları, 1991 Körfez Savaşı'nda olduğu gibi haftalar içinde değil yaklaşık

12 Uber: Almanca üstün, en üstün anlamına gelir. Google'un desteklediği Uber, Google Maps üzerinden çalışan, müşterilerin bulunduğu yere akıllı telefon uygulamasıyla çağırabildiği, sürücüsünün kim olduğunu görebildiği, aracın geliş ve ulaşma bilgilerini edinebildiği küresel taksi teknolojisidir.

50.000 aracı ve insanı aynı anda başlangıç noktası, hedef, rota ve çatışmalar arasına tüm parametrelere göre planlayabilmeye, vakum makinelerinden ve mayın temizleyen robotlardan çeşitli dillere tercüme yapabilen makinelere (Russel ve Norvig, 1995: 29) kadar bir çok alanda etkili robotlaşmanın tüketiciye daha hızlı, ucuz ve kaliteli ürün sağlayacağı iddiası söylenmektedir (Campa, 2015: 74). Teknolojik tekilliği savunan R. Kurzweil, tekillik sayesinde insanın biyolojik ve zihinsel sınırlarını aşabileceğini, istediği kadar yaşayabileceğini, eceli belirleyebileceğini, insan düşüncesinin tam olarak anlaşılabileceğini ve genişletilebileceğini, bu asrın sonuna kadar, insan zekâsının biyolojik olmayan kısmının trilyonlarca kez insan zekâsından daha güçlü olacağını ve bu durumun da insanlık için faydalı bir durum olduğunu iddia eder (Russel ve Norvig, 1995: 1038).

3.4. YZ'nın Kontrolü ve Ahlaki-Hukuki Meseleleri

Sanayileşmeden sonra insan hayatında en çok tesirde bulunan dönem yüksek teknolojikleşme dönemidir. Yaklaşık 250 yıllık tarihe sahip olan endüstriyel devrimden daha çok insan hayatı üzerinde etkili olan yüksek teknoloji; nanoteknoloji, sibernetik ve YZ gibi çalışmalarla hem habitus hem de insan hayatı üzerinde daha çok etkili olacaktır. Bu tesirler insan hayatında sosyal, siyasi, hukuki, kültürel ve ahlaki birçok sorunun ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu etkilere karşı duyarsız olmak veya robotlaşmaya karşı olmak yerine otomasyonun daha rasyonel, ahlaki ve kontrollü bir boyut kazanması için söylem ve uygulamalar üretilmesi gerekilir.

YZ'nın, insanlığı bitireceğini söyleyen astrofizikçi S. Hawking ile insanlık için çok tehlikeli olduğunu ve YZ'nın 3. Dünya savaşını başlatabileceğini söyleyen E. Musk, 2015 yılında yazdıkları açık mektupta YZ'lı ve otonom silahlara karşı yasal önlemler alınması ve insansız kullanımının yasakla önlenmesi gerektiğini yazdılar. Kontrolsüz YZ'nın kullanımını pandoranın kutusunu açmak olarak gördüler. YZ'lı silahları yasaklama çağrısı; ABD, Rusya ve Birleşik Krallık gibi devletleri engellemesi kolay olmayan bu çağrı

mektubu, N. Chomsky ve S. Wozniak gibi kişilerin de bulunduğu binin üzerinde bilimci ve araştırmacı tarafından imzalandı. Gecikmelerin ardından yazılan ikinci açık mektup özellikle robotik ve YZ üzerinde çalışma yapan işletmelerin liderleri tarafından imzalandı. Mektubu imzalayan 116 kişinin arasında Tesla ve SpaceX'in CEO'su E. Musk, Google Deepmind'ın kurucusu Mustafa Süleyman ve Danimarkalı Universal Robotics şirketinin kurucusu E. Østergaard gibi isimler de yer alıyor (Sönmez, 2017c).

Uzayda koloni oluşturma nedenini YZ ayaklanmasına karşı insanların kaçabileceği yedek bir yer olmasına bağlayan Musk, Go'da insanları yenen YZ'nın gücünün önlenemeyeceğini söyler (Sönmez, 2017b). Mahremiyetin kaçınılmaz olduğunu iddia eden D. Brin, asimetrik mücadelenin bireyle değil devletle yapılabileceğini, Etzioni ise bireysel ve toplumsal haklarla mahremiyet ve güvenliğin dengelenebileceğini iddia etmiştir (Russel ve Norvig, 1995: 1036).

2030'da *YZ ve Hayat* raporunda YZ'nın kısa, orta ve uzun vadede yasal varsayımlara meydan okuma potansiyeli taşıdığı öne sürülmüştür. Hükûmetler ve tüm dünyadaki politika yapıcılar, YZ'nın hukuk ve politika için ne anlama geldiğini, gerekli teknik ve yasal çerçeveleri çözmeye başlamıştır. Nisan 2016'da Japonya Ekonomi Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (METI), Yeni Endüstriyel Yapı Vizyonu hakkındaki raporunda *DSD'ye* uygun kamu ve özel sektörlerde muhtemel yol haritasını yayınladı. Mayıs ayında AP, AB "Robotik ve YZ Ajansı" tarafından yönetilen gelişmiş bir robot kayıt sistemi öneren *Robotics8* ile ilgili bir taslak rapor yayınladı. İngiltere'de 12 Ekim 2016'da "Robotlar ve YZ" raporunda "YZ Daimi Komisyonu" ve "Robotik ve Özerk Sistemler Liderlik Konseyi" kurulmasını tavsiye eden bir rapor yayınladı. Aynı gün ABD Yönetimi, "YZ10'un Geleceği" ve "YZ ARGE Stratejik Plan" hakkında bir rapor yayınladı (Kemp, 2016: 2-3).

Ticarileşmiş ve teknolojikleşmiş dünyada şirketlerin ve devletlerin YZ çalışmalarından ve uygulamalarından kendilerini alı-

koymaları mümkün olmadığı aşikârdır. YZ'lı uygulamalar en çok ahlak ve hukuk alanında sorunlar oluşturur. *DSD* ve *YZ*, toplumsal değişimi meydana getirmiş ve ahlak hususunda sorunlar ortaya çıkmıştır. Din, metafizik ve ahlak vb. meselelerde sorumluluk ve irade sahibi olmayan robot veya androidlerin ahlaki eylemde bulunma gibi meseleleri de olmayacaktır. Yine de robot üretiminin insan tarafından yapılması etik alanın sibernetik ve robotik çalışmalarda varlığını mecbur kılmaktadır. Hem robot endüstrisinin hızla büyümesi hem de insandan daha hızlı gelişen robotların bilinç kazanmasıyla android olması büyük bir ahlaki değişikliği teşkil edecektir. Robotların sorumluluğunun kime yükleneceği yani robot üreticilerine mi yoksa robotun kendisine mi yükleneceği tartışması meydana gelir.

Fiili olarak daha sofistike makineler yaratan tasarımcılar bu makinelerin düşünebileceğini ve insandan daha iyi davranacağını ümit etseler de bunun gerçekleşmesi şu an için mümkün görünmemektedir. Gerçekleştiğinde ise etik ilkeleri yerine getiremeyen robot veya androidler etik, psikolojik, sosyal ve kültürel sorunlar meydana getirecektir. Bilinçli hâle getirilen robotları makinelerden ayırmak onlarda etik unsurlar beklenmesine yol açacaktır. Robotlar bilinçli hâle gelirse, onlara yalnızca 'makineler' gibi davranmak ahlaka aykırı olabilir. Bilinçli androidler, onların üreticileri, sahipleri ve kullanıcıları hakkında ilginç felsefi ve spekülatif sorunları mesele edinen roboetik, robotların ahlakiliğini konu edinmektedir. Android'e dönüşen robotların ahlaki boyutlarıyla ilgili olarak ortaya çıkan roboetik; robotlara ilişkin sorunlarla ve onların insanla, hayvanlarla, toplum, doğa ve dünyayla etkileşimiyle ilişkilidir (Campa, 2015: 77). Roboetiğin ilk etik kurallarını oluşturan Asimov'un üç maddeden oluşan roboetik kuralları şunlardır:

1. Bir robot, bir insana zarar veremez. Ya da hareketsiz kalarak bir insanın zarar görmesine neden olamaz.

2. Bir robot, insanların verdikleri emirlere uymak zorundadır. Ancak bu emirler Birinci Yasa'yla çeliştiği zaman durum değişir.

3. Bir robot, Birinci ve ikinci yasalarla çelişmediği sürece varlığını korumak zorundadır." (Asimov, 1996: 3).

Sibernetik ve robotik uygulamalar, insan hayatında ortaya çıkan etik sorunların ihlali hukuki sorunların da ortaya çıkmasına yol açacaktır. Yasa ve politikanın YZ'daki gelişmelere YZ'nın kanunlara ve politikaya yansıyan değerlere nasıl adapte olacağı çeşitli sosyal vs. faktörlere bağlıdır ve muhtemelen yargılama yetkisine göre farklılık gösterecektir. YZ projelerini başarıyla yönetebilmek için, mahkemeler uyuşmazlıkları belirlerken ve yeni içtihat geliştirirken, avukatların YZ ile ilgili düzenleyici politik, sözleşme, fikri mülkiyet ve haksız fiille ilgili gelişmeleri takip etmeleri gerekecek. YZ, avukatlar için büyüleyici bir alan olmayı vaat ediyor (Kemp, 2016: 24).

Her ne kadar YZ'nın ahlaklı ve adil olmasının sağlanabileceğini iddia edenler olsa da bunun nasıl olacağı konusunda teknik çalışmaların ne olduğu belirlenmiş değildir. Ahlaklı ve adil olma gibi durumlar vicdan için geçerli olduğu için şu an için vicdanlı YZ'lı uygulamaları görmek mümkün değil gibi görünüyor.

Sonuç

Değişmek ve değiştirmek amacında olan insan, kadim dönemde değişim için ilaçlar ve büyüler kullanırken 17. yy.da daha rasyonel ve bilimsel tercihlerle değişimin gerçekleşeceğine inandı. Toplumsal, zihinsel ve fiziksel gelişmeyi yalnızca bireyler için değil tüm türler için isteyen transhümanizme göre insan doğası arzu edilebilir tarzda yeniden biçimlendirilebilir. İnsan; sanal dünyasıyla implantlı bir çip, bir lens, bir titanyum, mafsallar ve organlardan oluşan bir posthuman hâle getirilmeye çalışılmaktadır.

NBIC ile insanın yetenek ve kapasitelerinin artırılabileceğine inanan transhümanistler insanın zihinsel, bedensel ve ruhsal açından gelişeceğine inanmışlardır. Homosapiens, homocybernetic usla yer değiştirirken, hümanizm insanı hurafenin zincirle-

rinden kurtarmışken, transhümanizm ise biyolojik zincirlerinden kurtaracaktır. Prometeci bir söyleme sahip transhümanizm, teknolojiyle biyolojik sınırları aşarak insan doğasını radikal olarak dönüştürme arzusundadır. Genetik mühendislik, klonlama ve öjeniyle seçilmiş insanlar üstün transhumana dönecek daha sonra robotlar, biyonikler ve nanoteknoloji kullanılarak doğaya bağımlı olmayan icat edilen posthuman türler ölümsüz zihin olarak sanal dünyada yaşama tercihinde bulunacaktır.

Posthuman sürece ulaşmak için biyoteknolojiyi ve enformasyon teknolojisini kullanmayı öneren transhümanizm, insanların savunulmaya ihtiyaç duymayan siborg veya ölümsüz zihinler olarak sanal bir dünyada yaşaması umudundadır. Tekillik ve sanallık içinde tüm kısıtlamalardan tamamen kurtulduğunu zanneden insan, uysallığı tercih eden varlık olduğu için uysal siborg ve androidler üretecektir. Transhümanizm; temel olarak pratik akılla insanı geliştirme arzusunu, insan zekâsını, fiziksel ve psikolojik kapasitesini artırma ve yaşlanmayı ortadan kaldıran teknolojileri geliştirme imkânını olumlar. Genetik devrim, DNA'yı modifiye ederek insanoğlunun doğasını geliştirecektir. İnsan ve toplum üzerinde sinerji meydana getirecek olan transhümanizm, insanı kozmik varlık boyutundan çıkarıp teknolojiye eklemlenmiş bir varlık türü hâline getirecektir.

Hümanizm, insanın doğa ve tanrı karşısındaki konum ve perspektifini değiştirirken transhümanizm bunun yanında insanın doğasını değiştirme amacı içindedir. Hümanizmin transhümanizme ardından posthümanizme dönüşeceği öngörüsünde olan transhümanistler dualiteyi yani ruh-beden ikiliğini terk etmeyerek insanı fiziki ve zihnî olarak geliştirmek ister. Hümanizmin akılcı, özgür, hoşgörülü ve demokratik insanı daha da ileri taşımak isterler. Çünkü insanlığın ulaşmış olduğu bilimsel ve teknolojik düzey bunun için yeterli koşulları taşımaktadır. Çoğulcu ve demokratik insan ve toplum tasavvuru olan transhümanizmin kendisi de buna bağlı olarak *eleştirel*, *aşkın* ve *transhuman* diye

üçe ayrılmıştır. Transhümanizm; aşamalı olarak biyolojik insandan mekanik insana yani biyolojik hümanizmden mekanik olan posthümanizme geçiş sürecidir. Hümanizm ve transhümanizmin ardılı olan posthümanizm; hümanizmin tarihsel çöküşü zannının üzerine dayanır. Posthumanlar; bireyler olarak mevcut insanoğlu tarafından temel yetenekleri doğal sınırlarına ulaştırılmıştır. Kendilerini posthuman'a dönüştürecek insanlar fiziksel ve ruhi olarak sınırsız bireyler ve üstün ırk olacaktır. Braidotti'ye göre bu üstün ırk, *bios* ve *zoe* ikiliğinin ötesine geçme amacındadır. Farklı bileşimlerin toplamı olan posthuman özne; yeniden inşa edilmiş maddi-enformasyonel varlıktır. Transhümanizm'in ara varlık transhuman'ı hümanizmin akıl, ilerleme ve özne kavramlarından kopmaz fakat hümanizmden kopan posthümanizm sıradan insanı reddeder.

Dinî gelenekten kopamayan Batı düşüncesi, aşkınlık ve akıl özelliğiyle diğer antik uygarlıklardan ayrılır. Hristiyanlıkla Helen düşüncesini kaynaştıran Batı uygarlığının 21. yy.da referansı din olmaktan daha çok teknoloji olsa da dinî ve gnostik gelenekten kopabilmiş değildir. *İmago dei* inancı insanı tanrıya benzetme amacı taşıyan transhümanizmi etkilemiştir. Nitekim Winyard ve Haughey'e göre trans-insanlığı geliştirme amacında ve teknolojik dönüşümde Hristiyan etkiler vardır. Hristiyanlık dışında trashümanizmde kadim kültürlerin, Yahudilik, Budizm', Konfüçyüsçülük etkilerin de etkisi olduğunu iddia edenler vardır.

Hümanist, transhümanist, posthümanist ve extropianist yani reliberium unsurların bileşiminde daha mükemmel insan inşa etme amacı vardır. Biyolojik değişim amaçladığı için extropik, enformatik ve gnostik yönüyle entropik olan transhümanizm kurtuluş ve ölüme dair yaklaşımları açsından mesihyenik bir akımdır. Teknoloji yoluyla yaratıcılığa teşebbüsüyle tekno-eskatolojik bir hareket ve ideoloji olan transhümanizm, insan hayatının anlamını Tanrı'dan çaldığı için kötü, sapkın ve putperestliğin bir türü olarak görülmüştür.

Teist bir yapı olmaktan çok ateist bir yapı olan transhümanizmin taraftarlarının çoğu tanrıdan çok hayatta belirleyici olanın insan olduğunu düşünürler. İnsanın değişiminde ısrarcı olan transhümanizm düşünce ve pratikleri bakımından dini dışarıda tutmuş ve yeni kutsal üretme amacı içinde olmuştur. Gelecek perspektifinde dinden uzak olan transhümanizme göre din, geçmiştir geleceğe yani değişime engeldir. Teknolojik tanrı yaratılmasını bekleyen transhümanist akım -hümanizmin maksadı olan- insanı tanrı yerine koyma sürecini gerçekleştirerek insanı sonsuzlaştırarak sonsuz olan tanrının konumunu ve rolünü ona verecektir. Mitik, gnostik, ütopik ve dinî unsurlar içeren transhümanizm, bilim ve teknoloji etkisinde biyolojik bir evrimcilik içeriği de taşır. Bilim ve teknolojiyi yüceleştiren ve aşkın tanrının yersiz olduğunu temsil eden transhümanizm, kendini seküler bir proje olarak dinin yerine konumlandırır.

İnsanı ve hayatı dönüştürme amacında olan transhümanizm antropolojik ve kozmik sorunları ortaya çıkaracaktır. Bu her iki soruna bağlı olarak etik, teolojik, metafizik, sosyal, hukuki ve kültürel sorunlar ortaya çıkaracak olan transhümanizm dünyanın en tehlikeli fikri olarak da görülmüştür. Tanrı inancına karşı duyarsız, insanı dönüştürme, evi ve insanın yaşadığı çevreyi değiştirme, yaşanası (!) bir yer hâline getirme amacında olan transhümanizm her şeyiyle şimdiye kadar olan dünyayı bir kenara koymak ister. Mekanik, kimyasal ve teknolojik uygulamalarla dönüştürülen hayat ve insanın ne hâle geleceği belirsizdir. Biyolojik evrimden mekanik evrim sürecine geçiş yapan transhümanist evrede homosibernetikler, otonomların ve katil veya savaş robotlarının hâkim olacağı bir dünya ile karşı karşıya kalınabilir. Genetik, robot, nanoteknoloji, enformasyon, YZ, biyoteknoloji ve nöröbilim vb. alanlarındaki çalışmalar tedirgin edici boyuta gelmiştir. İşte bu tedirginliği ve belirsizlik durumunu L. Kass, M. Sandel, F. Fukuyama ve J. Habermas gibi düşünürler eleştiriye tabi tutmuşlardır. Tek başına ömrü uzatmanın bile insanlığa getireceği birçok bedel vardır.

İnsanlar, düşünceyi ve işlevini anlamak için mantık ve matematik çalışmaları yapmışlardır. Zihnin haritasını ve çalışma ilkelerini ortaya koyan Aristoteles ile bilgi ve eylem ilişkisini içeren YZ arasında ilişki vardır. İnsanlık kendi zekâsını aşma çabasıyla yetinmeyip kendini dışına yükleme ve kendi zihin sistemleriyle zekâyı yapay olarak inşa etme amacındadır. Zekânın geliştirilebilir olduğu düşüncesini taşıyan transhümanizmin en güçlü vasıtalarından biri makineleri akıllı yapmaya çalışan YZ'dır. Otomasyon, bilgisayarlaşma ve robotlaşmayla konumlanmış YZ, birçok endüstrinin alt yapısında mevcuttur. Buhar, elektrik ve bilgisayardan sonra *DSD* olan YZ felsefe, psikoloji, psikanalitik teori, fizik, sinirbilim, fizyoloji, biyoloji, bilgisayar bilimi, klinik nöroloji ve psikiyatri vb. alanlarla ilişkili interdisiplin bir sahadır.

Aristoteles, R. Lull ve T. Hobbes'un kurduğu muhakeme-sayısal hesaplama ilişkisi G. Boole'un matematiksel olarak geliştirdiği mantık teorisi, insan akıl yürütme ve problem çözme süreçlerini taklit etmek üzere tasarlanmıştır. Leonardo da Vinci, Pascal, Leibniz'in yapıp geliştirdikleri hesap makinesi Hobbes, La Mettrie, J. Vaucanson, Jacqaurda, Babbage gibi bilimcilerin otomat tasarıları, Cardona, Bayes, Bernoulli, Laplace'ın olasılık hesaplamaları, L. Wittgenstein, Russell, Carnap ve Winer'in mekanik kontrol sistemlerinin alt yapı sağlayan mantıksal pozitivizme dair çalışmaları YZ'nın ve otomatların alt yapısı olmuştur. Terim olarak ilk kez 1956 yılında kullanılan YZ çalışmaları, MIT'de yapılmış Google'dan Samsung'a kadar devasa sektörler tarafından desteklenmektedir. İnsandan öykünen bilimciler sibernetik ve android alana YZ'yı uygulamışlardır. Kadim zamanda (İlyada gibi mitik öyküler, Arkitas, Ktesibios, Cezeri'nin yaptığı çalışmalar) kökleri bulunan modern zamanda geliştirilen (Watt, Drebel, Vaucanson, Jacquard) robotik çalışmalar günümüzde Sony ve Mitsubishi gibi şirketler tarafından zirveye taşınmış şiir yazan müzik besteleyen YZ'lı uygulamalar meydana gelmiştir.

YZ çalışmaları kolaylıklar sağladığı gibi bazı sorunlar da doğurmuştur. Bilim kurgu film ve romanlarında bu sorunlara dair uyarılarda bulunulur. YZ'lı robotik çalışmaların önümüzdeki yıllarda toplumsal görünürlüğünün %35 olacağı ve insan zekâsını geride bırakacağı öngörülüyor. Hem nicelik hem de nitelik açısından insanı baskılayan YZ uygulamaları insanın üzerinde tahakküm kuracak görünüyor. İstihdam sorunu ile işin yapılması ve karar verme sürecinde sorumluluğun kime ait olduğu tartışmasıyla beraber silah teknolojisinde YZ kullanımı büyük risk ve tehlikeler taşımaktadır. Endüstri, tıp, askeri ve eğlence alanlarında da kullanılan robotların, ağır işleri yapan, hastalıkları teşhis ve tedavi eden, bununla yetinmeyip insanların cinsel ihtiyaçlarına dahi cevap verecek faydalar sağlayan bir niteliğe bürünüceği de iddia edilmektedir. Nitekim Şubat 2018 yılında içinde Cambridge, Oxford Üniversiteleri ve Future of Humanity Institue gibi kurumların bulunduğu Centre for the Study of Existential Risk/ Varoluşsal Risk Araştırması Merkezi 26 araştırmacı kuruluşla yapmış olduğu çalışmanın raporunu açıklamıştır. Bu raporda SİHA'nın satın alınarak yüz tanıma sistemiyle eğitilip hedefini yok edebileceği, bot ve sahte videolarla siyasi ve içtimai manipülasyonlar yapılabileceği, güvenlik sorunları doğuracağı, kişisel bilgiler çalabilecek tuzak mesajları üretilebileceği gibi hizmetçi olarak kullanılan bir robotun veya androidin katil hâle gelebileceği, deepfakes yani kişilerin yüzleri pornografik videolara eklenerek şantaj ve itibar suikastçiliği yapılabileceği ifade edilmiştir (The Malicious: 2018).

Yüksek teknoloji'nin nanoteknoloji, sibernetik ve YZ gibi çalışmalarla hem habitus hem de insan hayatı üzerinde etkili olmaya devam etmesi sosyal, siyasi, hukuki, kültürel ve ahlaki sorunlar doğurmaktadır. Suçluya, ceza veren, insan kaynaklarını yöneten ve insanlık için hayati kararlar alan YZ uygulamaların müeyyidesinin kime karşı nasıl olacağı belirlenmiş değil. Bu sorunların daha da büyümemesi için kontrollü YZ gelişimine inanan düşünür ve bilimciler devletlerin yasal olarak YZ'yı düzenlemesi

gerektiğine dair çağrı mektubu yayınlandılar. Şu an yapılan YZ veya android çalışmaları içeren transhümanist süreci tam karşılamayan Asimov'un robot ilkelerinin üzerinden yarım asrı geçti. Transhümanizmin çekici gücü olan YZ'ya dair kurallar henüz yayımlanmış değil. Bu durum YZ çalışmalarının belirsiz ve riskli olarak kalmasına yol açmaktadır. Asimov'un ilkeleri yenilense veya geliştirilirse sermayeyle ilişkili hâle gelmiş olan YZ veya robotik çalışmalarıbu ilkeleri ne kadar ciddiye alınmaz bilinmez.

Batı düşüncesi dolayısıyla hayat tarzı ciddi dönüşümler yaşamıştır. Gerek Hristiyanlığın dinamiklerinde olan antropoformik (imago dei vs.) unsurlar gerekse Şarlman'ın tesis ettiği kutsal-akademik Roma düzeni, Rönesans ve Reform'u doğurmuştur. Petrarca'nın inşa ettiği hümanizm, seküler boyutuyla insanlığı ve hayatı kültürel ve bilimsel olarak dönüştürmüştür. Bu dönüşümün neticesinde Erasmus ve Luther gibi teolog-düşünür figürler ortaya çıkmış, Protestanlık ve Kalvincilik gibi oluşumların etkisiyle Batı; seküler, ticari ve bilimsel bir yapıya evrilmiştir. Descartes, Newton ve Gelileo gibi filozof-bilim adamlarının içinde bulunduğu klasik mekanik ve modern bir sürecin ardından modern paganlığın yükseldiği aydınlanma sürecine girilmiştir. Bacon'un tasarımları, hem modernliğe hem de trans-posthümanizme yani klasik mekanikten sibernetiğe geçişe yol açmıştır.

Kökenlerinde evrimci Darwinist yaklaşımlar bulunan trans-posthümanizm; kökleri nedeniyle, Nietzscheci üstinsan anlayışından farklı bir konumlandırma amacını taşır. Ütopik, teknolojik ve sibernetik bir hareket olan trans-posthümanizm Haldane, Huxley ve Bernal gibi temsilciler ve ardılları vasıtasıyla felsefi olarak yaygınlaşmıştır. Nanoteknoloji, tıb bilimi ve yazılım programlarıyla devrimci ve dönüştürücü güç olan transhümanizm posthümanizme geçişte önemli bir ara dönemdir. Transhümanizm her ne kadar teknolojiyle yakından ilişkili olsa da kökleri ve yaklaşımı itibariyle dinî-gnostik neo-pagan bir harekettir. Teizm veya deizmden daha çok ateizm-agnostisizm sarkacında bulunan bir eşiktir.

Sibernetik ve YZ alanında yapılan çalışmalar insanlığa farklı imkânlar sağladığı gibi birtakım sorunlar da getirmektedir. Rönesans hümanizmiyle sarsılmış, modernlik ve Aydınlanma süre-

cinde akılcı ve deneyci homosantirik yaklaşımla bozulmuş olan tanrı-doğa-insan düzlemi; transhümanizm veya posthümanizm projesiyle yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu süreç ve proje ciddi muğlaklıklara ve risklere sahip olan özelde Batı'nın genelde insanlığın yaşayacağı bir süreç olacaktır. Tekno iyimser bir form olan transhümanizm kendinden önceki süreçler olan Rönesans hümanizminden ve homosantirik modernlik ve aydınlanmacılıktan daha farklı bir konuma sahiptir. Müzik besteleyen, mimari geliştiren ya da teleskop yapan, makineler geliştiren insanlık artık yerini müzik besteleyen, tasarım geliştiren ve ameliyatlar yapabilen YZ'lı vesayet sahibi olacak robot ve androidlere bırakmıştır. Yine bu dönemin bilim insanları ne Leonardo ve Newton ne de Edison, Einstein gibi figürler olmayıp B. Gates, S. Jobs, E. Musk, A. Lewandowski ve R. Kurzweil gibi yüksek teknoloji ve elektronik alanlarında ilginç çalışmalar yapan bilim adamı profilinden uzak, futürist ve bilimci diyebileceğimiz figürlerdir. Değerlerden daha çok nicelik ve üretimle ilişkili olan bu figürler sermayeyle ilişkilidirler. Transhümanizmin bilimcileri ya bizatihi şirketlerin kurucuları ve sahipleri ya da birtakım şirketlerin çalışanları olarak bilimle ilişkilidir. Hâliyle konumları itibariyle bilimle kurdukları ilişki de etik olmaktan daha çok sermaye uzantılıdır.

20. asır teknolojik yeniliğin başlangıcıyken 21. asır, bu yeniliğin kökleşerek daha radikal bir boyuta büründüğü bir asır olacaktır. Transhümanizmin temsilcilerinden sonra özellikle son yirmi yılda sibernetik, yazılım ve biyomedikal alanlarında yapılan çalışmalar transhümanizmin seleflerini memnun edecek düzeydedir. Prometeci bir ruhla çaba sarf eden transhümanizm, insanı hem bedensel hem de zihinsel olarak geliştirdiği gibi insanın alternatifi olan çipler ve robot-androidler inşa etmektedirler. Bu durum insanlığın sadece ferdî düzlemde değil sosyal topluluk ve teknolojiyle eklemlenmiş kozmik bir varlık olarak yaşamasına yol açacaktır. Kendinden -daha- zeki, güzel, çevik ve becerikli androidler geliştirme amacında olan trans-posthümanizm bilimcileri robot-android vb. insanımsı varlıklarla yetinecek gibi durmamaktadırlar.

Prometeci söylem içeren transhümanizmin muhtemel mukadderatını A. Lewandowski gibi kişiler belirleyecektir. Lewandowski, insanların her isteğine cevap verebilecek her an hazır ve nazır olan yapay tanrı inşa arzu etme amacında olduğunu beyan etmiştir. Bu tür fantastik düşüncelere çok açık olan transhümanizmin ne getirip ne götüreceği belirsizdir. Robot-androidlerin doğa, insan ve hayat üzerinde oluşturacağı risklerin ve tehlikelerin bile korkunç düzeyde olduğu söylenirken yapay tanrı veya tanrıların oluşturacağı tehlikeler muhtemelen daha korkunç olacaktır. Nitekim W.J. Caradog'un yazıp yönettiği *The Machine-2013* adlı film üretilen androidlerin risk ve tehlikelerinin hafife alınmayacak düzeyde olduğunu tema olarak işlemiştir. Şirketlerin ve devletlerin kontrolünde olan YZ çalışmalar insanlık için daha tehlikeli olabilir. Rusya Devlet başkanı Putin'in 2017-2018 eğitim-öğretim dönemi açılışında yapmış olduğu *"Geleceğe Odaklı Rusya"* başlıklı konuşmada *"Yapay Zekâ sadece Rusya'nın değil tüm insanlığın geleceğidir. Burada çok çok büyük imkânlar olduğu kadar henüz öngörülemeyen tehlikeler de vardır. Bu alanda lider olan ülke, dünyanın da yöneticisi olacaktır..."* demiştir.

Devletlerin transhümanizmi veya YZ çalışmalarını desteklemesi, yaşanan süreci daha da hızlandıracak gibi görünüyor. Devletler ve şirketler, YZ'nın gelecekte güç veya kâr sağlayacağı düşüncesiyle ciddi yatırımlar yapmaktadırlar. Teknoloji manivelasıyla ilerleyen transhümanizm için -Esfandiary'nin de işaret ettiği- 2030 tarihi kritik bir tarihtir. Bu tarihte sürecin tamamlanması ve gayri milli hasılayı %14 oranında artırması bekleniyor. Transhümanizm yalnızca askeri, tıbbi, mühendislik ve teknoloji alanında değil ekonomi alanında da etkisi çok güçlü olacak bir süreçtir. Tekniği ve işleyişi açısından extropianist ve transhumanist bir sürecin işlevi olan bitcoinler ekonomi sahasında farklı bir sürece girmeyi doğuracaktır. Nitekim *H+Magazine Notes* bülteninde kripto para olan bitcoin etrafında ekonomi geliştirmenin ilk extropianların rüyası olduğu yazılmıştır (Rothman, 2014). Blockchain teknolojisinin uzantısı olan bitcoin, küresel merkezî bir

diktatörlük olan mevcut finansal sistem yerine herkesin katılımına dayalı ademi merkeziyetçi bir yapıyı ve doların tahakkümünü sonlandırmayı vaat etmektedir (Kocaman, 2018, 79). Bu durum ekonomide özgürlüğü oluşturabileceği gibi belirsizlik içeren bir kaos durumu da meydana getirebilir.

Kısaca tıp, mühendislik, askeri, siyasal, teknolojik vs. ekonomik vb. birçok alanda etkin olacak olan trans-posthümanizm süreci üzerine genel olarak sosyal bilimciler özel olarak ise felsefeciler düşünmek zorundadır. Felsefeciler veya sosyal bilimciler, bu sürecin zaaf ve imkânlarının neler olabileceğine dair eleştirel sorgulama yapmaları gerektiği gibi sağlıklı bir hâle kavuşmasına da katkıda bulunmaları gerekiyor. Bu süreç durdurulabilecek veya engel olunabilecek bir süreç gibi görünmemektedir. Tüm bireyleri, toplumları ve ülkeleri önüne katacak bir süreçle karşı karşıya kalabiliriz. Tarih boyunca olan tüm ilerlemelerde veya gelişmelerde ilerleyememiş veya geri kalmış toplulukların canı yandığı gibi ilerlemeyi içeren trans-posthümanist süreçte de yine daha çok bu toplulukların canının yanması muhtemeldir.

Filozof veya felsefeci; çağının tanığı olduğu kadar vicdanı olan kişidir. Bu olgu ve değerden hareketle sosyal bilimciler ve filozoflar sorumluluk sahibi olan kişiler olması hasebiyle transhümanist sürecin varlık, etik, estetik, sosyal, iktisadi ve kültürel vs. zaaf ve imkânları üzerine düşünmek ve yazmak durumundadırlar. Ülkenin doğa bilimcileri olarak transhümanizmin gerçekleşmesinde etkin olacak nano-biyoloji, moleküler-biyoloji, nöro-biyoloji, genetik bilim, bilgisayar yazılım ve donanım, YZ gibi çalışma alanlarında söz sahibi olmak zorunda olduğumuz gibi sosyal bilimcileri olarak da getireceği müspet veya menfi durumları, zaaf ve imkânlarını eleştirel olarak ele almak ve insanlığın faydasına evrilmesine yönelik katkıda bulunmak vazifesini yerine getirmek zorundayız. Zira bu süreç önünden kaçabileceğimiz ya da aldırmazlık edeceğimiz bir süreç olmayıp insanlığın ve bizim yaşamak zorunda kalacağımız kaçınılmaz bir süreç gibi görünüyor. Bu sü-

reçte ne kadar özne ve ne kadar figüran olacağımız meselesi hem kendi geleceğimizi hem de insanlığın geleceğini belirleyecektir. Fazlıoğlu'nun dediği gibi

> Bugün korumamız gereken büyük oranda insan doğal olgu ve olaylardan değil techne-science'nın yarattığı sorunlar ve tehlikelerdir. İnsanlığın önünde iki soru/n durmaktadır. İnsan, makine-insana karşı korunabilir mi veya makine-insan, insana karşı korunabilir mi? Bu iki soru arasında yapılacak tercih, geleceğin aydınlanma savaşlarını da tercih edecektir (Fazlıoğlu, 2015b: 65).

Abbot, L. (1892). *The Evolotion of Christianity*, Cambridge: Riberswbe Press.

Agar, N. (2014). *Truly Human Enhancement A Philosophical Defense of Limits*, London: The MIT Press.

Akkaya, Ş.M. (1947). "Hümanizmin Çıkışı ve Yayılışı", *DTCF Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 199-222.

Akman, V. ve Tın, E. (1993). "Robot ve Planlama", *Elektirik Mühendisliği*, S. 391, ss. 37-43.

Alatlı, A. (2010). Batı'ya *Yön Veren Metinler-II&Rönesans/Protestan Reformu/Erken Modern Dönem/Bilim Çağı (1350-1650)*, Nevşehir: Kapadokya Meslek Yüksek Okulu Yayınları.

Albinet, R. ve Yalkut, D. (2004). Hristiyanlığın Tarihi, çev. Sibel Sel-Levent Kınran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

Asimov, İ. (1996). *Üç Robot Yasası*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Aydın, M. (1998). "Hristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, C. 17, ss. 353-358.

Babich, B. (2012). "Nietzsche's Post-Human Imperative: On the "All-too-Human" Dream of Transhumanism", *Agonist*, C. 2, S. 4, ss. 1-39.

Bacon, F. (1999). *Yeni Atlantis*, çev. Hamit Dereli, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Bainbridge, W.S. (2005). "The Transhuman Heresy", *Journal of Evolution and Technology*, C. 2, S. 14, ss. 91-100.

Barben, D. (2005). "Converging Technologies, Transhumanism, and Future Society", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T., Samuelson ve K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 379-396.

Becker, B. (2000). "Siborgs, Agents, and Transhumanists: Crossing Traditional Borders of Body and Identity in the Context of New Technology, Lonardo", *Eighth New York Digital Salon*, C. 33, S. 5, ss. 361-365.

Bedar, M. (2014). Transhumanism Comes Face-to-Face with Religion, https://www.naturalnews.com/044922_transhumanism_religion_consciousness.html, (Erişim: 27.12. 2016).

Benko, S.A. ve Hruby, A. (2015). "Critical Transhumanism as a Religious Ethic of Otherness", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger, ss. 255-270.

Beutel, A. (2003). "Luther's Life", *The Cambridge Companion to Martin Luther*, ed., D.K. McKim, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 3-19.

Bıçak, A. (1996), "Tarih Bilinci", http://www.tarihyazimi.org/upload/makale/bicak-a-1996-tarih-bilinci-felsefe-dunyasi-no-20-46-58_158d343b84b5e2.pdf, (Erişim: 17.5.2017).

Blosch, E. (2002). *Rönesans Felsefesi*, çev. Hüsen Portokal. İstanbul: Say Yayınları.

Bostrom, N. (2001). "Transhumanist Values", https://nickbostrom.com/tra/values.html, (Erişim: 21.01.2016).

Bostrom, N. (2003a). *"The Transhumanist FAQ"*, https://nickbostrom.com/views/transhumanist.pdf, (Erişim: 15.11.2016).

Bostrom, N. (2003b). "Human Genetic Enhancements: A Transhumanist Perspective", *Journal of Value Inquiry*, C. 37, S. 4, ss. 493-506.

Bostrom, N. (2005a). "A History of Transhumanist Thought", *Journal of Evolution and Technology*, S. 14, ss. 1-30.

Bostrom, N. (2005b). "Transhumanist Values", *Journal of Philosophical Research*, S. 30, ss. 3-14.

Bradotti, R. (2013). *The Posthuman*, Cambiridge: Polity Press.

Bradotti, R. (2014). *İnsan Sonrası*, İstanbul: Kolektif Kitap.

Bringsjord, S. ve Arkoudas, K. (2007). "The Philosophical Foundations of Artificial Intelligence", http://kryten.mm.rpi.edu/sb_ka_fai_ai-hand.pdf, (Erişim: 17.01.2017).

Bronowski, J. ve Mazlish, B. (2012). *Leonardo'dan Hegel'e Batı Düşünce Tarihi*, çev. Elvan Özkavruk Adanır, İstanbul: Say Yayınları.

Burke, P. (2000). *Rönesans*, çev. Özkan Akpınar, İstanbul: Babil Yayınları.

Cairns, E. E. (1996). *Christianity Through the Centuries*, Michigan: Zondervan.

Campa, R. (2015). *Humans and Automata A Social Study of Robotics*, Frankfurt: Peter Lang.

Campbell, H. ve Walker, M. "Religion and Transhumanism: Introducing a Conversation", *Journal of Evolution and Technology*, S. 14, ss. I-XV.

Caspari, F. (1947). "Erasmus on the Social Functions of Christian Humanism", *Journal of the History of Ideas*, C. 8, S. 1, ss. 78-106.

Coeckelberg, M. (2013). *Human Being@Risk Enhancement, Technology, and the Evaluation of Vulnerability Transformations*, London: Springer.

Coenen, C. (2014). "Transhumanism in Emerging Technoscience as a Challenge for the Hu-Manities and Technology Assessment", *Teorija in praksa*, C. 51, S. 5, ss. 754–771.

Collingwood, R.G.T. (1996), *Tarih Tasarımı*, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Coşkun, İ. (2003). "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 6, ss. 45-69.

Chu, T. (1963). *Human Purpose and Transhuman Potential*, USA: Origin Press.

Çelebi, Ö.F. (2015). *Yapay Zekâ Felsefesi*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi.

Dağ, A. (2014). *Ölümcül Şiddet&Baudrillard'ın Düşüncesi*, İstanbul: Külliyat Yayınları.

Dağ, A. (2016a). *Çağdaş İngiliz-Yahudi Medeniyetin Oluşumunda David Hume*, İstanbul: Külliyat Yayınları.

Dağ, A. (2016b). "Ş. Teoman Duralı Düşüncesinde Metafizikten Makinaya Batı Medeniyeti", *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, S. 22, ss. 241-262.

Dağ, A. (2017). "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm", *Felsefi Düşün*, S. 9, ss. 46-68.

Daly, T.W. (2011). "Chasing Methuselah: Transhumanism and Christian Theosis in Critical Perspective", *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an Age of Technological Enhancement*, ed. R.C. Turner, Washington: Georgetown University Press, ss. 131-144.

Daly, T.W. (2015). "Diagnosing Death in the Transhumanism and Christian Traditions", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 83-96.

Dawson, C. (1954). *Medieval Essays*, ed. C. Scott ve D.J. Briel, Washington: The Catholic University of America Press.

Descartes, R. (1998). *Descartes: Selected Philosophical Writings*. çev. Robert Stoothoff. Cambridge: Cambridge University Press.

Dikencik, D.E. (2017). Aile İçi Şiddete Karşı Yapay Zekâ, https://www.dunyahalleri.com/aile-ici-siddete-karsi-yapay-zekâ/,(Erişim: 16.11.2017).

Dore, F. (2012). "Güçlü Yapay Zekâya Karşı Çin Odası Argümanı", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, ss. 23-38.

Duralı, Ş.T. (2010). *Sorun Nedir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Ekulund, R.B. (1996). *Sacred Trust: The Medieval Church as an Economic Firm*, Oxford: Oxford University Press.

Ekulund, R.B. ve vd. (1996). *The Marketplace of Christianity*, Cambridge: The MIT Press.

Ekulund, R.B. ve Tollison, R.D. (2011). *Economic Origins of Roman Christianity,* Chicago: The University of Chicago Press.

Eliade, M. (2003a). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-2,* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Eliade, M. (2003b). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi-3,* İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Erasmus, D. (1997). *The Education of Christian Prince,* çev. Neil M. Cheshire ve M.J. Heath, Cambridge: Cambridge University Press.

Erasmus, D. (2009). *The Education of Children,* çev. Richard Sherry, USA: Public Domain Book.

Erasmus, D. (2011). *The Manual of Christian Knight,* çev. Ernest F.H. Capey, London: Aeterna Press.

Fazlıoğlu, İhsan. (2015a). *Kayıp Halka: İslam-Türk Felsefe-Bilim Tarihinin Anlam Küresi,* İstanbul: Papersense Yayınları.

Fazlıoğlu, İhsan. (2015b). *Kendini Bulmak,* İstanbul: Papersense Yayınları.

Ferrando, F. (2013). "Posthumanism, Transhumanism, Antihumanism, Metahumanism, and New Materialisms Differences and Relations", *Existenz,* C. 8, S. 2, ss. 26-32.

Fox, J. (2011). "Beyond Otaku: Transhumanism and Judaism", http://hplusmagazine.com/2011/08/18/beyond-otaku-transhumanism-and-judaism/, (Erişim: 08.09.2017).

Fukuyama, F. (2004). "Transhumanism", *Foreign Policy,* S. 144, ss. 42-43.

Fuller, S. ve Lipinska, V. (2014). *The Proactionary Imperative A Foundation for Transhumanism,* London: Palgrave.

Geraci, R.M. (2012). "Video Games and the Transhuman Inclination", *Zygon,* C. 47, S. 4. ss. 735-756.

Ginn, F. (2017). "Posthumanism", *The International Encyclopedia of Geography,* London: Wiley&Sons, ss. 1-9.

Goffi. (2017). "Transhumanists Bioconservatives. Introduction and Two Words of Caution About Vocabulary and Methodology", http://philosophie.ens.fr/IMG/GOFFI%20JEUD%20HPS%20ENS%20ULM%20S2%202012%202013.pdf, (Erişim: 06.07.2017), ss. 1-13.

Gratton, B. (2005). "What is Race? Transhumanism and the Evolutionary Sciences", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism,* ed. H.T.-Samuelson, K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 207-228.

Green, B.P. (2015). "Transhumanism and Catholic Natural Law: Changing Human Nature and Changing Moral Norms", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement,* ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger, ss. 201-216.

Gündüz, Ş. (2007). *Yaşayan Dünya Dinleri*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Güngör, G. (2014). "Rönesans Dönemine Geçişte Bir Dâhi Çocuk: Michelangelo", http://sanatkaravani.com/ronesans-donemine-geciste-bir-dahi-cocuk-michelangelo/, (Erişim: 10.10.2017).

Haakonssen, K. (ed). (2005). *The Cambridge History of Eighteenth-Century Philosophy*, Cambridge: Cambridge University Press.

Hansell, G.R. ve Grassie, W. (2011). *H+/-: Transhumanism and Its Critics*, Cambridge: Metanexus Institute.

Haugeland, J. (1997). *Mind Design II Philosophy Psychology Artificial Intelligence*, Cambridge: MIT Press.

Haughey, J. (2013). *Humanity on the Threshold: Religious Perspectives on Transhumanism*, Washington: Council for Research in Values & Philosophy.

Hauskeller, M. (2014). *Sex and the Posthuman Condition*, London: Palgrave.

Hauskeller, M. (2016). *Mythologies of Transhumanism*, London: Palgrave.

Hauskeller, M. (2017). "Nietzsche, the Overhuman and the Posthuman. Reply to Stefan Sorgner", *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?*, ed. Yunus Tuncel, Cambridge: Cambridge Scholars Publisher, ss. 32-36.

Hayles, N.K. (1999). *How We Became Posthuman: Virtual Bodies in Cybernetics*, Chicago: The University of Chicago Press.

Herbrechter, S. (2013). *Posthumanism A Critical Analysis*, London: Bloomsbury.

Hobbes, T. (1992). *Leviathan*, çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Hopkins, P.D. (2015). "A Salvation Paradox for Transhumanism: Saving You versus Saving You", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 71-82.

Horsfield, P. (2015). *From Jesus to the Internet: A History of Christianity and Media*, Oxford: Wiley-Blackwell.

Houtin, A. (1982). "Hristiyanlığın Kısa Tarihi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, ss. 435-457.

Hughes, J. (2002). "Democratic Transhumanism", http://www.transhumanism.com/articles_more.php?id=P52_0_4_0_C, (Erişim: 20.05.2016).

Hughes, J. (2012). "The Politics of Transhumanism and the Techno-Millennial Imagination, 1626–2030", *Zygon Journal of Religion&Science*, C. 47, S. 4, ss. 757-776.

İnalcık, H. (2013). *Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

İnanç, B. (2017). "Zuckerberg ile Musk'ın Yapay Zekâ Tartışması", https://www.dunyahalleri.com/zuckerberg-ile-muskin-yapay-zekâ-tartismasi/, (Erişim: 17.12.2017).

Jeffery, S. (2016). *The Posthuman Body in Superhero Comics: Human, Superhuman, Transhuman, Post/Human*, London: Palgrave.

Kaku, M. (2011). Physics of the Future: How Science Will Shape Human Destiny and Our Daily Lives by the Year 2100, http://www.brautech.co.za/info/FuturePhysics.pdf, (Erişim: 22. 11.2017).

Kara, U.Y. (2014). *Kimlik Oyunu: Video Oyunları, Yeni Medya ve Kimlik*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kemp, R. (2016). "Legal Aspects of Artificial Intelligence", http://www.kempitlaw.com/wp-content/uploads/2016/11/Legal-Aspects-of-AI-Kemp-IT-Law-v1.0-Nov-2016-2.pdf, (Erişim,: 10.09.2017).

Kim, H.Y. (2015). "Siborg, Sage, and Saint: Transhumanism as Seen from an East Asian Theological Setting", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 97-114.

Klemm, D.E. ve Schweiker, W. (2008). *Religion and The Human Future: An Essay on Theological Humanism*, Oxford: Wiley-Blackwell.

Kocabaş, Ş. (2014). "Yapay Zekâ ve Bilim Felsefesi", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, C. 19, S. 36, ss. 9-22.

Kocaman, Y. (2018). "A'dan Z'ye Kripto Para Rehberi", *Derin Ekonomi*, S. 33, ss. 78-90.

Kurzweil, R. (2017). *İnsanlık* 2.0, İstanbul: Alfa Yayınları.

LaTorra, M. (2005). "Trans-Spirit: Religion, Spirituality and Transhumanism", *Journal of Evolution and Technology*, C. 2, S. 15, ss. 41-55.

Lewis, C.S. (2001). *Mere Christianity*, Newyork: Harper Collins.

Lilley, S. (2013). *Transhumanism and Society: The Social Debate over Human Enhancement*, London: Springer.

Loeb, P.S. (2011). "Nietzsche's Transhumanism", *The Agonist*, C. 4, S. 2, ss. 1-29.

Madden, T.F. (2005). *From Jesus to Christianity: A History of the Early Church*, LLC: Recorded Books.

Mahootian, F. (2005). "Ideals of Human Perfection: A Comparison of Sufism and Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T.-Samuelson, K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 133-156.

May, N. (2014). *Transhumanism in Film, Degree of Master of Arts*, Winston-Salem: Wake Forest University,

McClinton, B. (2006). "Humanism in the Renaissance", *Humani*, S. 97. ss. 10-16.

McFee, D. (2015). "The Risks of Transhumanism: Religious Engagements with the Precautionary and Proactionary Principles", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 217-228.

Mcgarth, A.E. (2010). *Christian Theology: An Introduction*, Oxford: Wiley-Blackwell.

McGuire, M.R.P. (1953). "Mediaeval Humanism", *The Catholic Historical Review*, C. 38, S.4, ss. 397-409.

Mehlman, M.J. (2012). *Transhumanist Dreams and Dystopian Nightmares*, Maryland: The Johns Hopkins University Press.

Messerly, J.G. (2015). "Transhumanism and Religion", https://ieet.org/index.php/IEET2/more/messerly20150118, (Erişim: 07.11. 2017).

Mirenayat, S.A. (2017). "Science Fiction and Future Human: Siborg, Transhuman and Posthuman", *Research Result. Theoretical and Applied Linguistics*, S. 1, ss. 76-81.

Moral Robots. (2017). "Aristotle's AI", https://moral-robots.com/philosophy/aristotles-ai/, (Erişim: 10.10.2017).

Moravec, H. (1998). "When Will Computer Hardware Match the Human Brain?", www.transhumanist.com, (Erişim: 17.02.2017).

More, M. (1990a). "Transhumanism: Towards a Futurist Philosophy", *Extropy*, S. 6, ss. 6-13.

More, M. (1990b). "The Extropian Principles", *Extropy*, S. 6, ss. 17-19.

More, M. (2010). "The Overhuman in the Transhuman", *Journal of Evolution&Technology*, C. 21, S. 1, ss. 1-4.

Mossman, K.L. (2005). "In Sickness and in Health: The (Fuzzy) Boundary between "Therapy" and "Enhancement", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T.-Samuelson, K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 229-254.

Moulakis, A. (2011). "Civic Humanism", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, https://plato.stanford.edu/entries/humanism-civic/, (Erişim: 16.03.2016).

Mul, J. (2010). *Cyberspace Odyssey: Towards a Virtual Ontology and Anthropology*, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Murteza, G. (2012). *Adam Smith'te İktisat ve Ahlak Sorunları*, İstanbul Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi.

Nagoshi, C.T. ve Nagoshi, J.L. (2005). "Being Human versus Being Transhuman: The Mind–Body Problem and Lived Experience", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T.-Samuelson, K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 303-319.

Nietzsche, W.F. (2011). *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Nielson, L.H. (2012). "Üniversite Adının Doğuşu", çev. Timur Karaçay, *Cumhuriyet Bilim ve Teknoloji*, S. 1325, ss. 14-18.

Nilsson, N.J. (2010). *The Quest for Artificial Intelligence A History of Ideas and Achievements*, Cambridge: Cambridge University Press.

Noyer, J.M. (2016). *Transformation of Collective Intelligences: Perspective of Transhumanism*, C.2, London: Wiley.

Öztürk, A. (2013). *İmajoloji*, Ankara: Elis Kitapları.

Packer. J.I. (1966). "Luther Against Erasmus", *Concordia Theological Monthly*, S. 37, ss. 205- 217.

Pearson, K.A. (1997). *Viroid Life Perspectives on Nietzsche and the Transhuman Condition*, London: Routledge.

Peters, T. (2011). "Progress and Provolution, Will Transhumanism Leave Sin Behind?", *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an Age of Technological Enhancement*, ed. R.C. Turner, Washington: Georgetown University Press, ss. 63-86.

Preus, D. (1982). "Luther and Erasmus: Scholastic Humanism and the Reformation", *Concordia Theological Quarterly*, S. 46, ss. 219-230.

Ranisch, R. (2014). "Morality", *Post- and Transhumanism: An Introduction*, ed. R. Ranisch ve S.L. Sorgner, Frankfurt: Peter Lang, ss. 149-172.

Raulerson, J.T. (2010). *Singularities: Technoculture, Transhumanism, and Science Fiction in the 21st Century*, Doktora Tezi, Iowa: University of Iowa.

Rubin, C.T. (2013). "What is the Good of Transhumanism?", *Medical Enhancement and Posthumanity*, ed. B. Gordijn ve R. Chadwick, London: Springer, ss. 137-156.

Reynolds, T.M. (1977). "Was Erasmus Responsible for Luther?", *Concordia Theological Quarterly*, C. 41, S. 4, ss. 18-34.

Roden, D. (2015). *Posthuman Life: Philosophy at the Edge of the Human*, London: Routledge.

Rothman, P. (2014). Transhumanism and the History of Bitcoin, http://hplusmagazine.com/2014/01/08/transhumanism-and-the-history-of-bitcoin/, (Erişim: 15.07.2017).

Rummel, E. (2008). *Biblical Philology and Christian Humanism: Lorenzo Valla and Erasmus as Scholars of the Gospels*, Leiden&Boston: Brill.

Russel, S. ve Norvig, P. (1995). *Artificial Intelligence A Modern Approach*. New Jersey, Prentice Hall.

Russel, B. (1961). *A History of Western Philosophy*. Great Britain: George Allen&Unwin Ltd.

Samuelson, H.T. (2015). "Utopianism and Eschatology: Judaism Engages Transhumanism", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 161-180.

Samuelson, H.T. (2005). "Science and the Betterment of Humanity: Three British Prophets of Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T., Samuelson ve K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 55-82.

Samuelson, H.T. ve K.L. Mossman. (2005). "New Perspectives on Transhumanism", *Building Better Humans? Refocusing the Debate on Transhumanism*, ed. H.T., Samuelson ve K.L. Mossman, Frankfurt: Peter Lang, ss. 29-54.

Sandberg, A. (2015). "Transhumanism and the Meaning of Life", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 3-22.

Schwab, K. (2016). *Fourth Industrial Revolution*, Genava: World Economic Forum.

Sirius, J.R.U. ve Cornell, J. (2015). *Transcendence: The Disinformation Encyclopedia of Transhumanism and the Singularity*, San Francisco: Disinformation Books.

Soergel, P.M. (2005). *Arts and Humanities Through The Eras: Renaissance Europe (1300–1600)*, Detroit: Thomas Gale.

Sorgner, S.L. (2009). "Nietzsche, the Overhuman, and Transhumanism", *Journal of Evolution and Technology*, C. 20, S. 1, ss. 29-42.

Sorgner, S.L. (2012). "Zarathustra 2.0 and Beyond: Further Remarks on the Complex Relationship between Nietzsche and Transhumanism", *The Agonist*, C. 4, S. 2, ss. 1-46.

Sorgner, S.L. (2016). "Perfecting Human Beings: From Kant and Nietzsche to Trans- and Posthumanism", *Trans-Humanities Journal*, S. 9/42, ss. 41-61.

Sorgner, S.L. (2017). "Beyond Humanism: Reflections on Trans-and Posthumanism", *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?*, ed. Y. Tuncel, Cambridge: Cambridge Scholars Publisher, ss. 41-70.

Sönmez, S. (2017a). "Teknoloji Nereye Gidiyor", https://www.dunyahalleri.com/guncellenmis-gartner-hype-cycle-raporu-yayimlandi/, (Erişim: 20.11.2017).

Sönmez, S. (2017b). "Geç Olmadan Yapay Zekâyı Düzenleyin", https://www.dunyahalleri.com/elon-musk-gec-olmadan-yapay-zekâ-yi-duzenleyin/, (Erişim: 15.09.2017).

Sönmez, S. (2017c). "Endüstri Liderleri Silahlı Yapay Zekâya Karşı Ayaklandı", https://www.dunyahalleri.com/endustri-liderleri-silahli-yapay-zekâya-karsi-ayaklandi/, (Erişim: 25.12.2017).

Şahin, B. (2012). "Siyasal Düşünceler Tarihi", http://www.acikders.org.tr/pluginfile.php/2794/mod_resource/content/2/11.Hafta%20-%20Orta%20Çağ%20Siyasal%20Düşüncesi%3B%20Aziz%20Augustine.pdf, (Erişim: 05.03.2017).

Tahça, M. (2009). *Felsefi Açıdan Yapay Zekâ,* Muğla Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi.

Taylor, R. (2012). Transhumanism's Roots in Eugenics, http://www.catholiclane.com/transhumanisms-roots-in-eugenics/,(Erişim: 15.08.2017).

The Malucious. (2018). The Malicious Use of Artificial Intelligence: Forecasting, Prevention, and Mitigation, https://www.eff.org/files/2018/02/20/malicious_ai_report_final.pdf,(Erişim: 30.02.2018).

Toulmin, S. (2002). *Kozmopolis,* çev. Hüsamettin Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Toynbee, A. (1978). *Tarih Bilinci,* İstanbul: Bateş Yayınları.

Tuncel, O.C. (2011). "Teknolojik Gelişmenin Yörüngeleri Üzerine: Yol Bağımlılığı ve Kilitlenme Sorunu", http://cemokantuncel.blogspot.com.tr/2011_04_24_archive.html, (Erişim: 12.11.2017).

Tuncel, Y. (2017). *Nietzsche and Transhumanism: Precursor or Enemy?,* Cambridge: Cambridge Scholars Publisher.

Turner, R.C. (2011). "Introduction: The Transhumanist Challenge", *Transhumanism and Transcendence Christian Hope in an Age of Technological Enhancement,* ed. R.C. Turner, Washington: Georgetown University Press, ss. 1-19.

Türker, S. (2004). "Tarihi Araştırmalarda Tarih ve Akılyürütme Sorunu", *Kutadgubilig: Felsefe-Bilim Araştırmaları,* S. 6, ss. 85-117.

Türker, S. (2012). *Batı Düşüncesinde Üçleme Sorunu,* İstanbul: Külliyat Yayınları.

Türker, S. (2017). "Analitik Fisyon: Çağertesi-Beşertesi Dönemde Analitik Düşünme Sorunu", *Felsefi Düşün,* S. 9, ss. 225-269.

Verdoux, P. (2009). "Transhumanism, Progress and the Future", *Journal of Evolution and Technology,* C. 20, S. 3, ss. 49-69.

Volpicelli, G. (2014). "The Transhumanist Church That Has Faith in Technology", https://motherboard.vice.com/en_us/article/jp5bgb/the-transhumanist-church-that-has-faith-in-technology, (Erişim: 08.09.2017).

Yılmaz, M. (2009). "Amerika Tedavi Edilebilir mi?", http://www.derindusunce.org/img/abd_tedavi_edilebilir_mi.pdf, (Erişim: 05.11. 2017).

Yoran, H. (2010). *Between Utopia and Dystopia: Erasmus, Thomas More, and the Humanist Republic of Letters*, Maryland: Lexington Books.

Zimmermann, J. (2016). "Bonhoeffer's Christian Humanism in "A World Come of Age", *Christian Humanism and Moral Formation in "A World Come of Age"*, ed. J. Zimmermann ve N. Bold, UK: Cambridge Scholars Publishing, ss. 12-38.

Walker, M. (2009). "H+: Ship of Fools: Why Transhumanism is the Best Bet to Prevent the Extinction of Civilization", http://www.metanexus.net/essay/h-ship-fools-why-transhumanism-best-bet-prevent-extinction-civilization, (Erişim, 11.02.2017).

Waters, B. (2006). *From Human to Posthuman: Christian Theology and Technology in a Postmodern World*, Hampshire: Ashgate.

West, D. (2007). "Continental Philosophy", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, ed. R.E. Goodin, P. Pettit ve T. Pogge, Malden: Blackwell Publishing. ss. 36-68.

Whitby, B. (2005). *Yapay Zekâ*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Whitby, B. (2009). *Articial İntelligence*, London: Oneworld Press.

Williams, R. (1983). *Keywords*, Oxford: Oxford University Press.

Winyard, D.C. (2016). "Transhumanism-Christianity Diplomacy: To Transform Science-Religion Relations", Doktora Tezi, Blacksburg: Virginia State University.

Wisser, R. (1990). "Friedrich Nietzsche: Üstün İnsan Görünürde mi?", *Felsefe Arkivi*, S. 27, ss. 75-98.

Wolfe, C. (2010). *What Is Posthumanism?*, Minnepolis: University of Minnesota Press.

Wolyniak, J. (2015.). "The Relief of Man's Estate: Transhumanism, the Baconian Project and the Theological Impetus for Material Salvation", *Religion and Transhumanism: The Unknown Future of Human Enhancement*, ed. C. Mercer ve T.J. Trothen, California: Praeger. ss. 53-70.

Woodhead, L. (2014). *Christianity A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.

Woronoff, J. (2004). *Historical Dictionaries of Ancient Civilizations and Historical Eras*, Oxford: The Scarecrow Press.

A
agnostik 13, 201
agnostisizm 201, 202, 245
akılcı 11, 27, 81, 90, 93, 100, 103, 104, 105, 106, 153, 155, 179, 210, 239, 246
akılcılaşma 59
akılcılık 59, 95, 105, 130, 159, 187, 189, 218
android 172, 183, 208, 214, 215, 224, 227, 230, 237, 239, 242, 244, 246
Anglikan 17, 43, 47
Anglikanizm 85
antropoformik 228, 245
antropoloji 52, 186, 192
antropolojik 60, 105, 137, 158, 205, 241
antroposantirizm 180
antroposantrik 76, 88
Aquinas 24, 27, 31, 32, 86
Aristoteles 27, 31, 32, 33, 42, 65, 73, 79, 86, 94, 95, 128, 134, 205, 214, 218, 219, 226, 242
Asimov 146, 152, 225, 237, 238, 244, 251
ateizm 19, 201, 202, 245
Augustinus 21, 22, 26, 29, 31, 32, 79, 87, 103, 155, 188
Aydınlanma 12, 40, 59, 81, 90, 103, 104, 107, 109, 111, 119, 157, 162, 169, 178, 188, 190, 191, 197, 203, 206, 245, 249
Aydınlanma felsefesi 104, 105

B
Bacon 12, 24, 44, 63, 87, 88, 93, 101, 110, 154, 157, 166, 245, 251
Batı uygarlığı 14, 15, 85, 93, 173, 188
Baudrillard 14, 66, 170, 182, 212, 253
Berkeley 94, 104, 105
Bernal 13, 138, 141, 142, 158, 245
biyoteknik 148, 158
biyoteknoloji 130, 139, 149, 153, 162, 171, 182, 211, 212, 239, 241
biyoteknolojik 207, 208, 210, 211, 213, 230
Budist 192, 201
Budizm 240

C
Calvin 20, 24, 45, 46, 49, 76, 85, 89, 91, 192
Cicero 10, 33, 47, 48, 58, 73
cisimleşme 53
Colombus 42, 75, 76
Condercet 107, 108, 157

D
Darwin 12, 32, 103, 112, 113, 114, 151, 157, 203
Deadalus 117, 138, 141
deizm 100, 94, 105, 153, 155
deneyci 11, 246
deneysel 7, 24, 94, 106, 108, 222

Derrida 66, 180, 182
Descartes 11, 12, 44, 45, 88, 92, 93, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 105, 207, 219, 222, 226, 245, 253
DFMİ 92, 99
DSD 147, 217, 236, 237, 242

E
ebedî dönüş 120, 122, 124
emperyalizm 12, 30, 81, 89, 205
epistemoloji 93, 104, 214
epistemolojik 105, 155
Erasmus 12, 24, 45, 49, 50, 58, 62, 64, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 75, 79, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 245, 252, 254, 258, 259, 261
Esfandiary 13, 184, 247
evanjelik 61, 73, 81, 85
evanjelikleşme 137
evrimci 16, 60, 61, 112, 113, 114, 128, 135, 139, 140, 142, 151, 164, 184, 186, 194, 210, 245
extropian 194, 195, 197
extropianist 240, 247
extropianizm 180, 194, 195
extropistler 145

F
Faust 44, 88
Freud 45, 66, 115
Frue XE 112
Fukuyama 136, 151, 205, 209, 211, 241, 254

G
Galileo 11, 44, 45, 91, 92, 94, 98, 153
G. Boole 218, 221, 242
genetik bilim 118, 144, 248
genetik mühendisliği 111, 212
Goethe 20, 44, 88
güç istenci 119, 120, 124, 126, 157, 173

H
Habermas 92, 93, 208, 209, 211, 241
Haldane 13, 117, 138, 140, 141, 142, 158, 245
Heidegger 65, 66, 182
Helen 15, 18, 20, 30, 32, 47, 51, 55, 71, 73, 85, 87, 141, 188, 189, 240
Hobbes 93, 94, 98, 106, 108, 219, 220, 242, 255
Hristiyan 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 23, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 38, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 64, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 84, 85, 88, 91, 103, 104, 109, 110, 111, 119, 181, 188, 189, 190, 191, 192, 197, 198, 201, 203, 240
Hristiyan hümanist 53, 65, 69
Hristiyan hümanizm 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 88, 190
hulûl 26, 28, 53, 55
Hume 11, 12, 14, 61, 94, 104, 105, 253
Huxley 13, 112, 116, 128, 209, 210, 245

İ
imago dei 27, 30, 86, 190, 201, 245

K
Kalvinci 47, 76, 81, 84
Kalvincilik 82, 85, 245
Kalvinizm 84, 85
Kant 12, 59, 100, 104, 105, 106, 134, 155, 170, 178, 259
kapitalizm 7, 12, 41, 48, 58, 87, 89, 167, 207, 209
Katolik 17, 18, 19, 21, 23, 25, 32, 37, 38, 43, 44, 47, 49, 52, 55, 58, 66, 73, 75, 77, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 89, 192
Kepler 44, 45, 76, 92, 106, 153
Kıta Avrupa 58, 80, 85, 179
Kopernik 76, 92
kozmik 31, 113, 156, 168, 177, 197, 206, 239, 241, 246
kriyojenik 174, 206
Kurzweil 142, 143, 151, 164, 171, 174, 201, 208, 216, 230, 235, 246, 256
Kuzey Avrupa 12, 18, 21, 39, 40, 43, 47, 49, 50, 54, 67, 69, 85, 86, 87, 89

L
La Mettrie 197, 220, 242
Leibniz 45, 93, 94, 112, 219, 220, 242
Leonarda Vinci 219, 242
liberalizm 59, 103, 104
Luther 12, 23, 24, 45, 46, 49, 59, 61, 68, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 245, 252, 258
Lutherci 76, 77, 83, 92, 98, 153, 193

M
Mekanik 97, 99, 156, 206, 225, 241
Mesih 15, 16, 20, 21, 22, 25, 28, 30, 32, 52, 53, 59, 77, 78, 85, 110, 192, 196, 197
Minsky 13, 142, 143, 158, 219, 222, 223
Mirandole 42, 54, 63, 64, 88, 108, 118, 119
mistik 18, 20, 21, 24, 28, 30, 49, 74, 86, 93, 202
Modern 11, 12, 35, 44, 47, 48, 51, 54, 55, 59, 63, 92, 96, 101, 102, 108, 109, 111, 176, 188, 191, 202, 223, 231, 251, 259
modernlik 12, 53, 54, 58, 66, 91, 93, 153, 154, 209, 245
Moravec 13, 118, 142, 143, 158, 216, 230, 257
Musk 152, 231, 234, 235, 236, 246, 256

N
nano-biyoloji 118, 122, 144, 153, 248
nanoteknoloji 13, 111, 122, 130, 137, 142, 144, 147, 148, 151, 152, 153, 159, 165, 166, 182, 195, 211, 235, 239, 241, 243
nanoteknolojik 174
NBIC 13, 133, 153, 159, 166, 167, 238
neo-Darwincilik 114
Newton 11, 12, 44, 45, 76, 91, 92, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 102, 105, 106, 108, 111, 153, 154, 156, 157, 245, 246
Newtoncu 101, 102, 105, 156

Nietzsche 11, 12, 65, 111, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 157, 173, 181, 197, 203, 205, 212, 245, 251, 255, 256, 258, 259, 260, 261
nörobilim 153, 195
nöro-biyoloji 118, 131, 248
nörobiyolojik 113, 157

O-Ö
organik 59, 121, 143, 170, 173, 202, 216
Orta Çağ 16, 18, 19, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 54, 55, 58, 69, 74, 75, 85, 86, 87, 91, 109, 189, 191
otomat 216, 220, 225, 227, 228, 242
öjeni 115. 116, 117, 136, 140, 170, 208
öjenik 116, 140, 141, 157
ömrü uzatma 130, 162, 199, 204, 214

P
Pascal 45, 91, 93, 219, 220, 242
Patristik 17, 25, 52, 53, 55, 66, 86
Petrarca 33, 35, 58, 63, 87, 88, 245
Platon 31, 32, 42, 65, 73, 87, 97, 98, 134, 205
posthümanizm 11, 13, 106, 119, 152, 156, 165, 177, 178, 180, 181, 182, 186, 187, 194, 205, 208, 212, 240, 246, 248
postmodern 11, 66, 153, 156, 186, 193, 261
pragmatik 60, 70, 74, 134, 170
Prometheus 12, 44, 73, 88, 89, 95, 141, 168
Protestan 12, 18, 38, 44, 49, 54, 64, 73, 74, 75, 78, 79, 80, 84, 87, 89, 91, 104, 192, 251
Protestanlık 58, 78, 88, 103

R
Rabelais 35, 45, 64, 88
rasyonalist 36, 70
rasyonalizm 32, 219
reformcu 67, 68, 69, 70, 73, 78, 205
reformculuk 85
robotik 13, 126, 142, 147, 153, 156, 159, 192, 209, 224, 225, 229, 230, 232, 236, 237, 238, 242, 243
Roma İmparatorluğu 12, 17, 19, 21, 22, 23, 38, 86, 87
Roma Katolik Kilisesi 18, 19, 23, 37, 44, 80, 86
Rousseau 71, 103, 104, 105, 212
Rönesans hümanizmi 54, 55, 64, 108, 109, 119, 210

S-Ş
sanal 127, 133, 136, 152, 164, 165, 171, 172, 209, 212, 216, 228, 233, 238, 239
sanayileşme 90, 102, 112, 113, 131, 146, 156, 159, 191, 229
sapkın 26, 36, 78, 204, 240
Sartre 11, 66, 182
seküler hümanist 175, 201
seküler hümanizm 173
sekülerizm 7, 65, 67, 155

siberneti̇k 13, 106, 126, 146, 147, 148, 152, 153, 157, 159, 166, 182, 183, 186, 210, 212, 222, 235, 237, 242, 243, 245, 246
siborg 114, 126, 141, 146, 149, 169, 171, 172, 181, 187, 210, 239
skolastik 50, 67, 68, 70, 73, 75, 82
Smith 12, 58, 60, 104, 105, 155
Spinoza 65, 93, 94
studia humanitatis 48, 51, 63
Şarlman 21, 22, 23, 24, 86, 188, 245

T
Tanrı Devleti 21, 86, 155, 188
tekillik 133, 164, 173, 193, 201, 235, 239
teknolojikleşme 90, 112, 113, 147, 153, 208, 213, 235
teolojik hümanizm 55, 56, 57, 88
teosantirik 12, 55, 76, 88, 94, 127, 154
teutonic 18
Trans-posthümanizm 7, 133

U-Ü
uygar hümanizm 52, 57, 58
übermensch 118, 157
üstinsan 118, 119, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 158, 167, 185, 245
ütopik 7, 13, 106, 128, 154175, 176, 196, 204, 241, 245

V
Voltaire 56, 105, 204

W
Westfelya Barışı 47, 59, 92
Wittgenstein 221, 242

Y
Yahudi 16, 17, 19, 20, 27, 28, 29, 115, 116, 117, 189, 253
Yahudilik 17, 19, 20, 30, 117, 193, 240

Z
Zwingli 49, 76, 78, 89